

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSTANBUL'DAKİ MİMARİ ÖRNEKLER
IŞIĞINDA OSMANLI
İMPARATORLUĞU'NDA ORTA ÇAĞCILIK**

TOLGA DEĞERLİER

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. GÜLGÜN YILMAZ

EDİRNE 2024

Başlık: İstanbul'daki Mimari Örnekler Işığında Osmanlı İmparatorluğu'nda Orta Çağcılık

Yazar: Tolga Değerlier

ÖZET

Orta Çağcılık, bir yönüyle tarihselci, bir yönüyle de modern bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. 17.yy'dan itibaren ön-romantiklerle birlikte gelişmeye başlayan Orta Çağcılık; Romantizm, Gotik Canlanma, Arts and Crafts, Neo Romanesk, Ön Raffaelloculuk gibi sanatsal üsluplar ve akımlarla birlikte gelişme göstermiştir. Bu akım ve üslupların ortak özelliği ilham kaynaklarını Orta Çağ Avrupası'nın form ve temalarından alıyor oluşlarıdır. Batılılaşma döneminde Osmanlı'da Neo Gotik stil ve Neo Romanesk üslup mimaride kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı mimarisinde farklı cemaatlere ait yapılarda eklettik veya saf biçimde kullanılan Orta Çağcı mimari formlar, Avrupa'daki çağdaşlarından bir takım farklılıklar sunmaktadırlar. Çalışma kapsamında Batılılaşma dönemi Osmanlı mimarisinin çok da fazla araştırılmamış bu yönü detaylıca ele alınacaktır.

Title: Medievalism In The Ottoman Empire In The Light Of Architectural Examples In Istanbul

Author: Tolga Değerlier

ABSTRACT

Medievalism is both a historicist and a modern concept. Starting from the 17th century, Medievalism, which started to develop together with the pre-romantics, has developed together with artistic styles and movements such as Romanticism, Gothic Revival, Arts and Crafts, Neo Romanesque, Pre-Raphaelitism. The common characteristic of these movements and styles is that they draw their inspiration from the forms and themes of medieval Europe. During the Westernisation period, Neo Gothic style and Neo Romanesque style started to be used in Ottoman architecture. Medievalist architectural forms, which were used eclectically or purely in buildings belonging to different communities in Ottoman architecture, offer some differences from their contemporaries in Europe. Within the scope of the study, this aspect of Ottoman architecture during the Westernisation period, which has not been researched much, will be discussed in detail.

ÖN SÖZ

Orta Çağcılık hem resim sanatı, hem de mimari alanda Osmanlı İmparatorluğu'nda etkisini göstermiştir. Batılılaşma dönemi Osmanlı mimarisinde gotik ve romanesk üslupların tercih edilmesi, diğer Avrupalı çağdaşlarıyla hemen hemen aynı dönemlere denk düşmektedir fakat kavramsal olarak farklı bir yaklaşımla ele alınmışlardır. İmparatorluğun başkenti olması nedeniyle özellikle İstanbul'daki mimari eserler, Osmanlı mimarisinde Orta Çağcılık konusunu anlamak için önemlidir. Gotik ve Romanesk mimari genellikle Avrupa'daki Hristiyan mirasıyla ilişkilendirilse de bu tamamen doğru değildir. Orta Çağ'da Yakın Doğu, Haçlı Seferleri'nin etkisiyle gotik sanat ve mimari açısından ikinci bir merkez olur. Osmanlı'da Orta Çağcılık incelenirken yereldeki gotik ve romanesk eserler de mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır fakat Batılılaşma kavramı ve yereldeki diğer üsluplarla olan ilişkisi de göz ardı edilmemelidir.

Tez konumu belirlememde, araştırmamın ve yazımımın her aşamasında bilgi ve deneyimini benden esirgemeyen değerli tez danışmanım Prof. Dr. Gülgün Yılmaz'a, bana yardımcı olan değerli hocalarım Prof. Dr. Gülay Apa Kurtişoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Selda Uygun Yazıcı'ya teşekkür ederim.

Hayatım boyunca hep yanımda olan, beni destekleyen sevgili aileme ve tez sürecinde bana yardım eden arkadaşlarıma da teşekkürü borç bilirim.

Tolga Değerlier

İÇİNDEKİLER

ÖZET _____	i
ABSTRACT _____	ii
ÖNSÖZ _____	iii
GİRİŞ _____	1

I. BÖLÜM

ORTA ÇAĞCILIK KURAMI VE OSMANLI'DA ORTA ÇAĞCILIK

1. Orta Çağ Sanatı ve Mimarisi _____	2
2. Orta Çağcılık _____	3

II. BÖLÜM

OSMANLI SİVİL YAPILARINDA ORTA ÇAĞCILIK

1. Ticaret Yapılarında Orta Çağcılık _____	8
1.1. St. Pierre Han _____	8
1.2 Camondo Han (Nordstern Han) _____	10
1.3. Makri Han _____	12
1.4. Osmanlı Sigorta Han _____	14
1.5. Elhamra Han _____	15
1.6. Hotel Calypso _____	17
2. Konutlarda Orta Çağcılık _____	19
2.1. Köşkler, Konaklar ve Yalılar _____	19
2.1.1. Köse Mehmed Raif Paşa Konağı _____	19
2.1.2. Ahmet İhsan Bey Köşkü _____	21
2.1.3. Huber Yalısı _____	22
2.2. Apartmanlar _____	24
2.2.1. Ekrem Tur Sokak: 8 Numara _____	24
2.2.2. Evliya Çelebi Apartmanı _____	25
2.2.3. Zoğrafos Apartmanı _____	26
2.2.4. Mis Sokak: 3 Numara _____	27
2.2.5. Tepebaşı Bodvi Apartmanı _____	28
2.2.6. Kemeraltı Caddesi: 34/1B Numara _____	29
2.2.7. Krespi Apartmanı _____	30
2.2.8. Pellegrino Apartmanı _____	31
2.2.9. St. Antuan Apartmanları _____	33
3. Saray ve Kasırlarda Orta Çağcılık _____	38
3.1. Adile Sultan Kasrı _____	38

3.2. Maslak Kasırları _____	40
3.3. Çırağan Sarayı _____	44
3.4. İsveç Sarayı _____	47
3.5. Yıldız Sarayı _____	48
4. Su Yapılarında Orta Çağcılık _____	51
4.1. Yıldız Sarayı Sarnıcı _____	51
4.2. Validebağ Su Terazisi _____	52
5. Eğitim Yapılarında Orta Çağcılık _____	53
5.1. St. Benoit Fransız Lisesi _____	53
5.2. İtalyan Kraliyet İlk ve Ortaokulu _____	54
5.3. Alman Lisesi _____	56
6. Konstantinos Dimadis'in Eserlerinde Orta Çağcılık _____	58
6.1. Bulwer Şatoları _____	60
6.2. Zoğrafyon Rum Kız Okulu _____	63
6.3. Fener Rum Lisesi _____	64
6.4. Sivastopol Köşkü _____	68

III. BÖLÜM

OSMANLI HRİSTİYAN DİNİ YAPILARINDA ORTA ÇAĞCILIK

1. Katolik Kiliselerinde Orta Çağcılık _____	73
1.1. Latin Katolik Kiliseleri _____	73
1.1.1. Notre Dame de Sion Şapeli _____	73
1.1.2. San Pasifico Kilisesi _____	76
1.1.3. Santa Maria Kilisesi _____	78
1.1.4. Notre Dame Du Rosaire Kilisesi _____	80
1.1.5. Sacre Coeur De Jesuites Katolik Kilisesi _____	82
1.1.6. St. Antuan Kilisesi _____	84
1.2. Notre Dame De Lourdes (Gürcü Katolik Kilisesi) _____	93
1.3. Ermeni Katolik Kiliseleri _____	96
1.3.1. Surp Hovhannes Mıgırdiç Kilisesi _____	96
1.3.2. Surp Andon Kilisesi _____	99
1.3.3. Surp Boğos Kilisesi _____	101
1.3.4. Surp Levon Kilisesi _____	103
1.3.5. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi _____	105
2. Protestan Kiliselerinde Orta Çağcılık _____	106
2.1. George Edmund Street'in Eserleri (Anglikan Kiliseleri) _____	106

2.1.1. Kırım Kilisesi	107
2.1.2. All Saints Moda Kilisesi	116
2.2. Feriköy Protestan Mezarlığı Şapeli	118
2.3. İsveç Sarayı Şapeli	120
2.4. Ermeni Protestan Kiliseleri	121
2.4.1. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi	121
2.4.2. Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi	126
3. Ortodoks Kiliselerinde Orta Çağcılık	129
3.1. Rum Ortodoks Kiliseleri	129
3.1.1. Tarlabası Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi	129
3.1.2. Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi	131
3.1.3. Panayia Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi	132
3.1.4. Aya Triada Kilisesi	134
3.1.5. Ayios Eleftherios Kilisesi	138
3.1.6. Meryem Ana Muhliotissa Kilisesi	141
3.1.7. Taksiarhis Rum Ortodoks Kilisesi	143
3.1.8. Aya Yani Kilisesi	145
3.1.9. Aya Mina Rum Ortodoks Kilisesi	147
3.1.10. Ayios Fokas Rum Ortodoks Kilisesi	149
3.1.11. Panayia Rum Ortodoks Kilisesi	150
3.1.12. Paşabahçe Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi	152
3.2. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi (Bulgar Ortodoks Kilisesi)	154
4. Ermeni Apostolik Kiliselerinde Orta Çağcılık	159
4.1. Surp Takavor Kilisesi	159
4.2. Surp Haç Ermeni Kilisesi	160
5. Hristiyan Mezar Yapılarında Orta Çağcılık	161
5.1. Feriköy Latin Katolik Mezarlığı Kemiklikleri	161
5.2. Kangelaris Anıt Mezarı	162

IV. BÖLÜM

OSMANLI MUSEVİ DİNİ YAPILARINDA ORTA ÇAĞCILIK

1. Sinagoglarda Orta Çağcılık	165
1.1. Zülfaris Sinagogu	165
1.2. İtalyan Sinagogu	168
1.3. Or Hodeş Sinagogu	170
1.4. Aşkenaz Sinagogu	172

2. Musevi Mezar Yapılarında Orta Çağcılık	173
2.1. Abraham Salomon Kamondo Mozolesi	173

V. BÖLÜM

OSMANLI MÜSLÜMAN DİNİ YAPILARINDA ORTA ÇAĞCILIK

1. Sultan Abdülaziz Dönemi (1861-1876) Camilerinde Orta Çağcılık	178
1.1. Sadabad Camii	178
1.2. Küçük Mecidiye Camii	180
1.3. Kasım Paşa Camii	181
1.4. Pertevniyal Valide Sultan Camii	182
1.5. Hacı Küçük Camii	185
2. Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) Dönemi Camilerinde Orta Çağcılık	186
2.1. Yıldız Camii	186
2.2. Zühtü Paşa Camii	189
2.3. Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii	191
2.4. Hacı Ali Rıza Paşa Camii	192
2.5. Tütüncü Mehmet Efendi Camii	193
2.6. Cafer Ağa Camii	194
2.7. Muhsine Hatun Camii	195
2.8. Osman Reis Camii	196
3. Müslüman Mezar Yapılarında Orta Çağcılık	198
3.1. Sertarıkzade Tekkesi Türbesi	198

VI. BÖLÜM

OSMANLI ASKERİ YAPILARINDA ORTA ÇAĞCILIK

1. Nöbetçi Kulübeleri	200
1.1. Yıldız Camii Nöbetçi Kulübesi	200
1.2. Orhaniye Kışlası Nöbetçi Kulübeleri	201
2. Karakollar	202
2.1. Süslü Karakol	202
2.2. Pazarbaşı Karakolu	203
2.3. Büyükdere Topçu Karakolu	204
2.4. Mezarburnu Karakolu	205
3. Yıldız Hamidiye Silahhanesi	206
SONUÇ	207
KAYNAKÇA	208

GİRİŞ

Ana hatlarıyla 18. ve 19.yy’larda etkili olan Orta Çağcılık düşüncesi, Rönesans ve sonrasında gelişen akılcılık ile beraberinde gelen Aydınlanma Çağı’na tepki olarak ortaya çıkmıştır. 18.yy’ın ikinci yarısında yaşanan Sanayi Devrimi’nin getirdiği yenilikler ve Fransız İhtilali’nin fikrîsel alt yapısı, bir tepki olarak Orta Çağcılığın güçlenmesine neden olmuşlardır. Özellikle edebiyat, mimari, resim sanatı, grafik sanatlar ve mobilya tasarımı gibi alanlarda; Orta Çağ’ın konu, form ve tekniklerine öykünen akımlar Batı uygarlığı içerisinde doğmuş olsalar da, kısa zamanda dünya genelinde etkilerini göstermişlerdir. Bir yönüyle modernite karşıtı, bir yönüyle de modernitenin parçası olan “yeni” bir tarihselci düşünce olarak değerlendirebileceğimiz Orta Çağcılık, Batı uygarlığında fikrîsel olarak desteklenirken, Doğulu uygarlıklarda Batılılaşma sürecinin getirdiği bir yenilik olarak karşımıza çıkar. Osmanlı İmparatorluğu’nda Orta Çağcılık daha çok mimari ve mobilya tasarımı gibi alanlarda etkisini göstermiştir. Osmanlı mimarisinde Orta Çağcılık genel itibariyle 19.yy’ın ikinci yarısında ve 20.yy başlarında etkili olmuştur.

Çalışmanın amacı Osmanlı mimarisinde Orta Çağcılığın hangi yapı türlerinde ne kadar ve ne şekilde etkili olduğunun, mimar ve baniler üzerinden anlaşılmasını sağlamaktır. Bu çalışma kapsamında, mimari ve iç mimari incelenirken Neo Gotik akımı ve Neo Romanesk üslubu esas alınmış fakat Neo Bizans üslubu tez kapsamının dışında bırakılmıştır. Bunun nedeni Neo Gotik ve Neo Romanesk formların Batılılaşma sürecinin bir parçası olarak Osmanlı mimarisinde ekili olurlarken, Neo Bizans mimarisinin zaten Osmanlı coğrafyası içerisinde doğmuş olmasıdır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun pek çok bölgesinde Orta Çağcı mimari eserler inşa edilmiştir fakat çalışma kapsamında yalnızca İstanbul örnekleri ele alınmıştır. Bunun temel nedeni İstanbul’un, Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti olması ve mimari yeniliklerin büyük ölçüde ilk kez İstanbul’da gerçekleştirilmesidir. Tez kapsamında değinilen yapılar büyük ölçüde yerinde incelenmiş, mimari detaylar fotoğraflanarak belgelenmiştir. Birincil dereceden kaynak olarak döneme ait belgelerden, yerli ve yabancı araştırma eserlerinden; ikincil dereceden kaynak olarak ise hatıratlardan ve bölge sakinlerinin tanıklıklarından yararlanılmıştır. Çalışmamızdan önce Neo Gotik mimari ile alakalı 1997 yılında yazılmış olan; Birgül Açıkyıldız’ın “19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı’nda Neo-Gotik Üslup” başlıklı yüksek lisans tezi ve Beyhan Eker’in “19. ve 20. Yüzyıl İstanbul Yapılarında Neo-Gotik” başlıklı yüksek lisans tezi, kapsamı yazıldıkları dönemin imkanları dahilinde kısıtlı tutulmuş olsa da oldukça önemli çalışmalardır. Bu tez kapsamında yalnızca Neo Gotik değil, Orta Çağcılık kavramı ele alınarak, daha çok örnekle, daha geniş bir perspektiften bakılabilmesi amaçlanmıştır.

Mimaride Orta Çağcılık incelenirken eserler dini, sivil ve askeri mimari başlıkları altında gruplandırılmıştır. Dini mimari eserler de kendi içlerinde Hristiyan, Musevi ve Müslüman dini eserleri olarak alt gruplara ayrılmıştır. Sivil ve askeri mimarilerde ise yapıları alt gruplara ayırarak incelemek bize Orta Çağcılığın farklı yapı türleri üzerinde nasıl etkili olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. Önemli olan bu kategoriler ışığında Orta Çağcı sanatsal üslup ve akımların yapılar üzerindeki etkilerini, mimarları ve banileri ışığında anlayabilmektir.

I. BÖLÜM

ORTA ÇAĞCILIK KURAMI VE OSMANLI'DA ORTA ÇAĞCILIK

1. Orta Çağ Sanatı ve Mimarisi

Orta Çağ sanatı ve mimarisini şekillendiren ana etken Orta Çağ insanının iktidar ve tanrıyla kurmuş olduğu ilişki biçimleriydi. Bu dönemin toplum yapısı için cemaat toplumu yakıştırmalarını rahatlıkla yapabiliriz. Johan Huizinga, Orta Çağ toplumu için “*Dini geçit törenlerinden ve adli infazlardan daha seyrek olmak üzere, gezgin vaizlerin vaazları da bazen hitabet gücüyle halkı sarsabiliyordu. Modern Gazete okurları sözün, düşünsel besinden yoksun cahil bir zihin üzerindeki etkisinin şiddetini pek tahayyül edemez.*” demiştir.¹ Esasında özellikle Yüksek ve Geç Orta Çağ’da Rönesans ile birlikte inşa edilmeye başlanacak olan birey toplumunun ayak sesleri yavaş yavaş duyulmaya başlamıştı. Özellikle tezimiz kapsamında değinmemiz gereken Romanesk ve Gotik mimari evrelerinin de yaşandığı 11.-16.yy'lara bakacak olursak, Orta Çağ toplumu içerisinde yükselen birey seslerinin, Bizans ve Romanesk mimarileriyle başlayan antikite öykümlerinin ve Gotik ile birlikte oluşmaya başlayan kısmi özgürlük alanlarının farkına varabiliriz.

Romanesk mimari, 10-13. yy'lar arasında Avrupa'nın hemen hemen her coğrafyasında etkili olmuştur. Bu nedenle Roma İmparatorluğu mimarisinden sonra Avrupa genelinde etkili olmuş ilk uluslararası üslup Romanesk olarak kabul edilmektedir. Özellikle kilise ve katedrallerde karşımıza çıkan bu üslupta; Latin haçı plan ve bazilikal plan, orta nefin daha geniş ve yüksek olduğu üç nefli naoslar, kalın ve çoğunlukla kısa silindirik sütunlu yuvarlak kemerli arkadlar, içten çapraz tonoz, dıştan çatıyla örtülü mekanlar, lombard band denilen ve cepheleri dolanan sağır yuvarlak kemerli süslemeler, kesme taştan inşa edilmiş kalın duvarlar, kalın ve yüksek çan kuleleri ve dar pencere açıklıkları gibi özellikler karşımıza çıkmaktadır.

Gotik mimari kabaca 12-16.yy'lar arasında Avrupa genelinde etkili olan, Romanesk mimari içerisindeki kimi plastik formların bir arada kullanılmasıyla karakterize olan mimari bir üsluptur. İlk kez St. Denis Manastır Kilisesi'nin koro yerinin 1144 yılında düzenlenmesiyle ortaya çıktığı kabul edilen bu üslup, Skolastik Felsefe ile de doğrudan ilişkilidir. Île-de-France Bölgesi'nde farklı uluslardan ustaların kolektif üretimleriyle doğan bu üslup gerçekten de belirli bir süre sonra tüm Avrupa'yı etkisi altına alan uluslararası bir üsluba dönüşmüştür. 12.yy'ın sonlarında Chartres Katedrali Erken Gotik evrenin başyapıtı olarak değerlendirilmektedir.² Bu dönemde Romanesk dönemin aksine daha çok sanatçı ve düşünür ismi bilinmeye başlanmıştır. Örneğin Skolastik felsefenin temsilcilerinden Thomas Aquinas, 13.yy'da veya Reims Katedrali'nin mimarlarından Jean d'Orbais 12-13.yy'larda yaşamıştır. Bu gibi isimleri artık biliyor oluşumuz cemaat toplumundan birey toplumuna geçişte ilk ama oldukça cılız adımlardır.

Gotik mimarinin temel özelliklerine baktığımızda; Romanesk yapıların aksine son derece ince duvarlar, yüksek ve geniş pencere açıklıkları, vitraylar, kiliselerin batı cephelerinde üçlü sivri kemerli ve sivri üçgen alınlıklı portal düzenlemeleri, büyük vitraylı gül pencereler, transept karesinden yükselen sivri çan kuleleri, sivri kemerlerin

¹ Johan Huizinga, *Ortaçağın Sonbaharı*, Alfa, İstanbul, 2019, s.13.

² Erwin Panofsky, *Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe*, Kabalcı, İstanbul, 2017, s.11.

yapı genelinde bariz bir şekilde egemen oluşu, pencere açıklıklarının büyüklükleri ve duvarların incelikleri nedeniyle taşıyıcı sistemin ana beden duvarları yerine uçan payandalarla desteklenen dikey taşıyıcılara aktarılması, Romanesk yapıların aksine yapıların daha yüksek ve ince sütun demetleriyle taşınmaları gibi özellikler karşımıza çıkmaktadır.

Gotik üslup Yüksek ve Geç Orta Çağ'da yalnızca Avrupa'yla sınırlı kalmamış, özellikle Haçlı Seferleri nedeniyle Konstantinopolis, Ege Adaları, Anadolu'nun Akdeniz kıyıları, Levant, Kudüs ve özellikle Kıbrıs'ta da son derece etkili olmuştur. Konstantinopolis'teki Galata Kolonisi'nde, Rodos Adası'ndaki Hospitalier Şövalyeleri'ne ait yapılarda, Bodrum Kalesi'nin içindeki Hospitalier kilisesinde, Lüzinyan Hanedanı yönetimindeki Kıbrıs Krallığı'nın neredeyse tamamındaki yapılarda ve Kudüs Krallığı etrafında gelişen Haçlı kaleleri ve kilise yapılarında gotik üslubun hâkimiyetini bariz bir şekilde görebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hükmettiği tüm bu coğrafyalarda ve bunlara ek hükmettiği Avrupa topraklarında gotik üslup ile doğrudan bir tanışıklığı söz konusuydu. Hatta bir İlhanlı eseri olan Niğde Sungur Ağa Camii'nin doğu kapısı ve bir Bizans eseri olan İstanbul'daki Chora Manastırı'nın uçan payandası bizlere bu coğrafyadaki medeniyetlerin de gotik mimariden kısmen de olsa etkilenmiş olabileceklerini göstermektedir.

2. Orta Çağcılık

Aydınlanma Çağı'na tepki olarak kabaca 18.yy'da ortaya çıkmış olan Orta Çağcılık (İngilizce: Medievalism) aslında bir akım değil; ilhamını Orta Çağ'dan alan, tarihselci ve bir yönüyle muhafazakâr olarak değerlendirebileceğimiz düşünceler bütünüdür. Orta Çağcılık içerisinde değerlendirebileceğimiz çeşitli akım, üslup ve estetik biçimler yalnızca resim, heykel ve mimaride değil; aynı zamanda tiyatro, müzik, edebiyat ve hatta felsefe gibi alanlarda da etkili olmuşlardır. Tezimiz kapsamında değerlendireceğimiz akım ve üsluplar Neo Romanesk ve Neo Gotik ile sınırlıdır. Bunun nedeni tam da 18.yy'ın sonlarında ilk örneklerini gördüğümüz ve 20.yy'ın başlarına kadar izini takip edebildiğimiz İstanbul'daki Orta Çağcı mimari eserlerin Batılılaşma düşüncesiyle ithal edilen Neo Gotik stil ve Neo Romanesk üslubun yorumları olmalarıdır. Neo Romanesk ve Neo Gotik mimari Osmanlı özelinde genellikle başka üsluplarla eklektik olarak yorumlandığından ve yereldeki Neo Bizans ve Osmanlı mimari formlarıyla olan benzerliklerinden ötürü bu coğrafyada ayırt edilmesi zaman zaman zor plastik formlar sunmaktadırlar.

Özellikle Romantizm akımı, Neo Gotik akımını besleyen bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Neo Gotik mimarinin en bilinen kuramcıları olarak İngiltere'deki mimar ve eleştirmen Augustus Pugin, yazar ve sanat eleştirmeni John Ruskin; Fransa'daki mimar ve teorisyen Eugène Viollet-le-Duc gibi isimleri anmak gerekecektir. Neo Gotik stilin kuramcıları Neo Klasisizmin eleştirisini yapmışlar ve Gotik mimariyi övgüleriyle yüceltmişlerdir. Ruskin 19.yy insanının mimariden; resim veya heykelden aldığı türden bir haz alamadıklarını savunur. Ona göre bunun nedeni sürekli birbirini tekrar eden plastik formlar ile bir düzen ve denge arayışının getirdiği tekdüzeliktir. Ona göre "*Phidias'tan sütun başlıkları veya pervazlar kopyalayıp kendimize mimar demek, Tiziano'dan baş ve eller kopyalayıp kendimize ressam dememizden daha akılsızcadır (çünkü ilki diğerine göre daha kolaydır)*". Aslında Ruskin bir başka

ifadesinde çok daha açık bir şekilde Orta Çağ sanatının yüceliğini övmüştür: “*Ondokuzuncu yüzyılın insanları sanattan aldıkları tüm zevki, resimlerden, heykellerden, erdem sahibi minik nesnelere veya pitoresk tabirinin altında keyfini sürdüğümüz ortaçağ mimarisinden alıyor. Hiçbir yerde modern binalardan zevk alınmıyor*”.³ Viollet-le-Duc daha çocukluğundan itibaren Orta Çağ mimarisine ve bu eserlerin korunmasına ilgili olmuştur. 1830-1831 yıllarında Neo Klasisizm’i sahiplenen École des Beaux-Arts’a girmeyi reddetmiştir ve mimarlık kariyeri boyunca akademinin hep karşısında durmuştur. Hayatı boyunca çok sayıda Gotik eserin restorasyonunu gerçekleştiren Viollet-le-Duc, “*Kiliselerin 13. yüzyıldaki anlamı neyse 1846 yılındaki anlamı da odur*” şeklindeki görüşünü dile getirerek Neo Gotik akımının kuramsal tavrını ortaya koyar.⁴ Hatta akademiyle o denli sert bir kavgaya tutuşmuştur ki; “*Güzel Sanatlar Akademisi’nin o pek sevdiği eski tanrılarıyla tek ortak yanı bulutlarla sarmalanmış olmak*” gibi akademi üyelerini gerçeklikten kopuk olmakla itham etmiştir.⁵

Neo Gotik akımı ve Neo Romanesk üslup elbette Osmanlı İmparatorluğu’na Batılılaşma sürecinin etkisiyle geldi. Osmanlı İmparatorluğu’nun Gotik veya Romanesk mimari eserlere geçmişten gelen bir aşinalığı olsa da, bu 19.yy’daki kadar sistematik ve keskin bir şekilde Neo Gotik veya Neo Romanesk eserler inşa edilmesine ilham kaynağı olmadı. Bu yapılar hiç şüphesiz ki Osmanlı’nın Batılılaşma döneminin bir sonucuydular. Çoğunlukla yerel veya diğer Batılı üsluplarla birlikte eklektik olarak yorumlanan Neo Gotik veya Neo Romaneski zaman zaman Osmanlı mimari formlarından, Neo Bizans üslubundan veya Oryantalizmden ayırt etmek oldukça güçtür.

³ John Ruskin, *Sanat ve Hayat Üzerine*, Kafka, İstanbul, 2015, s.43-44.

⁴ Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc, *19. Yüzyılda Gotik Üslup Üzerine*, Janus, İstanbul, 2015, s.15.

⁵ A.g.e., s.30.

II. BÖLÜM

OSMANLI SİVİL YAPILARINDA ORTA ÇAĞCILIK

Osmanlı mimarisinde Orta Çağcılığı incelerken çalışmaya ticaret yapılarından başlamak elbette bir tesadüf değil. İstanbul'daki mimari örnekleri incelerken karşımıza çıkan en eski Orta Çağcı yapı pencere düzenlemeleri nedeniyle St. Pierre Han oldu. Ayrıca daha sonraları St. Pierre Han'da ofis açacak olan mimarların büyük çoğunluğu Orta Çağcı eserlere de imza atmışlardır.

19.yy'da Orta Çağcılık özelliği gösteren diğer han yapıları arasında Camondo Han en erken tarihli örnektir. Camondo Ailesi'nin gücünü tüm ihtişamıyla sergileyen bu yapının mimarisinde Neo Romanesk ve Neo Gotik arasında bir stil tercih edilmiştir. Hatta Neo Rönesans üslubunu da yansıtan yapıda Orta Çağcı mimari unsurlar eklektik olarak yorumlanmıştır. Makri Han'da Neo Rönesans üslubu içinde Neo Gotik stil, Oryantalist öğelerle birlikte harmanlanmıştır. Han yapılarının son örneklerinde I. Ulusal Mimarlık Akımı etkilidir. I. Ulusal Mimarlık Akımı, geleneksel Türk mimarisi formlarını kullanma iddiasında olsa da, Sultan Reşad öncesi padişahların dönemindeki Orta Çağcı unsurlardan tümüyle kopamamışlardır. Levon Nafilyan'ın inşa ettiği Osmanlı Sigorta Han ve Konstantinos Kyriakides'in inşa ettiği Elhamra Han'ın ortak bir mimari özelliği sivri kemer ve sütun sıralı balkon düzenlemeleridir. Her iki yapı da St. Antuan Apartmanları'yla yakın dönemde inşa edilmişlerdir ve St. Antuan Apartmanları arasındaki sivri kemerli sütun sıralı köprü bölümünün mimarisiyle benzer bir yaklaşıma sahiptirler. Mimarların her birisi de I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın önemli temsilcileridir. I. Ulusal Mimarlık Akımı içerisinde Orta Çağcı yaklaşımları ayırt etmek oldukça zordur çünkü Türk İslam medeniyetlerinin mimari formlarıyla Orta Çağcı formlar büyük benzerlik gösterirler. I. Ulusal Mimarlık akımı içerisinde, sivil yapılar özelinde Giulio Mongeri ile birlikte yalnızca sözünü ettiğimiz bu iki gayrimüslim mimarın Orta Çağcı yaklaşımlarını takip edebilmekteyiz. Orta Çağcılık özelliği gösteren bir diğer ticaret yapısı türü de otellerdir. Söz konusu oteller mimari açıdan 19.yy Viktoryen ahşap konutlarına benzerler ve örneklerine daha az rastlanılmaktadır. Bu yapılar arasında Tarabya Tokatlıyan Oteli ve Hotel Yeni Calypso ahşaptan oldukları için yangın geçirmişler ve tamamen yok olmuşlardır. Yalnızca Hotel Yeni Calypso aslına yakın şekilde yeniden inşa edilmiştir. Hem Tarabya Tokatlıyan Oteli'nin hem de Hotel Yeni Calypso'nun köşelerinde kule formunda bölümleri bulunur. Bu kule formlarında Orta Çağcılık özelliği gösteren pencereler de yer almaktadır. Benzer özellikler İstanbul'un pek çok yerindeki Viktoryen tarzdaki ahşap konutlarda da tekrar edilmiştir. Tarabya Tokatlıyan Oteli günümüze ulaşmadığından ve üç dilimli pencere düzenlemesinin yerel mimari gelenekten mi yoksa Neo Romanesk üsluptan mı kaynaklandığı net olmadığından çalışma kapsamında değerlendirilmemiştir. Ticaret yapılarında Orta Çağcılık incelenirken elbette Kapalı Çarşı onarımlarına önemli ölçüde değinmek gerekmektedir ancak bu yapının dışında kalan çeşitli ticaret fonksiyonlu basit yapılara şehrin pek çok noktasında rastlanılabildiğini belirtmek gerekir. Bunların bir bölümü apartmanların giriş katlarında yer alırlarken, bir kısmı da tümüyle bağımsız mekânlardır. Orta Çağcılık özelliği gösteren bu tür yapıların iç mekânlarına güzel bir örnek bugün var olmayan Janni Viyana Birahanesi'dir. Beyoğlu, Asmalı Mescit'te 1878 yılında Yanni Cacavopoulos'un açtığı Viyana Birahanesi, 1890 yılı civarında bahçeli yerine

taşınmıştır.⁶ Bahçe bölümünün cam üst örtüsünü taşıyan kemerleri ile salonların giriş açıklıklarındaki kemerler Neo Romanesk ve Oryantalizmin eklektik yorumlarını yansıtır. Döneminde özellikle Alman subayların müdavimi oldukları bir mekan olduğu bilinmektedir.⁷ Ticaret fonksiyonlu basit yapıların Orta Çağcılık özelliği gösteren örneklerine rastlanabilecek semtlerden birisi de Eminönü ve özellikle de Yeni Camii'nin yanındaki Arpacılar Caddesi'dir.

Konut mimarisinde Orta Çağcılık incelenirken ilk olarak müstakil sivil konutlara değinmemiz gerekmektedir. Ahşap ve/veya kagir olabilen bu yapıların sayısı o kadar fazladır ki çalışmamız kapsamında yalnızca sınırlı sayıda örneğe değinilecektir. Bu örnekler ahşap ve kagir yapılar arasından seçilmiştir. 19.yy'da özellikle Boğaziçi kıyıları, Adalar, Kadıköy, Bakırköy ve Yeşilköy'de çok sayıda Viktoryen konut inşa edilmiştir. Viktoryen konutların hepsi olmasa da bir bölümü Orta Çağcı mimari formlara sahiptir. Çoğunlukla eklektik olan bu yapılar en basit evlerden, heybetliyalılara kadar çeşitlilik göstermektedir. Viktoryen konutların ezici çoğunluğunu ahşap yapılar oluşturmaktadır. Bunların haricinde Orta Çağcı özellikleri olan ancak Viktoryen stili yansıtmayan kagir konutlar da bulunmaktadır. Aslında saray ve kasırlar da konut özelliği gösteren yapılardır ancak bu yapılar yönetici zümreyle ilişkili daha kompleks binalardır. Dolayısıyla onların ayrı bir başlık altında incelenmeleri daha doğru olacaktır. İmparatorluğun çok çeşitli coğrafyalarında bulunan Orta Çağcı müstakil sivil konutlara özellikle Beyrut ve Kıbrıs Adası gibi Doğu Akdeniz coğrafyasının kimi önemli yerleşimlerinde rastlamak oldukça mümkündür. Sivil konut mimarisinde apartmanlar önemli bir yere sahiptir. Orta Çağcı özelliklere sahip apartmanlar; evler, köşkler, konaklar veyalılara göre çok daha sınırlı sayıdadır. İstanbul'da Orta Çağcılık özelliği gösteren apartmanların hepsi de şaşırılmayacağı üzere kagir yapılardır. St. Antuan Apartmanları'nda olduğu gibi daha saf şekilde Orta Çağcı özellikler gösterebilir veya Bodvi Apartmanı'nda olduğu gibi farklı üsluplarla eklektik şekilde yorumlanabilirler. Yine de Osmanlı mimarisi içerisinde apartmanlar Batılılaşmayla birlikte gelen yeni bir yapı türü olduklarından Orta Çağcı mimari formların daha net görülebildiği bir yapı kategorisini oluştururlar. Sivil konutlarda Batılılaşma düşüncesiyle birlikte gelen Viktoryen ve Neo Gotik stil ile çok daha az sayıda örneğini gördüğümüz Neo Romanesk üslupta yapılar, 19.yy sonu Osmanlı mimarisi içerisinde yeni bir estetik beğeniyi ortaya koyarlar. Üstelik sivil konutlar yalnızca saray çevresinin değil, halkın da beğenisini yansıtmaları bakımından ayrıca önem arz etmektedir.

Osmanlı sivil yapılarında Orta Çağcı unsurların en nitelikli ve özgün örneklerini görebildiğimiz yapılardan birisi de saraylardır. İç mekan unsurları arasında kiliselerden sonra en çok saray mobilyalarının tasarımlarında Neo Gotik stilin uygulandığını söylemek mümkündür. Peyzaj düzenlemelerindeki Orta Çağcı eğilimler bakımından diğer yapı grupları arasında saraylar belirgin bir şekilde başı çekmektedirler. Sarayların mimarilerinde Orta Çağcı unsurlara yer verilmesi Sultan Abdülaziz döneminde başlayan bir süreçtir. Nitekim bu dönemde inşa edilen saraylara Sultan II. Abdülhamid döneminde de Orta Çağcı eklemeler ilave edilmiştir. Sultan II.

⁶ Behzat Üsdiken, "Eski Beyoğlu'nda, Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler", *Toplumsal Tarih*, sayı 7 (1994), s.24.

⁷ Willy Sperco, *Yüzyılın Başında İstanbul*, çev. Remime Köymen, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1989, s.89.

Abdülhamid döneminde Britanya monarşisinin, Osmanlı monarşisiyle yoğun bir etkileşimi söz konusudur. Adile Sultan Kasrı, Maslak Kasırları ve Yıldız Sarayı gibi yapı komplekslerinde bu etkileşimin izlerini gözlemleyebiliriz. Günümüze ulaşan Osmanlı saraylarının çoğunda mobilyalar ne yazık ki zaman içinde saraylar arasında değiştirilmiş veya tümüyle yok edilmişlerdir. Bazen mobilyalar Fransa'dan gelen kataloglardan seçilip ithal edilebildikleri gibi, kataloglardan beğenilen modeller Galata ve Pera'nın yerli ustalarına da sipariş edilebilmektedirler. Sarayların bir kısmı tarihsel süreç içinde tümüyle yok olurken kimisi de büyük ölçüde harap olduktan sonra restore edilmiş, fakat iç mekân unsurları tümüyle yitirilmiştir. Örneğin II. Abdülhamid döneminde inşa ettirilen Poligon Sarayı günümüze ulaşamayan Orta Çağcı bir eserdir. Çırağan Sarayı ise geçirdiği yangın nedeniyle zaman içinde iyice harap duruma düşmüş fakat sonrasında restore edilerek dış cephe tasarımları kurtarılabildiği. Sarayların büyük bölümü, müstakil sivil konut mimarisiyle oldukça güçlü bir benzerlik içinde olsalar da, konut olarak kullanılmayan dışında aynı zamanda hanedanın gücünü ve otoritesini temsil eden, zaman zaman yabancı üst düzey konukların ağırlandığı, yönetsel fonksiyonları da bulunan son derece önemli eserlerdir. Hem mimari, hem peyzaj, hem de iç mekân tasarımları açısından Orta Çağcılık özelliği gösterebilen bu yapıların tümü esasında eklektik üslupta inşa edilmişlerdir.

Su yapıları genel olarak şehrin su ihtiyacını temin eden yapılara verilen genel adlandırmadır. Bu yapılar arasında; çeşmeler, su kemerleri, su tünelleri, sarnıçlar, sebiller ve hamamlar gibi mimari eserler yer almaktadır. İstanbul'da Orta Çağcılık özelliği gösteren su yapıları arasında sarnıç yapısı olarak Yıldız Sarayı Sarnıcı ve su terazisi örneği olarak da Validebağ Su Terazisi tespit edilmiştir. Muradiye Sebili ve Çeşmeleri'nde yer alan sivri kemerlerin ise Neo Gotik stilden mi kaynaklandığı yoksa İslam mimarisi geleneğinin bir devamı mı olduğu konusu tartışmaya açıktır. Bu durum kimi çeşme yapıları için de geçerlidir. Hamam yapılarındaysa Orta Çağcılık özelliği gösteren öğelere rastlanmamıştır.

Osmanlı'nın 19.yy'ında batılı tarzda eğitim veren pek çok eğitim kurumu açılmıştır. Bu kurumların bir bölümü daha seküler bir eğitim anlayışını benimsemişken, bir bölümü de daha dini ve muhafazakâr bir eğitim anlayışını sürdürmüşlerdir. 19.yy'da açılan okulların bir kısmı azınlık okulları veya yabancı okullardır. İstanbul'da bulunan Orta Çağcılık özelliği gösteren eğitim yapıları arasında yabancı okullar bariz bir şekilde öne çıkmaktadırlar. Bu okullar arasında St. Benoit Fransız Lisesi ve Alman Lisesi'nde Neo Romanesk üslubun tercih edildiği, İtalyan Kraliyet Okulu'ndaysa Neo Gotik stilin kullanıldığı görülmektedir. Bunların haricinde yerli Orta Çağcı azınlık okulları da bulunmaktadır. Bu okullar Fenerli Rumların ihtişamını yansıtan Fener Rum Lisesi ve Hristaki Zoğrafos'un hayır işi olarak inşa ettirdiği Zoğrafyon Kız Okulu'dur. Her iki yapıda da Neo Romanesk üslup, Neo Bizans üslubuyla eklektik biçimde yorumlanmıştır. Hem Zoğrafyon Kız Okulu'nun, hem de Fener Rum Lisesi'nin mimarı Konstantinos Dimadis olduğundan, Dimadis'in diğer eserleriyle birlikte ayrı bir başlık altında incelenmeleri uygun görülmüştür.

Konstantinos Dimadis, kendine has Orta Çağcı üslubu olan bir mimar olduğundan onun mimari kimliği ve eserleri diğer sivil mimari yapılardan ayrı bir bölümde değerlendirilmiştir.

1. Ticaret Yapılarında Orta Çağcılık

1.1. St. Pierre Han

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1772 (gül pencereci ilk yapının inşası) ve 1775 (gotik pencereci bölüm ve ikinci gül pencereci bölümün inşası)

Mimarlar:

Baniler:

Yapı Türü:

 Ticaret

Adres:

 Beyoğlu, Bereketzade Mahallesi

Günümüzde birbirleriyle bağlantılı çok katmanlı, çok bölümlü bir yapılar topluluğu olduğu görülebilen St. Pierre Han'ın, yanı başındaki St. Pierre Kilisesi'ni, Perşembe Pazarı'ndan ve ana yoldan uzak tutmak amacıyla inşa edildiği ileri sürülmektedir.⁸ Oysaki St. Pierre ve St. Paul Kilisesi bir manastır kompleksi içerisinde yer alır ve St. Pierre Han manastıra gelir getirmesi amacıyla inşa edilmiştir. Başlangıçta ahşap olan St. Pierre Han yapıları (bu dönemde Fransız Ticaret Temsilciliği) 1771 yılında yanınca yerine bugün ki kâgır yapı topluluğu inşa edilmiştir.⁹ Daha önceden burada bulunan ahşap yapılardan birisinde, 1762 yılında ünlü Fransız şairleri André Chénier ve Marie Joseph Chénier dünyaya gelmiştir.¹⁰ Bugün St. Pierre Han'ın cephesi üzerinde André Chénier'in anısını yaşatan mermer levha, Stamboul Gazetesi'nin sahibi ve başyazarı Régis Delbeuf tarafından Mimar Alexandre Vallauray'e yaptırılmıştır.¹¹

St. Pierre Han'ın Orta Çağcı özellikler gösteren bölümleri 1772 ve 1775 yıllarında inşa edilmişlerdir.¹² Bu özelliğiyle St. Pierre Han şu ana kadar İstanbul'da bilinen en eski Orta Çağcı yapı olarak tanımlanabilir. Yapıların girişlerini vurgulayan eş boyutlardaki, birbirlerinden farklı gül pencereler (**Tablo 1c, 1d**) ile birinci katta bulunan sivri kemerli pencere (**Tablo 1b**) birlikte ele alındıklarında yapının Neo Gotik akımının oldukça erken bir örneği olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. St. Pierre Han'dan sonra İstanbul'da inşa edildiğini bildiğimiz en erken örnekler 1830'lu yıllara tarihlendirilirler –ki bu yıllarda bile oldukça az örnek inşa edilmiştir. Bu da bize yaklaşık 60 yıl boyunca Orta Çağcı yapıların inşasının kesintiye uğradığını göstermektedir.

Peki, neden Osmanlı için (Avrupa'da 1740'larda ortaya çıkan bir akım) bu kadar erken bir tarihte Neo Gotik bir yapının inşa edilmesi tercih edilmiş olabilir?

⁸ Eugène Dalleggio d'Allessio, *Le Couvent et L'église des Saint Pierre et Paul a Galata*, Milli Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1935, s. 26.

⁹ Eugène Dalleggio d'Allessio, "A Propos de Deux Armoiries du Quartier de Saint Pierre a Galata", *Stamboul*, 29 Ağustos 1963, s. 11.

¹⁰ René du Parquet, *İstanbul'da Bir Yıl*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 8.

¹¹ Haluk Kargı, "Saint Pierre Han" Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 6. cilt, İstanbul, 1994, s. 416.

¹² Yonca Kösebay, *Galata St. Pierre Hanı ve Yeniden Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996, s.101-103.

Dahası neden ilk kez bir kilisede değil de sivil bir yapıda tercih edilmiştir? 1828 yılında edebiyat eleştirmeni Charles Augustin Sainte-Beuve, André Chénier'i şiirlerindeki melankoli sebebiyle Romantizmin öncüsü olarak övmüştür ve onun Victor Hugo'yu etkilediğini de öne sürmüştür.¹³ Şairin Alfred de Musset'i de etkilediği ileri sürülmektedir.¹⁴ Sainte-Beuve'den önce André Chénier'in Romantizmle ilişkilendirilip ilişkilendirilmediği bilinmemektedir. Romantizm, Orta Çağcılığın en erken akımıdır, dolayısıyla St. Pierre Han'ın cephesinde Neo Gotik akımının tercih edilmesinin nedeninin André Chénier'in anısıyla bağlantılı olabileceğini göz önünde bulundurmanız gerekmektedir. Zira Fransız İhtilali'nin devrim kurbanlarından olan ve giyotinle idam edilen şairin eski ahşap St. Pierre Han'da dünyaya geldiği ve 3 yaşına kadar burada yaşadığı o dönemde de büyük ihtimalle bilinmektedir.¹⁵ Öte yandan St. Pierre Han'ın Orta Çağcı özellikler gösteren bölümleri inşa edildiği sırada André Chénier yalnızca 10 yaşında bir çocuktur. Yine de Ön Romantiklerle, St. Pierre Han'ın Orta Çağ'a öykünen mimarisi arasında bir bağlantı söz konusu olabilir. Bunun yanı sıra Saint Pierre Han'ın mimarlık tarihi açısından diğer bir önemi 1931 yılına dek pek çok ünlü mimarın burada ofis açmış olmasıdır, bu mimarlar arasında Orta Çağcı olarak nitelendirebileceğimiz eserlere imzalarını atan Giulio Mongeri, Eduardo de Nari ve Alexandre Vallauray gibi isimler de yer almaktadır.¹⁶

			
a. St. Pierre Han, 2018 (Tolga Değerlier)	b. St. Pierre Han'daki sivri kemerli pencere, 2018 (Tolga Değerlier)	c. St. Pierre Han'daki bir gül pencere, 2018 (Tolga Değerlier)	d. St. Pierre Han'daki bir gül pencere, 2018 (Tolga Değerlier)
Tablo 1			

¹³ Thomas Seccombe, "Chénier, André de" Maddesi, *Encyclopædia Britannica*, ed. Hugh Chisholm, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 6. cilt (11. baskı), 1911, s. 78-79.

¹⁴ Saro Dadyan, "'İstanbulluyum' diyen Fransız şair", *İst Dergi*, sayı 6 (2021), s. 148.

¹⁵ A.g.m., s. 147-148.

¹⁶ Hasan Kuruyazıcı, "Galata'nın Unutulmuş Mimarları", *Voyvoda Caddesi Toplantıları 2005-2006*, 14 Aralık 2005.

1.2. Camondo Han

Diğer İsimler: Nordstern Sigorta Şirketi, Dilber Han

İnşa Tarihleri: 1870 civarı

Mimarlar: Giorgio Stampa

Baniler: Kamondo Ailesi

Yapı Türü: Ticaret

Adres: Beyoğlu, Arap Cami Mahallesi

İnşa tarihi konusunda kesin bilgi sahibi olmadığımız Camondo Han'ın en azından Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümlerini, Karaköy'ün eski fotoğraflarına bakarak 1870 yılı civarına tarihlendirebiliriz.¹⁷ Pek çok kaynakta ise 1880'lerde inşa edildiği ileri sürülmektedir. Mimarisi İtalya'daki gotikten Rönesans'a geçiş yapılarına benzediğinden mimarının İtalyan kökenli olabileceği de öne sürülmüştür.¹⁸ 1888 yılında hazırlanan envanter defterinde yapının mimarının Giorgio Stampa olduğu belirtilmiştir.¹⁹ İtalyan kökenli mimar Stampa, Kamondo Ailesi'ne ait farklı yapıların da mimarı olmuştur.²⁰

Camondo Han'ın Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurları her üç cephesinde de bulunan düzgün sıralı pencere ve kapı açıklıklarıdır. İlk katın kapıları ve ilk üç katın pencereleri romanesk ve gotik üslup arası bir formdadırlar. Bu özellik gotik mimarının erken dönemini yansıtır, dolayısıyla yapı genelindeki açıklıklar Neo Gotik stilinde tasarlanmışlardır. Aslında açıklıkların tümünde Neo Romanesk üsluba gönderme yapan yuvarlak kemerli formlar göze çarpmaktadır ancak yuvarlak kemerleri çevreleyen sivri kemerler bize Neo Gotik stilini göstermektedir. Her katın pencere düzenlemeleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Giriş katının açıklıkları oldukça geniş ve yüksektir (**Tablo 2c**), yuvarlak kemerli tek bir açıklığı bir gotik kemer çevrelemektedir. Birinci katta ikili açıklıklı pencereler tercih edilmiştir (**Tablo 2c**), açıklıkların aralarında küçük sütunlar ve sütunların üzerlerinde çiçek motifli rozetler bulunmaktadır, iki yuvarlak kemerli açıklığı bir sivri kemer çevrelemektedir. İkinci katın (**Tablo 2b**) tepesinde "lombard band" olarak da adlandırılan Neo Romanesk körarkat bulunmaktadır. İkinci katın ikili açıklıkları daha sadedir, yuvarlak kemerli açıklıkların her birisini ayrı ayrı sivri kemerler çevrelemektedir, birinci katın aksine rozetler yoktur ama yine açıklıkların arasında küçük sütunlar bulunmaktadır. Üçüncü katın (**Tablo 2b**) yapı geneline bakıldığında sonradan inşa edildiği anlaşılmaktadır, bu katın tüm pencereleri yuvarlak kemerlidirler.

Yapı geneline bakıldığında tüm cephelerin kusursuz bir simetri ve düzen gösterdiğini görürüz bu açıdan değerlendirdiğimizde Neo Rönesans stiline de yapıda

¹⁷ Derin Öncel, "19. Yüzyıl Ortasından 20. Yüzyıl Başına Karaköy Meydanı ve Yakın Çevresinin Dönüşümü", *mimar.ist*, sayı 46 (2012), 74-75.

¹⁸ Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusunu*, Ak Yayınları, İstanbul, 1991, s. 227.

¹⁹ Gülçin Demirkaya, *İstanbul Beyoğlu'nda 19. Yüzyılda Banker Camondo Yapıları ve Adahan'ın Özellikleri, Yeniden Kullanım Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010, s. 143.

²⁰ A.g.e., s.37-38.

etkili olduğunu söyleyebiliriz. Yapımın birinci kat pencereleri de birer Rönesans eseri olan Palazzo Medici ve Palazzo Rucellai'nın pencere düzenlemelerine benzemektedir. Gotik ve Rönesans birbirlerine oldukça zıt görünen üsluplar olsalar da Neo Rönesans stili içerisinde yer yer Orta Çağcı mimari formları da kullanabilmektedir. Sonuç olarak Camondo Han'a bakacak olursak her iki stilin harmanlandığı eklektik bir yorumdan bahsedebiliriz.

	
<p>a. Camondo Han, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Camondo Han'ın pencere kemer detayları, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Camondo Han'ın pencere ve kapı kemer detayları, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Camondo Han'ın eski bir görünümü (Mustafa Cezar, <i>XIX. Yüzyıl Beyoğlusu</i>, 1991, s.230)</p>
<p>Tablo 2</p>	

1.3. Makri Han

Diğer İsimler: Pesmazoğlu Bankası, Ahmed Ağa Han, İmar Bankası Karaköy Şubesi

İnşa Tarihleri: 1890-1895

Mimarlar:

Baniler:

Yapı Türü: Ticaret

Adres: Beyoğlu, Bereketzade Mahallesi

1890'larda Makri Han adıyla inşa edilen yapı, 1902'den 1930'a kadar Pesmazoğlu Bankası tarafından kullanılmıştır.²¹ 1914 yılında Ahmed Ağa Han adını alan yapı, 1920'de tekrar Makri Han adını almıştır. 1960'larda yapıya bugün var olmayan niteliksiz bir kat ilave edilmiştir. 1980 yılında, bitişiğinde bulunan Minerva Han'la hemen hemen aynı yükseklikte günümüzde hala var olan ek katlar inşa edilmiştir.²² 2012 yılında bina otele dönüştürülmek amacıyla yenilenmiştir, bu yenilemede, bina cephesinde de önemli değişiklikler yapılmıştır.

Makri Han'ın Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurları yapının orijinalinde üst katta bulunan Neo Gotik pencereler ve çatı silmesinin hemen altında bulunan Neo Gotik körkattır (**Tablo 3c**). Sivri kemerli pencereler arasında yer alan figüratif tasvirli madalyonlar (**Tablo 3c**) bir Rönesans eseri olan Floransa Yetimler Yurdu'nu anımsatır. Giriş kat üslupsal açıdan net bir özellik göstermez, iki eş silmenin arasında bulunan ikinci katın pencereleri oryantalist bir forma sahiptir. Silmelerin hemen altlarında yer alan yaprak motifli bordürler ve aslan maskları (**Tablo 3d**) da Orta Çağcı olarak nitelendirilemezler.²³

Makri Han, hemen bitişiğindeki Minerva Han'ın yanında çok da göze çarpmayan, mütevazı boyutlarda bir yapıdır. Makri Han, gerek oryantalist ve Neo Gotik stildeki pencereleriyle; gerekse Neo Rönesans olarak değerlendirebileceğimiz madalyonları, simetrik ve dengeli cephe tasarımıyla son derece eklektik bir yapıdır. Zaman içinde defalarca kez niteliksiz restorasyonlara ve eklemelere maruz kalan yapı bugün ki haliyle, oldukça yeni inşa edilmiş bir yapı gibi durmaktadır.

²¹ *Bankalar Caddesi: Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi*, ed. Edhem Eldem, Osmanlı Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma ve Belge Merkezi, İstanbul, 2000, s. 266.

²² Neslinur Hızlı, "Bankalardan Butik Otellere Dönüşüm; Tarihsel Gelişim Sürecinde Karaköy Bankalar Caddesi Örneği", *IV. Çevre-Tasarım Kongresi*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2016, s. 336.

²³ İkinci kat pencerelerinin altında bulunan aslan maskları ve yaprak motifli bordür yapıya 2012 restorasyonundan sonra eklenmiştir. Orijinal olan yapraklı bordür normalde iki silme arasında yer alır, ne zaman olduğu bilinmeyen bir restorasyonda alttaki silme de kaldırılmıştır. Giriş katın kapı ve pencere açıklıkları 1980'lerde restore edilmiş olmalıdır.

a. Makri Han, 2023 (Tolga Değerlier)

b. Makri Han, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Makri Han'ın sivri kemerli pencere açıklıkları, sivri kemerli körarkadı ve madalyonları, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Makri Han'daki bir aslan maskı, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 3

1.4. Osmanlı Sigorta Han

Diğer İsimler: İş Bankası Binası

İnşa Tarihleri: 1918

Mimarlar: Levon Nafilyan

Baniler:

Yapı Türü: Ticaret

Adres: Beyoğlu, Arap Cami Mahallesi

1918 yılında, Castro Han ve Helbig Han'ın yerine inşa edilen Osmanlı Sigorta Han'ın mimarının Levon Nafilyan olduğu ileri sürülmektedir.²⁴ 1920'de Osmanlı Sigorta, İstanbul Umum Sigorta adını almıştır. 1953 yılında han binası Türkiye İş Bankası'na satılmış ve bu tarihten itibaren yapı Türkiye İş Bankası Galata Şubesi olarak kullanılmaya başlanmıştır.²⁵

Osmanlı Sigorta Han'ın Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümü sütun sıralı ve sivri kemerli balkon bölümüdür (**Tablo 4b**). St. Antuan Apartmanları'nın arasındaki köprünün balkon bölümüyle az da olsa benzerlik gösteren bu bölümün sivri kemerli kurgusu, yapıya eklektik olarak neo gotik stilin de dahil olmasını sağlamıştır. Bu bölümün çini süslemeleri, mukarnas başlıkları ve ajurlu korkulukları ise geleneksel mimarlığa gönderme yapar. Bu açıdan değerlendirildiğinde yapı 1. Ulusal Mimarlık Akımının tipik bir örneğidir.

Ulusal Mimarlık Akımının temsilcilerinden olan Levon Nafilyan, bu yapıyı tasarlarken gerçekten de St. Antuan Apartmanları'nın mimarı Giulio Mongeri'den etkilenmiş olabilir. Her iki mimar da aynı akımın temsilcileridir fakat Giulio Mongeri, St. Antuan Apartmanları'nı tasarlarken 1. Ulusal Mimarlık Akımı'nın çok dışında, neredeyse tümüyle saf bir Neo Gotik yapı tasarlamıştır. Levon Nafilyan ise bu Neo Gotik tasarımı büyük olasılıkla 1. Ulusal Mimarlık Akımının içindeki diğer geleneksel stillerle harmanlayarak yorumlamak istemiştir.

	
<p>a. Osmanlı Sigorta Han, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Osmanlı Sigorta Han, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 4</p>	

²⁴ İbrahim Toraman, *İstanbul'un 100 Mimarı*, İBB Kültür A.Ş., İstanbul, 2011, s.89.

²⁵ *Bankalar Caddesi: Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi*, ed. Edhem Eldem, Osmanlı Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma ve Belge Merkezi, İstanbul, 2000, s. 78.

1.5. Elhamra Han

Diğer İsimler: Elhamra Sineması, Elhamra Pasajı

İnşa Tarihleri: 1922

Mimarlar: Konstantinos Kyriakides

Baniler: Sait Adapazarlı

Yapı Türü: Ticaret

Adres: Beyoğlu, Asmalı Mescit Mahallesi

Elhamra Han, 1920 yılında yıktırılan Palais de Crystal Tiyatrosu'nun yerine iş insanı Sait Adapazarlı tarafından inşa ettirilmiştir.²⁶ Yapının mimarının Konstantinos Kyriakides olduğu düşünülmektedir fakat farklı görüşler de mevcuttur.²⁷ Zaman zaman Elhamra Pasajı olarak da anılan yapı aslında bir pasaj özelliği göstermez.²⁸ Yapının içinde 1923 yılında açılan sinema salonunun mimarı Jean Barborini'dir.²⁹ Alhambra Sineması, döneminin en ünlü sinema salonlarından birisi olmuştur. Öyle ki Mustafa Kemal Atatürk bile İstanbul'a geldiğinde Alhambra Sineması'nın konduğu olmuştur. 1936 yılında yapının banisi Sait Adapazarlı'nın oğlu Cevat Adapazarlı, sinema salonunu satın almış ve sinemanın adını Sakarya Sineması olarak değiştirmiştir. İsmi bir kaç kez daha değişen sinema salonu 1944 yılında tekrardan Elhamra Sineması adını almıştır. 1958 yılında yapı bu kez tiyatroya dönüştürülmüştür ve 1970'lere kadar tiyatro salonu olarak kullanılmıştır. 1976'da tekrardan sinema salonuna dönüştürülmüş fakat 1999 yılında büyük bir yangın geçirmiştir.³⁰ 2006 yılında restorasyonuna başlanan yapı, 2007 yılında farklı işlevlerle tekrardan kullanıma açılmıştır.³¹

Elhamra Han'ın Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümleri; giriş katın açıklıklarının ayaklarıyla birlikte birinci katın sivri kemerli pencere açıklıkları, ikinci kattan başlayan ve üçüncü katta sonlanan sütunlara oturan sivri kemerli pencere açıklıkları ve dördüncü katın sivri kemerli sütun sıralı balkon düzenlemesidir (**Tablo 5b**). Özellikle sivri kemerli sütun sıralı balkon bölümü yapının hemen karşısındaki St. Antuan Apartmanları'nın arasındaki köprü'nün mimari düzenlemesiyle bir ilişki halindedir. Levon Nafilyan'ın Osmanlı Sigorta Han binası de benzer bir balkon düzenlemesine sahiptir. Yapının genel olarak mimarisine bakacak olursak oldukça eklektik bir tarza sahiptir. Hem adı hem de mimarisinde kullanılan pek çok unsur yapıya oryantalist bir görünüm vermiştir fakat bununla birlikte hem inşa dönemi, hem

²⁶ Burçak Evren, "Elhamra Hanı" Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul, 1994, s. 154.

²⁷ Özlem Özgür Akçaoğlu, *Elhamra Han'ın (Beyoğlu-İstanbul) Cephe Özellikleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019, s.6-7.

²⁸ Turan Akıncı, *Beyoğlu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s.103-104.

²⁹ Yeşim Özçelik Yaşarlar, *Elhamra Pasajı Koruma Sorunlarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019, s.81.

³⁰ Burçak Evren, "Elhamra Sineması" Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul, 1994, s. 154.

³¹ <http://buiscokzoryonca.blogspot.com/2018/05/elhamra.html>

de mimarisinde kullanılan türk mimari unsurları nedeniyle de I. Ulusal Mimarlık Akımı içerisinde değerlendirilebilir.

Kyriakides bu yapıyı tasarlarken oldukça eklektik bir tarzı benimsemiştir. Yapının hemen karşısındaki St. Antuan Apartmanları dönemi içinde Neo Gotik bir baş yapıttır. Her iki yapı da birbirleriyle mimari açıdan ilişki içindedir. Giulio Mongeri ve Eduardo de Nari (St. Antuan Apartmanları'nın ve kilisesinin mimarları) daha saf bir neo gotik anlayışı benimsemişlerken, Kyriakides'in yaklaşımı çok daha eklektik ve yer yer oryantalist olmuştur. Orta Çağcılığı en net gözlemleyebildiğimiz sivri kemerli sütun sıralı balkon bölümü her ne kadar St. Antuan Apartmanları'nın köprü bölümüyle ilişkili olsa da mimari düzenlemesi açısından Levon Nafilyan'ın inşa ettiği Osmanlı Sigorta Han'ın balkon düzenlemesiyle çok daha benzerdir. Her üç yapı da birbirleriyle çağdaştır ve her üç yapının mimarları da I. Ulusal Mimarlık Akımı'nda etkili olmuşlardır. Dolayısıyla yapılardaki bu tür balkon düzenlemesi ve sivri kemerlerin kullanımı I. Ulusal Mimarlık Akımı ile Orta Çağcılık arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır.

a. Elhamra Han, 2023 (Tolga Değerlier)

b. Elhamra Han, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 5

1.6. Hotel Yeni Calypso

Diğer İsimler: Büyük Calypso Oteli, Calypso Oteli, Akasya Oteli

İnşa Tarihleri: 20.yy başı

Mimarlar: Nikolaos Kefala

Baniler: Panayot Terzakopulos

Yapı Türü: Ticaret

Adres: Adalar, Büyükkada, Maden Mahallesi

Hotel Yeni Calypso, 20. yy'ın başında Panayot Terzakopulos tarafından, mimar Nikolaos Kefala'ya inşa ettirilmiştir. Terzakopulos'un kendi evini yıktırarak ve bitişindeki arsaya katarak inşa ettirdiği otele 20.yy başlarında hemen yanındaki Giocomo Oteli yanınca rağbet artmış ve sonraki yıllarda özellikle mutfağıyla ünlenmiştir. Hotel Yeni Calypso'nun adı 1934 yılında türkçeleştirilerek Akasya Oteli'ne dönüşmüş ve uzun yıllar bu isimle anılmıştır. Uzun yıllar Terzakopulos Ailesi'nin işlettiği otel, 1979 yılında hemen yanındaki Sümer Palas'la birlikte yangın geçirmiş, 1981 yılında betonarme olarak aslına yakın biçimde yeniden inşa edilmiştir. Yapı günümüzde konut olarak kullanılmaktadır.³² Otelin ağırladığı önemli konuklar arasında Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos ve Arnavutluk Kralı I. Zog da bulunmaktadır.³³

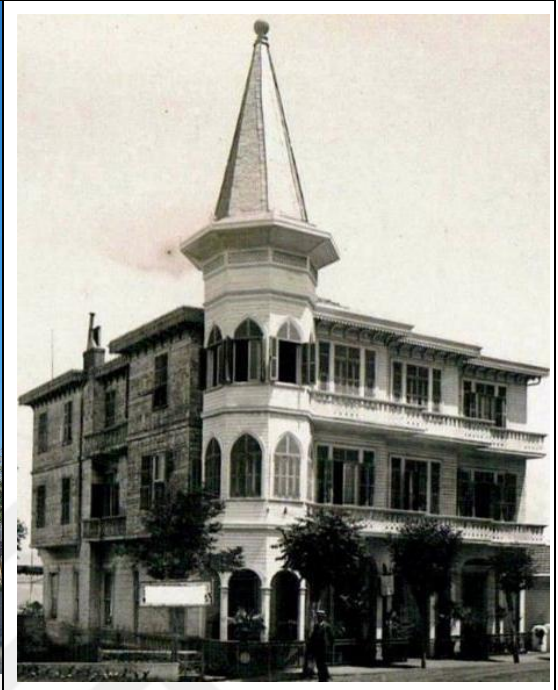
Hotel Yeni Calypso'nun Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümü kulesidir. Kulenin ikinci ve üçüncü kat pencereleri yapının yüksekliğini vurgulamak amacıyla sivri kemerli olarak tercih edilmiştir. Yangından önceki orijinal halinde kulenin külahı çok daha dik ve yüksektir (**Tablo 6b**). Yapı mimari özellikleri bakımından Viktoryen dönem özellikleri göstermektedir. Özellikle İstanbul'un belli başlı semtlerinde Viktoryen konut mimarisi yaygın olarak görülebilmektedir. Hemen hemen tüm Viktoryen eserler Orta Çağcı özellikler göstermektedir ancak İstanbul'un sivil konut mimarisinde sayıca o kadar fazla Viktoryen örnek vardır ki, tez kapsamında örneklere tek tek yer verilememiştir. Hotel Yeni Calypso'nun asimetrik plan ve kütleleri, neo gotik pencereleri ve sivri yüksek külahlı kulesi yapının sergilediği Viktoryen özelliklerdir.³⁴

Adalar Viktoryen sayfiye konutları açısından son derece zengindir. Hotel Yeni Calypso, bir otel yapısı olarak sivil konutlarla benzer özelliklere sahiptir. Mimar Nikolaos Kefala daha ziyade adalarda inşa ettiği sivil konutlarla tanınmaktadır ve Hotel Yeni Calypso'yu da adaların dokusuna uygun bir sivil konut gibi tasarlamıştır. Bir otel yapısı olarak çağdaşlarından çok daha mütevazı boyutlarda bir sayfiye yapısıdır.

³² <https://adalarmiras.com/d/hotel-yeni-calypso-akasya-oteli>, (08.11.2023)

³³ Turan Farajova, "Hotel Calypso, Büyükkada", 15 Kasım 2022, <https://www.istanbulapartmanlari.com/hotel-calypso-buyukada/>, (08.11.2023)

³⁴ Emine Pelin Kalafatoğlu, *Yüzyıl Dönümü İstanbul Mimarlığında "Viktorya Tarzı" Sayfiye Konutları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009, s.25-26.

 A modern, multi-story building with a prominent octagonal tower featuring arched windows and a flat roof. The building is light-colored and has a contemporary architectural style. The tower is the central focus, with several levels of arched windows. The building is surrounded by trees and a clear blue sky.	 A historical photograph of the same building, showing its original appearance. The building is a multi-story structure with a prominent octagonal tower topped with a pointed roof and a small dome. The building has a classic architectural style with arched windows and a balcony. The tower is the central focus, with several levels of arched windows. The building is surrounded by trees and a clear sky.
a. Hotel Yeni Calypso, 2024 (Tolga Değerlier)	b. Hotel Yeni Calypso, 1910
Tablo 6	

2. Konutlarda Orta Çağcılık

2.1. Köşkler, Konaklar ve Yalılar

2.1.1. Köse Mehmed Raif Paşa Konağı

Diğer İsimler: İhsan Raif Hanım Konağı, Taş Konak, Eski Şişli Halkevi, Eski Şişli Kaymakamlığı

İnşa Tarihleri: 1889 civarı

Mimarlar:

Baniler: II. Abdülhamid

Yapı Türü: Konut

Adres: Şişli, Meşrutiyet Mahallesi

Sıklıkla Taş Konak olarak da anılan Köse Mehmed Raif Paşa Konağı, Sultan II. Abdülhamid tarafından inşa ettirilmiş ve 1889 yılında Mehmed Raif Paşa'ya tahsis edilmiştir. Valilik, nazırlık, vezirlik, Şûra-yı Devlet Reislîği gibi görevlerde bulunmuş olan Mehmed Raif Paşa, 1911 yılında vefat edince konak kızı Şair İhsan Raif Hanım'a kalmıştır.³⁵ 1929 yılında Mardin Ailesi konakta kiracı olarak yaşamaya başlamıştır.³⁶ 1935 yılında yapı Şişli Halkevi olarak kullanılmaya başlanmıştır.³⁷ Halkevi olarak kullanılmadan önce yapı nahiye binası olarak da kullanılmıştır.³⁸ 1951 yılında halkevlerinin kapatılması sonrasında Çalışma Bakanlığı'na devredilen bina çeşitli kurumlarca kullanıldıktan sonra uzun yıllar Şişli Kaymakamlığı olarak kullanılmıştır.³⁹ Yapı 2020 yılından bu yana çeşitli sergilerin düzenlendiği özel bir sanat galerisi olarak kullanılmaktadır.

Yapının Rumeli Caddesi'ne bakan cephesindeki pencere düzenlemelerinin büyük bölümü sivri kemerlidir (**Tablo 7a**) ve Neo Gotik stilini yansıtır. Neo Gotik stilin en kuvvetli hissedildiği bölüm giriş kapısının tepe penceresidir (**Tablo 7b**). Bodrum katıyla birlikte dört katlı bir yapıdır. Bu cephede yalnızca bodrum katı pencereleri Neo Gotik stilini yansıtmaz. Yapının eski fotoğraflarında yan cephelerinin de olduğu ve ön cepheyle benzer kurguda düzenlendiği anlaşılmaktadır ancak daha sonrasında iki yanına inşa edilen apartmanlarla bu cephelerin kapandığı anlaşılmaktadır. Yapının bahçeye bakan arka cephesi, ön cephenin aksine Neo Gotik stilden izleri taşımaz. Çok daha yalın bir cephedir. İç mekânda barok ve rokoko üsluplar etkiliyken; yapının ön cephesinde Neo Gotik stili, Oryantalizmle eklektik biçimde yorumlanmıştır.

Mehmed Raif Paşa Konağı, tıpkı Teşvikiye Caddesi'nde bulunan Said Paşa

³⁵ Oya Şenyurt, "Mekansal Yetersizlikleri ve İşlevsel Sorunlarıyla Şişli Halkevi'nin Unutulan Kısa Tarihi", *Arredamento Mimarlık Tasarım Kültürü Dergisi*, sayı 353 (2022), s.105-106.

³⁶ <https://kalyonholding.com/kalyon-kultur> (Erişim Tarihi: 10.17.2023)

³⁷ Nursal Kumaş, "İstanbul Halkevleri Güzel Sanatlar ve Temsil Şubelerinin Faaliyetleri (1939-1951)", *Belgi Dergisi*, sayı 21 (2021), s.180.

³⁸ Şenyurt, "Mekansal Yetersizlikleri ve İşlevsel Sorunlarıyla Şişli Halkevi'nin Unutulan Kısa Tarihi", s.106.

³⁹ A.g.m., s. 105, 108.

Konağı gibi II. Abdülhamid devrinin estetik anlayışıyla inşa edilmiştir. Mehmed Raif Paşa Konağı, Said Paşa Konağı'nın aksine çok daha hareketli bir n cepheye sahiptir. Neo Gotik pencere düzenlemeleri çok daha belirgin şekilde kullanılmıştır. Unutulmamalıdır ki Said Paşa konağını kendisi inşa ettirmiştir fakat Mehmed Raif Paşa Konağı'nın banisi doğrudan II. Abdülhamid'tir.

	
<p>a. Köse Mehmed Raif Paşa Konağı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Köse Mehmed Raif Paşa Konağı'nın girişi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 7</p>	

2.1.2. Ahmet İhsan Bey Köşkü

Diğer İsimler: Ahmet İhsan Tokgöz Köşkü

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın sonları

Mimarlar:

Baniler:

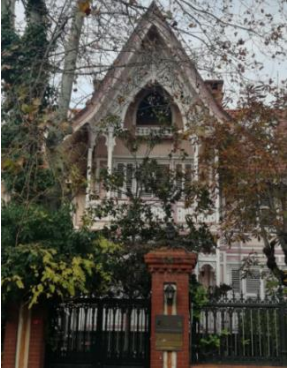

Yapı Türü: Konut

Adres: Bakırköy, Yeşilköy Mahallesi

1891-1944 yılları arasında yayımlanan Servet-i Fûnun Dergisi'nin kurucusu Ahmet İhsan Tokgöz, 20.yy'ın başlarında Caddebostan'dan taşınarak Yeşilköy'deki bu köşke yerleşmiştir.⁴⁰ Köşkün kesin inşa tarihi, banisi ve mimarı bilinmemektedir ancak Ahmet İhsan Bey'in 1900'lerde taşınmış olması ve yapının 19.yy Viktoryen tarzı sayfiye konutlarının tipik bir örneği olması nedeniyle 19.yy'ın sonlarında inşa edildiğini düşünebiliriz. Ahmed İhsan Bey köşkünü geçici olarak, 1909 yılında 31 Mart Vakası'nı bastırmaya gelen Hareket Ordusu kumandanı Mahmut Şevket Paşa'ya tahsis etmiştir.⁴¹

Ahmet İhsan Bey Köşkü'ne çalışma kapsamında yer verilmesinin temel nedeni Viktoryen tarzda Orta Çağcı öğelere yer veren konutlara oldukça tipik bir örnek olmasıdır. Bodrum ve çatı katıyla birlikte dört katlı bir yapıdır. Ön cephede çatı katının penceresi sivri kemerlidir (**Tablo 8a**) ve birinci kat balkonuna kadar uzanan sivri çatının alınlığı, sivri kemerli bu pencereyi olabildiğince kapatmayacak şekilde sivri kemerli olarak ele alınmıştır.

Bugün hala sivil konut işlevini sürdüren yapı oldukça bakımlı ve iyi durumdadır. Köşkü kimin inşa ettiğini bilmesek de, II. Abdülhamid devrinin ahşap Viktoryen konutlarının güzel bir örneği olduğunu söyleyebiliriz.

	
<p>a. Ahmet İhsan Bey Köşkü, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Ahmet İhsan Bey Köşkü, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 8</p>	

⁴⁰ Kalafatoğlu, “Yüzyıl Dönümü İstanbul Mimarlığında “Viktorya Tarzı” Sayfiye Konutları”, s.43.

⁴¹ Turgay Tuna, “Eski İstanbul Yadigarı Yeşilköy”, *İst Dergi*, sayı 7 (2021), s.110.

2.1.3. Huber Yalısı

Diğer İsimler: Huber Köşkü, Huber Malikânesi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Tarabya Yerleşkesi

İnşa Tarihleri: 1901-1903 (ilk dönem), 1906 sonrası (ikinci dönem)

Mimarlar: Antoine Perpignani (ilk dönem), Raimondo D'Aranco (ikinci dönem)

Baniler: Auguste Huber

Yapı Türü: Konut

Adres: Sarıyer, Tarabya Mahallesi

Huber Yalısı, birçok farklı yapıdan oluştuğu için zaman zaman malikâne veya önünden yol geçtiği için köşk olarak da nitelendirilmiştir. Denize sıfır bir yalı olmasa da, İstanbul Boğazı'na bakan cephe düzenlemeleri ve kıyı boyunca yerleşik olan düzeniyle yalı olarak nitelendirebileceğimiz bir yapı topluluğudur. Elbette çalışmamızın öznesinde bu yapı topluluğu içerisinde Orta Çağcı unsurlar barındıran Huber Yalısı'nın ana binası yer almaktadır. 1900 yılında Auguste Huber yalının inşa edileceği araziye satın almış ve 1901 yılında yalının inşaatı başlatılmıştır. Yalının inşası iki evrede gerçekleşmiştir; ilk olarak 1901-1903 yılları arasında Mimar Antoine Perpignani yapıyı inşa etmiş, 1906 yılından sonraysa Mimar Raimondo D'Aranco yapıya çeşitli eklemelerde bulunmuştur.⁴² 1918-1920 yılları civarında Huber Ailesi, İstanbul'un işgali üzerine şehri terk etmiş ve 1922 yılında yalıyı satmıştır. Bir süre çeşitli kişilerin ikamet ettiği yalı, 1932 yılında Fransız rahibelerinin mülkiyetine geçmiştir.⁴³ 1973 yılında Boğaziçi İnşaat ve Turizm Şirketi yalıyı satın almış, 1985 yılında ise T.C. Cumhurbaşkanlığı'na tahsis edilmiştir.⁴⁴

Yapının Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümü Ahmet İhsan Bey Köşkü'nünkiyle benzetilmektedir. Yapı ilk evrede bir simetriye sahiptir ve orta kütleli ikinci kat olarak yükselmektedir. İkinci katın balkonu merkezde sivri kemerli bir açıklık ve yanlarda daha oryantalist tarzda açıklıklarla ele alınmıştır. Bu sivri kemerli açık Neo Gotik stilini yansıtmaktadır ancak 1906 yılından sonra Raimondo D'Aranco balkonu kafes pencere sistemiyle kapalı bir balkona dönüştürmüştür.⁴⁵

Yapının mimarı Antoine Perpignani, Saint Pierre Han'da mimarlık ofisi bulunan mimarlardan birisidir. Aynı dönemde bu yapıda çeşitli Orta Çağcı yapılara imzasını atmış olan Edoardo de Nari, Giulio Mongeri ve Marco G. Langas gibi mimarların da ofisleri bulunmaktadır.⁴⁶

⁴² Dilek Tüfekçi, *Huber Köşkü Yerleşkesi Tarihi ve Mimarisi Hakkında: (Belgeler Üzerinden Bir Araştırma)*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015, s.46-47.

⁴³ A.g.e., s.49.

⁴⁴ Orhan Erdenen, *Boğaziçi Sahilhaneleri 3 Sarıyer Yeniköy*, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1994, s.529.

⁴⁵ İbilge Eroğlu, *Tarabya Huber Köşkü Mimarisi, Tarihi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.25, 38.

⁴⁶ 2020 yılında yapıda yürütülen restorasyon çalışmalarında mimarlık ofislerine ait tabelalar ortaya çıkarılmıştır.

	
a. Huber Yalı, 1993 (Orhan Erdenen, <i>Boğaziçi Sahilhaneleri 3 Sarıyer Yeniköy</i> , 1994, s.148)	b. Huber Yalı, 1968 (Orhan Erdenen, <i>Boğaziçi Sahilhaneleri 3 Sarıyer Yeniköy</i> , 1994, s.148)
Tablo 9	

2.2. Apartmanlar

2.2.1. Ekrem Tur Sokak: 8 Numara

Diğer İsimler: Çekül Evi

İnşa Tarihleri: 1880 civarı

Mimarlar:

Baniler: Çuhacı Panço oğlu Yani

Yapı Türü: Konut

Adres: Beyoğlu, Hüseyinağa Mahallesi

Yapının bulunduğu arazi, 1879 yılında Çuhacı Panço oğlu Yani'nin başvurusu üzerine bina inşa edilmek üzere satılmıştır. Çuhacı Panço oğlu Yani olarak bilinen kişinin binanın da banisi olması kuvvetle muhtemeldir. Yıllarca pek çok kişinin oturduğu yapının bilinen son sahibi 1970'lere kadar Ketî İpekçi ve ailesi olmuştur. İpekçi Ailesi yapıdan taşınınca tekrardan oda oda kiraya verilmeye başlanmıştır. 1995 yılında Çekül Vakfı yapıyı satın almış ve 1996 yılında yapı kapsamlı bir restorasyon sürecinden geçmiştir. Bugün yapı Çekül Evi adıyla tanınmakta ve çeşitli vakıf işlerine hizmet etmektedir.⁴⁷

Birinci katındaki yarı silindirik cumbasıyla dikkat çeken yapının Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümü giriş kat pencereleridir. Kapının iki yanında yer alan bu pencereler sivri kemerlidir ve Neo Gotik stilini yansıtır. Giriş katında sivri kemerli pencerelerin tercih edilmesinin bir nedeni de yapının son derece dar bir cepheye sahip olması ve giriş açıklığına daha geniş yer verilmek istenilmesi olabilir.

Söz konusu örnekte olduğu gibi kimi yapılarda Neo Gotik stilin tercih edilmesinin sebebi yalnızca estetik bir kaygıya değil, aynı zamanda mimari bir gerekliliğe de dayanabilmektedir. Bununla birlikte söz konusu yapının pencerelerinin ince dikdörtgen formda da tercih edilebileceğini unutmamak gerekir. Sonuç olarak estetik bir kaygının hiçbir şekilde güdülmemiş olması da pek olası değildir.

a. Ekrem Tur Sokak: 8 Numara, 2022 (Tolga Değerlier)

Tablo 10

⁴⁷ <https://www.cekulvakfi.org.tr/cekul-evi-beyoglu> (Erişim Tarihi: 20.10.2023)

2.2.2. Evliya Çelebi Apartmanı

Diğer İsimler: Galata Üniversitesi

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın sonları veya 20.yy'ın başları

Mimarlar:

Baniler:

Yapı Türü: Konut

Adres: Beyoğlu, Evliya Çelebi Mahallesi

İnşa tarihini kesin olarak bilmediğimiz apartmanı mimari stiline baktığımızda 19.yy'ın sonları veya 20.yy'ın başlarına tarihlendirebiliriz. Meşrutiyet Caddesi, 78 numarada bulunan apartmanın giriş katında ismini 1875 yılında hizmete giren Tarihi Tünel Finiküler Hattı'ndan alan Tünel Eczanesi bulunmaktadır. Apartmanın ismi de içinde bulunduğu mahallenin adıyla aynıdır. 2020 yılında apartmanın tabelası sökülmüş ve bina Galata Üniversitesi'nin kullanımına girmiştir.

Evliya Çelebi Apartmanı'nın giriş kapısı ve birinci kattaki cumbası üzerindeki pencere açıklıkları sivri kemerli formlarıyla Neo Gotik stilini yansıtır. Dikdörtgen formlu cumbanın yanlarında birer tane, ön cephesinde de iki tane pencere açıklığı bulunmaktadır. Sivri kemerli kapı açıklığının tepe penceresinin içindeki ferforje demir işçiliği oldukça girift rokoko bezemelere sahiptir.

Cumba üzerindeki Neo Gotik pencere açıklığı düzenlemesi Arpacılar Caddesi, 8 numaradaki ticaret yapısında ve ele alacağımız apartmanların büyük bölümünde de karşımıza çıkmaktadır. Bugün yeni kurulmuş özel bir eğitim kurumunun hizmetinde olan Evliya Çelebi Apartmanı ve giriş katındaki Tünel Eczanesi, semtin kimliğiyle organik bir bağ içerisindedir.

a. Evliya Çelebi Apartmanı, 2022 (Tolga Değerlier)

Tablo 11

2.2.3. Zoğrafos Apartmanı

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın sonları

Mimarlar:

Baniler: Hristaki Zoğrafos Efendi (olabilir)

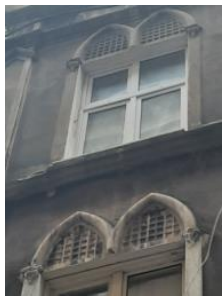
Yapı Türü: Konut

Adres: Beyoğlu, Hacımimi Mahallesi

Kesin inşa tarihi ve mimarını bilmediğimiz Zoğrafos Apartmanı, Kumbaracı Yokuşu, 21 numarada bulunmaktadır. Yapının banisi büyük olasılıkla Çiçek Pasajı, Beyoğlu Zoğrafyon Lisesi ve Yeniköy Zoğrafyon Kız İlkokulu'nun da banisi olan hayırsever bankacı Hristaki Zoğrafos Efendi'dir. Hristaki Zoğrafos, 1898 yılında vefat etmiştir bu da yapının onun ölümünden önceki bir tarihte inşa edilmiş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu göstermektedir.⁴⁸

Giriş katında iki adet dükkân bulunan yapının bodrum katı ve sonradan eklendiği düşünülen bir kat ile beraber toplam 6 katı bulunmaktadır. Giriş katındaki dor başlıklı pilastırlar ve cumbanın altındaki kasetli tavan düzenlemesi yapının Neo Klasik unsurlarıdır. İlginç olan, cephenin merkezinde bulunan üç katlı cumbanın her katında, ön yüzeyde ikişerli pencere düzenlemelerinin üzerindeki sivri sağır kemerli süslemelerdir (**Tablo 12b**). Bu sivri kemerler tamamen dekoratif olarak yapıya Neo Gotik stilinde yapılmış süslemelerdir. Genellikle birbirlerine taban tabana zıt görülen Neo Klasik ve Neo Gotik stiller bu yapıda eklektik bir kurguda yorumlanmıştır.

Hristaki Zoğrafos uzun yıllar ülke dışında yaşamış olsa da İstanbul'da çeşitli hayır işleri yapmaya devam etmiş olan saygın bir şahsiyettir. Mimar Konstantinos Dimadis'e 1872 yılında inşa ettirdiği Zoğrafyon Kız Okulu'nda da Orta Çağcı özellikler bulunmaktadır.⁴⁹ Bu açıdan değerlendirildiğinde Zoğrafos Apartmanı'nında Neo Gotik stilin sadece süsleme olarak tercih edilmesi baninin estetik zevkinden kaynaklanıyor olabilir.

	
a. Zoğrafos Apartmanı, 2022 (Tolga Değerlier)	b. Zoğrafos Apartmanı, 2022 (Tolga Değerlier)
Tablo 12	

⁴⁸ Can Sözbir, *İstanbul Yeniköy Zoğrafyon Rum Kız İlkokulu Restorasyon Projesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011, s.87.

⁴⁹ A.g.e., s.87.

2.2.4. Mis Sokak: 3 Numara

Diğer İsimler: Artizan Beyoğlu İstanbul Görsel Sanatlar Merkezi

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın sonları

Mimarlar:

Baniler:

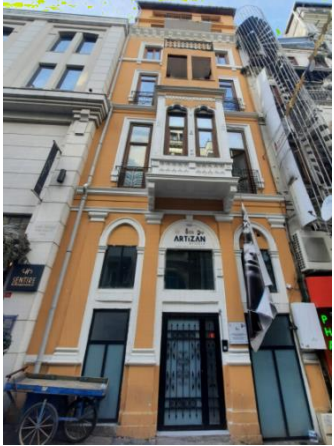

Yapı Türü: Konut

Adres: Beyoğlu, Şehit Muhtar Mahallesi

Hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız Beyoğlu, Mis Sokak, 3 numaradaki apartman yıllarca çeşitli işletmelerce kullanıldıktan sonra 2022 yılında Beyoğlu Belediyesi tarafından görsel sanatlar merkezine dönüştürülmüştür.

Yapının Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümü ikinci katta bulunan cumbanın üzerindeki üç dilimli Neo Romanesk kemerli pencere açıklıklarıdır (**Tablo 13b**). Dikdörtgen planlı cumbanın yan cephelerinde birer tane, ön cephesindeyse iki tane pencere açıklığı bulunmaktadır. Üç dilimli kemerler, sivri bir kemerle tamamlanmadığı için Neo Gotik değil, Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadırlar. Birinci katın pencere düzenlemelerinde (**Tablo 13c**) de kısmen Orta Çağcılığa öykünme görülmektedir. Merkezdeki pencere daha geniştir, iki yanındaki pilastırlar üzerinde haçlı bilezikler bulunmaktadır. İki yandaki pencereler hafif sivri kemerlidirler ve Neo Gotik stileine öykünürler. Cumbanın altındaki kasetli tavan düzenlemesi ve zeminden birinci kata uzanan dor başlıklı pilastırlar Neo Klasik üslubu yansıtan özelliklerdir.

Pencerelerin düzeni açısından Evliya Çelebi Apartmanı'ndaki düzenlemeyle benzerlik göstermektedir. Farklı olan özelliği ise pencerelerin Neo Romanesk üslupta kurgulanmış olmalarıdır. Neo Klasik üslubun Neo Gotik stile birlikte kurgulanış biçimi ise Zoğrafos Apartmanı'na benzemektedir.

		
<p>a. Mis Sokak: 3 Numara, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Mis Sokak: 3 Numara'nın cumbası, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>c. Mis Sokak: 3 Numara'nın sivri kemerli pencere açıklığı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 13</p>		

2.2.5. Tepebaşı Bodvi Apartmanı

Diğer İsimler: Baudouy Binası, TÜSİAD

İnşa Tarihleri: 1880'ler

Mimarlar:

Baniler: Joseph Baudouy

Yapı Türü: Konut

Adres: Beyoğlu, Evliya Çelebi Mahallesi

Joseph Baudouy tarafından 1880'lerde inşa ettirildiği düşünülen Bodvi Apartmanı, 19.yy sonlarına kadar Baudouy Ailesi'nin ikametgahı olarak kullanılmıştır.⁵⁰ Zaman içinde kat kat kiraya verilen apartman, 1992 yılında kapsamlı bir restorasyondan geçmiştir.⁵¹ Yapı günümüzde TÜSİAD tarafından kullanılmaktadır.

Bodvi Apartmanı oldukça eklektik bir mimariye sahiptir. Girişi Meşrutiyet Caddesi'nde bulunan yapının kat sayısı, üzerine kurulu olduğu arazinin topoğrafyası nedeniyle her cepheden birbirinden farklı yükseklikte algılanmaktadır. Yapının birinci kat pencerelerinin yuvarlak kemerlerinin oturduğu sütunçeler üzerindeki spiral düzenlemeler bizlere Roma'daki Trajan Sütunu'nu anımsatmaktadır. Yapının kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde bulunan üç katlı köşe cumbalarının orta kat pencereleri (**Tablo 14b**) sivri kemerlidir ve Neo Gotik stilini yansıtır. Aynı cumbaların üst kat pencereleri oryantalist, alt kat pencereleri ise yuvarlak kemerli olacak şekilde tasarlanmıştır. Yapının üçüncü kat pencere sırasının üçgen alınlıkları, köşe cumbalarının oturduğu konsollar ve konsollar arasındaki girlandlar gibi pek çok öge Neo Klasik üslubu yansıtmaktadır.

Neo Klasik, Neo Gotik ve Oryantalizmin mimari formlarını bir arada barındıran bu eklektik yapı özellikle köşe cumbalarıyla 19.yy Beyoğlu apartmanları arasında oldukça özel bir yere sahiptir. Yapının üç katlı köşe cumbaları o kadar heybetlidir ki adeta bir Orta Çağ kalesinin köşe kulelerini anımsatmaktadır.

	
<p>a. Tepebaşı Bodvi Apartmanı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Tepebaşı Bodvi Apartmanı'nın Neo Gotik pencereleri, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 14</p>	

⁵⁰ Turan Farajova ve M. Serdar Kılıç, *İstanbul Apartmanları: Hikayeleri ve Anıları İle Beyoğlu*, Ofset Yapımevi Yayınları, İstanbul, 2021, s.60.

⁵¹ <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/51881> (Erişim Tarihi: 21.10.2023)

2.2.6. Kemeraltı Caddesi: 34/1B Numara

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın ikinci yarısı, 2019-2023 (rekonstrüksiyon)

Mimarlar:

Baniler:

Yapı Türü: Konut

Adres: Beyoğlu, Hacımimi Mahallesi

Karaköy, Kemeraltı Caddesi'nde bulunan apartman uzun yıllar atıl halde kalmış ve birinci kat seviyesine kadar çökmüştür. Cepheleri Vekilharç Sokak ve Kemeraltı Caddesine bakan bir köşe binası olan yapı, 2015-2018 yılları arasında iki yanındaki binalarla birlikte yıktırılmış ve 2019-2023 yılları arasında rekonstrüksiyonu yapılmıştır.

Yapının cumbaları hariç tüm pencereleri yuvarlak kemerli olmalarına karşın tıpkı Zoğrafos Apartmanı'nda da olduğu gibi sağır sivri kemerle dekore edilmiştir. Yuvarlak kemer ve sivri kemer arasında dairesel madalyonlar bulunmaktadır. Yapının giriş kapısı da tıpkı pencereler gibi kurgulanmıştır. Yapının her iki cephesindeki cumbaları üzerinde bulunan pencereler sivri kemerli değil, lentoludur. Yapının üçüncü kat tepesindeki silmenin hemen altında "*lombard band*" olarak da adlandırılan Neo Gotik körarkat bulunmaktadır. Bu Neo Gotik körarkatın çok benzer örnekleri St. Antuan Apartmanları'nda ve Pellegrino Apartmanı'nda da karşımıza çıkmaktadır.

Neo Gotik stilin oldukça güçlü hissedildiği yapının kimi unsurları St. Antuan Apartmanları ve Pellegrino Apartmanı gibi yapılarla benzerlik göstermektedir. Bu durum bize her üç yapının mimarları veya banileri arasında bir bağ olup olmayacağını sorgulatmalıdır. Öte yandan bu soruyu sormamıza sebep olan bölümlerin rekonstrüksiyondan önce yıkılmış olan bölümler olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu nedenle bazı bölümlerin mimari kurgusunun orijinalinde de olup olmadığı konusu kuşkuludur.

	
<p>a. Kemeraltı Caddesi: 34/1B Numara, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Kemeraltı Caddesi: 34/1B Numara'nın pencere açıklıkları ve körarkadı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 15</p>	

2.2.7. Krespi Apartmanı

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın sonları veya 20.yy'ın başları

Mimarlar:

Baniler: Crespi Ailesi

Yapı Türü: Konut

Adres: Beyoğlu, Çatma Mescit Mahallesi

Krespi Apartmanı'nın banisi, mimarı ve inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Apartmana ismini veren Crespi Ailesi'nin o dönemde İstanbul'da yaşayan hangi Crespi Ailesi olduğu da net değildir. Apartmanın girişinin iki yanında bulunan Davut yıldızları (**Tablo 16c**) bize Crespi Ailesi'nin Yahudi kökenli olduğu konusunda ipucu vermektedir. Zaten bu soyadı o dönemin Yahudi aileleri arasında yaygın bir soyadıdır.

Yapının ikinci kat pencereleri sivri kemerlidir (**Tablo 16b**) ve Neo Gotik stilini yansıtmaktadır. Sivri kemerlerin uçlarındaki belirgin kilit taşları pek de sık rastlamadığımız öğelerdir. Bu kilit taşları büyük olasılıkla giriş kat pencerelerinin kilit taşları ve birinci kat penceresinin lentosunun üzerindeki kilit taşı benzeri kompozisyonla uyum sağlamaları için tercih edilmişlerdir.

Beyoğlu çok zengin bir Musevi mirasına sahiptir. İncelediğimiz apartmanlar arasında Krespi Apartmanı'nın Yahudi olduğunu bildiğimiz bir aileye ait olması önemli bir husustur. Dini mimarilerinde de sıklıkla Orta Çağcı özelliklere rastladığımız Yahudi cemaatinin, sivil bir yapıda da Orta Çağa öykünen unsurları kullanması hiç de şaşırtıcı değildir.

		
<p>a. Krespi Apartmanı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Krespi Apartmanı'nın sivri kemerli pencereleri, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>c. Krespi Apartmanı'nın girişindeki Davut Yıldızı ve Art Nouveau kapı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 16</p>		

2.2.8. Pellegrino Apartmanı

Diğer İsimler: Birlik Apartmanı

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın sonları veya 20.yy'ın başları

Mimarlar:

Baniler: Pellegrino Ailesi

Yapı Türü: Konut

Adres: Şişli, Meşrutiyet Mahallesi

Günümüzdeki adı Birlik Apartmanı olan Pellegrino Apartmanı, 19.yy'ın sonları veya 20.yy'ın başlarında Nişantaşı, Rumeli Caddesi, 42 numarada bulunmaktadır. Apartmanın mimarının kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Yapının eğer ki bir mimar imzası varsa da, giriş kattaki işletmelerin tabelalarından dolayı görülememektedir.

Pellegrino Apartmanı pek çok açıdan Orta Çağcı özellikler barındıran bir yapıdır. Yapının pek çok özelliği, Mimar Giulio Mongeri'nin eserlerini çağrıştırmaktadır. Yapının dördüncü kat pencerelerinin yuvarlak kemerleri (**Tablo 17b**), Karaköy Palas'ın birinci kat pencerelerinin yuvarlak kemerlerine benzemektedir. İkinci kattaki ajurlu süslemeler (**Tablo 17d**) Neo Bizans üslubunu yansıtır ve Karaköy Palas'ın cephesinde bulunan ajurlu süslemelerle benzerlik içindedir. Üçüncü kattaki pencerelerin altlarında bulunan Neo Gotik körarkatlar (**Tablo 17c**), St. Antuan Apartmanları'nın ikinci kat pencereleri ve apartmanları birbirlerine bağlayan köprünün sivri kemerli açıklıklarının altlarında da karşımıza çıkmaktadır. Pellegrino Apartmanı'nın dördüncü kat pencerelerinin altındaki dikdörtgen kartuşların içlerinde bulunan çeşitli armaların (**Tablo 17e**) cephedeki kurgusu, St. Antuan Apartmanları'nın cephesinde de benzer şekilde ele alınmıştır.

Yapının mimari özellikleri Giulio Mongeri'nin eserlerine öylesine benzemektedir ki, adeta St. Antuan Apartmanları ve Karaköy Palas'ın daha küçük ölçekli bir karışımı gibidir. Yapının banisi olan Pellegrino Ailesi'nin de tıpkı Giulio Mongeri gibi İtalyan kökenli olduğunu da göz önünde bulundurursak, apartmanın Mongeri'nin eseri olma olasılığı çok daha muhtemeldir. Tüm bunların yanı sıra Pellegrino Apartmanı, 19.yy'da İstanbul'da inşa edilmiş diğer Orta Çağcı apartmanların aksine Beyoğlu'nda değil, Şişli'de yer almaktadır.

a. Pellegrino Apartmanı, 2023 (Tolga Değerlier)

b. Pellegrino Apartmanı, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Pellegrino Apartmanı'nın cephesindeki bir körarkad, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Pellegrino Apartmanı'nın cephesindeki ajurlu süslemeler, 2023 (Tolga Değerlier)

e. Pellegrino Apartmanı cephesindeki armalar ve ajurlu süslemeler, 2023 (Tolga Değerlier)

f. Pellegrino Apartmanı'nın giriş holündeki merdivenin ajurlu süslemeleri, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 17

2.2.9. St. Antuan Apartmanları

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1906-1912

Mimarlar: Giulio Mongeri, Edoardo de Nari ve Marcos G. Langas (mühendis)

Baniler: Papa X. Pio

Yapı Türü: Konut

Adres: Beyoğlu, Tomtom Mahallesi

St. Antuan Kilisesi'ne gelir getirmesi amacıyla inşa edilmiş olan St. Antuan Apartmanları, kilisenin kendisi kadar araştırılmamış ve yapılan çalışmalarda her zaman kilisenin gölgesinde kalmışlardır.⁵² Oysa ki St. Antuan Apartmanları'nın mimari cephe kurgusu, St. Antuan Kilisesi'ne göre çok daha zengin ve gösterişlidir. Aslında kesin olarak inşa tarihlerini bilmediğimiz apartmanların yaklaşık olarak kilisenin inşa tarihleriyle aynı zamana tekabül ettiğini varsayabiliriz. Kilisenin inşasında Giulio Mongeri, Edoardo de Nari ve Marcos G. Langas birlikte çalışmışlardır.⁵³ Edoardo de Nari'nin sonraları kendisinin de ikamet edeceği bu apartmanların inşasında daha büyük bir rol oynamış olması muhtemeldir.⁵⁴ Muhtemelen Edoardo de Nari'nin kişisel arşivinden çıkan bir fotoğrafta apartmanların, kiliseden çok daha önceki bir tarihte tamamlandığı göze çarpmaktadır.⁵⁵ Apartmanlar oldukça saf bir üslupla Neo Gotik stilini yansıtmaktadırlar. Hem strüktürel elemanları, hem de bezemeleri bakımından Orta Çağcılık özelliği gösterirler. Apartmanlar birbirlerine ikinci kattan bir köprüyle bağlanmaktadır ve neredeyse kusursuz bir simetriyle tasarlanmışlardır. Birbirlerinin tıpa tıp aynısı olan bu yapıların mimari özelliklerini ayrı ayrı ele almaya gerek yoktur, zaten ikiz yapılarıdır. Yapıların cepheleri birbirlerinden farklı tasarımlara sahiptir dolayısıyla Orta Çağcı unsurları analiz ederken cephelere tek tek bakmak daha faydalı olacaktır.

İstiklal Caddesi'ne bakan cephede tam ortada köprü bulunmaktadır (**Tablo 19a**). Köprünün altındaki üçlü kemer düzenlemesi avlunun giriş açıklıklarıdır. Ortadaki sivri kemer diğer ikisinden daha yüksek ele alınarak giriş vurgulanmıştır. Giriş açıklıklarını kapatan demir kapıların yonca motifli süslemeleri de Neo Gotik sanatı yansıtmaktadır. Apartmanların zemin ve birinci katları dükkân sırası olarak işlevlendirilmiştir. Birinci katların sivri kemerli pencereleriyle, köprünün ortasındaki giriş açıklığının sivri kemeri hemen hemen hizalanmaktadır. Köprünün ilk katındaki

⁵² Toraman, *İstanbul'un 100 Mimarı*, s.83.

⁵³ Onur Karahan, "Türkiye'de Betonarmenin Erken Kullanımı ve Gelişim Sürecinde Hennebique Betonarme Sistemi", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, sayı 14 (2015), s.70.

⁵⁴ Rinaldo Marmara, *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Senti Galata-Pera*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.103.

⁵⁵ 2009 yılında Yüksek Mimar Büke Uras, bir antikacının deposunda yer alan iki bavulun içinde Edoardo de Nari'nin kişisel arşivini bulmuştur. Bu arşivde hem St. Antuan Kilisesi'nin cephe tasarımlarına, hem de apartmanların kesit ve cephelerine ilişkin çizimler yer almaktadır. Bulunan arşive ilişkin çeşitli belgeler 2012-2013 yılları arasında İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde sergilenmiştir.

sivri kemerli arkat (**Tablo 19a**), giriş açıklığındaki kemerlerin boyutlarına uygun olacak şekilde yanlarda ikili, ortadaysa üçlü şekilde ele alınmıştır. Sivri kemerler kendi içlerinde gotik mimariye uygun şekilde çok dilimli olarak kurgulanmıştır. Bu sivri kemerli arkadın altında, apartmanların ikinci kat pencere açıklıklarının altlarındakilerle hizalanan sivri kemerli körarkatlar yer almaktadır. Köprünün üst katında yalnızca sütun sıralı parapetler bulunmaktadır. Apartmanların ikinci kat pencerelerinin kurgusu yanlarda sivri kemerli birer pencere ile ortada kendi içinde üç dilimli büyük bir pencere kemerinden ibarettir (**Tablo 18b**). İşin ilginç tarafı yanlardaki pencerelerin açıklıkları ortadakinden çok daha büyüktür. Ortadaki pencerenin üst tarafı ortasında madalyon bulunan sağır bir kemerden ibarettir. Üçüncü kat açıklıkları önlerinde balkonları bulunmaktadır (**Tablo 18b**). Balkonlarla, alt katın açıklıkları arasında grotesk figürlü süslemelerin bulunduğu yüzeyler yer almaktadır. Benzer grotesk figürler birinci kat kemerlerinin silmelerinin kesiştiği noktalarda (**Tablo 20f**) da yer almaktadır. Üçüncü kat açıklıkları temelde ikinci kattakiler gibidir ancak bu kez dördüncü katın açıklıklarıyla bütüncül şekilde ele alınmışlardır (**Tablo 19b**). Balkonların parapetleri, köprününkilerle tıpa tıp aynıdır. Üçüncü kat açıklıklarının merkezindeki üç dilimli açıklığın üzerinde bu kez grotesk tasvirli süsleme değil üçlü arma dizisi (**Tablo 19b**) bulunmaktadır. Yan pencereler aynı şekilde grotesk tasarımı takip ederler. Dördüncü kat pencereleri, ikinci kat pencerelerinin tıpa tıp aynıdır fakat tepelerinde herhangi bir süslemeli alan bulunmamaktadır. Pencere altında sivri kemerli körarkat yerine dikdörtgen kartuşlar içinde birbirlerine bakan mızrak uçlarının bulunduğu süslemeli alanlar (**Tablo 19b**) yer almaktadır. Beşinci kat pencerelerinde bu kez üç adet üçlü pencere açıklığı karşımıza çıkmaktadır. Dikdörtgen kartuşlar içinde bulunurlar ve kemerlerin arasında birer madalyon yer almaktadır. Çatı saçağının altında Neo Gotik yüksek kabarma körarkat yer almaktadır. Son olarak apartmanların birinci kat pencere kemerleri arasında da birer tane daha büyük boyutlu arma bulunmaktadır. Yapıların hem caddeye bakan cephelerinde, hem de avluya bakan cephelerinde bulunan armalar çeşitli İtalyan şehir devletlerinin sembolleridir.⁵⁶

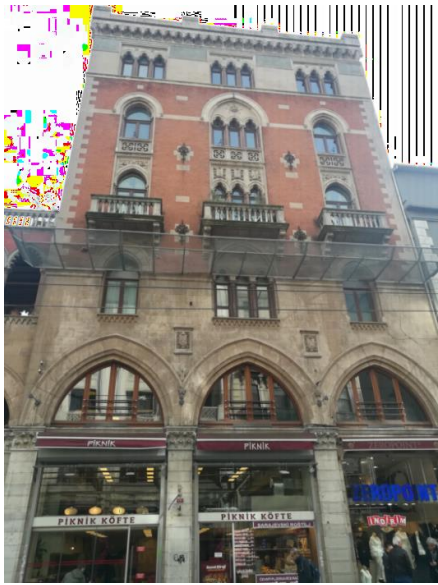
Avluya bakan cephelerde, caddeye bakanlardan çok daha farklı bir kurgu karşımıza çıkmaktadır. Köprünün her iki cephedeki kurgusu (**Tablo 19a, 19c**) bire bir aynıdır. Esas farklılık apartmanların cephe düzenlerinde yer alır. Avluya bakan cepheler 6 ayrı yüzeye sahiptir. Zemin katta bu kez dükkân sırası değil, apartmanların sivri kemerli giriş kapıları yer almaktadır. Köprünün bağlandığı yüzeylerdeki kurgu caddeye bakan cephedeki düzeni kısmen takip eder ve geri kalan kısmı düz bir duvar olarak bırakılmıştır. Bu yüzeyler yuvarlatılmış köşelerle, doğrudan avluya bakan yüzeylere bağlanmaktadır. Yuvarlatılmış köşeler üzerinde birinci kat pencereleri üçlü şekilde ele alınan dikdörtgen mazgal pencerelerdir. Her üç mazgal pencerenin yanlarından çıkan konsollarla ikinci kat balkonları (**Tablo 19c**) desteklenmektedir. Bu balkonlar üç kat daha devam edecek şekilde toplam dört katlı olarak ele alınmıştır. Her balkonda yanlarda birer tane sivri kemerli açıklık ve önde üç adet daha küçük sivri kemerli açıklık bulunmaktadır. Yalnızca beşinci kat balkonlarının üstleri tamamen açık olduğu için herhangi bir kemerli açıklık kurgusuna ihtiyaç duyulmamıştır. İkinci ve üçüncü kat balkonları arasında armalar (**Tablo 19d**), dördüncü ve beşinci kat balkonlarının parapetlerindeyse merkezden dört yöne bakan ok başları motifli

⁵⁶ Farajova ve Kılıç, *İstanbul Apartmanları: Hikayeleri ve Anıları İle Beyoğlu*, s.119.

dikdörtgen kartuşlar yer almaktadır. Yuvarlatılmış yüzeylerin birinci kat altından başlayıp, köprünün bağlandığı yüzeyin başlangıcında biten silmelerin uçlarında da grotesk figürlü tasvirler (**Tablo 20i**) bulunmaktadır. Kilise ve apartmanlar arasındaki yan avlulara bakan yüzeylerin dışındaki yüzeylerde (**Tablo 20a**) mimari kurgu tümüyle aynıdır. Zeminde sivri kemerli giriş açıklıkları ve sivri kemerleri çevreleyen silmelerin uçlarında grotesk figürlü tasvirler (**Tablo 20e**), birinci katta dikdörtgen pencereler, ikinci katta altlarında Neo Gotik körarkatlar olan sivri kemerli pencereler, üçüncü ve dördüncü katta, caddeye bakan cephedeki yan pencerelerle birebir aynı kurgu, beşinci katta daha yalın dikdörtgen pencereler ve çatı saçaklarının altında caddeye bakan cephedeki körarkatların devamı yer almaktadır. Yan avlulara bakan cephelerde (**Tablo 20b**) tek fark giriş açıklıkları yerine zemin katta sivri kemerli yalın pencere açıklıkları bulunuyor olmasıdır.

Apartmanların iç mekânına ilişkin edindiğimiz bilgilere göre de korkuluklar ve asansörler (**Tablo 20d**) Neo gotik stilini yansıtan sivri kemerlere sahiptir ve yonca motifleriyle de süslüdür. Yapısal unsurların dışında kalan posta kutuları ve kimi mobilyalar da aynı şekilde Neo Gotik stili yansıtan tasarımlara sahiptirler. Dairelerin her birisinin içlerine dair bilgi edinmek tabii ki mümkün olmamıştır ama zannederek çoğu daire sonradan çağın ihtiyaçlarına uygun olarak değişikliğe uğramıştır.

St. Antuan Apartmanları hem süsleme, hem de strüktürel açıdan Orta Çağcılık özelliği gösteren oldukça karmaşık yapılardır. Grotesk figürlü tasvirlerin bulunması, farklı üsluplarla eklektik şekilde kurgulanmamış olması, Orta Çağ'dakine benzer şekilde armaların bulunuyor olması ve kullanılan tüm süsleme motifleriyle mimarların Gotik sanatı çok iyi okumuş ve yorumlamış olduklarını gözler önüne sermektedir. St. Antuan Apartmanları, Osmanlı İmparatorluğu'nda vücut bulmuş tüm sivil mimari yapılar arasında hiç kuşkusuz bir başyapıt olarak ön plana çıkmaktadır.

	
<p>a. St. Antuan Apartmanları'nın İstiklal Caddesi'ne bakan cephesi, 2020 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. St. Antuan Apartmanları'nın İstiklal Caddesi'ne bakan cephesinden detay, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 18</p>	

	
<p>a. St. Antuan Apartmanları'nın İstiklal Caddesi'ne bakan cephesinde ortadaki geçiş köprüsü, 2019 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. St. Antuan Apartmanları'nın İstiklal Caddesi'ne bakan cephesinde pencere düzenlemesi detayı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. St. Antuan Apartmanları'nın avluya bakan cephesindeki çok katlı balkonlar, 2020 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. St. Antuan Apartmanları'nın avluya bakan cephesindeki balkon detayı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. St. Antuan Apartmanları'nda bir kapı detayı, 2019 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. St. Antuan Apartmanları'nın avluya bakan cephesindeki pencereler, 2019 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 19</p>	

				
<p>a. St. Antuan Apartmanları'nın avlu cephesi, 2020 (Tolga Değerlier)</p>		<p>b. St. Antuan Apartmanları'nın doğu cephesi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>		
				
<p>c. St. Antuan Apartmanları inşa edilirken (https://www.sentantuan.com/kilisemiz/tarih/)</p>		<p>d. St. Antuan Apartmanları'nda bir asansör, 2022 (Ayşegül Acar)</p>		
				
<p>e. St. Antuan Apartmanları'nda bir mask, 2019 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. St. Antuan Apartmanları'nda bir mask, 2019 (Tolga Değerlier)</p>	<p>g. St. Antuan Apartmanları'nda bir mask, 2019 (Tolga Değerlier)</p>	<p>h. St. Antuan Apartmanları'nda bir mask, 2019 (Tolga Değerlier)</p>	<p>i. St. Antuan Apartmanları'nda bir mask, 2019 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 20</p>				

3. Saray ve Kasırlarda Orta Çağcılık

3.1. Adile Sultan Kasrı

Diğer İsimler: Adile Sultan Sarayı, Validebağ Kasrı, Validebağ Sarayı, Validebağ Kız Sanayi Darüleytamı, Hababam Sınıfı Müzesi

İnşa Tarihleri: 1860 civarı

Mimarlar: Balyan Ailesi

Baniler: Sultan Abdülaziz

Yapı Türü: Konut

Adres: Üsküdar, Altunizade Mahallesi

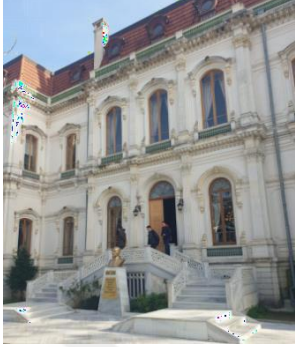
Adile Sultan Kasrı'nın tarihçesi oldukça karmaşıktır, 1860 yılı civarında Sultan Abdülaziz tarafından burada yıktırılan başka bir köşkün yerine Balyan Ailesi'nden bir mimara inşa ettirilmiştir. Yapının başlangıçta Pertevniyal Valide Sultan için inşa ettirildiği ve sonrasında Adile Sultan'a tahsis edildiği de öne sürülmektedir. Adile Sultan'ın 1899 yılında vefatından sonra Sultan Reşad'ın üçüncü eşi Dürrialeme Kadın'a tahsis edilmiştir. 1909 yılında Dürrialeme Kadın'ın da vefatından sonra 1914'te Şehzade Ziyaeddin Efendi'ye tahsis edilmiş ve şehzade, Sultan Reşad'ın vefatına dek bu kasırdaki ikamet etmiştir. 1920 yılında kasır, Sultan Vahdettin'in izniyle savaşlarda şehit düşen askerlerin kız çocuklarının barındırılıp, yetiştirilmesi için Validebağ Kız Sanayi Darüleytamı'na dönüştürülmüştür. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra Darüleytama erkek yetim çocuklar da kabul edilmeye başlanmıştır. 1927 yılında yapı bu kez verem hastalığıyla mücadele için prevantoryuma dönüştürülmüştür. İlk sene 194 şehit çocuğu bu prevantoryumda tedavi görmüştür. 1928 yılında yapının kapasitesini arttırmak için bir ek kat inşa edilmiş fakat daha sonra bu ek kat yapısal sorunlara neden olunca tekrardan yıktırılmıştır. Yıllar içinde git gide büyüyen bir sanatoryuma dönüştürülen Adile Sultan Kasrı, 1973 yılında sanatoryumun nakledilmesiyle boşaltılmış ve kısa bir dönem çocuk hastalıkları servisi olarak kullanılmıştır. 1970'lerde Hababam Sınıfı filmleri için set olarak kullanılan yapıda bugün bir oda Hababam Sınıfı Müzesi olarak kullanılmaktadır. 1992 yılında öğretmen evi ve kültür merkezine dönüştürülen Adile Sultan Kasrı, 2005-2010 yılları arasında kapsamlı bir restorasyondan geçirilmiştir.⁵⁷

Kasrın yuvarlak kemerli bodrum katı pencerelerindeki parmaklıklar (**Tablo 21c**), kendi içlerindeki sivri üç dilimli kemerli tasarımlarıyla Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadırlar. Yapının yalnızca ön cephesinin bodrum katı pencereleri gül penceredir (**Tablo 21d**) ve parmaklık tasarımları yuvarlak kemerli pencerelerdeki tasarımla oldukça benzerdir. Yapının bir diğer Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümü de iç mekânda bulunan ve birinci kata çıkmayı sağlayan ikili merdivenleri taşıyan ince sütunların arasındaki Neo Romanesk kemer düzenlemeleridir (**Tablo 21f**). Bu kemerlerin düzenlemeleri esasında Neo Romanesk ve Barok üslup ikileminde kalan oldukça eklektik öğelerdir.

Osmanlı saray mimarisinin eklektik bir örneği olan Adile Sultan Kasrı; Barok,

⁵⁷ Gizem Yıldız Dikmen, *Adile Sultan ve Sarayları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023, s.125-134.

Neo Klasik ve Neo Romanesk üslupları bir arada barındıran bir eserdir. Balyanların kimi eserlerinde karşımıza Orta Çağcı öğeler çıkabilmektedir. Ayrıca içinde bulunduğu Validebağ Korusu'nun peyzaj düzenlemelerinin zamanında Orta Çağcı İngiliz tipi peyzaj düzenlemelerini yansıtıyor olması oldukça muhtemeldir.

	
<p>a. Adile Sultan Kasrı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Adile Sultan Kasrı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Adile Sultan Kasrı'nın bodrum penceresi parmaklıkları, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Adile Sultan Kasrı'nın bodrum penceresi parmaklıkları, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. Adile Sultan Kasrı'nın merdivenleri, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Adile Sultan Kasrı'nın merdivenlerinden bir detay, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 21</p>	

3.2. Maslak Kasırları

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1860'lar (birinci evre), 1875-1878 (ikinci evre)

Mimarlar:

Baniler: Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamid

Yapı Türü:

Adres: Sarıyer, Darüşşafaka Mahallesi

Sultan Abdülaziz döneminde, 1860'larda inşa edildiği düşünülen Maslak Kasırları'nın mimarları ve inşa tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. 1868 yılında Şehzade Abdülhamid Efendi'ye (Sultan II. Abdülhamid) tahsis edilen Maslak Kasırları, uzun yıllar II. Abdülhamid ve ailesi tarafından kullanılmıştır. 1875-1878 yılları arasında Şehzade Abdülhamid Efendi kendi beğenisine göre Maslak Kasırları üzerinde düzenlemeler yaptırmıştır. II. Abdülhamid'in hayatı boyunca sürekli bakım ve onarım gören yapı topluluğunda, sultanın vefatından sonra dördüncü ikbali Behice Hanım ve oğlu Şehzade Nureddin Efendi ikamet etmeye devam etmişlerdir. 1924 yılında Osmanlı hanedan mensupları sürgün edilince yapı topluluğu TBMM'ye devredilmiştir.⁵⁸ Cumhuriyetin ilk yıllarında bir süre boş kalan kasırlar 1938-1980 yılları arasında veremle mücadele için askeri prevantoryum olarak kullanılmıştır. 1981 yılında Milli Sarayla'a devredilen kasırlar kapsamlı bir restorasyon sürecinden geçmiş ve 1987 yılında müze olarak ziyarete açılmışlardır.⁵⁹

Maslak Kasırları; Kasr-ı Hümayun (**Tablo 22a**), Mabeyn-i Hümayun (**Tablo 24a, 24b**), limonluk (**Tablo 24c, 24d**), Çadır Köşkü (**Tablo 23c**) ve Paşalar Dairesi'nden (**Tablo 23a**) oluşan bir yapı topluluğudur. Yapı topluluğunun Orta Çağcı öğelerinin büyük çoğunluğu muhtemelen Şehzade Abdülhamid Efendi'nin isteğiyle 1870'lerde eklenmişlerdir. Yapıların tümünde Viktoryen dönemin etkileri gözlemlenmektedir. Kasr-ı Hümayun'un giriş kapısı üzerinde Neo Gotik stili yansıtan üç dilimli sivri kemerli ahşap doğramalar (**Tablo 22c**) göze çarpmaktadır. Ayrıca giriş kattaki odalardan birisinde yer alan şöminenin (**Tablo 22d**) iki köşesinde Neo Gotik stili yansıtan sivri kemerli süslemeler bulunmaktadır. Mabeyn-i Hümayun limonluğunun içindeki yapay mağara (grotto) ve merdivenlerin doğal kayalıkmiş gibi görüntüsü (**Tablo 24e, 24f, 24g**), maniyerizmi yansıtır ve İngiliz peyzaj düzenlemeleri zaman içerisinde maniyerist peyzajın yerini alacaktır.⁶⁰ Kasırların içlerinde bulunduğu arazinin çeşitli yerlerinde de benzer peyzaj düzenlemelerine (**Tablo 23b**) rastlamak mümkündür. Çadır Köşkü'nün üst katında bulunan kapı ve pencere açıklıklarının

⁵⁸ Güney Aygül, *İstanbul'da Beykoz Kasrı ve Maslak Kasırları*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s.151-156.

⁵⁹ Hülya Utkuluer, *Cumhuriyet Döneminde Müzeye Çevrilen İstanbul Sarayları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012, s.130.

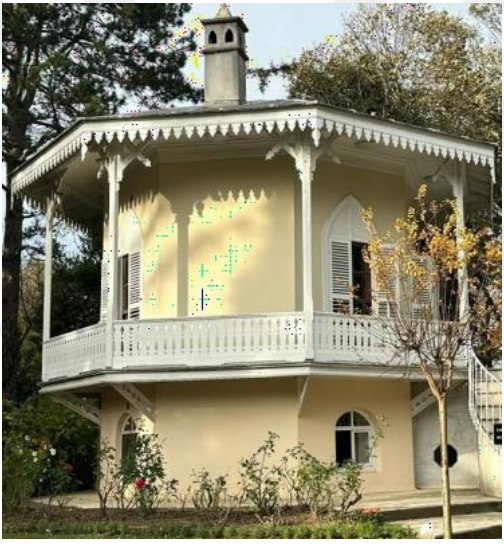

⁶⁰ Romantizm akımının kaynaklarından birisi olan "sublime", tanrı yaratımı olan doğanın yüce bir estetiğe sahip olduğuna dayanan teoridir. Bu teoriden yola çıkarak Romantik ressamlar doğa manzaraları resmetmeye yönelmiş ve İngiliz tipi peyzaj düzenlemelerinde doğa taklit edilmiştir. Ancak grottolar da her ne kadar İngiliz peyzajının zıttı gibi görülse de bir anlamda doğanın taklididirler.

(**Tablo 23e, 23f**) hepsi sivri kemerlidir. Yapının bacası (**Tablo 23d**) üzerinde bulunan sivri kemerli açıklıklar da Neo Gotik stile gönderme yapmaktadırlar. Yapı Viktoryen tarzda bir mimariye sahiptir.

Maslak Kasırları, hem mimari açıdan hem de peyzaj düzenlemeleri açısından Viktoryen dönemin estetiğini bütüncül olarak yansıtan önemli örneklerdir. Maslak Kasırları bir açıdan Yıldız Sarayı kompleksinin küçük bir ön örneği gibidir. Daha sonraları inşa edilecek olan Yıldız Sarayı'nın bahçelerinde de benzer grottolar, limonluklar ve çeşitli İngiliz peyzajı örneklerine rastlanılmaktadır. İç mekân dekorasyonunun bir parçası olan şöminenin Orta Çağcı tasarımı ise İstanbul'da oldukça az rastlanır bir unsurdur.

		
<p>a. Maslak Kasrı Hümayunu, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Maslak Kasrı Hümayunu'nun balkon korkulukları, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>c. Maslak Kasrı Hümayunu kapısındaki ahşap doğramalardan bir detay, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	<p>d. Maslak Kasrı Hümayunu'nda Neo Gotik bir şömine, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	

Tablo 22

	
<p>a. Maslak Kasrı Paşalar Dairesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Maslak Kasrı avlusunda bir grotto, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Maslak Kasrı Çadır Köşkü, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Maslak Kasrı Çadır Köşkü bacasından bir detay, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. Maslak Kasrı Çadır Köşkü dıştan kapı detayı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Maslak Kasrı Çadır Köşkü içten kapı detayı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 23</p>	

		
<p>a. Maslak Kasrı Mabeyn-i Hümayunu, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Maslak Kasrı Mabeyn-i Hümayunu, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	
		
<p>c. Maslak Kasrı Limonluğu, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Maslak Kasrı Limonluğu, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	
		
<p>e. Maslak Kasrı Limonluğu içindeki grottolu merdivenler, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Maslak Kasrı Limonluğu içinde bir saksı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>g. Maslak Kasrı Limonluğu içinde bir grotto, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 24</p>		

3.3. Çırağan Sarayı

Diğer İsimler: Yeni Çırağan Sarayı

İnşa Tarihleri: 1863-1871

Mimarlar: Nikoğos Balyan, Agop Balyan, Sarkis Balyan

Baniler: Sultan Abdülaziz

Yapı Türü: Konut

Adres: Beşiktaş, Yıldız Mahallesi

Yeni Çırağan Sarayı, büyük bir yangın geçirip kullanılamaz hale gelen eski Çırağan Sarayı'nın yerine Sultan Abdülaziz tarafından 1865-1871 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Yeni Çırağan Sarayı, büyük boyutlu bir sayfiye sarayı olarak, Sultan Abdülaziz döneminde inşa edilmiş son büyük saray olma özelliğini taşımaktadır. 1876-1904 yılları arasında Sultan V. Murad'ın ikamet ettiği saray, bir dönem Meclis- i Mebûsan'a ev sahipliği yapmıştır. 1910 yılında büyük bir yangınla kullanılamaz hale gelen sarayın kimi bölümleri yıllar içinde yıktırılırken, kimi bölümleri de farklı kurumların kullanımına tahsis edilmiştir. 1987 yılında otel olarak düzenlenmesi için yapının restorasyonuna başlanmış, 1990 yılında da otel olarak hizmet vermeye başlamıştır.⁶¹ Sarayın mimarının kim olduğu biraz tartışmalı bir konudur. Mustafa Cezar'a göre yeni inşa edilen sarayın mimarı Sarkis Balyan'dır.⁶² Başka bir görüşe göre sarayın planlarını Nikoğos Balyan çizmiş; oğulları Sarkis ve Agop Balyan da babalarının çizdiği planı uygulamışlardır.⁶³

Çırağan Sarayı Orta Çağcılığın güçlü hissedildiği büyük ve eklettik bir yapıdır. Çırağan Sarayı'nın cephelerindeki öğeler modüler şekilde tekrar eden ve genelde simetrik bir düzende ele alınmış unsurlar oldukları için cephelerin analiz edilmesi oldukça kolay olmuştur. Denize bakan ana cephede (**Tablo 25a**) üç ana kütle ve arada geçiş bölümleri algılanmaktadır. Her üç ana kütle ve her iki geçiş bölümünün de cephe kurgusu birebir aynıdır, tek farklılık orta kütlede çift merdivenli girişin yer alıyor oluşudur. Ana kütlelerin cephelerinde merkezde üç adet lentolu dikdörtgen pencere açıklığı yer almaktadır. Yanlarda da lentolu dikdörtgen iki pencere açıklığı arasında bir yuvarlak kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Merkezdeki dikdörtgen pencerelerin ve yanlardaki yuvarlak kemerli pencerelerin üstlerinde gotik üç dilimli kemerler ve süslemeler bulunmaktadır. Tasarımlar sivri kemerlerle çerçevesiz oldukları için Neo Gotik değil, Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadırlar. Üst katta aynı kurgu bire bir tekrar edilmiştir. Aralardaki geçiş bölümlerinin her ikisinde de pencere açıklıkları ve balkonlara açılan kapılar yuvarlak kemerli olarak ele alınmışlardır. Alt katta üzeri örtülü sofalar oluşturulmuş, üst kattaysa üzeri açık balkon olarak kurgulanmıştır. Hem kapı kemerlerinin hem de pencere kemerlerinin üstleri aynı şekilde gotik bir tasarımla süslenmiş fakat kemerler sivri kemerle çerçevesiz oldukları için aynı şekilde Neo Gotik değil, Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadırlar. Yan cephelerde bu kez ortada aynı lentolu pencere tasarımlarından

⁶¹ Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, s. 301-303.

⁶² A.g.e., s.301.

⁶³ Selda Ertuğrul, "Çırağan Sarayı" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8. cilt, 1993, s.304.

4'er tane, yanlarda yuvarlak kemerli pencere tasarımlarından 3'er tane yer almaktadır (**Tablo 25b, 25c**) ve her iki katta da bu tasarım tekrar etmektedir. Sarayın yan girişlerindeki ikili merdivenlerinin ortasından bodrum kata açılan kapıların demir parmaklıkları üç dilimli sivri kemerli tasarımlarıyla gotik üslubu yansıtmaktadır. Sarayın bahçe duvarlarının bir bölümündeki bahçe demirleri (**Tablo 26d**) de benzer bir tasarıma sahiptir. Son olarak sarayın yan avlularından denize açılan anıtsal portallerin (**Tablo 26a**) yan yüzlerinde dikdörtgen kartuşlar içinde üç dilimli sivri kemerlerin yer aldığı gotik tasarımlar (**Tablo 26b**) bulunmaktadır.

Çırağan Sarayı'nda sivri kemerli bu tasarımlar gotik üslubu güçlü şekilde yansıtmakta olsalar da, onları sınırlandıran yuvarlak kemerler veya düz lentolar nedeniyle Neo Romanesk üslupta unsurlar olarak tanımlanmaları gerekmektedir. Benzer bir durumu Taksim'deki Aya Triada Kilisesi'nin pencere düzenlemeleri de yansıtmaktadır. Yine de Romanesk üsluptan, Gotik üsluba geçiş evresinin özelliklerine benzeyen bu tasarımlar Neo Gotik stiline de oldukça yakınlardır.

a. Çırağan Sarayı, 2012 (Tolga Değerlier)

b. Çırağan Sarayı, 1870 (Abdullah Frères-Gigord Collection of Photographs)

c. Çırağan Sarayı'ndan pencere detayları, 1870 (Abdullah Frères-Gigord Collection of Photographs)

Tablo 25

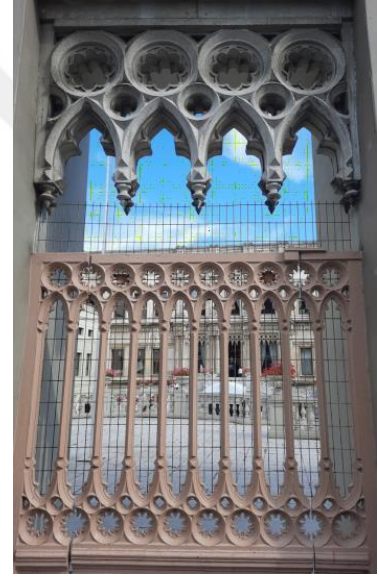
a. Çırğan Sarayı'nın bir deniz kapısı (Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, 1991, s.298)

b. Çırğan Sarayı'nın deniz kapısı'ndan Neo Gotik bir detay, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Çırağan Sarayı Neo Gotik kapı detayı, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Çırağan Sarayı'nda avluyu çevreleyen duvarın bir bölümü, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 26

3.4. İsveç Sarayı

Diğer İsimler: İsveç-Norveç Krallığı Elçilik Sarayı, İsveç Başkonsolosluğu

İnşa Tarihleri: 1869-1870

Mimarlar: Domenico Pulgher (sarayın mimarı)

Baniler: Oluf Stenersen, Selim Ehrenhoff (kapının banisi)

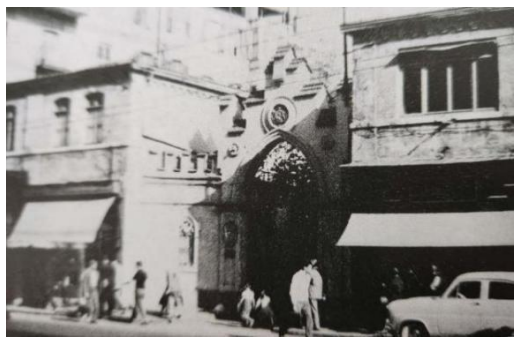
Yapı Türü: Konut

Adres: Beyoğlu, Şahkulu

İsveç-Norveç Sarayı, 1869 yılında eski elçilik binasının yerine Norveçli elçi Oluf Stenersen'in girişimleriyle Mimar Domenico Pulgher'e inşa ettirilmiştir. Oluf Stenersen'dan sonraki elçi Selim Ehrenhoff döneminde, 1870 yılında açılışı yapılan elçilik binası, İsveç'in yurtdışındaki en eski elçilik binasıdır. Selim Erenhoff döneminde sarayın bahçe kapısı değiştirilmiş ve bugün üzerinde İsveç-Norveç Kralı XV. Karl'ın arması bulunan kapı inşa ettirilmiştir.⁶⁴

İsveç Sarayı'nın, Elçi Selim Ehrenhoff döneminde inşa ettirilen anıtsal bahçe kapısı sivri kemerli açıklığıyla Neo Gotik stilini yansıtmaktadır. Kapının tepesindeki dendanlı düzenleme de Orta Çağ kalelerini anımsatan bir özelliktir. İsveç Sarayı'nın diğer bir Orta Çağcı bölümü de dini yapılar arasında inceleyeceğimiz şapeldir. Sarayın kendisindeyse Orta Çağcılığı yansıtan herhangi bir detay bulunmamaktadır.

Pulgher, İsveç Sarayı'nı Neo Rönesans üslubuyla tasarlamıştır ancak giriş kapısı daha sonra Neo Gotik stilinde yenilenmiştir. Kapının mimarının da Pulgher olup olmadığı konusunda henüz net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sarayın binasıyla, bahçenin anıtsal giriş kapısı arasında mimari açıdan hiçbir uyum bulunmamaktadır, hatta bir tezatlık yaratılmış durumdadır. Bu da bize kapının Pulgher'in tasarımı olmayabileceğine dair güçlü bir ipucu vermektedir.

	
<p>a. İsveç Sarayı'nın bahçe kapısı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. İsveç Sarayı'nın bahçe kapısı (Sture Theolin, <i>İstanbul'da Bir İsveç Sarayı</i>, 2001, s.126)</p>
<p>Tablo 27</p>	

⁶⁴ Eda Uğur Selçuk, *İstanbul'daki Sefarethanelerin Oluşumu, Günümüzdeki Mevcut Durumları, Koruma Sorunları ve Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009, s.109-110. Sture Theolin, *İstanbul'da Bir İsveç Sarayı*, Çev. Sevin Okyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.126-127.

3.5. Yıldız Sarayı

Diğer İsimler: Yıldız Saray-1 Hümâyunu

İnşa Tarihleri:

Mimarlar: Sarkis Balyan, Nikolaidis Jelpulyo, Raimondo D'Aranco

Baniler: Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamid

Yapı Türü: Konut

Adres: Beşiktaş, Yıldız Mahallesi ve Cihannüma Mahallesi

Saray kompleksinin bulunduğu alanda bilinen ilk imar faaliyetleri III. Selim döneminde gerçekleşmiştir. Sultan II. Mahmud, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde de bölgeye kasırlar inşa edilmiştir. Günümüze ulaşan ve Orta Çağcılık özelliği gösteren yapı ve eklemeler Sultan II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. II. Abdülhamid, saltanatın merkezini Dolmabahçe Sarayı'ndan, Yıldız Sarayı'na taşımış ve tahttan indirildiği tarihe kadar devleti bu saraydan yönetmiştir. II. Abdülhamid'ten sonra da padişahlar bu sarayı zaman zaman kullanmış fakat saray yine de eski önemini yitirmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra saray bir süre atıl halde kalmış, daha sonrasında da Harp Akademileri'nin kullanımına verilmiştir. 1977 yılından sonra sarayın bazı bölümleri restore edilerek müze olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁵

Yıldız Sarayı oldukça büyük bir yapı topluluğudur; hem mimari, hem iç mekân dekorasyonu, hem de peyzaj düzenlemelerinde Orta Çağcılık özelliği gösteren kimi unsurları bulunmaktadır. Bu yapılardan Talimhane Köşkü (**Tablo 28d**), Kaskad Köşkü ve kimi bahçe düzenlemeleri gibi örnekler günümüze ulaşamamışlardır. Bununla birlikte günümüze ulaşan örneklerden; Şale (**Tablo 28a**), Güvercinlik Köşkü (**Tablo 28f**), Ferhan Köşkü (**Tablo 28e**) ve Yıldız Saat Kulesi (**Tablo 28c**) çalışma kapsamında incelenmiştir. Yıldız Hamidiye Camii dini mimari, Yıldız Sarayı Sarnıcı ise su yapıları kapsamında incelenmişlerdir.

Merasim Köşkü olarak da anılan Şale (**Tablo 28a**) iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümün mimarı bilinmemektedir fakat dekoratörü Leon Rosenthal'dir. İkinci kısım Sultan II. Abdülhamid'in emriyle 1889 yılında Mimar Sarkis Balyan'a inşa ettirilmiştir. Köşke sonradan eklenen Sarı Salon'un Mimar Nikolaidis Jelpulyo'ya, üçüncü bölümünse Raimondo D'Aranco'ya inşa ettirildiği bilinmektedir. Köşkün peyzaj düzenlemeleri maniyerist tarzda tasarlanmıştır. Yapının ahşap işçiliğinde de kısmen Viktoryen tarzın etkileri söz konusudur. Şale'nin Büyük Salon'unda bulunan Neo Gotik oturma grubunun (**Tablo 28b**) orijinalinde Dolmabahçe Sarayı'ndan getirildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Paris'ten Yıldız Sarayı'na gönderilmiş bir mobilya kataloğunda Neo Gotik stilini yansıtan mobilya tasarımlarına rastlanmıştır.⁶⁶

Güvercinlik Köşkü (**Tablo 28f**) olarak anılan yapı aslında sarayın eczanesidir. Yapı ismini peyzajındaki kaskadlardan su içen güvercinlerden almıştır. Köşkün

⁶⁵ Bülent Bilgin, "Yıldız Sarayı" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43. cilt, 2013, s.541, 543-544.

⁶⁶ Feryal İrez, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1988, s.71-72.

mimarının Raimondo D'Aranco olabileceği ileri sürülmektedir.⁶⁷ Yapının sivri kemerli kapı ve pencere açıklıkları Neo Gotik stilini yansıtmaktadır, ayrıca üst kattın çatı seviyesine uzanan dendanlı düzenlemeler Orta Çağ kalelerini anımsatmaktadır.

Ferhan Köşkü (**Tablo 28e**) veya İstâbl-ı Âmire-i Ferhan olarak anılan saray ahırları ismini II. Abdülhamid'in çok sevdiği beyaz atından almaktadır. 1903 yılında inşası tamamlanan Ferhan Köşkü, üç bölümden oluşmaktadır; iki uçta yer alan bölümler ahırlarda çalışanlar içindir, ortadaki uzun bölüm de atlar için düzenlenen ahırlardır.⁶⁸ İki uçta yer alan bölümlerin üst katlarındaki sivri kemerli pencere düzenlemeleri ve dendanlı tepelikleri bulunan köşe kuleleri Neo Gotik stilini yansıtan Orta Çağcı özelliklerdir.

Yıldız Saat Kulesi (**Tablo 28c**) veya Hamidiye Saat Kulesi, Sultan II. Abdülhamid döneminde muhtemelen Mimar Nikolaidis Jelpulyo'ya inşa ettirilmiştir. Yıldız Camii ve Ferhan Köşkü'nün de yapımlarında çalışmış olan mimarın, üslup benzerliği nedeniyle saat kulesinde de çalışmış olması şaşırtıcı olmayacaktır. Saray'ın diğer Orta Çağcı yapılarının aksine bugün Yıldız Mahallesi'nde değil, Cihannüma Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Yapının giriş katındaki kapı açıklıkları ve tepe pencereleri Neo Gotik stilinde sivri kemerli olarak ele alınmıştır. Bu sivri kemerlerin etrafları Oryantalist tarzda bitkisel motiflerle süslenmiştir. Yapının geri kalan pencere açıklıkları da Oryantalist tarzda ele alınmıştır.

Son olarak Yıldız Sarayı'nın genel peyzajını inceleyecek olursak; kaskadlar, havuzlar; ağaç dalı görünümlü korkuluklar, çardaklar ve köprüler; "grotto" adı verilen yapay mağaralar, doğal kayalık görünümlü dekorasyonlar ve yapay göletler gibi doğa taklidi öğeler, maniyerist bahçe düzenlemelerinin oldukça gelişmiş bir örneğidir hatta bu uygulamalar yer yer İngiliz bahçe düzenlemeleriyle de benzeşmektedir. Benzerine Sultan II. Abdülhamid'in şehzadeligi döneminde konakladığı Maslak Kasırları'nda rastladığımız bu bahçe düzenlemelerinin Yıldız Sarayı'nda da karşımıza çıkıyor oluşu bize bu durumun doğrudan padişahın estetik beğeniyle alakalı bir durum olduğunu göstermektedir.

Yıldız Sarayı yıllar boyunca farklı padişahlar döneminde imar edilmiş fakat anlaşıldığı üzere II. Abdülhamid döneminde yeni bir mimari kimliğe bürünmüştür. Önce ki padişahlar döneminde Balyan Ailesi'nin izleri daha belirgin izlenebilirken, II. Abdülhamid'in döneminde farklı mimarların daha etkili olmaya başladıkları ortadadır. Yine de yapı kompleksi o kadar eklektik ve katmanlıdır ki, bazı durumlarda hangi mimarın ne kadar etkili olduğu, hangi bölümleri tasarladığı tam olarak anlaşılamamaktadır.

⁶⁷ Dilruba Kocaişık, *II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı: Mimari Mekanlar ve Dönemin Fotoğraflardaki Temsili*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.29.

⁶⁸ Banu Tuna, "Ferhan Binaları", *Hürriyet İstanbul*, 31 Ağustos 1999. (Taha Toros Arşivi)

a. Yıldız Sarayı Şale ve doğa taklidi köprü (Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, 1991, s.341)

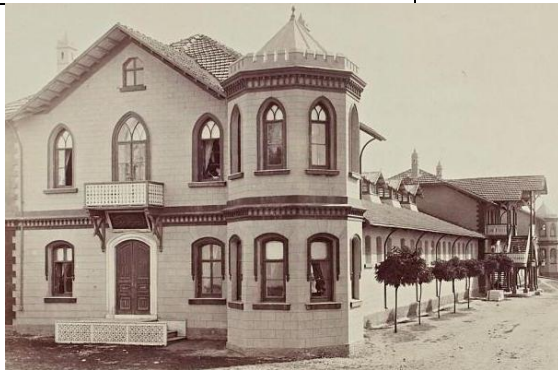
b. Yıldız Sarayı Şale'deki Büyük Salon'un bir köşesinde yer alan Neo Gotik stili koltuk takımı (Feryal İrez, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası*, 1988)

c. Yıldız Saat Kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Talimhane Köşkü (Abdullah Fréres, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

e. Ferhan Köşkü (Abdullah Fréres, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

f. Güvercinlik Köşkü (Kutalmış Gümüş, Halil Erkaya, "Mühendislik Uygulamalarında Kullanılan Yersel Lazer Tarayıcı Sistemler", *11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 2007, s.76.)

Tablo 28

4. Su Yapılarında Orta Çağcılık

4.1. Yıldız Sarayı Sarnıcı

Diğer İsimler: Yıldız Sarayı İleri Dış Karakol Binası Sarnıcı

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın sonları-20.yy'ın başları

Mimarlar:

Baniler: Sultan II. Abdülhamid

Yapı Türü: Su yapısı

Adres: Beşiktaş, Cihannüma Mahallesi

Yıldız Sarayı Sarnıcı'nın inşa tarihi ve mimarının kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir ancak II. Abdülhamid devrinde inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Uzun yıllardır kullanılmayan yapı, 2018 yılında kapsamlı bir restorasyon geçirmiştir.

Yapının cepheleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Batı cephesindeki (Tablo 29a) sivri sağır kemerler Neo Gotik stilini yansıtmaktadırlar. Yine aynı cephedeki dendan benzeri tepelikler Orta Çağcı özelliklerdir. Kuzey, güney ve doğu cephelerinde Orta Çağcılık özelliği gösteren tasarım öğeleri bulunmamaktadır.

Yıldız Sarayı Sarnıcı, diğer Orta Çağcı su yapıları arasında fonksiyonu nedeniyle özel bir yere sahiptir. Bir sarnıç yapısı olarak da çağdaşı diğer sarnıçlar arasında mimari açıdan oldukça özgün bir eserdir.

a. Yıldız Sarayı Sarnıcı, 2023 (Tolga Değerlier)

b. Yıldız Sarayı Sarnıcı, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 29

4.2. Validebağ Su Terazisi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın ikinci yarısı

Mimarlar:

Baniler:

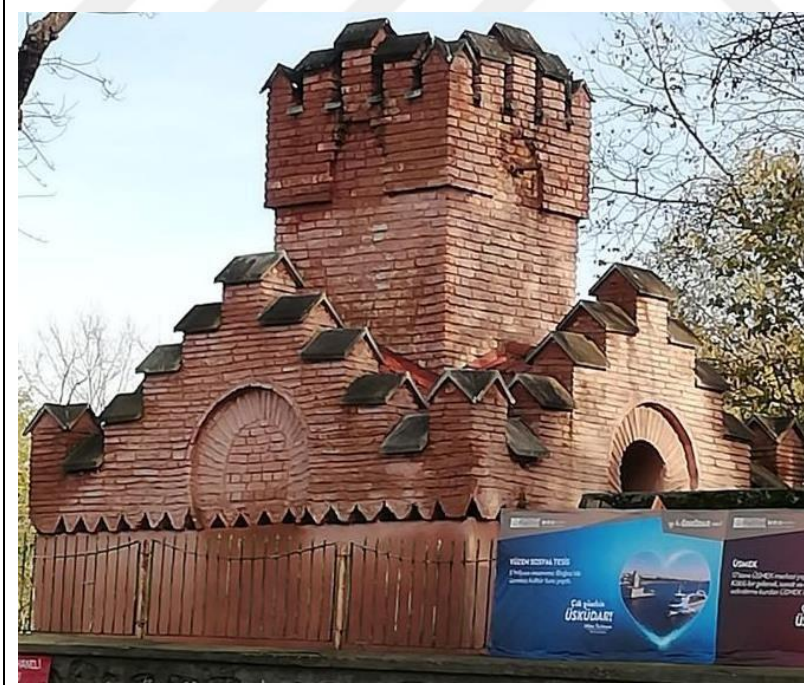
Yapı Türü: Su yapısı

Adres: Üsküdar, Altunizade Mahallesi

Sultan II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiş olması muhtemel su terazisinin Validebağ Korusu'ndan geçen Vakıf Atıkalide Suyu veya Selimiye Su Yolları'nın bir parçası olduğu düşünülmektedir.⁶⁹

Yapının Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümleri, bacanın ağzı etrafındaki dendanlı tepe süslemeleridir. Yapının dendanları ve üçgen formlu, basamaklı cephe tasarımları, Yıldız Sarayı'nın Güvercinlik Köşkü'yle benzerlik göstermektedir.

Su altyapısının bir parçası olmasının yanında pek de alışlagelmeyen bir şekilde bu denli gösterişli bir mimari tasarıma sahip olan Validebağ Su Terazisi, Orta Çağ'da inşa edilmiş bir askeri tahkimatı andırmaktadır. Orta Çağcılık özelliği gösteren su yapılarının arasında Neo Romanesk üslubu yansıtan bir su terazisi olmasıyla önemli bir yere sahiptir.

a. Validebağ Su Terazisi, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 30

⁶⁹ Validebağ Korusu Çevrimiçi Seminerler Dizisi Sonuç Raporu, İstanbul, Validebağ Savunması, Mayıs 2021, s.19.

5. Eğitim Yapılarında Orta Çağcılık

5.1. St. Benoit Fransız Lisesi

Diğer İsimler: St. Benoit Koleji, St. Benoit Fransız Okulu

İnşa Tarihleri: 1879 civarı

Mimarlar:

Baniler: Başrahip Salvayre

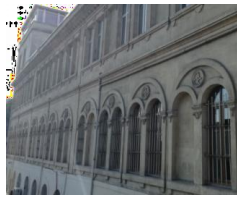
Yapı Türü: Eğitim

Adres: Beyoğlu, Müeyyetzade Mahallesi

İlk kez 16.yy'ın ikinci yarısı ve 17.yy'ın başlarında Cizvitler tarafından bir kaç kez açılıp yeniden kapatılan okul, 1783 yılında Cizvitlerin okulu Lazaristlere devretmesiyle St. Benoit Koleji'ne dönüştürülmüştür. 1879 yılı civarında okulun eski binası yıktırılarak yerine Kemeraltı Caddesi'ne bakan bugün ki okul yapısı inşa edilmiştir.⁷⁰

Okulun üzerine kurulu olduğu topoğrafyanın eğimi nedeniyle kat sayısı, cephelere göre farklı algılanmaktadır. Yapının giriş katındaki yuvarlak kemerli, çiftli pencere açıklıkları (**Tablo 31b**) Neo Romanesk mimariyi yansıtmaktadır.⁷¹ Küçük konsollara oturan pencere kemerlerini bir büyük sağır kemer çevrelemektedir ve kemerlerin arasında birer tane madalyon bulunmaktadır. Çiftli pencere düzenlemelerinin bazılarında pencerelerin teki örülerek sağır kemer haline getirilmiştir.

St. Benoit Fransız Lisesi'nin 19.yy'ın sonlarına doğru Neo Romanesk üslupta yenilenmiş olması elbette bilinçli bir tercihtir. Hemen yanında bulunan St. Benoit Kilisesi, 15.yy'da inşa edilmiş bir Katolik yapısıdır.⁷² Çan kulesi ve kilisenin mimarisinde Bizans, Romanesk ve Gotik üslupların etkileri görülmektedir. Okul da inşa edilirken bu Orta Çağ mimari mirasıyla uyum sağlayacak şekilde Neo Romanesk üslupta inşa edilmiştir.

	
a. St. Benoit Fransız Lisesi, 2023 (Tolga Değerlier)	b. St. Benoit Fransız Lisesi, 2023 (Tolga Değerlier)
Tablo 31	

⁷⁰ Zübeyde Gözde Kutlu, *19. Yüzyıldan Günümüze İstanbul'da Fransız Okul Yapıları*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018, s.124, 135.

⁷¹ Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s.209.

⁷² A.g.e., s.204-205.

5.2. İtalyan Kraliyet İlk ve Ortaokulu

Diğer İsimler: İtalyan Ticaret Okulu, İtalyan Konsolosluğu, Halkevi, Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın sonları

Mimarlar:

Baniler:

Yapı Türü: Eğitim

Adres: Beyoğlu, Tomtom Mahallesi

Yapının bulunduğu sokağın ismi geçmişte Polonya Sokağı'dır. Sokakta genellikle Lehler ikamet etmiş olduğu için bu isim verilmiştir.⁷³ 1888 yılında kurulan İtalyan Kraliyet İlk ve Ortaokulu, 1895 yılında İtalyan Ticaret Okulu'yla bağlanmıştır. 1910-1911 yılları arasında İtalyan Kraliyet İlk ve Ortaokulu'nu tamamlayan lise bölümü oluşturulmuştur. Trablusgarp Savaşı ve I. Dünya Savaşı yıllarında iki kez kapatılan kurum, 1919 yılında başka bir binaya taşınmıştır. 1920 yılında İtalyan Ticaret Okulu da Polonya Sokağı'ndan taşınmış ve yapı bir süre İtalyan Konsolosluğu tarafından kullanılmıştır.⁷⁴ 1928 yılında yapı Mason Locası tarafından satın alınmış, sokağın ismi de 1930'larda Masonlar için önemli iki kavram olan "nur" ve "ziya" kelimelerinin birleştirilmesiyle "Nuri Ziya Sokağı"na dönüştürülmüştür.⁷⁵ 1935 yılında ülke genelinde Mason localarının kapatılmasıyla, localara ait mülkler Halkevlerine devredilmiştir. 1948 yılında tekrardan faaliyet göstermelerine izin verilen Mason Locaları'nın, Halkevlerine devredilen mülkleri 1950 yılında Halkevlerinin kapatılmasıyla geri iade edilmiştir.⁷⁶ Günümüzde yapı hala Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası tarafından kullanılmaktadır.

Yapının Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümleri ferforje korkuluklarıdır (**Tablo 32b**). Giriş kapısı önündeki, birinci ve ikinci kat balkonlarındaki korkulukların ferforje tasarımlarında gotik üslupta yonca motifleri ve sivri kemerler yer almaktadır. Yapının okul olduğu dönemde eklenen diğer bölümlerinde bulunan balkon demirlerindeki işçilik ise oldukça farklıdır.

Oldukça farklı işlevlerle kullanılmış olan yapının pek çok evreden geçtiği, eklemelerle büyütüldüğü ve bazı bölümlerinin yenilendiği anlaşılmaktadır. Bir İtalyan okulu olarak kurulmuş olan yapının mimari kimliğinde Orta Çağcı unsurlara rastlayabiliyor olmak gayet alışılabilir bir durumdur. Benzer tarzda Orta Çağcı demir işçiliğine Beyoğlu'nun oldukça farklı yerlerinde de rastlamak oldukça mümkündür. Örneklerden birisi de Balat, Yıldırım Caddesi, 28 numarada bulunan harap haldeki evin penceresi önünde bulunmaktadır.

⁷³ Ahmet Uçar, *İstanbul'un Sokak İsimleri Tarihi*, Us Medya Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.287.

⁷⁴ <https://www.liceoitaliano.net/tr/bilgi/ozel-italyan-lisesinin-tarihcesi/> (Erişim Tarihi: 28.10.2023)

⁷⁵ Uçar, *İstanbul'un Sokak İsimleri Tarihi*, s.287.

⁷⁶ Azmi Özcan, "Masonluk" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28. cilt, 2003, s.98-99.

	<p>a. İtalyan Kraliyet İlk ve Ortaokulu, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	<p>b. İtalyan Kraliyet İlk ve Ortaokulu'nda Neo Gotik ferforje korkuluk detayı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>

Tablo 32

5.3. Alman Lisesi

Diğer İsimler: Alman Okulu

İnşa Tarihleri: 1894-1897

Mimarlar: Otto Kapp von Gültstein (mimar), Guglielmo Semprini (müteahhit), Heinrich August Meissner (müteahhit)

Baniler:

Yapı Türü: Eğitim

Adres: Beyoğlu, Şahkulu Mahallesi

1868 yılında kutulan Alman Okulu, 1897 yılında bugün ki binasına taşınmıştır.⁷⁷ Eski binasının depremde hasar alması ve öğrenci sayısına oranla yetersiz kalması nedeniyle 1894-1897 yılları arasında Mimar Otto Kapp von Gültstein'a yeni bir okul binası inşa ettirilmiştir. 1944-1953 yılları arasında II. Dünya Savaşı nedeniyle eğitime ara veren okulun binası bir süreliğine Beyoğlu Kız Lisesi olarak kullanılmıştır. 1950'lerde kapsamlı bir restorasyon sürecinden geçen yapı daha sonra yeniden Alman Okulu olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁸

Alman Lisesi'nin kimi pencere düzenlemeleri Orta Çağcı unsurlardır. Ana giriş kapısının hemen üzerinde Neo Klasisizme gönderme yapan üçgen alınlık benzeri bir saçaklık yer almaktadır. Bu saçaklığın hemen üzerinde bir gül pencere yer almaktadır. Gül pencerenin de üzerinde ikili sivri kemerli pencere düzenlemesi bulunmaktadır fakat sivri kemerli pencereler, yuvarlak bir sağır kemerle çevrelenmiştir. Bu pencere düzenlemeleri yapının merdiven kovanında yer almaktadır. Arka cephede de bu ikili pencerenin bir benzeri kurgulanmıştır. Bu düzenlemeler Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır. Ön cephede, güneybatı tarafında 3 adet yan yana sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Bu sivri kemerli pencereler Neo Gotik stilini yansıtmaktayken hemen yan tarafındaki ikinci giriş kapısı üzerindeki gül pencere ve ikili sivri kemerli pencere düzenlemesi, tıpkı ana girişte de olduğu gibi Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır.

Alman Lisesi, mimarisinde Neo Romanesk üslubun güçlü bir şekilde hissedildiği yapılardan birisidir. Yapının pencere düzenlemeleri, St. Benoit Fransız Lisesi'nin cephesindeki ikili pencere düzenlemeleriyle oldukça benzerlik göstermektedir. Fakat bu yapıda yer yer Neo Gotik stilin de etkisi söz konusudur. Hem yapının mimarı Gültstein, hem de müteahhitlerden Meissner, Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışan demiryolu mühendisleridir. Semprini ise İtalyan bir mimardır ve inşa ettiği diğer Alman yapıları arasında Alman Hastanesi, Aşkenaz Sinagogu ve Alman Yazlık Sefarethanesi de bulunmaktadır.⁷⁹

⁷⁷ Selçuk Akşın Somel, *İstanbul Özel Alman Lisesi Tarihçesi*, Tarih Vakfı, İstanbul, 2021, s.25

⁷⁸ Meryem Müzeyyen Fındıkgil Doğuoğlu, *19. Yüzyıl İstanbul'unda Alman Mimari Etkinliği*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1997, s.133-135.

⁷⁹ Mehmet Çağlayan Özkurt, "Sometimes Architect Sometimes Contractor: Guglielmo Semprini and His Building in Beyoğlu", *New Horizons in Social, Human and Administrative Sciences*, Gece Kitaplığı, 2019, s.215.

a. Alman Lisesi (<https://www.ds-istanbul.net/galeri#>)

Tablo 33

6. Konstantinos Dimadis'in Eserlerinde Orta Çağcılık

Dimadis Ailesi, 3 nesil boyunca mimar yetiştirdiğini bildiğimiz, Rum Ortodoks bir ailedir. Ailenin üyeleri arasında Konstantinos Dimadis, Nikolaos Dimadis ve Hristos Dimadis; 19.yy'ın ikinci yarısında ve 20.yy'ın başlarında İstanbul'da pek çok önemli esere imzalarını atmış, tanınan mimarlardır.

İstanbul'da doğduğu bilinen Mimar Konstantinos Dimadis'in doğum tarihi ve ölüm yeri ne yazık ki bilinmemektedir.⁸⁰ Orta Çağcı olarak nitelendirebileceğimiz eserlerinde Dimadis; Neo Gotik, Neo Romanesk, Neo Bizans üslup ve stillerini eklektik bir biçimde yorumlamıştır. Hatta Fener Rum Lisesi örneğinde görüldüğü üzere kimi zaman iç mekânlarda Neo Klasisizmin de etkisinde kalmıştır. Mimaride kendine has bir dil geliştiren Dimadis, döneminin diğer Rum mimarları arasında oldukça kendine has bir stili olmasıyla öne çıkmaktadır. Mimarlık bürosu tıpkı dönemin diğer mimarları gibi Beyoğlu'nda (Halepli Sokak, no:6) bulunan Dimadis'in Patrikhane Merkez Ruhban Okulu ve Heybeliada Ruhban Okulu için hazırladığı fakat uygulayamadığı iki projesi de bulunmaktadır.⁸¹

Almanya'da eğitim aldığı söylenen Dimadis'in Orta Çağcı kuramları iyi bildiğini, bu stil ve üslupları büyük olasılıkla hayatının bu döneminde edinmiş olduğunu varsayabiliriz.⁸² Mimarlık kariyerine İstanbul'da başlamış olduğunu düşündüğümüz Dimadis'in bu şehirde bilinen ilk eseri 1864 yılında inşa ettiği, Yassıada'daki Bulwer Şatoları olmuştur. Banisi olan Henry Bulwer'in isteklerinin projede etkili olduğunu düşünebileceğimiz şatoların, İngiltere'deki gotik şatolara benzemesi istenmiş ve Yassıada adeta küçük bir Britanya modeli gibi tasarlanmıştır. Dimadis'in İstanbul'da inşa ettiğini bildiğimiz ikinci yapısı 1871-1872 yılları arasında inşa ettiği Zoğrafyon Kız Okulu'dur. Rum Ortodoks kimliğinin vurgulanmak istendiği yapıda Neo Bizans üslubunun eklektik bir yorumu göze çarpmaktadır. 1860'lar ve 1870'ler Dimadis'in mimarlık kariyerinin erken evresini yansıtan yıllardır.

Konstantinos Dimadis mimarlık kariyerinin en parlak dönemini ise 1880'li yıllarda yaşayacaktır. Bu dönemde imzasını attığını bildiğimiz ilk eser 1880 yılında Edirne'de inşa ettiği Rum Erkek Okulu'dur. Mimarın bu yapının inşaatında oğlu Nikolaos Dimadis ile birlikte çalıştığı bilinmektedir.⁸³ Edirne Rum Erkek Okulu, mimarın kariyerinde başyapıtı olarak tanımlayabileceğimiz Fener Rum Lisesi'nden önce adeta bir prototip olarak değerlendirilebilir. Edirne Rum Erkek Okulu'nun tasarımında olgunlaşan Dimadis'in mimari stili, 1881-1883 yılları arasında inşa ettiği Fener Rum Lisesi'nde kendisini göstermektedir. Yapının Orta Avrupa'da üslupsal açıdan benzer örnekleri mevcuttur. Fener Rum Lisesi'nin kulesi ve kuleyi örten kubbesi, Viyana'da 1858 yılında açılışı yapılan Aya Triada Yunan Ortodoks Kilisesi'nin kulesini andırmaktadır. Fener Rum Lisesi'nin köşe kulesini andıran

⁸⁰ Evangelia Aleksandru Şarlak, "İstanbul Silüetinde Özgün Bir Yapı: Fener Rum Erkek Lisesi (Megale Tou Genous Schole)", *Sanat Tarihi Defterleri Filiz Özer'e Armağan*, Özel Sayı 13-14, İstanbul, 2010, s.208.

⁸¹ Oya Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s.176.

⁸² Şarlak, "İstanbul Silüetinde Özgün Bir Yapı: Fener Rum Erkek Lisesi (Megale Tou Genous Schole)", s.208.

⁸³ Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s.176.

dendanlı çıkıntıları ve tepeliği destekleyen sık konsol düzenlemesi, 1848-1856 yılları arasında inşa edilen Viyana Arsenali'ni anımsatmaktadır.⁸⁴ Her iki yapı da Yunanistan'ın ulusal mirasının parçası olan Atina Akademisi, Zappeion ve Yunanistan Ulusal Kütüphanesi gibi yapıların Danimarkalı mimarı Teophil Hansen'in eseridir.⁸⁵ Almanya'da mimarlık eğitimi aldığı ve aynı zamanda Yunanistan'da da eserleri olduğu bilinen Konstantinos Dimadis'in Teophil Hansen'den etkilenmiş olması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.⁸⁶ Buna rağmen Dimadis'in başyapıtı olan Fener Rum Lisesi, kuşkusuz bir şekilde Hansen'in Orta Çağcı eserlerinden çok daha nitelikli ve görkemli bir yapı olmuştur. Fener Rum Lisesi'nden sonra 1884-1885 yılları arasında Büyükada'da inşa ettiği Sivastopol Köşkü, mimari açıdan Fener Rum Lisesi'ndeki pek çok plastik öğenin daha küçük ölçekli bir tekrarını sunmaktadır. Bu yapı sıklıkla oğlu Nikolaos Dimadis'e atfedilse de, Konstantinos Dimadis'in mimar, Nikolaos Dimadis'in ise yardımcı mimar olarak çalışmış olması daha olasıdır. Sivastopol Köşkü'nden sonra 1885 yılında Dimadis Edirne'deki ikinci eseri olan Edirne Zapyon Kız Okulu'nun inşasında da oğluyla birlikte çalışmıştır.⁸⁷ Bu eser, Edirne Rum Erkek Okulu'yla benzer özellikler taşısa da mimarın kariyerinde bir kırılma noktası da olmuştur. Ön cephesinde Orta Çağcı mimari formları barındıran bu yapının diğer cephelerinde Neo Klasisizme daha yakın bir anlayış görülmektedir. Ayrıca bu yapı mimarın günümüz Türkiye topraklarında inşa ettiğini bildiğimiz son eserdir.

1901 yılında vefat ettiğinde kaç yaşında olduğunu ne yazık ki bilemediğimiz mimarın son eserleri, geç dönemi olarak da tarif edebileceğimiz 1890'lı yıllarda inşa edilmişlerdir. Bu dönemde inşa ettiğini bildiğimiz eserlerinin hepsi günümüz Yunanistan coğrafyasında bulunmaktadır. Zaten Yunan vatandaşı olan Dimadis'in hayatının son dönemlerini Yunanistan'da geçirdiği anlaşılmaktadır.⁸⁸ 1894-1896 yılları arasında inşa ettiği ileri sürülen Volos Belediye Tiyatrosu bütünüyle Neo Klasik bir yapıdır.⁸⁹ Volos'taki Sarafopoulos Konağı kimi kaynaklarda Dimadis'e atfedilse de, bu yapının Fransız bir mimar tarafından tasarlandığı görüşü daha ağır basmaktadır. Yapı üslupsal açıdan İstanbul'daki Alléon Konağı veya Fransa'nın Normandiya Bölgesi'ndeki şatolarla benzerlik göstermektedir.

Dimadis 19.yy'ın eklektik eserler ortaya koyan diğer Osmanlı mimarlarından farklı olarak kendisine has Orta Çağcı bir stil geliştirmiş olması bakımından son derece önemlidir. Mimarın kariyeri boyunca kullandığı stil ve üsluplar belirli bir düzen içinde gelişme ve süreklilik göstermiştir. Dimadis'in mimari diline baktığımızda Yunan milliyetçi düşüncesinin çeşitli kaynaklarını algılamamız da mümkündür. Neo Bizans üslubu, Ortodoksluk mezhebi üzerinden Yunan kimliğini inşa eden bir düşüncenin yansımasyken, Neo Klasisizm antikite merakı üzerinden Yunan kimliğini inşa etmiştir. Orta Çağcı stili ise tümüyle Dimadis'e özgüdür.

⁸⁴ Viyana Arsenali: Cephaneliği de içeren askeri bir yapı kompleksidir.

⁸⁵ Natalie Bairaktaridis, *Theophil Hansen Die griechisch-orthodoxe Kirche am Fleischmarkt in Wien*, Yüksek Lisans Tezi, Viyana Üniversitesi, 2008, s.15.

⁸⁶ Şarlak, "İstanbul Silüetinde Özgün Bir Yapı: Fener Rum Erkek Lisesi (Megale Tou Genous Schole)", s.208.

⁸⁷ Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 176.

⁸⁸ A.g.e., s.175-176.

⁸⁹ Şarlak, "İstanbul Silüetinde Özgün Bir Yapı: Fener Rum Erkek Lisesi (Megale Tou Genous Schole)", s.208.

6.1. Bulwer Şatoları

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1864

Mimarlar: Konstantinos Dimadis, Carl Humann (mühendis)

Baniler: Henry Bulwer

Yapı Türü: Konut

Adres: Adalar, Burgazada Mahallesi (Yassıada)

Bulwer Şatoları, 1864 yılında İngiltere Elçisi Sir Henry Bulwer tarafından adanın Batı kıyısına ve tepe noktasına konut olarak, Mimar Konstantinos Dimadis'e inşa ettirilmişlerdir. Şatoların dışında 20.yy'a kadar ulaşamamış seraların da yapıldığı bilinmektedir.⁹⁰ Henry Bulwer mülkiyetindeyken adada kazı yapılmış ve yapılan kazıdan zengin buluntularıyla birlikte bir lahdin bulunmuştur.⁹¹ Üstelik yapıların inşasında Zeus Sunağı'nı Berlin'e taşımasıyla bilinen Carl Humann mühendis olarak çalışmıştır.⁹² Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid, elçiden adayı bir türke satmasını istemiş ve böylelikle ada Mısır Hidivi İsmail Paşa'ya satılmıştır. 1932 yılında Mustafa Kemal Atatürk, Yassıada'yı ve Bulwer Şatosu kalıntılarını ziyaret etmiş, bu ziyareti esnasında Atatürk'ün yapılarla birlikte fotoğrafları çekilmiştir. 1947 yılında ada, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından satın alınmıştır.⁹³ 20.yy boyunca adada bulunan kimi yapılar yıkılmış ve yerlerine başka yapılar inşa edilmiştir. Bu yıkımlardan Bulwer Şatoları da nasibini almış ve tümüyle olmasa da şatoların bir bölümü 20.yy'ın sonlarına kadar yıkılmıştır. 2015-2018 yılları arasında Yassıada'da geniş çaplı imar faaliyetleri başlatılmış ve adanın silüeti bu kez tümüyle değişmiştir. Yapılan çalışmalarda tepedeki Bulwer Şatosu tümüyle yıktırılmış, kıyıda Bulwer Şatosu'nun kalan bölümleri restore edilerek ziyarete açılmıştır.

Bulwer Şatoları'nın mimari özellikleri değerlendirildiğinde dendanlı sur duvarları, silindirik veya kare planlı burçları, sivri kemerli kapı ve pencere açıklıklarıyla birer gotik kaleyi andırmaktadırlar. Kıyıda bulunan şato çok daha görkemli olmasına karşın, merkezdeki şatonun kapladığı alan çok daha geniştir.

Kıyıda Bulwer Şatosu'nun sivri kemerli Neo Gotik portalinin iki yanında, iki katlı ve her katında ikişer sivri kemerli Neo Gotik pencere açıklığı bulunan, kare planlı iki burç (**Tablo 34b**) yer almaktadır. Ne yazık ki yapılan son restorasyonda hatalı bir şekilde kapı açıklığı ve pencere açıklıkları yuvarlak kemerli olarak ele alınmıştır. Bu kulelerden denize doğru iki silindirik burca bağlanan dendanlı surların üzerinde de birer tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Burçlardan birisi ne yazık ki günümüzde mevcut değildir. Silindirik burçlar üzerinde sivri kemerli bir kapı girişi ve sivri kemerli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Yapının sahil tarafındaki bölümleri tümüyle yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. Sahilden bakıldığında asıl

⁹⁰ Zeynep Kuban ve Yiğit Ozar, "İssız Adalar: Yassıada-Sivriada", *Toplumsal Tarih*, sayı 269 (2016), s.15-16.

⁹¹ *Yassıada Broşürü*, T.C. Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, İstanbul, 1960, s.35.

⁹² Kuban ve Ozar, "İssız Adalar: Yassıada-Sivriada", s.16.

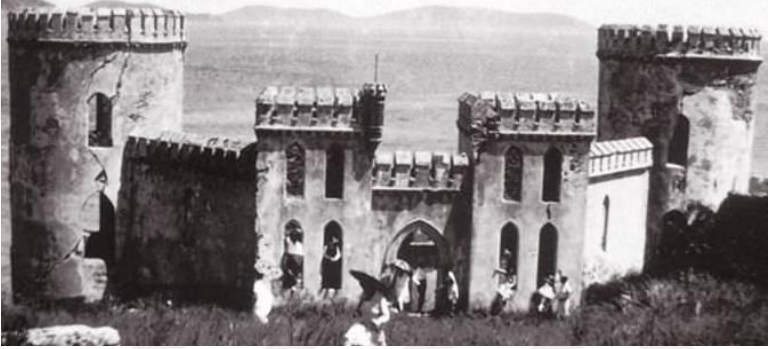
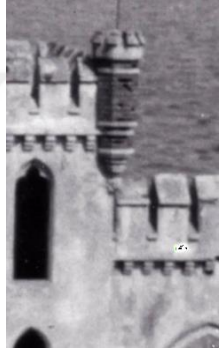

⁹³ *Yassıada Broşürü*, s.35.

mesken olarak kullanılan ana kütleyle karşılaşılmaktaydı. Bu cephenin alt katında hafif sivri kemerli geniş açıklıklar bulunmaktaydı ve büyük olasılıkla üstleri kaburgalı çapraz tonozlarla örtülüydü. Bu bölümler kuvvetle muhtemel kayıkhaneye olarak kullanılmaktaydılar. Üst katta ise sivri kemerli pencere açıklıkları olan odalar ve salon yer almaktaydı. Mekenin bulunduğu bu bölümden devam eden surların ortasında deniz kenarına açılan sivri kemerli anıtsal bir portal (**Tablo 34a**) bulunmaktaydı. Köşede küçük silindirik bir burçtan 90 derecelik bir açıyla büyük silindirik burca bitişik ikinci bir küçük silindirik burca bağlanan surların denize yakın tarafında da ikinci bir anıtsal sivri kemerli portal bulunmaktaydı. Semavi Eyice'nin çizdiği krokilere göre yapının ana girişinde bulunan ön bahçeyi çevreleyen duvarlar neredeyse altıgen, deniz kıyısına cephesi olan mesken neredeyse dikdörtgen, yan bahçeyi çevreleyen duvarlarsa neredeyse dik üçgen planlıdır.⁹⁴

Tepedeki Bulwer Şatosu'nun giriş açıklığı kare planlı, iki katlı ve dendanlı, baldaken formlu bir kuleden (**Tablo 34d**) ibarettir. Kulenin hem giriş açıklığı hem de pencere açıklığı sivri kemerlidir. Kuleden iki yana sur duvarları uzanmaktadır ve sur duvarlarından birisi yine dendanları olan bir kuleye bağlanmaktadır. Ele geçen fotoğraflardan yapının mimarisine dair daha fazla yorum yapmak pek de mümkün değildir ancak Semavi Eyice'nin çizdiği krokiye göre çok daha detaylı değerlendirilmelerde bulunulabilir. Bununla birlikte yapı adaya yapılan son müdahalelerde tümüyle yok edildiği için üslupsal açıdan değerlendirme yapmak mümkün değildir.

İngiltere Elçisi Henry Bulwer, İngiltere'de gördüğü ve hatta zaten aşına olduğu şatoların küçük bir benzerini Yassıada'ya inşa ettirerek burada kendisine İngiltere'dekine benzer bir yaşam kurmuştur. Hatta şatolarını inşa etmek için bu ıssız adayı seçmesindeki sebeplerden birisi de, bu adayı küçük bir Britanya yapma hayali gibidir. Dönemin Rum Ortodoks cemaati içinden çıkan Mimar Konstantinos Dimadis'in bildiğimiz ilk eseridir. Dimadis, muhtemelen Bulwer Şatoları'nı projelendirirken Orta Çağcı üslup ve stilleri ilk kez uygulama şansı bulmuştur. Daha sonraki yıllarda inşa ettiği eserlerinde hiçbir zaman bu denli saf Neo Gotik yapılar ortaya koymamış, bunun yerine Neo Bizans, Neo Gotik ve Neo Romanesk'i hep eklektik olarak yorumlamıştır.

⁹⁴ Kuban ve Ozar, "İssız Adalar: Yassıada-Sivriada", s.17.

	<p>a. Kıyıdaki Bulwer Şatosu (http://www.levantineheritage.com/bulwers-castle.html)</p>
	
<p>b. Kıyıdaki Bulwer Şatosu (http://www.levantineheritage.com/bulwers-castle.html)</p>	<p>c. Kıyıdaki Bulwer Şatosu'nun ana portalinin yanındaki burçta Neo Gotik bir pencere, dendan ve köşe kulesi detayı (http://www.levantineheritage.com/bulwers-castle.html)</p>
	
<p>d. Tepedeki Bulwer Şatosu (http://www.levantineheritage.com/bulwers-castle.html)</p>	<p>e. Tepedeki Bulwer Şatosu'nda bir köşe kulesi detayı (http://www.levantineheritage.com/bulwers-castle.html)</p>
<p>Tablo 34</p>	

6.2. Zoğrafyon Rum Kız Okulu

Diğer İsimler: Yeniköy Karma Rum İlköğretim Okulu

İnşa Tarihleri: 1871-1872

Mimarlar: Konstantinos Dimadis

Baniler: Hristaki Zoğrafos

Yapı Türü: Eğitim

Adres: Sarıyer, Tarabya Mahallesi

Zoğrafyon Rum Kız Okulu, bankacı ve hayırsever Hristaki Zoğrafos'un isteğiyle 1871-1872 yılları arasında Mimar Konstantinos Dimadis'e inşa ettirilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra okula erkek öğrenciler de kabul edilerek karma eğitime geçilmiştir. 1954 yılında Yeniköy'lü Mimar Vasil Vingas tarafından restore edilen yapıda, 1980 yılına dek eğitim-öğretime kesintisiz devam edilmiş fakat sonrasında hiç öğrencisi kalmadığı için okul kapatılmıştır.⁹⁵ Yapı restore edilerek, 2015 yılında Tarabya İngiliz Okulları Yeniköy Kampüsü olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁹⁶

Yapının mimarisi Bulwer Şatoları'ndan net bir şekilde farklıdır. Sivri kemerler yerlerini tümüyle yuvarlak kemerlere bırakmış fakat Orta Çağcılıktan hiçbir şekilde uzaklaşmamıştır. Yapının mimarisi genel itibariyle Neo Bizans üslubunu yansıtmaktadır ancak yan cephelerde çatı saçağı altında yer alan ve doğu cephesinde suvarların üst seviyelerinde yer alan dendan benzeri tuğla süslemeli bordür, yapıya bir Orta Çağ kalesi görünümü vermektedir.

Plan bakımından apsisi olmayan bir bazilikayı çağrıştıran yapıda Neo Bizans üslubu, Neo Romanesk üsluba göre çok daha güçlü hissedilmektedir. Ancak Dimadis'in eserlerini hem üslupsal, hem de kronolojik olarak değerlendirdiğimizde Zoğrafyon Rum Kız Okulu, Bulwer Şatoları'yla birlikte; Fener Rum Lisesi binasının mimari kimliğini oluşturan iki önemli ön denemeden birisi olmuştur. Birbirlerinden oldukça farklı olan bu iki bina, Dimadis'in mimarlık kariyerinin nispeten erken eserleridir.

a. Zoğrafyon Rum Kız Okulu, 2016
(<https://ingilizokullari.com.tr/medya-galerileri>)

Tablo 35

⁹⁵ Sözbir, *İstanbul Yeniköy Zoğrafyon Rum Kız İlkokulu Restorasyon Projesi*, s.13-14.

⁹⁶ Oya Şenyurt, "19. Yüzyılın Ortalarından İtibaren Yeniköy'de Üç Rum Okulu'nun İnşasına İlişkin Girişimler", *Modular Journal*, 3. cilt, sayı 2 (2020), s.122.

6.3. Fener Rum Lisesi

Diğer İsimler: Patrikhane Akademisi, Rum Mekteb-i Kebiri, Fener Rum Erkek Lisesi, Kırmızı Mektep, Özel Fener Rum Ortaokulu ve Lisesi

İnşa Tarihleri: 1881-1883

Mimarlar: Konstantinos Dimadis

Baniler: Yorgo Zarifi, Vatopedi Manastırı, Nikolaos Zarifi (finansör), Stefanos Zafirooulos (finansör), Koronaios Ailesi (finansör)

Yapı Türü: Eğitim

Adres: Fatih, Balat Mahallesi

1454 yılında Patrik II. Gennadios tarafından, Fatih Sultan Mehmed'in izniyle kurulan Patrikhane Akademisi, yıllar boyu çeşitli yerlerde hizmet vermiş, 1883 yılında bugün ki mevcut binasına taşınmıştır. Mimar Konstantinos Dimadis'in başyapıtı olan bugün ki Fener Rum Lisesi, Rum Ortodoks cemaatinin ileri gelenlerinin yardımlarıyla inşa edilmiştir. Günümüzde Özel Fener Rum Ortaokulu ve Lisesi adıyla eğitim-öğretime devam edilmektedir.⁹⁷

Fener Rum Lisesi, üzerine kurulu olduğu arazinin topoğrafyası nedeniyle bir platformun üzerine inşa edilmiştir. Platformun üzeri, okulun bahçesi olarak kullanılırken, bahçenin anıtsal giriş kapısı (**Tablo 37a**) ayrı bir mimari yapı olarak kurgulanmıştır. Okul binası ve giriş kapısının yanı sıra platformun üzerinde bir de müştemilat yapısı (**Tablo 37d, 37e**) bulunmaktadır. Fener Rum Lisesi, aslında 3 ayrı yapıdan oluşan bir yapı kompleksidir. Haliç civarındaki mimari eserlerin çoğunda benzer bir yaklaşımla anıtsal yapılar platformlar üzerine inşa edilmiş ve bir çok alanda teraslamalar yapılmıştır. Bu yapılara örnek olarak Süleymaniye Camii, Dimitri Kantemir'in sarayı, Eflak Sarayı ve Blaherne Sarayı gibi birbirinden farklı dönemlere ait yapılar gösterilebilir.

Okulun Haliç'e bakan cephesinde (**Tablo 36a**) ortada daha dar ve yüksek bir kütle, yanlarda da orta kütleyle bağlı iki kanat algılanmaktadır. Orta kütle arkasında yükselen kule (**Tablo 36a, 36d**) de algılanabilmektedir. Orta kütlede yer alan üçlü giriş açıklıkları (**Tablo 36c**) yuvarlak kemerlidirler. Bu kemerler orta kütlede cephesi boyunca belirli bir hiza oluştururlar. Orta kütlede üçlü birinci kat pencerelerinin ortasındaki pencere açıklığı (**Tablo 36f**) sivri kemerlidir ve yapı kompleksinin tümünde Neo Gotik stili yansıtan tek detay bu pencere açıklığıdır. Orta kütlede üçlü ikinci kat pencereleri iki dilimli ve yuvarlak kemerli açıklıklardır, Neo Romanesk üslubu çağrışırlar. Ortadaki kemerin üzerinde yapının Haliç cephesindeki en dikkat çekici unsuru olan saat yer almaktadır. Saatin üzerindeki kemer dendan benzeri tırtıklı bir tuğla süslemeye sahiptir. Yan kanatlara bakıldığında Orta Çağcılık açısından dikkat çekici öğeler; yapının tümünde gözlemlenen dendanlı tepelikler, Neo Romanesk körarkatlar ve dendanlı tepeliklerin köşe kısımlarında dışa taşkın köşe kulesi (**Tablo 37c**) benzeri çıkıntılı bölümleridir. Yapının yan cephelerinde ve arka cephesinde tasarım benzer şekilde devam etmektedir. Arka cephede yapının en dikkat çekici

⁹⁷ Özlem Karşlı, *İstanbul'da Rum Liseleri ve Ioakimion Rum Kız Lisesi Restorasyon Projesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006, s.20.

bölümü hiç şüphesiz ki kulesidir. Kulenin üst örtü elemanı (**Tablo 36d**) Floransa Katedrali'nin kubbesi gibi sekizgen kasnak üzerine oturan hafif sivri bir kubbedir ve tepesinde tıpkı Floransa Katedrali'ndeki gibi aydınlık feneri bulunmaktadır. Kubbe bugün hala rasathane olarak kullanılmaktadır. Floransa Katedrali'nin kubbesinde Gotik mimariden, Rönesans'a geçiş döneminin özellikleri görülmektedir. Bu kubbe tasarımı bize Dimadis'in Orta Çağ mimarisi üzerine gerçekten kuramsal açıdan fazlaca bilgi sahibi olduğunu ve Orta Çağcı mimari elemanları bilinçli bir program dahilinde uyguladığını kesin olarak kanıtlamaktadır. Kubbe kasnağının etrafında bulunan dendanlar arasında sonradan ilave edilmiş halat korkuluklar bulunmaktadır. Bu bölüm kubbeye ve aydınlık fenerine gerekli durumlarda çıkılabilmesini sağlamaktadır.

Okulun anıtsal bahçe kapısı (**Tablo 37a**), yapının bütünüyle uyumlu olarak tuğla işçiliğiyle dikkat çekmektedir. Kapının düz tepeliğini taşıyan sık konsollar, dendan benzeri bir görüntü oluşturmaktadırlar. Anıtsal kapının arkasındaki duvarlarda aynı düzenleme devam ettirilmiş ve hatta platformun duvarlarında da tuğla işçiliğiyle, bütünlüyle uyumlu bir görünüm sağlanmıştır.

Müştemilat yapısının (**Tablo 37d, 37e**) cephe tasarımları Zoğrafyon Rum Kız Okulu'nun cephe tasarımına benzemektedir. Fener Rum Lisesi'yle uyum içinde olan yapının Orta Çağcı özellikleri Neo Bizans üslubuna daha yakındır. Plan şemasındaki poligonal apsise benzer bölüm ve çatı saçağı altındaki testere dişi tuğla süslemeler yapının Orta Çağcı özellikleri arasında sayılabilir.

Fener Rum Lisesi, Konstantinos Dimadis'in tabiri caizse ustalık eseri olmuştur. Yapı heybetli görüntüsüyle adeta bir Orta Çağ kalesi görünümüne sahiptir. Prof. Dr. İlber Ortaylı yapının mimarisiyle ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir; “*Kırmızı tuğladan, süslü, 19. yüzyılın modasına göre yapılan, mimari eklektisizm örneği kale gibi büyük bir yapı. Ne ulusal, ne de bölgesel bir mimari anlayışının ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Benzerlerine Viyana'da, Orta Avrupa'nın bazı şehirlerinde, hatta Avusturya işgalinden sonra Saray-Bosna'da rastlanan yapılardan. Bizantino-morik denen bu neoklasik mimari stilin, gerçekte ne Bizans'la ne de Kuzey Afrika ve Endülüs mimarisiyle ilgisi olmadığı açık! Çünkü o mimarilerdeki tevazu havasına sahip değil...*”⁹⁸ Gerçekten de yapının mimari üslubunu Bizantino-morik olarak tanımlamak yersiz bir söylemdir. Neo Bizans üslubunun öğelerini barındırmaktadır, hatta kubbesiyle Erken Rönesans'a da göz kırpmaktadır, Neo Gotik üslubu yansıtan bir penceresi de bulunur fakat yapının geneline hakim olan ve kimliğinde belirleyici rol üstlenen öğeler Neo Romanesk üslubun öğeleridir.

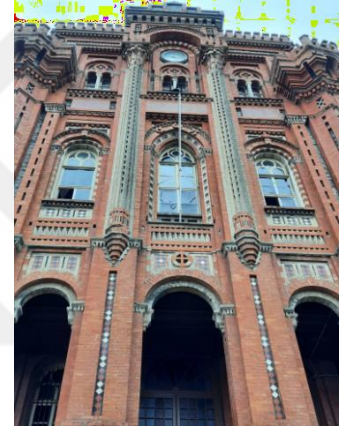
⁹⁸ İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, Hil Yayın, İstanbul, 1986, s.110.

a. Fener Rum Lisesi, 2022 (Tolga Değerlier)

b. Fener Rum Lisesi, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Fener Rum Lisesi, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Fener Rum Lisesi'nin kulesi, 2022 (Tolga Değerlier)

e. Fener Rum Lisesi'nin Neo Romanesk pencereleri, 2022 (Tolga Değerlier)

f. Fener Rum Lisesi'nin Neo Gotik penceresi, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 36

	<p>a. Fener Rum Lisesi'nin bahçe kapısı, 2019 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>b. Fener Rum Lisesi'nin cephe detayı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>c. Fener Rum Lisesi'nin dendanlı köşe kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>d. Fener Rum Lisesi'nin müştemilat binası, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>e. Fener Rum Lisesi'nin müştemilat binası, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 37</p>	

6.4. Sivastopol Köşkü

Diğer İsimler: Triandafilidis Köşkü, Troçki Evi

İnşa Tarihleri: 1884-1885 civarı

Mimarlar: Konstantinos Dimadis

Baniler: Sevastopulo Ailesi

Yapı Türü: Konut

Adres: Adalar, Nizam Mahallesi (Büyükada)

Sivastopol Köşkü, Konstantinos Dimadis tarafından, 1884-1885 yılları civarında Sevastopulo Ailesi için inşa edilmiştir. Akillas Millas ve Hasan Kuruyazıcı'ya göre yapı, Konstantinos Dimadis'in oğlu Nikolaos Dimadis'in eseridir.⁹⁹ Ancak üslupsal ve tarihsel olarak Fener Rum Lisesi'yle yakınlığı bariz şekilde belli olan eserin Konstantinos Dimadis tarafından inşa edilmiş olması çok daha muhtemeldir. Elbette Konstantinos Dimadis'in bu yapıda oğlu Nikolaos Dimadis ile birlikte çalışmış olması da mümkündür. Sevastopulo Ailesi'nden sonra köşkü Konstantinos Triandafilidis'in satın aldığı bilinmektedir. 1932-1933 yılları arasında Lev Troçki Büyükada'da yaşamıştır. Troçki adaya ilk geldiğinde İliasko Köşkü'nde kalmıştır.¹⁰⁰ Troçki adaya ikinci kez geldiğinde, 1932-1933 yılları arasında Sivastopol Köşkü'nde kalmıştır.¹⁰¹ Bu nedenle köşk sıklıkla Troçki Evi olarak da anılmaktadır. Ev günümüzde harap haldedir ve Adalar Belediyesi'nin de girişimiyle restore edilmeyi beklemektedir.

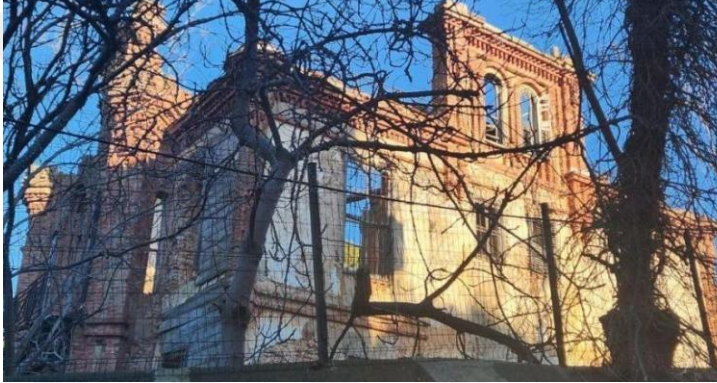

Sivastopol Köşkü'nün Orta Çağcılık gösteren unsurları Fener Rum Lisesi'nin okul ve müstemilat yapılarıyla benzerlik içindedir. Çatı saçağı altındaki testere dişi motifleri (**Tablo 38d, 38e**), Fener Rum Lisesi'nin müstemilat yapısında görülürken; dandanlı köşe kulesi benzeri çıkıntılar (**Tablo 38d, 38e**) okul binasında da görülmektedir. Yalnızca giriş kapısının üzerindeki balkonun kapı açıklığı (**Tablo 38e**) sivri kemerlidir ve sivri kemerin içinde Neo Gotik stili yansıtan ferforje işçiliği göze çarpmaktadır. Yapının mimarisinde genel itibariyle Neo Romanesk ve Neo Bizans üslupları eklettik olarak yorumlanmıştır.

Yapı yalnızca mimari açıdan önemli değil, Troçki'nin bir dönem burada kalmış olması nedeniyle bir hafıza mekânı olarak da önem arz etmektedir. Yapı, Dimadis'in başyapıtı olan Fener Rum Lisesi ve Zoğrafyon Kız Okulu'yla benzerlikler göstermektedir. Dimadis'in İstanbul'da inşa ettiğini bildiğimiz son eserdir ve kendisinden sonra da oğlu Nikolaos Dimadis'in farklı üsluplarda yapılar inşa ettiği bilinmektedir.

⁹⁹ Hasan Kuruyazıcı, *Adalar Mimarlar Binalar*, Adalı Yayınları, İstanbul, 2011, s.46. Akillas Millas, *Büyükada Prinkipo, Ada-i Kebir*, Adalı Yayınları, İstanbul, 2014, s.359.

¹⁰⁰ Selin Karsan Ayanoğlu, *Büyükada'nın Kültürel Peyzaj Değerlerinin Korunmasına Yönelik Değerlendirme Yöntemleri*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019, s.159.

¹⁰¹ Millas, *Büyükada Prinkipo, Ada-i Kebir*, s.360.

	
<p>a. Sivastopol Köşkü, 2024 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Sivastopol Köşkü, 2024 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Sivastopol Köşkü, 2024 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Sivastopol Köşkü'n�n köşe kulesi, 2024 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. Sivastopol Köşkü (https://adalarmiras.com/d/sevastopulo-triandafilidis-kosku-trocki-evi)</p>	
<p>Tablo 38</p>	

III. BÖLÜM

OSMANLI HRİSTİYAN DİNİ YAPILARINDA ORTA ÇAĞCILIK

Hristiyan dini mimarisinde Orta Çağcılık incelenirken, Katolik kiliselerinden başlanılması oldukça yerinde bir tercih olacaktır. Çünkü Batılılaşmayla birlikte gelen Orta Çağcı unsurların kendilerini gösterdikleri Hristiyan dini yapılarının ilki Latin Katolik kiliseleri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Latin Katolik Kilisesi'nin tarihi Bizans'a kadar uzanmaktadır. İstanbul'da bulunan Latin Katolik Ruhani Reisliği'nin merkezi St. Espirit Katedrali'dir. Bu yapıda Orta Çağcı mimari stil ve üsluplar tercih edilmemiştir. Yalnızca yapının içinde bulunan sonradan getirilmiş iki heykel vitrini Neo Romanesk üsluba gönderme yapmaktadırlar. Santa Maria Draperis Kilisesi'nde iki adet Neo Gotik kitabe bulunmaktadır ve St. Benoit Kilisesi hali hazırda bir Orta Çağ eseri olmasının yanı sıra 19.yy'da eklenmiş figüratif vitray pencerelere sahiptir. Tüm bu yapılar gibi çalışmanın kapsamı dışında tutulmuş bir diğer kilise olan Sankt Georg Kilisesi, günümüzde Orta Çağcılık özelliği gösteren tüm mimari özelliklerini kaybetmiş durumdadır.

Çalışmanın kapsamında incelenen belki de en ilginç yapılardan birisi Sacre Coeur De Jesuites Kilisesi'dir. Orijinalinde Ayaspaşa Hamamı olan bu yapı, girişine iki adet çan kulesi bulunan bir cephenin inşa edilmesiyle kiliseye dönüştürülmüştür. Dahası, kiliseye aklenen papaz evi, dendanları ve köşe kuleleriyle heybetli bir Orta Çağ kalesi izlenimi uyandırmaktadır. Yapı günümüzde Süryani Katolik kilisesine hizmet vermektedir. Hemen hemen aynı dönemde inşa edilmiş olan Notre Dame de Sion Şapeli, Neo Gotik stilin en saf şekilde uygulandığı eserlerden birisidir. Büyükkada'da bulunan San Pasifico Kilisesi, uzun bir inşaat süreci sonunda tamamlanmıştır. Kilisenin giriş cephesi Orta Çağcı akım ve üslupları güçlü bir şekilde yansıtırken; ne iç mekânda, ne de yapının diğer cephelerinde Orta Çağcılık özelliği gösteren hiçbir detay bulunmamaktadır. Bu durum batı cephesi ve yapının kalanı arasında bir tezatlık oluşturduğundan, birden fazla mimarın farklı dönemlerde tasarıma müdahil olmuş olması muhtemeldir. Latin Katolik kiliseleri arasında Santa Maria Kilisesi ve Notre Dame Du Rosaire Kilisesi oldukça kısıtlı bölümlerinde Orta Çağcı özellikler barındırmaktadırlar. Santa Maria Kilisesi'nin Neo Romanesk üslup özelliği gösteren orgunun, St. Antuan Kilisesi'nin kriptasına taşındığı ileri sürülmektedir. Kilisenin demirden çan kulesinin bir benzerinin Aya Fokas Rum Ortodoks Kilisesi'nde da karşımıza çıkıyor oluşu bize bu tip çan kulelerinin Avrupa'dan hazır alınıyor olabileceğini göstermektedir. Latin Katolik kiliselerinin en görkemlisi hiç şüphesiz ki, İstanbul'un da sembollerinden olan St. Antuan Kilisesi'dir. Yapının üslubu, kullanılan çinilerden dolayı eklektik kabul edilse de, yapı genelindeki tüm mimari detaylar İtalyan Gotik mimarisini yansıtmaktadırlar. Birden fazla mimar ve mühendisin görevlendirildiği yapı, İstanbul'daki Hristiyan dini mimari eserler arasında açık ara bir başyapıttır. Yapıya ilişkin ilginç bir detay; kiliseye bağlı papaz evi ve apartmanlarda grotesk figürlerin bulunmamasıdır. İkinci olarak değinilen Katolik cemaati Gürcü Katolikler olmuştur. Osmanlı'da Gürcü Katolik Kilisesi'nin kurulması 19.yy'da gerçekleşmiştir. Aslında bağımsız veya özerk bir kiliseye sahip olmayan Gürcü Katoliklerin ilk örgütlenmeleri de 19.y'da İstanbul'da gerçekleşmiştir. Notre Dame De Lourdes Kilisesi, Gürcü Katoliklerin kurduğu ilk kilisedir ve zaman içinde kademeli olarak büyüyerek büyük bir manastıra dönüşmüştür. Yapı genelinde Neo Gotik stilin belirgin bir üstünlüğü göze çarpmaktadır. Son olarak incelenen

Katolik kiliseleri, Ermeni Katolik kiliseleri olmuştur. İstanbul'da Ermeni Katolik Kilisesi ilk kez 19.yy'ın ilk yarısında, Surp Pirgiç Ermeni Katolik Kilisesi'nin inşasıyla kurulmuştur. Daha sonraları Ermeni Katolik Patrikhanesi farklı bir yapıya taşınmıştır. Orta Çağcılık özelliği gösteren Ermeni Katolik kiliselerinin çoğunluğu Avrupa Yakası'ndadır. Anadolu Yakası'ndaki tek örnek Surp Levon Kilisesi'dir ve bu nedenle diğer yapılardan oldukça farklı bir tasarıma sahiptir. Neo Gotik stilin hâkim olduğu yapının çan kulesi oldukça dikkat çekicidir. İstanbul'da Surp Pirgiç Kilisesi'nden sonra inşa edilen ikinci Ermeni Katolik kilisesi Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'dir. Bu yapı hiçbir şekilde Orta Çağcılık özelliği göstermemektedir, ancak Islahat Fermanı sonrası eklenen çan kulesi Neo Gotik stili yansıtmaktadır. Surp Andon Kilisesi; Surp Levon Kilisesi ve Surp Boğos Kilisesi arasında bir mimari geçiş dönemi tasarımına sahip gibidir. Her üç kilisenin mimarisinde de Neo Gotik stilin hâkimiyeti söz konusudur. Orta Çağcılık özelliği gösteren Katolik kiliselerinde süsleme unsuru olarak; grotesk figürlü rölyefler, figüratif, bitkisel ve geometrik motifli vitraylar, Orta Çağcı bitkisel motifler barındıran taş ve ahşap işçilikleri ve körarkatlar gibi öğeler tespit edilmiştir. Taşıyıcı sistemlerdeyse; payandalar, ağırlık kuleleri, sivri kemerler, kaburgalı çapraz tonozlar ve sütun demetleri örnek gösterilebilir. Pencere açıklıkları olarak da; gül pencereler, yonca biçimli pencereler, sivri kemerli pencere açıklıklarının farklı tipleri, çok dilimli yuvarlak kemerli pencere açıklıklarının farklı tipleri ve üç bölümlü yuvarlak kemerli pencere açıklıklarının farklı tipleri, Orta Çağcılık özelliği gösteren mimari unsurlar olarak sayılabilirler.

Protestan Kilisesi; Katolik, Ortodoks ve Ermeni Apostolik kiliselerine göre tümüyle yabancı bir kurumdur. Bununla birlikte Ermeni cemaati arasında da yayılmış olan bu mezhep, Ermeni kimliği ve batılı gelenekler arasında bir bağlantı kurmuştur. Ermeni Protestan Kiliselerinin mimarı olan Isdepan İzmirliyan, hem yapılarında tercih ettiği Neo Gotik stil ile hem de Ermeni Protestan kimliğiyle özdeşleşen önemli bir isimdir. Henüz hakkında çok az şey bildiğimiz bu değerli mimarın ömrü ne yazık ki Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'ni tamamlamaya yetmemiş ve bu yapı kendisinin vefatından çok uzun bir süre sonra tamamlanabilmiştir. Diğer protestan kiliseleri arasında Mimar George Edmund Street'in inşa etmiş olduğu anglikan kiliseleri ayrı bir öneme sahiptir. Sivil yapılarda nasıl ki Konstantinos Dimadis Orta Çağcılık açısından ön plana çıkan bir mimarsa, dini yapılarda da George Edmund Street ön plana çıkmaktadır. İngiliz gotik üslubu, İstanbul ve İzmir'deki Protestan kiliselerinin önemli bir bölümünde oldukça etkili olmuştur, Anglikan mezhebi dışındaki Protestan kiliselerinde de tercih edilmiştir.

İstanbul'da Orta Çağcılık özelliği gösteren Ortodoks kiliseleri genellikle Rum Ortodoks kiliseleridir. Çalışma kapsamında değerlendirilen tek istisna Sveti Stefan Bulgar Kilisesi olmuştur. Ayrıca kimi Rus Ortodoks kiliseleri de iç mekânlarında Orta Çağcı dekoratif öğelere sahiptir ancak mimari açıdan kayda değer bir etkilenme söz konusu olmamıştır. Rum Ortodoks kiliselerinde dikkat çeken bir husus da Fener Rum Patrikhanesi'nde hiçbir şekilde Batı etkili Orta Çağcı unsurlara yer verilmemiş olmasıdır. Ancak yine de pek çok önemli Rum Ortodoks kilisesi Orta Çağcı üslup ve stilleri, diğer üsluplarla eklektik olarak yansıtmaktadır. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı, Rum Ortodoks kiliselerinin mimarileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. O tarihe kadar inşa edilmiş olan kiliseler, kubbesiz ve çan kulesiz olarak inşa edilirken; o tarihten sonra kiliselere kubbe yapılmış ve çan kuleleri

inşa edilmiştir. Hatta bu tarihten önce inşa edilen kimi kiliselere eklenen çan kuleleri Orta Çağcı üslup ve stilleri güçlü bir şekilde yansıtabilmektedirler. Kiliseler ancak kubbeli bazilikal planlı kiliselerin inşasına izin verildiği dönemde Orta Çağcı unsurları barındırabilmeye başlamışlardır. Orta Çağcı Rum Ortodoks kiliselerinin en görkemli örnekleri de kubbeli bazilikal planlı olanlarıdır. Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin Orta Çağcı olarak tanımlayabileceğimiz tek yapısı Sveti Stefan Kilisesi'dir. Kilisenin mimarı Ermeni, inşaat firması da Avusturyalı'dır. Yapıda Neo Romanesk üslup, Neo Klasisizmle eklektik olarak yorumlanmıştır. Ortodoks Kilisesi, Katolik ve Protestan kiliselerinden sonra Orta Çağcılıktan en çok etkilenilen üçüncü kilise olmuştur. Üstelik Osmanlı'nın yerli tebası olan Ortodoks Hristiyanlar, Ermeni Apostolik Kilisesi'ne göre, bu Orta Çağcı etkilere çok daha hızlı adaptasyon göstermişlerdir. Katolik ve Protestan kiliselerine göre, yerel mimari geleneklerin etkileri çok daha güçlü bir şekilde hissedilmektedir.

Ermeni Apostolik kiliseleri, İstanbul'daki diğer Hristiyan cemaatlerinin aksine Orta Çağcılıktan neredeyse hiç etkilenmemiştir. Orta Çağcı stil ve üslupları en etkin şekilde yansıtan Ermeni Apostolik kilisesi, Kadıköy'deki Surp Takavor Kilisesi'dir. Bunun dışında Üsküdar'daki Surp Haç Kilisesi'nin çok geç tarihte yapıya eklenen çan kulesinde Neo Gotik stilin sınırlı bir alanda uygulandığını görürüz. Günümüze ulaşmayan bir örnekse Beykoz'daki Surp Nigoğayos Kilisesi'nin çan kulesinde yer almaktadır. Çan kulesinin sonraki yıllarda yıkılarak yerine bugün onun Orta Çağcı formuna da gönderme yapan niteliksiz çan kulesi inşa edilmiştir.

Orta Çağcılık özelliği gösteren Hristiyan mezar yapılarını temelde; basit mezar taşları, mozoleler ve kemiklikler olarak 3 ayrı başlık altında incelemek mümkündür. Basit mezar taşları ve mozolelerin sayıları o kadar fazladır ki, çalışma kapsamında hepsine ayrı ayrı değinmek mümkün olmamıştır. Mezarlıklar arasında; Feriköy Latin Katolik Mezarlığı, Şişli Ermeni Mezarlığı, Bağlarbaşı Surp Haç Mezarlığı, Şişli Rum Ortodoks Mezarlığı ve Kadıköy Aya Ignatios Rum Ortodoks Mezarlığı gibi büyük mezarlıkların içinde çok sayıda Neo Gotik ve Neo Romanesk mezar yapıları bulunmaktadır. Çalışmanın kapsamında Feriköy Latin Katolik Mezarlığı Kemiklikleri ve Heybeliada'daki Kangelaris Ailesi Anıt Mezarı incelenmiştir.

1. Katolik Kiliselerinde Orta Çağcılık

1.1. Latin Katolik Kiliseleri

1.1.1. Notre Dame de Sion Şapeli

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1921

Mimarlar: Emile Faracci

Baniler: Notre Dame de Sion Fransız Okulu

Yapı Türü: Kilise

Adres: Şişli, İnönü Mahallesi

Notre Dame de Sion Şapeli, 1921 yılında Mimar Emile Faracci tarafından okula ek bir yapının bünyesinde inşa edilmiştir. Bu ek binanın içinde okulun müstemilatı, büyük salonu ve şapeli yer almaktadır. Şapel günümüzde gösteri salonu olarak kullanılmaktadır.

Neo Gotik mimarinin hakim olduğu yapının bazı bölümlerinin zaman içinde değiştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şapel olarak kullanıldığı dönemde bulunan ve Neo Gotik stili yansıtan kilise orgu bugün yerinde bulunmamaktadır. Orgun hemen arkasında bulunan büyük boyutlu gül pencere de günümüzde mevcut olmayan bir mimari unsurdur.¹⁰² Alışılacağı kilise mimarisinin aksine doğu-batı aksında değil, kuzey-güney aksında inşa edilmiş olan 3 nefli; bazilikal planlı şapelin, naosu “U” şeklinde saran bir galeri katı (**Tablo 39c**) da bulunmaktadır. Şapelin orijinal halinde bulunan ve nefleri birbirlerinden ayıran gotik sütun demetleri, düz ve silindirik kolonlarla değiştirilmiştir. Orta nef ve galeri katının üstü kaburgalı çapraz tonozlarla (**Tablo 39e**) örtülüdür, kaburgalı çapraz tonozların kilit taşları gotik mimari eserlerde de görüldüğü üzere dairesel madalyonlar şeklindedir. Galerilerin altları ise düz tavan şeklinde düzenlenmiştir. Galeri katının korkulukları (**Tablo 39d**) yonca biçimli motiflerin yer aldığı flamboyant gotik süslemelere sahiptir. Şapelin girişinde yer alan iki adet Neo Gotik günah çıkarma kabini de günümüzde mevcut değildir.¹⁰³

Şapelin cephelerini ele aldığımızda birinci kat (büyük salon) pencere düzenlemelerinin (**Tablo 39a**) sivri kemerli oldukları ve iki köşeli dekoratif silmelerle sınırlandırılıp arada oluşan üçgen alanların da süslemeli oldukları görülmektedir. İkinci kat pencere açıklıkları (**Tablo 39a**) ise şapelin galeri katına denk geldikleri için iki bölümlüdür. Alt yarıları lentoyla sınırlandırılmışken, üst yarıları sivri kemerlidir ve sivri kemerleri takip eden silmelerle vurgulanmışlardır. Şapelin kuzey cephesi (**Tablo 39b**), hemen önünde yer alan yapı nedeniyle çok iyi gözlemlenememiştir. Kuzey cephenin çatısı üzerinde iki adet Neo Gotik ağırlık kulesi yer almaktadır. Eskiden içinde gül pencerenin ve üç adet sivri kemerli pencere açıklığının yer aldığı büyük sivri kemer örülerek günümüzde bir sağır kemere dönüştürülmüştür.

Notre Dame de Sion, bir okul şapeli olarak İstanbul’un az bilinen kiliselerinden birisidir. Mimar Emile Faracci, bir dönem St. Pierre Han’da ofisi olan

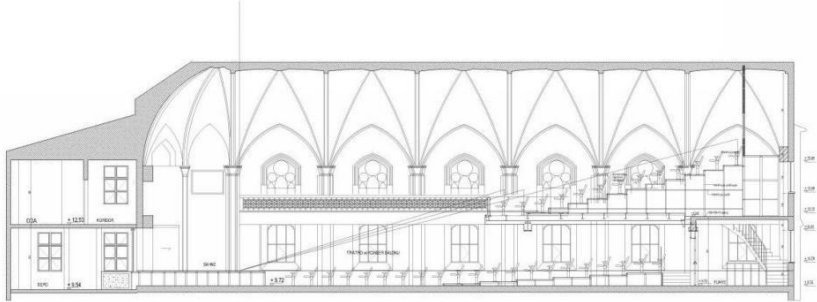
¹⁰² Kutlu, *19. Yüzyıldan Günümüze İstanbul’da Fransız Okul Yapıları*, s.89-91.

¹⁰³ A.g.e., s.91.

mimarlardandır.¹⁰⁴ Yapının en şaşırtıcı özelliği 1921 yılında, yani oldukça geç bir tarihte inşa edilmiş olup Neo Gotik stili yansıtan bu denli saf ve nitelikli bir örnek olmasıdır. Hemen yanındaki Neo Barok ve Neo Klasik üslupları yansıtan St. Espirit Katedrali'nden keskin bir şekilde farklılık göstermektedir. Bir okul şapeli olduğundan arazinin ve diğer mevcut yapıların el verdiği şekilde kuzey-batı aksında inşa edilmesi gerekmiştir. Faracci aynı zamanda Orta Çağcı bir yapı olan Haydarpaşa Karakolu'nun da mimaridir ve bu yapıda da Neo Gotik stile (eklektik olarak) yer vermiştir.

¹⁰⁴ A.g.e., s.90.

	
<p>a. Notre Dame de Sion Şapeli, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Notre Dame de Sion Şapeli, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Notre Dame de Sion Şapeli'nin iç mekanı (https://www.nds.k12.tr/Gosteri-Salonu)</p>	<p>d. Notre Dame de Sion Şapeli'nin galeri katı korkuluk detayı (https://www.nds.k12.tr/Gosteri-Salonu)</p>
	
<p>e. Notre Dame de Sion Şapeli'nin kaburgalı çapraz tonoz detayları (https://www.nds.k12.tr/-Salon-hakkinda-teknik-bilgi-)</p>	<p>f. Notre Dame de Sion Şapeli'nin galeri katı (https://www.nds.k12.tr/-Salon-hakkinda-teknik-bilgi-)</p>
	
<p>g. Notre Dame de Sion Şapeli'nin kesiti (https://www.nds.k12.tr/Gosteri-Salonu)</p>	
<p>Tablo 39</p>	

1.1.2. San Pasifico Kilisesi

Diğer İsimler: Saint Pacifique Paroisse Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1865-1886

Mimarlar: Bernardo Bottarlini, Guiseppe Michellini (müteahhit)

Baniler: Mgr. Paulo Brunoni, Sophia Corpi (finansör)

Yapı Türü: Kilise

Adres: Adalar, Nizam Mahallesi (Büyükada)

Kilisenin inşa tarihi ve mimarının kim olduğu konusu oldukça tartışmalıdır. Akillas Millas'a göre Corpi Köşkü'nün mimarı Giacomo Leoni; Hasan Kuruyazıcı'ya göre ise Mimar Giorgio Domenico Stampa'dır.¹⁰⁵ Pars Tuğlacı kiliseyi Mimar Bernardo Bottarlini'nin tasarladığını, Giuseppe Michellini'nin ise inşaatını gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür.¹⁰⁶

Kilisenin iç mekanında Orta Çağcı özelliklere rastlanmamaktadır. Orta Çağcı olarak tanımlayabileceğimiz unsurlar daha çok cephelerde yer almaktadır. Batı cephesinde (**Tablo 40a**) aziz ve azizelere ait heykellerin bulunduğu nişler yuvarlak kemerli olarak ele alınmışlardır ve heykeller de Neo Gotik stilini yansıtmamaktadırlar. Sivri kemerli giriş açıklığında kapı lentoyla sınırlanır ve sivri kemerli bir tepe penceresi bulunmaktadır. Kapının hizasında bulunan yuvarlak kemerli iki dilimli ve üçgen alınlıklı pencere açıklığı Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır. Cephenin zemininden çatı hizasına kadar uzanan pilastırların tepelerinde bulunan sivri üçgen alınlıklı ağırlık kuleleri (**Tablo 40c**) Neo Gotik stili yansıtan karakteristik unsurlardandır. Çatı silmelerinin altında Neo Romanesk körarkatlar bulunmaktadır. Yapının doğu cephesinde bulunan vitraylı gül pencere ve yan cephelerde bulunan vitraylı yuvarlak kemerli pencereler de Orta Çağcılık özelliği gösteren mimari elemanlardır.

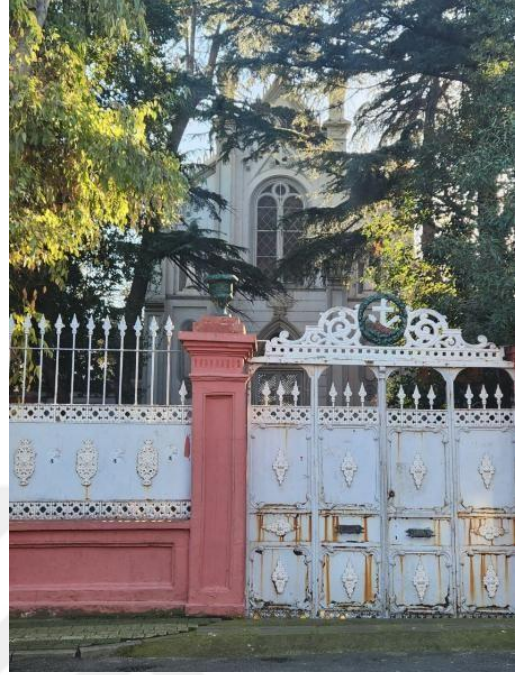
Aslında oldukça eklektik bir yapı olan San Pasifico Kilisesi'nin özellikle Batı cephesinde Orta Çağcı unsurlar belirleyici rol oynamışlardır. Kilisenin mimarının kim olduğu konusunda birbirinden çok farklı iddialar ortaya atılmıştır. Açıkçası temel taşının atıldığı tarihten, açılışının yapıldığı tarihe kadar geçen uzun sürede birden fazla mimarın projelerinin uygulanmış olması da muhtemeldir. Zira yapının batı cephesi ve geri kalan bölümleri arasında da mimari açıdan bir uyumsuzluk söz konusudur.

¹⁰⁵ Millas, *Büyükada Prinkipo, Ada-i Kebir*, s.328. Hasan Kuruyazıcı, *Adalar'da Tanrı'nın Evleri*, Adalı Yayınları, İstanbul, 2014, s.132.

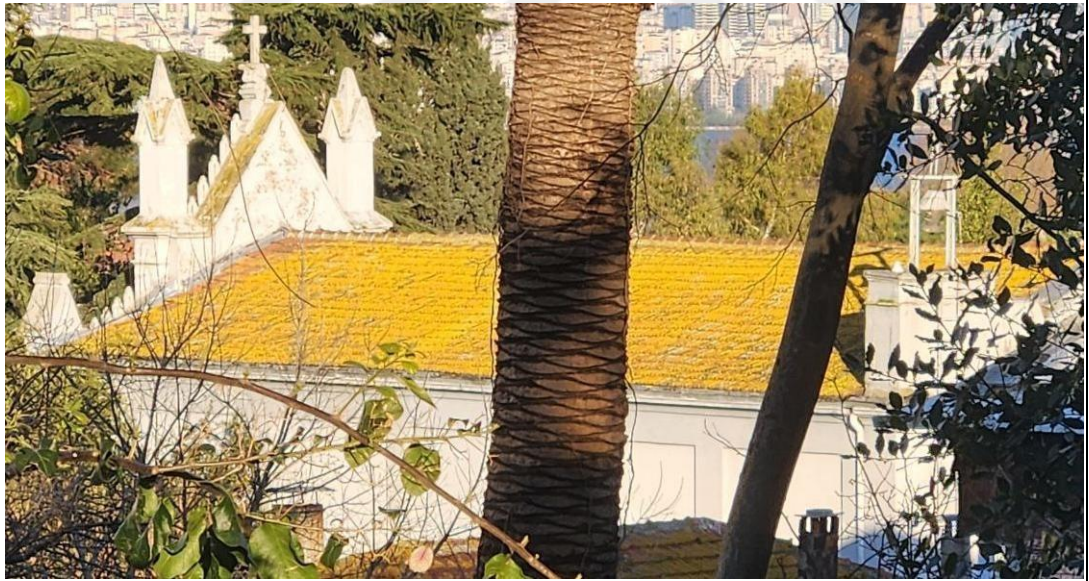
¹⁰⁶ Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunca İstanbul Adaları I*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.180.

a. San Pasifico Kilisesi (Hasan Kuruyazıcı, *Adalar'da Tanrı'nın Evleri*, 2014, s.133.)

b. San Pasifico Kilisesi, 2024 (Tolga Değerlier)

c. San Pasifico Kilisesi, 2024 (Tolga Değerlier)

Tablo 40

1.1.3. Santa Maria Kilisesi

Diğer İsimler: La Nativite de la Vierge Marie Latin Katolik Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1864-1866

Mimarlar: Luigi Leone

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

Adres: Sarıyer, Büyükdere Mahallesi

Santa Maria Kilisesi, ahşaptan yapılmış eski kilisenin harap durumda olması nedeniyle 1864-1866 yılları arasında yeniden inşa edilmiştir. Yapının mimarının Luigi Leone olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰⁷ Fakat 1914 yılında Şark Ticaret Yıllığı'nda Luigi Leone'nin, boya işleri yapan bir müteahhit olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁸ Ayrıca 1870 yılında Luigi Leone'nin İngiltere Sefaret Sarayı'nın cephe süslemelerini yapan bir dekoratör olduğu da ileri sürülmektedir.¹⁰⁹ Bununla birlikte İngiltere Sefaret Sarayı'nın cephe süslemelerinin oldukça sade olduklarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Kilisenin Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümlerinin başında metalden yapılmış çan kulesi (**Tablo 41b**) gelmektedir. Sivri kemerleri ve yonca biçimli açıklıklılarıyla metal bir kafes görünümünde olan çan kulesinin oldukça benzer bir örneği Ortaköy'deki Ayios Fokas Rum Ortodoks Kilisesi'nde de karşımıza çıkmaktadır. Kesin inşa tarihi belli olmayan bu demirden yapılmış çan kulelerinin belirli bir katalogtan seçilip uygulanan modeller olmaları da oldukça olasıdır. Diğer bir Orta Çağcı unsur batı cephesindeki gül penceredir (**Tablo 41c**) fakat gül pencereler başlı başına bir yapıyı Orta Çağcı olarak nitelendirmemize sebep olacak mimari elemanlar değildir. Batı cephesinin çatı silmeleri altında Neo Romanesk körkatlar (**Tablo 41d**) bulunmaktadır. St. Antuan Kilisesi'nin tarihçesini anlatan kitapta "Büyükdere'deki Sent Antuan Kilisesi'nden", St. Antuan Kilisesi'nin kriptasına Rieger marka eski orgun getirildiği ifade edilmektedir.¹¹⁰ Orgun borularının bulunduğu ahşap kasa, mimari bir yapı gibi ele alınmıştır; kemer düzenlemeleri Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır.

Santa Maria Kilisesi'nin gül penceresini saymazsak, yapının genelinde doğrudan Orta Çağcı diyebileceğimiz tek unsur çan kulesidir. Bu çan kulesi de büyük olasılıkla yapıya sonradan eklenmiştir. Kilisenin Orta Çağcılık özelliği gösteren orgu St. Antuan Kilisesi'nin kriptasına gitmiş, yerine de bugün ki daha sade org getirilmiştir. Santa Maria Kilisesi büyük olasılıkla Orta Çağcı bir yapı değildir, yapıya sonradan dâhil edilen Orta Çağcı unsurlar olmuştur.

¹⁰⁷ Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, s.96.

¹⁰⁸ Lorans Tanatar Baruh, "1870 Yangınından Sonra Beyoğlu'nda İki Bina Yatırımı ve Bir Sokak", *mimar.ist*, sayı 57 (2016), s.60.

¹⁰⁹ Gülfem Merve Tütüneken, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde İstihdam Edilen İtalyanlar", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 3, (2023), s.53.

¹¹⁰ *Beyoğlu Mozağının Temel Figürlerinden Sent Antuan Bazilikası*, İstanbul, 2006, s.112.

	
<p>a. Santa Maria Kilisesi, 2024 (Tolga Değerler)</p>	<p>b. Santa Maria Kilisesi'nin çan kulesi, 2024 (Tolga Değerler)</p>
	
<p>c. Santa Maria Kilisesi (Edith Oyhon, Bente Etingü, <i>Churches in Istanbul</i>, 1999, s.85)</p>	<p>d. Santa Maria Kilisesi'nin batı cephesinden ayrıntı (Edith Oyhon, Bente Etingü, <i>Churches in Istanbul</i>, 1999, s.85)</p>
<p>Tablo 41</p>	

1.1.4. Notre Dame Du Rosaire Kilisesi

Diğer İsimler: Meryem Ana Rosario Kilisesi, Notre Dame Du Rosaire Paroisse Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1884-1887

Mimarlar: Christo Goccio

Baniler: Olivo Ailesi

Yapı Türü: Kilise

Adres: Bakırköy, Sakızağacı Mahallesi

Maltalı Levanten Olivo Ailesi tarafından, eski kilisenin yerine 1884-1887 yılları arasında inşa edilen Notre Dame Du Rosaire Kilisesi'nin mimarı Christo Goccio'dur. Kilisenin banisi vefat ettiğinde, Malta'da da benzer uygulamalarına rastladığımız şekilde, inşa ettirdiği kilisenin zeminine defnedilmiştir.¹¹¹ 20.yy'ın sonlarında Bakırköy'ün Süryani nüfusunda bir artış meydana geldiği için, Süryani cemaatinin ibadet edeceği bir kiliseye ihtiyaç duyulmuştur. Kardeş cemaat olarak nitelendirdikleri Katoliklerle anlaşarak kiliseyi ortaklaşa kullanmaya başlamışlardır.¹¹²

Notre Dame Du Rosaire Kilisesi'nin başlıca Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümleri, apsisin iki yanında bulunan pastaforyon odalarının sivri kemerli pencere açıklıklarıdır (**Tablo 42c, 42d**). Yapı genelinde Neo Barok ve Neo Klasik üslupların etkisi daha hâkimdir. Yapının batı cephesindeki gül pencereleri de dâhil, tüm pencerelerde vitray kullanımının olması da yapıya Orta Çağcılık özelliği katan diğer bir unsurdur.

Kilisenin mimarisinde Neo Gotik stil oldukça kısıtlı bir alanda karşımıza çıksa da, sözünü ettiğimiz pencere açıklıkları kendi içlerinde nitelikli uygulamalardır. Yapının naosunda Orta Çağcılık özelliği gösteren hiçbir uygulamaya yer verilmemiş olması da oldukça ilginç bir özelliktir.

¹¹¹ Turgay Tuna, *Bir Zamanlar Bakırköy*, E Yayınları, İstanbul, 2015, s.137-138.

¹¹² Tuma Bar Şawme, *Dünden Bugüne İstanbul Süryanileri*, Nsibin Yayınları, Södertälje, 1991, s.17.

	
<p>a. Notre Dame Du Rosaire Kilisesi'nin batı cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Notre Dame Du Rosaire Kilisesi'nin doğu cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Notre Dame Du Rosaire Kilisesi'nin doğu cephesinden Neo Gotik bir pencere, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Notre Dame Du Rosaire Kilisesi'nin doğu cephesinden Neo Gotik bir pencere, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 42</p>	

1.1.5. Sacre Coeur De Jesuites Katolik Kilisesi

Diğer İsimler: Ayaspaşa Hamamı, Kutsal Kalp Kilisesi, Süryani Katolik Patrikliği Vekâleti

İnşa Tarihleri: 1920 civarı

Mimarlar:

Baniler: Cizvit Tarikatı

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beyoğlu, Gümüşsuyu Mahallesi

İstanbul'un işgal yıllarında Fransız Cizvitleri tarafından satın alınan Ayaspaşa Hamamı, sokağa bakan cephesine kuleli ve yüksek bir ek inşa edilmesiyle kiliseye dönüştürülmüştür. Hamam kısmı neredeyse hiç değiştirilmemiş olan yapının kubbelerine birer aydınlık feneri eklenerek iç mekânın aydınlatılması sağlanmıştır.¹¹³ Vakit Gazetesi'nin 1933 yılında yayımlanan bir haberinde, Cizvitlerin kiliseyi o yıllarda hala kullanmakta oldukları anlaşılmaktadır. Habere göre kilisenin o yıllarda görevli olan, Merzifonlu Ermeni kökenli papazı Artin Köyliyan, Merzifon Fransız Misyoner Cizvit Mektebi'nden mezun olmuş ve papaz olarak yetiştirilmiştir.¹¹⁴ Cizvitlerin Türkiye'yi terk etmeleri sonrasında hazineye devredilen kiliseyi, 1970'li yıllardan beri Süryani Katolik cemaati kullanmaktadır.¹¹⁵

Sacre Coeur De Jesuites Katolik Kilisesi'nin Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümleri dendanlı Neo Romanesk tepelikleridir. Bu tepelikler hem kilisenin sokağa bakan cephesinde (**Tablo 43d**), hem yanındaki papaz evi olarak da adlandırabileceğimiz manastır binasında (**Tablo 43d**), hem de kilisenin avlusunun giriş kapısı (**Tablo 43a**) üzerinde bulunmaktadır. Manastır binasının batı cephesinde, çatı hizasında iki köşeden yükselen köşe kuleleri (**Tablo 43c**) yapıya bir Orta Çağ kalesi izlenimi veren Neo Romanesk detaylardır. Avluya giriş kapısı ve papaz evinin tepesinde Neo Romanesk körarkatlar yer almaktadır.

Ayaspaşa Hamamı'ndan dönüştürülmüş olan kilise, mimari açıdan oldukça ilginç ve hatta eşi benzeri olmayan bir örnektir. Kilise, hemen yanındaki Cizvit manastırını ve avluya açılan kapıyla birlikte Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır. Ancak kilisenin mimarisi içinde bu Neo Romanesk detaylar çok da dikkat çekici değildir, manastır binası ve kapıda kendilerini çok daha fazla belli etmektedirler.

¹¹³ Reşad Ekrem Koçu, "Ayas Paşa Hamamı" Maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul, 1960, s.1489.

¹¹⁴ Fazıl Şemsi, "Cizvitlerin Esrarı", *Takvim*, 26 Temmuz 1933, s.4.

¹¹⁵ <https://haber.sat7turk.com/sacre-coeur-ve-mor-yuhanna-kiliseleri-kilise-vakiflarina-bedelsiz-tahsis-edildi/> (Erişim Tarihi: 08.11.2023)

	
<p>a. Sacre Coeur De Jesuites Katolik Kilisesi'nin avlu portali, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Sacre Coeur De Jesuites Katolik Kilisesi'nin orijinalinde hamam olan bölümünün yandan görünüşü, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Sacre Coeur De Jesuites Katolik Kilisesi'nin papaz evinde yer alan bir köşe kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Sacre Coeur De Jesuites Katolik Kilisesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 43</p>	

1.1.6. St. Antuan Kilisesi

Diğer İsimler: St. Antuan Bazilikası, St. Antoine Paroisse Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1906-1911

Mimarlar: Giulio Mongeri, Edoardo de Nari, Guglielmo Semprini (müteahhit), Marcos G. Langas (mühendis)

Baniler: Papa X. Pio

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beyoğlu, Tomtom Mahallesi

St. Antuan Kilisesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Orta Çağcı dini mimari yapılar arasında belirgin bir farkla başyapıt denilebilecek türden bir mimari eserdir. Kilise, Papa X. Pio'nun emriyle 1906-1911 yılları arasında Mimar Giulio Mongeri ve Mimar Edoardo de Nari'ye inşa ettirilmiştir.¹¹⁶ Ayrıca projede Guglielmo Semprini asistan mimar ve müteahhit olarak çalışmış; Marcos G. Langas ise Hennebique Sistemleri Osmanlı Temsilcisi sıfatıyla, betonarme teknolojisi hakkındaki birikimiyle mühendis olarak projeye dahil olmuştur.¹¹⁷ 1932 yılında Papa XI. Pio, kiliseyi “*basilika*” statüsüne çıkarmıştır.¹¹⁸

Orta Çağcı mimari unsurlar hem apartmanlarda, hem papaz evinde (**Tablo 45c, 48f**), hem de kilise yapısında karşımıza çıkmaktadır. Apartmanlar sivil konut mimarisi kapsamında değerlendirildiğinden bu bölümde yalnızca kilise ve manastır binası olarak da adlandırabileceğimiz papaz evinden söz edilecektir.

St. Antuan Kilisesi, Latin haçı planlı inşa edilmiş, 3 nefli bir yapıdır. Yapının ana beden duvarları payandalarla (**Tablo 45c, 45e**) desteklenmektedir. Koro yerinin güney yanındaki pastaforyon odası üzerinde sivri kemerli açıklıklarıyla bir çan kulesi (**Tablo 45f**) yükselmektedir. Kilisenin batı cephesinde (**Tablo 44a**) genel itibariyle teslise gönderme yapan üçlü bir düzen hâkimdir. Zeminde üç adet sivri kemerli, sivri üçgen alınlıklı portal yer almaktadır. Üçgen alınlıkların iki yanlarında Neo Gotik ağırlık kuleleri (**Tablo 44b**) yer almaktadır. Üçgen alınlıkların içinde teslise gönderme yapan yonca motifli süslemeler yer almaktadır. Ortadaki portal diğer ikisinden çok daha büyüktür ve bazı farklılıklara da sahiptir. Lentolu kapı açıklığının üzerindeki sağır sivri kemer, arşivoltlerle vurgulanmıştır. Arşivoltlerin aralarında Neo Gotik stilde çiçek motifleri ve arşivoltlerin oturduğu pilastırlarda sağır sivri kemerler bulunmaktadır. Sivri üçgen alınlıkların üstlerinde Neo Gotik stilini yansıtan dekoratif süsler bulunmaktadır. Portallerin üzerlerinde gül pencereler (**Tablo 44c, 44d**) bulunmaktadır ve ortadaki gül pencere diğer ikisinden daha büyüktür. Çatı silmelerinin altında bulunan Neo Gotik körarkatlar turkuaz çinilerle (**Tablo 45a**) süslenmişlerdir. Ortadaki gül pencerenin hemen üzerinde de turkuaz çini bir tabak üzerinde “Saint Antoine”ın monogramı olarak S ve A harfleri yazmaktadır. Giulio Mongeri'nin belki

¹¹⁶ Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, s.78-83.

¹¹⁷ Semprini için: Özkurt, “Sometimes Architect Sometimes Contractor: Guglielmo Semprini and His Building in Beyoğlu”, s.215. Marcos G. Langas için: Ayşenur Hilal Iavarone, “Marcos G. Langas: Betonarme Tarihinin Az Bilinen Aktörü”, *Betonart*, sayı 72, (2021), s.71.

¹¹⁸ *Beyoğlu Mozağının Temel Figürlerinden Sent Antuan Bazilikası*, s.18.

de I. Ulusal Mimarlık akımına en uzak kalan eseri olmasına rağmen, kilisenin Batı cephesindeki çini kullanımı I. Ulusal Mimarlık akımına bir göz kırpmaktadır. Ayrıca çatı silmeleri içinde Neo Bizans üslubuna göz kırpan testere dişi motifleri de yer almaktadır. Bu gibi farklı üslup ve stillerdeki öğelerin eklektik olarak kullanımı yapının genelinde hâkim olan Neo Gotik stile gölge düşürmemektedir. Batı cephesinde son olarak değineceğimiz Orta Çağcı unsur, payandalardan yükselen Neo Gotik ağırlık kuleleridir (**Tablo 45b**). Kare planlı bu kulelerin dört cephesinde de üç dilimli sağır kemerleri çevreleyen sivri kemerler yer almaktadır. Yapının yan cephelerinde sivri kemerli pencere açıklıkları ve aralarında payandalar (**Tablo 45c**) bulunmaktadır. Alt seviyelerde de, üstteki pencerelerle hizalanan ve kriptayı aydınlatan daha kısa sivri kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Kilisenin doğu cephesine (**Tablo 45e**) baktığımızda merkezde apsisi görürüz. Apsis de tıpkı yan cepheler gibi payandalarla desteklenmiş ve aralara sivri kemerli pencere açıklıkları yerleştirilmiştir. Üç adet olan bu pencere açıklıkları da teslise gönderme yapmaktadır. Doğu cepheden rahatlıkla görülebilen diğer bir unsur da çan kulesidir (**Tablo 45e, 45f**). Pastaforyon odasının sivri kemerli penceresiyle hizalı bir sağır sivri kemeri bulunan kulenin en üst katında sivri kemerli açıklıkların yer aldığı ve çanın da bulunduğu baldaken benzeri kısım yer almaktadır. Bu baldaken benzeri kısım da sivri bir çatıyla örtülmüştür.

Kilisenin naos bölümünü üç nefi ayıran sütun demetleri, kaburgalı çapraz tonozları (**Tablo 46e, 46f**) taşımaktadırlar. Sütun demetleri, ana beden duvarlarını destekleyen payandalarla da hizalandıkları için sivri kemerli pencere açıklıklarını gölgelememiş ve mekânın ışık almasına engel olmamışlardır. Sivri kemerli pencereler renk renk vitraylarla (**Tablo 48d**) süslenmiş ve kemer bölümlerinde teslisi simgeleyen vitray madalyonlar bulunmaktadır. Kaburgalı çapraz tonozların kilit taşları, Neo Gotik stile uygun olacak şekilde, süslemeli madalyon formunda tasarlanmışlardır. Orta nef, yan neflerden daha yüksektir ve bu sayede sivri kemerli pencere açıklıklarıyla hizalı, vitray süslemeli küçük gül pencereler açılmıştır. Naosun giriş kapısı üzerinde, kilise orgunun bulunduğu küçük bir galeri (**Tablo 46a, 46b**) yer almaktadır. Galerinin ahşap korkulukları yonca motifleriyle süslenmiştir. Orgun boruları, batı cephesinin büyük gül penceresini tümüyle kapatmış durumdadır. Batı cephesinin gül pencereleri de vitraylarla süslenmiştir. Kapının (**Tablo 46c**) üç dilimli sivri kemerli tepe penceresi açıklıkları, tıpkı kapı kanatları gibi ahşaptandır. Kapı kanatları kendi içlerinde de pencere açıklıklarına sahiplerdir. En üstte kare kartuşlar içinde yonca motiflerinin yer aldığı açıklıklar bulunmaktadır. En altta bu kez sağır kare kartuşlar içinde sivri köşeli yonca motifleri yer almaktadır. Yonca pencerelerle, bu kare kartuşlar arasında modüler şekilde tekrar eden daha küçük sivri köşeli yonca motifli kare kartuşlar bulunmaktadır. Yan kanatların alt seviyesindeki küçük kartuşlar insan boyuna uygun olacak şekilde küçük pencereler olarak ele alınmışlardır. Kapının iki yanında Neo Romanesk üslubu yansıtan, üç dilimli kemer saçaklıkları bulunan kutsal su mermerleri (**Tablo 46d**) yer almaktadır. Mermerlerin yanlarında üzerlerinde yonca motifleri bulunan birer tane ahşap kulübe yer almaktadır. Kulübelerden birisi kilise dükkânı olarak kullanılırken, diğeri depo olarak işlevlendirilmiştir. Bakır kaplı mumlukların iki yanlarında “*ex-voto*”ların asılı olduğu sivri kemerli adak panoları bulunmaktadır. Kilisenin payeleri üzerinde “*Haç Yolu*”nun 14 durağını simgeleyen sivri kemerli üçgen alınlıklı ve iki yanında ağırlık kulesi benzeri süslemeleri bulunan ikonalar (**Tablo 48c**) asılıdır. İsa'nın çarmıha gerilmeye giderken yaşadığı 14 olayın tasvir edildiği bu ikonalar

büyük bir olasılıkla Paris'te üretilmişlerdir.¹¹⁹ Batı yönünden üçüncü pencere açıklıkları önünde bulunan; İsa'nın Kutsal Kalbi (**Tablo 47a**) ve Padovalı Aziz Antuan (**Tablo 47b**) heykellerinin bulunduğu ahşap vitrinler Neo Gotik stili yansıtmaktadırlar. Vitrinlerin önlerinde bulunan diz çökme bankları iki yanda sivri kemerler ve ortada yonca motifleriyle süslenmişlerdir. Vitrinin camlarının yer aldığı Neo Gotik açıklıklar, sivri üçgen alınlıklarla süslenmişlerdir. Köşelerinde tepe süslemeleri bulunan vitrinlerin üzerlerindeki Neo Gotik süslemeli külahlar (**Tablo 47c**), Paris Notre Dame Katedrali'nin transept karesi üzerinden yükselen kulenin külah bölümüyle benzerlik göstermektedir. Kilisenin koro yerinden sonra birinci sivri kemerli pencerelerinin önünde Aziz Yusuf (**Tablo 47e**) ve Meryem Ana'nın (**Tablo 47d**) altarı bulunmaktadır. Üçlü nişler şeklinde düzenlenen her iki altarda bulunan heykeller Roma'dan üretilmişlerdir.¹²⁰ Aziz Yusuf Altarı'nda, Yusuf'un iki yanında Ioannes Khrysostomos ve Papa Büyük Gregorius; Meryem Ana Altarı'nda, Meryem'in iki yanında Assisili Francesco ve Aziz Bonaventura yer almaktadır. Yusuf Altarı'nın etrafını saran korkuluklarda yonca motifli ferforje işçiliği göze çarpmaktadır. Altarın önünde İsa'nın ölü bedenini tasvir eden ahşap heykelin yer aldığı kısa vitrin (**Tablo 47e**) yer alır. Altarlar birbirlerinin neredeyse aynılarıdır; alta yonca motifleri ve ortada rölikere benzer kapaklı bölüm, üstünde Neo Gotik körarkat, üstte üç dilimli sivri kemerli heykel nişleri, üstlerinde yonca motifli sivri üçgen alınlıklar ve alınlıklar arasında ağırlık kulelerine benzeyen Neo Gotik baldaken tepelikler bulunmaktadır. Her iki altarın da yanında ahşaptan yapılmış, Neo Gotik günah çıkarma kabinleri bulunmaktadır. Kabinin kapısı, sivri kemerli ve üçgen alınlıklı gül penceresi bulunan ve iki yanında ağırlık kuleleri olan bir kilise cephesine benzemektedir. Yusuf Altarının yanındaki pastaforyon odasına girilen kapı, kilisenin ana giriş kapılarıyla benzerlik içindedir. Ambon (**Tablo 48e**) adı verilen vaaz kürsüsü üzerindeki sivri kemerlerin içlerinde incil yazarlarının atribülerinin rölyefleri bulunmaktadır. Kilisenin oturma sıralarının bulunduğu bölümle, koro yerini birbirinden ayıran parapetler sivri kemerlilerdir. Mermerden yapılmış sunağın (**Tablo 48b**) üzerinde, yonca motifli madalyonların içinde Dört İncil Yazarı'nın profilden tasvir edilmiş rölyefleri bulunmaktadır. Ortada da “*agnus dei*”, yani Tanrı'nın Kuzusu (İsa) tasviri bulunmaktadır. Sunağın arkasındaki ve vaftiz havuzuna geçişteki Neo Gotik oymalı banklar, Luigi Bresciani'nin eseridir.¹²¹ Sunağın etrafındaki sandalyeler de Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadırlar. Vaftiz kurnası (**Tablo 48a**), İsa'nın Vaftizi temalı mozaik panonun hemen altında yer almaktadır. Altın rengi mozaiklerle süslü yonca motiflerinden oluşan bir bordür, kurnanın etrafını çevrelemektedir. Sivri kemerli bronz kapakta İsa, vaftiz edilirken tasvir edilmiştir. Kapağın içinde büyük olasılıkla vaftizde kullanılan materyaller muhafaza edilmektedir. Bronz kapaklı kemerin üzerinde yüksek kabartma bir Kutsal Ruh rölyefi bulunmaktadır. Kompozisyonu çevreleyen sivri üçgen alınlıklı sivri kemer, kompozit başlıklı sütunçelere oturmaktadır. Sivri üçgen alınlığın iki yanında Neo Gotik ağırlık kulesi benzeri tepelikler bulunmaktadır. Apsise dayalı olan ve koro adı verilen oturma sıraları ve apsisin merkezinde yer alan Mucizevi Meryem heykeli ile naosun oturma sıraları ilginç şekilde Orta Çağcı özellikler yansıtmamaktadır. Kutsal yağların saklandığı kapağın üzerinde yonca motifli ferforje

¹¹⁹ A.g.e., s.108-109.

¹²⁰ A.g.e., s.50.

¹²¹ A.g.e., s.106.

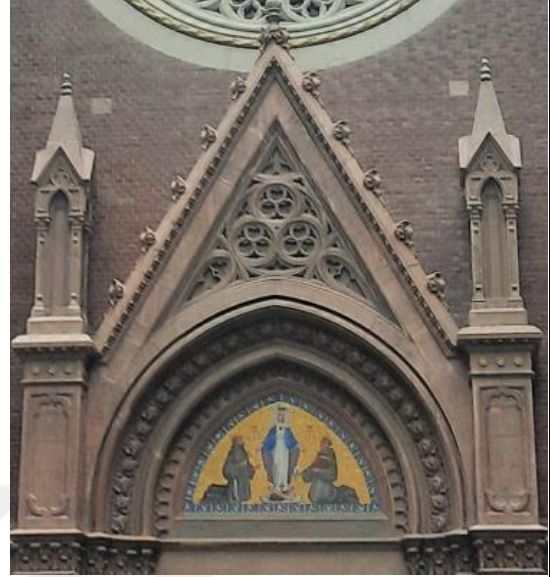
demirlerin olduğu, vitraylı iki adet, sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. İlginç şekilde bu pecere açıklıkları simetrik olarak diğer tarafta bulunmamaktadır. Yapının kriptasında genel olarak Neo Bizans üslubu süslemeler hâkimdir. Santa Maria Kilisesi'nden getirildiği söylenen Neo Romanesk org dışında Orta Çağcı unsurlara pek rastlanmamaktadır. Yalnızca duvarlarda asılı olan bir kaç ikonanın çerçevesi Neo Gotik stile uygun olarak tasarlanmışlardır.

Kilisenin yanında bulunan ve papaz evi (**Tablo 45c, 48f**) olarak da adlandırılan manastır binasının batı cephesi, kiliseyle uyumlu olarak Neo Gotik stilde tasarlanmıştır. Apartmanların da içlerinde bulunan Neo Gotik stili ferforje korkuluklarla çevrili papaz evi avlusuna geçişte aynı demir işçiliğine sahip demir bir kapı yer almaktadır. Aynı demir işçiliği kilisenin diğer tarafındaki yan avluya geçişte de simetrik şekilde tekrar etmektedir. Papaz evinin önünde üç sivri kemerli nişten oluşan bir Mucizevi Meryem sunağı (**Tablo 48g**) bulunmaktadır. Ortadaki sivri kemerli nişin içinde Meryem Ana'nın heykeli bulunur ve bu sivri kemerli niş iki ucunda grotesk masklar bulunan bir silmeyle vurgulanmıştır. Yanlardaki sivri kemerli nişler mumluklardır. Papaz evinin girişinde bulunan kot farkının kenarlarında yonca motifli başka bir ferforje demir korkuluk bulunmaktadır. Pencereilerin ferforje demirleri de yonca motiflidir. Kapının üstündeki gölgeliği taşıyan konsolların ikisinin altında, Mucizevi Meryem sunağındaki grotesk masklardan bulunmaktadır. Papaz evi olarak da anılan manastır binasının batı cephesi dışındaki cepheleri oldukça yalındır ve herhangi bir üslubu yansıtmamaktadır.

St. Antuan Kilisesi'nin ne dış cephelerinde ne de iç mekânında grotesk figürlü süslemelerin bulunmaması ilginçtir. Oysaki apartmanlar ve manastır binası üzerinde bu tarz figürlü süslemelere yer verilmiştir. Kilisenin batı cephesindeki turkuaz çini detayların I. Ulusal Mimarlık akımına göz kırıyor oluşları Giulio Mongeri'nin yapıya kattığı bir özelliktir. Batı cephesindeki kemerlerin formları İtalyan gotik mimarisinde sıkça karşılaşılan hafif sivri kemerlerin benzeridir. Gül pencereleri, ağırlık kuleleri, kaburgalı çapraz tonozlu örtü sistemi, ahşap aksam ve mobilyalar gibi pek çok öge Neo Gotik stili yansıtan bütüncül öğelerdir. Papaz evinin yalnızca batı cephesinin Neo Gotik stilde tasarlanmış oluşu bizlere avlu içinde tümüyle Neo Gotik bir doku bütünlüğü sağlanması yönünde bir kaygı güdüldüğünü göstermektedir. St. Antuan Apartmanları nasıl ki sivil mimari eserler içinde Neo Gotik bir başyapıtı, dini mimari eserler arasında da St. Antuan Kilisesi Neo Gotik bir başyapıttır.

a. St. Antuan Kilisesi, 2022 (Tolga Değerlier)

b. St. Antuan Kilisesi'nin ana portalinden detay, 2022 (Tolga Değerlier)

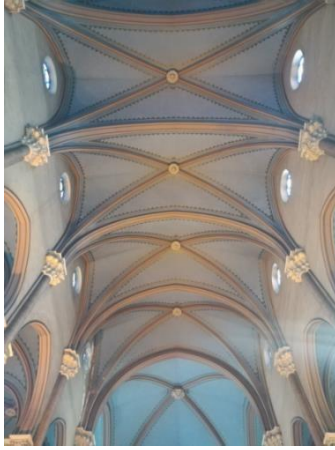
c. St. Antuan Kilisesi'nin ana portalı üzerindeki gül pencere, 2022 (Tolga Değerlier)

d. St. Antuan Kilisesi'nin yan portalı üzerindeki gül pencere, 2022 (Tolga Değerlier)

Tablo 44

	
<p>a. St. Antuan Kilisesi'nin batı cephesindeki Neo Gotik körarkad detayı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. St. Antuan Kilisesi'nin batı cephesindeki bir ağırlık kulesi detayı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. St. Antuan Kilisesi'nin payandalarla desteklenen güney cephesi ve hemen yanındaki papaz evi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. St. Antuan Kilisesi'nin transept kolunun ucundan bir görünüm, 2018 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. St. Antuan Kilisesi'nin apsisi, 2018 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. St. Antuan Kilisesi'nin çan kulesi, 2018 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 45</p>	

	
<p>a. St. Antuan Kilisesi'nin giriş bölümü, 2020 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. St. Antuan Kilisesi'nin orgu, 2016 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. St. Antuan Kilisesi'nin ahşap kapı kanatları, 2020 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. St. Antuan Kilisesi'nin girişi yanındaki kutsal su mermerleri, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. St. Antuan Kilisesi'nin girişinden apsise bakış, 2020 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. St. Antuan Kilisesi'nin kaburgalı çapraz tonozları, 2020 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 46</p>	

		
<p>a. St. Antuan Kilisesi'nde İsa'nın Kutsal Kalbi Heykeli'nin bulunduğu Neo Gotik vitrin, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. St. Antuan Kilisesi'nde Padovaalı Aziz Antuan Heykeli'nin bulunduğu Neo Gotik vitrin, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>c. St. Antuan Kilisesi'nde Padovaalı Aziz Antuan Heykeli'nin bulunduğu Neo Gotik vitrinden detay, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
		
<p>d. St. Antuan Kilisesi'nde Meryem Ana Altarı, 2016 (Tolga Değerlier)</p>	<p>e. St. Antuan Kilisesi'nde Aziz Yusuf Altarı, 2016 (Tolga Değerlier)</p>	
<p>Tablo 47</p>		

		
<p>a. St. Antuan Kilisesi'nin vaftiz kurnası, 2016 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. St. Antuan Kilisesi'nin sunağı, 2016 (Tolga Değerlier)</p>	
		
<p>c. St. Antuan Kilisesi'nde Haç Yolu panolarından bir detay, 2020 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. St. Antuan Kilisesi'nden vitraylı pencere, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>e. St. Antuan Kilisesi'nin ambonundan bir detay, 2016 (Tolga Değerlier)</p>
		
<p>f. St. Antuan Kilisesi'nin papaz evi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>g. St. Antuan Kilisesi'nin papaz evi önündeki Meryem Ana altarı, 2019 (Tolga Değerlier)</p>	
<p>Tablo 48</p>		

1.2. Notre Dame De Lourdes (Gürcü Katolik Kilisesi)

Diğer İsimler: Gürcü Manastırı

İnşa Tarihleri: 1874

Mimarlar: Léon Gurekian

Baniler: Petre Harişçiraşvili

Yapı Türü: Kilise

Adres: Şişli, Merkez Mahallesi

Rahip Petre Harişçiraşvili, 1859 yılında İstanbul'da bir Gürcü hristiyan cemaati kurmak için Papa'dan izin almıştır. 1861 yılında küçük bir kilise ve manastırın temelini atmıştır.¹²² Bugün ki kilisenin girişinde bulunan kitabede 1874 tarihi yazılıdır. Kilise 1898-1901 yılları arasında Mimar Léon Gurekian tarafından restore edilmiştir ve yapı Neo Gotik görünümünü bu dönemde kazanmıştır.¹²³ 1890 yılında Petre Harişçiraşvili vefat edince kilisenin içine defnedilmiştir. Kendisine ait bir basımevi ve kütüphanesi bulunan manastırın kuruluş amacı yalnızca Katolik Gürcülerin kendi dillerinde ibadet edebilmeleri değil, Gürcü kültürel kimliğini politik olarak savunmak da olmuştur. Rusya'nın topraklarına kattığı Gürcistan'ın bağımsızlık mücadelesine katkısı olan manastır; Vatikan ve Fransa'nın, Gürcistan'ı tanımayı sürdürmelerini de sağlamıştır.¹²⁴ 1966 yılında kilise ve manastıra hizmet eden tek bir kişi kaldığı için kurum kapatılmanın eşiğine gelmiştir. Bunu üzerine cemaat üyeleri Şişli Gürcü Katolik Kilisesi Vakfı'nı kurmuşlardır. En eskisi 1523 tarihli olan binlerce yazılı eserin yer aldığı manastır kütüphanesi, kilise vakfı başkanı Paul Zazadze'nin girişimleriyle çağın koşullarına uygun şekilde araştırmacılara açılmıştır.¹²⁵

Gürcü Katolik Kilisesi'nin mimarisi büyük ölçüde Neo Gotik stili yansıtmaktadır. Kilisenin avlusunun sivri kemerli giriş kapısının (**Tablo 49a, 50c**) iki yanında süsleme unsuru olarak sivri üçgen alınlık içinde üç dilimli sivri sağır kemerler bulunmaktadır. Avluda bulunan sivri kemerli Meryem Ana sunağının içi grotto gibi dekore edilmiştir. Kilisenin batı cephesinde (**Tablo 50d**), altında giriş açıklıkları bulunan, baldaken formlu çan kulesi yer almaktadır. Çan kulesinin iki yanında altı üstlü birer sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Çan kulesinin altındaki giriş açıklıkları sivri kemerlidir, üst katta birer silmeyle vurgulanan gül pencereler yer alır; onların üstündeki iki katta, ikişerli sivri kemerli pencere açıklıkları ve çatı yer almaktadır. Yapının ana beden duvarları payandalarla (**Tablo 49a, 50b**) desteklenmektedir, yan cephelerde payandalar arasında toplam dört sivri kemerli pencere açıklığı (**Tablo 50b**) bulunmaktadır. Kilisenin doğu cephesi (**Tablo 49a, 50a**) sokağa bakmaktadır ve merkezinde kitabe yer almaktadır. Dört payandayla desteklenen cephenin payandaları üzerinde Neo Gotik ağırlık kulelerini andıran sivri

¹²² Eugenio Dallegio D'allesio, *İstanbul Gürcüleri*, Çev. Fahrettin Çiloğlu, Sinatle Yayınları, İstanbul, 2003, s.45.

¹²³ Armen Gurekian, *Léon Gurekian Architetto*, G. S. Stampa di Asolo, Treviso, 2010, s.92.

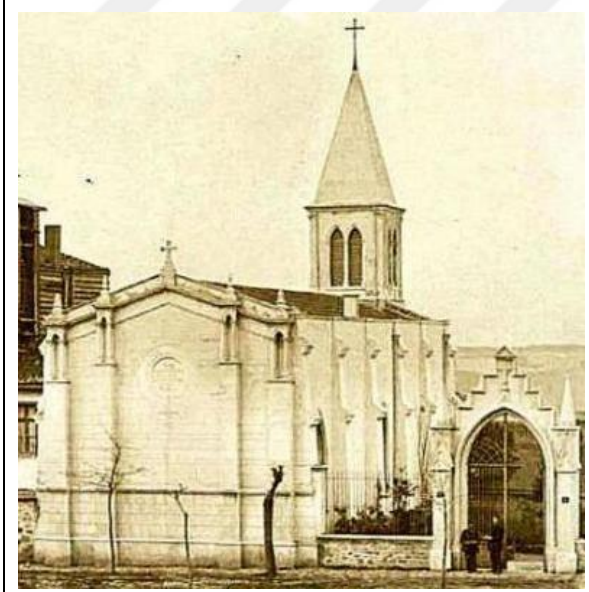
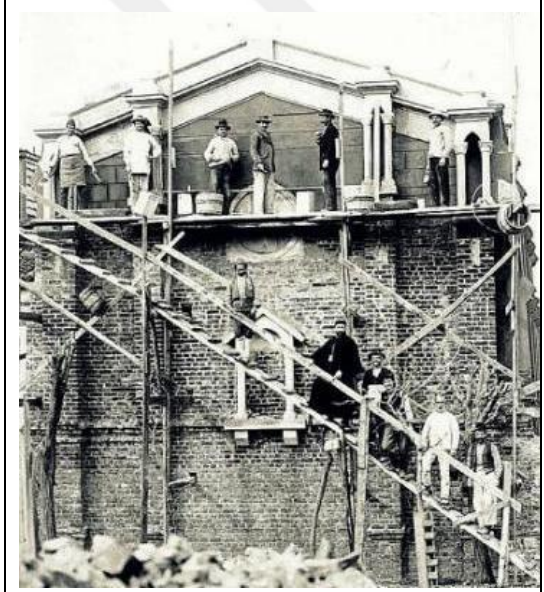
¹²⁴ A.g.e., s.45-46.

¹²⁵ Zaza Tsursumia, "İstanbul Gürcü Katolik Kilisesi ve Manastırı", *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu-VI Tebliğleri*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, 2019, s.164.

kemerli baldaken formlu süslemeler yer almaktadır.

Naosun sivri kemerli giriş kapısı üzerinde galeri katı bulunmaktadır. Kilisenin altarı Neo Gotik stili yansıtmaktadır. Sunak masasının arkasındaki altarda büyük bir sivri kemerin içinde ahşap yuvarlak yemerli bir panoda Theotokos Meryem ikonası asılı durmaktadır. Merkezdeki sivri kemerin hemen iki yanında buhurdanların asılı olduğu sivri kemerli Neo Gotik ağırlık kulesi benzeri nişler yer almaktadır. Bu nişlerin arkasından iki adet Neo Gotik stili yansıtan heykel kaidesi yükselmektedir. İki yan uçta İsa'nın Kutsal Kalbi ve Aziz Yusuf'a adanmış altar heykellerinin bulunduğu sivri kemerli nişler yer almaktadır. Yan tarafta bulunan diğer altarda Meryem Ana'yı bir mağara içinde dua ederken tasvir eden bir heykel yer almaktadır. Heykelin yer aldığı sivri kemerli niş, daha büyük bir sivri kemerle çerçevelenmektedir. Üstte sivri kemerli, Neo Gotik iki adet körarkat yer almaktadır. Ortadaki nişin iki yanında buhurdanların asılı olması gerek ama kandillerin asıldığı ağırlık kulesi benzeri Neo Gotik nişler yer almaktadır.

Mimarının kim olduğunu henüz öğrenemediğimiz Notre Dame De Lourdes Gürcü Katolik Kilisesi'ni, inşaat kitabeleri ve mimari yapısından yola çıkarak değerlendirdiğimizde, günümüzdeki görünümünü 3 aşamada aldığı anlaşılmaktadır. İlk olarak 1861 yılında kurulan manastırın kilisesi, 1874 yılında muhtemelen neredeyse tamamen yıkılarak yeniden inşa edilmiş ve 1901 yılında payandalarla desteklenerek restore edilmesi gerekmiştir. Yapıdaki Orta Çağcı unsurların 1874 yılı ve sonrasındaki süreçte eklendiği düşünülebilir.

	
<p>a. Notre Dame de Lourdes Kilisesi'nin doğu cephesi (Zaza Tsursumia, "İstanbul Gürcü Katolik Kilisesi ve Manastırı", <i>Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu-VI Tebliğleri</i>)</p>	<p>b. Notre Dame de Lourdes Kilisesi inşa edilirken, 1898 (Armen Gurekian, <i>Léon Gurekian Architetto</i>)</p>
<p>Tablo 49</p>	

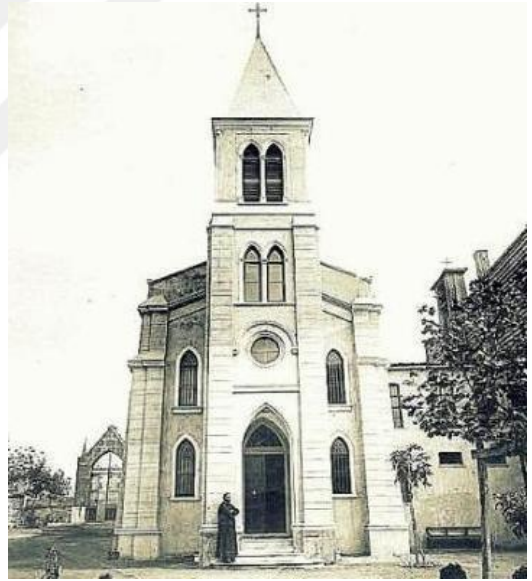
a. Notre Dame de Lourdes Kilisesi'nin doğu cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)

b. Notre Dame de Lourdes Kilisesi'ne kuzeybatı y6nunden bakış, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Notre Dame de Lourdes Kilisesi'nin Neo Gotik avlu portalı, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Notre Dame de Lourdes Kilisesi'nin batı cephesi, 1898 (Armen Gurekian, *Léon Gurekian Architetto*)

Tablo 50

1.3. Ermeni Katolik Kiliseleri

1.3.1. Surp Hovhannes Mıgırđıç Kilisesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1866

Mimarlar:

Baniler: Hovhannes Tıngıryan

Yapı Türü: Kilise

Adres: Sarıyer, Yeniköy Mahallesi

Surp Hovhannes Mıgırđıç Kilisesi, Hovhannes Tıngıryan tarafından, Sultan Abdülaziz'in izniyle 1866 yılında inşa ettirilmiştir.¹²⁶ Hovhannes Kuyumcuyan'ın arazisi üzerine ilk olarak 1848 yılında ahşap bir yapı olarak inşa edilen kilisenin yanına bugün ki kâgir kilise inşa edilmiştir. Ayrıca kiliseye gelir getirmesi amacıyla aynı arazi üzerine 3 ahşap ev de inşa ettirilmiştir.¹²⁷

Yapının genelinde Neo Gotik stilin hâkimiyeti söz konusudur. Kilisenin avlusunu çevreleyen ferforje demirler ve ferforje bahçe kapısı (**Tablo 51d, 51e**), üç dilimli sivri kemer motifleriyle Orta Çağcılık özelliği göstermektedir. Surp Hovhannes Mıgırđıç Kilisesi'nin batı cephesinde (**Tablo 51b**) yer alan sivri kemerli anıtsal portalin tympanumunda "*İsa'nın Vaftiz Edilişi*" konulu rölyef (**Tablo 51c**) yer almaktadır. Kapı kanatlarının üzerinde yer alan en üst sıradaki kartuşlar da sivri kemerlidir. Portalin sivri kemerli açıklığı arşivoltlerle vurgulanmıştır. Kapının iki yanında köşe kulelerini andıran, sağır üç dilimli kemer motifleriyle süslü, sivri üçgen alınlıklı süsleme unsurları yer almaktadır. Portalin üzerinde de sivri üçgen alınlık bulunmaktadır. Portalin iki yanında neredeyse mazgal pencereler kadar dar olan sivri kemerli pencere açıklıkları (**Tablo 51b**) yer alır. Pencerelerin üstlerinde flamboyant gotik stili yansıtan sivri kemerli heykel nişleri bulunmaktadır. Portalin üstünde iki yanında sütunlarla desteklenen bir kemerin içinde gül pencere (**Tablo 51b**) yer almaktadır. Yapının yan cephelerinde ve apsisin bulunduğu doğu cephesinde, ana beden duvarları payandalarla (**Tablo 51a**) desteklenmektedir ve payandaların aralarında sivri kemerli pencere açıklıkları yer almaktadır. Yapının güney duvarına bitişik olan ek yapı muhtemelen papaz evi olarak kullanılmaktadır.

Kilisenin tek nefli naos bölümünün üzeri kaburgalı çapraz tonozlarla örtülüdür, tonozların kaburgalarının aralarında yer alan Neo Gotik süslemeler, karmaşık ağ tonoz görünümü oluşturmaktadırlar. Apsisin üzeri, diğerlerinden bağımsız ancak benzer tasarıma sahip kaburgalı tonozla örtülüdür. Ambonun sivri kemerli ahşap oymaları Neo Gotik stilini yansıtmaktadır. Güney duvarının üst seviyesinde, yandaki ek binaya açılan sivri kemerli, üçlü bir galeri açıklığı yer almaktadır. Apsisin iki yanında bulunan kitabeler, ikili sivri kemer düzenlemeleri ve köşe kuleleri bulunan Neo Gotik mimari yapılar gibi düzenlenmişlerdir. Apsisin iki yanında sivri kemerli nişlerin içlerinde altınlar bulunmaktadır. Üzerinde yonca motiflerinin bulunduğu mermer sunak masası

¹²⁶ Pars Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, Pars Yayın Ltd., İstanbul, 1991, s.296.

¹²⁷ Mgr. Hovhannes J. Tcholakian, *L'Eglise Arménienne Catholique En Turquie*, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 1998, s.61.

üzerinde ökaristi ayininin malzemelerinin saklandığı küçük Neo Gotik dolap yer almaktadır. Sunağın arkasında Neo Gotik stili yansıtan altın yaldızlı çerçeve içinde İsa'nın Ürdün Nehri kıyısında vaaz verişini tasvir eden yağlıboya tablo asılıdır.¹²⁸

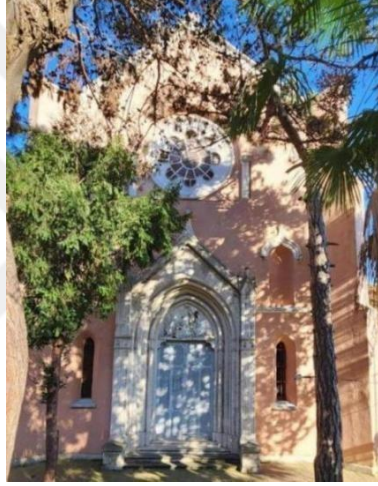
Surp Hovhannes Mıgırdiç Kilisesi'nin hem mimarisi, hem de iç mekândaki dekorasyon ve mimari bezemeleri Neo Gotik stili yansıtmaktadırlar. Denizden bakıldığında kilisenin poligonal planlı apsisi, Yeniköy'ün silüetinde, tepedeki konumuyla oldukça heybetli bir görünüme sahiptir.

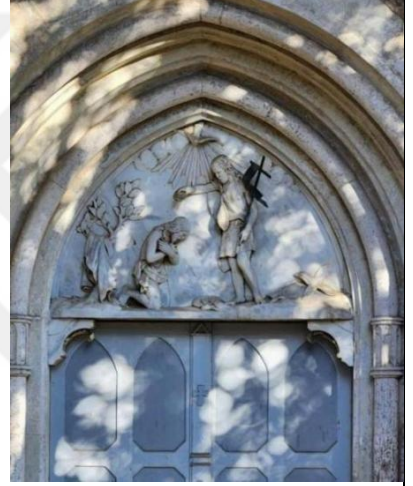
¹²⁸ Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, s.296-297.

a. Surp Hovhannes Mıgırdıç Kilisesi'nin kuzeyden görünümü, 2024 (Tolga Değerlier)

b. Surp Hovhannes Mıgırdıç Kilisesi'nin batı cephesi, 2024 (Tolga Değerlier)

c. Surp Hovhannes Mıgırdıç Kilisesi'nin portalinin tympanum detayı, 2024 (Tolga Değerlier)

d. Surp Hovhannes Mıgırdıç Kilisesi'nin Neo Gotik avlu duvarı parmaklıkları, 2024 (Tolga Değerlier)

e. Surp Hovhannes Mıgırdıç Kilisesi'nin avlu duvarı parmaklıklarından bir detay, 2024 (Tolga Değerlier)

Tablo 51

1.3.2. Surp Andon Kilisesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1871

Mimarlar: M. Razi

Baniler: Andon Tıngır Yaver Paşa

Yapı Türü: Kilise

Adres: Sarıyer, Tarabya Mahallesi

Andon Tıngır Yaver Paşa tarafından 1871 yılında inşa ettirilen kilisenin mimarı, hakkında çok da fazla bilgiye ulaşamadığımız M. Razi'dir. Yapı küçük bir aile kilisesi olarak inşa edilmiştir.¹²⁹ Andon Tıngır Yaver Paşa kilisenin yanına bir de rahip evi inşa ettirmek istemiş fakat bu isteği hiçbir zaman gerçekleştirememiştir.¹³⁰ 2019 yılında yapı, bahçesi ve mezarlık alanı kapsamlı bir şekilde restore edilmiştir.¹³¹

Kilisenin batı cephesinde (**Tablo 52a**) bulunan sivri kemerli portalin tympanumunda Çocuk İsa'nın, Aziz Antuan'a görünmesi konulu rölyef (**Tablo 52b**) yer almaktadır. Portalin sivri kemeri arşivoltlerle vurgulanmıştır. Portalin üzerinde büyük bir gül pencere, onun da üzerinde yonca motifli daha küçük bir gül pencere yer almaktadır. İki yandaki çan kulelerinin (**Tablo 52a**) sivri kemerli pencere açıklıklarının üzerlerinde sivri üçgen alınlık görümlü silmeler bulunmaktadır ve çan kuleleri dik piramidal çatılarla örtülüdür. Yan cephelerde sivri kemerli pencere açıklıklarının arasında Latin haçı planlı kilisenin dışarıya taşkın haç kolları bulunmaktadır. Haç kolları altarlara ayrılan bölümler olduklarından sivri kemerli pencereler büyük olasılıkla sonradan örülerek sağır kemerlere dönüştürülmüştür. Altarlara ayrılan bu bölümlerin üçgen formlu çatı kalkan duvarları üzerinde küçük birer gül pencere yer almaktadır. Kilisenin doğu cephesinde sivri kemerli pencere açıklığı bulunan yuvarlak apsis görülebilmektedir. Yapının iç mekânında Orta Çağcılık özelliği yansıtan tek kayda değer unsur, sunağın iki yanındaki duvarlarda bulunan küçük sivri kemerli iki niştir.

Surp Andon Kilisesi, mimari özellikleri bakımından Surp Hovhannes Mıgırdiç Kilisesi'yle, Surp Boğos Kilisesi'nin arasında geçiş dönemi yapısı gibidir. Mimari açıdan Neo Gotik stilin hâkim olduğu yapının iç dekorasyonunda kayda değer Orta Çağcı unsurlar bulunmamaktadır.

¹²⁹ A.g.e., s.291.

¹³⁰ Tcholakian, *L'Eglise Arménienne Catholique En Turquie*, s.80.

¹³¹ <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/25917/surp-andon-kilisesi-nde-25-yil-sonra-ayin> (Erişim Tarihi: 10.11.2023)

	<p>a. Surp Andon Kilisesi'nin batı cephesi, 2024 (Tolga Değerlier)</p>
	<p>b. Surp Andon Kilisesi'nin batı cephesi portalinin tympanumu, 2024 (Tolga Değerlier)</p>

Tablo 52

1.3.3. Surp Boğos Kilisesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1882-1885

Mimarlar: Kirkor Hürmüzyan

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

Adres: Sarıyer, Büyükdere Mahallesi

Surp Boğos Kilisesi ilk olarak Darphane Müdürü Boğos Amira Bilezikciyan tarafından 1847 yılında ahşaptan küçük bir şapel olarak inşa ettirilmiştir.¹³² Bilezikciyan'ın ölümünün ardından cemaatin zamanla büyümesi sonucu kilisenin kapasitesi yetersiz kalmış ve bu nedenle yıktırılarak yerine bugün ki kilise, okul, rahip evi ve dört ahşap konut inşa edilmiştir. 1885 yılında ibadete açılan günümüzdeki kilisenin mimari Kirkor Hürmüzyan'dır.¹³³

Kilisenin mimarisinde Neo Gotik stil hâkimdir ve batı cephesi Surp Hovhannes Mıgırdiç Kilisesi'yle benzeşmektedir. Merkezde sivri kemerli ve üçgen alınlıklı Neo Gotik portal yer almaktadır. Tympanumda, Surp Hovhannes Mıgırdiç Kilisesi ve Surp Andon Kilisesi'nin aksine dini konulu bir olay anlatılmamaktadır. Portalin sivri kemeri arşivoltlerle vurgulanmıştır ve üçgen alınlık Neo Gotik stili yansıtan oymalarla ve tepelikle süslenmiştir. Portalin iki yanında üç dilimli sivri kemerli heykel nişleri bulunmaktadır, sivri kemerlerinin üzerlerinde tıpkı portaldeki gibi birer tepelik taşımaktadırlar. Portalin üzerinde bir gül pencere ve onun üzerinde de ikili küçük pencereler yer almaktadır. Cephenin Orta Çağcı son bölümü yonca motifleriyle süslü çatı tepelikleridir. Yapının yan cephelerinde son derece yalın olarak sivri kemerli vitraylı pencere açıklıkları ve yer yer payandalar bulunmaktadır.

Yapının tek nefli naos bölümünde de Orta Çağcılık özelliği gösteren öğeler yer almaktadır. Naosun girişinin üzerinde son derece yalın bir galeri katı bulunmaktadır. Kilisenin içindeki Orta Çağcı unsurların ilki sağır sivri kemerli süslemeleri olan ambondur. Ambonun karşısında Meryem Ana'ya adanmış olan altarın üç dilimli kemer açıklığı bulunan vitrini köşe kulelerine benzeyen ve Neo Gotik stili yansıtan süslemelere sahiptir. Naostan sunak bölümüne geçilen yerin iki yanında bulunan sağır sivri kemerlerin üzerlerinde sivri kemerli formlarıyla karşılıklı iki tablo asılıdır. Tablolardan birisinde "*Mijde*", diğerinde ise kucağında bebek İsa'yı tutan Aziz Yusuf tasvir edilmiştir. Yapının sunak bölümüne geçilen sivri kemerli açıklık dışında ilginç şekilde bu bölümde Orta Çağcı unsurlar bulunmamaktadır.

Surp Boğos Kilisesi, bölgenin diğer Ermeni Katolik kiliseleriyle mimari açıdan benzerlikleri bulunan, ancak tarihi çok daha iyi belgelenmiş bir yapıdır. Mimar Kirkor Hürmüzyan'ın diğer iki kiliseden etkilenmiş olması veya aslında diğer iki kilisenin de tasarım sürecinde payının olması son derece olası bir ihtimaldir.

¹³² Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, s.294.

¹³³ Tcholakian, *L'Eglise Arménienne Catholique En Turquie*, s.85-86.

a. Surp Boğos Kilisesi, 2024
(Tolga Değerlier)

Tablo 53

1.3.4. Surp Levon Kilisesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1905-1911

Mimarlar: Boğos Bey Makasdar

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

Adres: Kadıköy, Osmanağa Mahallesi

Sultan II. Abdülhamid'in 1905 yılında verdiği fermanla 1908-1911 yılları arasında eski ahşap bir kilisenin yerine inşa edilen Surp Levon Kilisesi, hassa mimarı Boğos Bey Makasdar'ın eseridir.¹³⁴

Kilisenin mimarisinde Neo Gotik stilin hâkimiyeti görülmektedir. Yapının bitişiğinde tıpkı Sup Hovhannes Mıgırdiç Kilisesi'nde olduğu gibi bir papaz evi (**Tablo 54a**) yer almaktadır. Kilisenin bahçe demirlerinin (**Tablo 54d**) ferforje işçilikleri Orta Çağcılık özelliği yansıtan yonca motifleri ve üç dilimli kemer motifleri içermektedir. Batı cephesinde (**Tablo 54b**) diğer Ermeni Katolik kiliselerindekilerden oldukça farklı bir portal bulunmaktadır. Kapı açıklığı basık kemerlidir ancak tepesinde sağır sivri kemer ve içinde haç, üzerinde de Kutsal Ruh'un stilize tasvirinin yer aldığı rozet yer almaktadır. Portalin iki yanında sivri kemerli nişler (**Tablo 54b**) ve nişlerin üzerlerinde gül pencereler bulunmaktadır. Kilisenin yan cephelerinde sıra sıra sivri kemerli pencere açıklıkları ve sağır sivri kemerler bulunmaktadır. Sivri kemerler silmelerle vurgulanmışlardır ve sağır sivri kemerlerden birisinin sonradan kapatıldığı anlaşılan bir kapı açıklığı olduğu anlaşılmaktadır. Sivri kemerlerin üzerlerinde küçük birer gül pencere bulunmaktadır. Kuzey cephede sivri kemerli açıklıkları bulunan, dik çatılı çan kulesi (**Tablo 54a**) yer almaktadır. Doğu cephesinde poligonal planlı apsis (**Tablo 54a**) ve apsisin üzerinde sivri kemerli pencere açıklıkları vardır. Yapının üç nefli naosunu "u" şeklinde saran galeri katının (**Tablo 54c**) korkulukları üç dilimli sağır kemerlerden oluşan körarkatla süslenmiştir. Kilisenin iç mekânında görülebilen diğer bir Orta Çağcı unsur sivri kemerli apsis nişidir. Apsisin iki yanında bulunan kapılar pastaforyon odalarına açılmaktadır.

İç mekânı oldukça yalın olan kilisenin mimari bütününde en dikkat çekici unsur çan kulesidir. Orta Çağcı Ermeni Katolik Kiliseleri arasında Anadolu Yakası'nda bulunan tek örnektir. Belki de bu nedenle kilisenin batı cephesindeki portalin tasarımı Avrupa Yakası'ndaki örneklerden oldukça farklıdır.

¹³⁴ Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, s.305. Ediz Erşen, *Günümüzde İstanbul'da Mevcut Olan Katolik Kiliseleri*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s.111.

	
<p>a. Surp Levon Kilisesi'nin apsis yönünden görünümü, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Surp Levon Kilisesi'nin batı cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Surp Levon Kilisesi'nin naosundan görünüm, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Surp Levon Kilisesi'nin avlusundaki Neo Gotik stili korkuluklar, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 54</p>	

1.3.5. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1939 (kilisenin inşa tarihi), 1857 (restorasyon)

Mimarlar:

Baniler: Aphram Amira Allahverdi, Apisoğon Ağa (müteahhit)

Yapı Türü:

 Kilise

Adres: Beşiktaş, Ortaköy Mahallesi

Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi, 1939 yılında önceden bulunan ahşap küçük kilisenin yerine Aphram Amira Allahverdi ve kimi cemaat ileri gelenleri tarafından inşa ettirilmiştir. İstanbul’da inşa edilen ikinci Ermeni Katolik kilisesi olan yapı, 1857 yılında restore edilmiştir.¹³⁵ Kilisenin çan kulesi 2000 yılında Serope Çubukkeryan tarafından restore edilmiştir. 2017 yılında yapı genelinde restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.¹³⁶

Kilise oldukça erken tarihli bir yapıdır ve mimari açıdan Neo Bizans üslubunda inşa edilmiştir. Neo Gotik ve Neo Romanesk üslupların tercih edilmediği kilisenin yalnızca avlusunda bulunan bağımsız çan kulesi Neo Gotik üslubu yansıtmaktadır. Yüksekçe bir su basman platformunun üzerinde yer alan baldaken formlu ahşap çan kulesinin dört cephesinde de sivri üç dilimli kemer ve rozetli sivri üçgen alınlık şeklinde açıklıkları bulunmaktadır. Çan kulesinin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir ancak kuvvetle ihtimal 19.yy’ın sonları veya 20.yy’ın başlarına tarihlenmektedir. Kilisenin içinde yer tek Orta Çağcı unsur yapıya çok sonraları eklenmiş olan ve kilisenin girişinde sol tarafta bulunan altın sarısı küçük vitrindir. Üç dilimli sivri kemerleri bulunan vitrinin tepesinde yonca motifli madalyonlar bulunmaktadır.

Yapı oldukça eski olduğundan, Sarıyer ve Kadıköy’deki Ermeni Katolik kiliseleri gibi Orta Çağcı özelliklere sahip değildir. Yapının içindeki vitrin ve avludaki çan kulesi çok daha geç tarihlerde yapıya eklenmişlerdir.

	<p>a. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi’nin çan kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 55</p>	

¹³⁵ Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, s.301.

¹³⁶ Serdar Kasap, *Ortaköy Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Katolik Kilisesi, Restorasyon Projesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018, s.89-110.

2. Protestan Kiliselerinde Orta Çağcılık

2.1. George Edmund Street'in Eserleri (Anglikan Kiliseleri)

Mimar George Edmund Street 19.yy'ın İngiliz Neo Gotik stiline en önemli temsilcilerinden birisidir. 1824 yılında İngiltere'nin güneydoğusundaki Essex'e bağlı Woodford isimli kasabada doğan Street, 1830 yılına kadar bu kasabada büyüdü. 1841 yılında Mimar Owen Browne Carter'in yanında çalışmaya başladı. Daha sonraları mimarlık kariyerini Orta Çağcı yapılar inşa etmek üzerine şekillendireceği Mimar George Gilbert Scott'un yanında Hamburg Katedrali'nin inşaatında yardımcı olmak üzere çalışmaya başladı. Bu geçici iş bir süre sonra George Edmund Street'in başarılı bir mimar olması sayesinde kalıcı hale geldi.¹³⁷ George Gilbert Scott Neo Gotik stiline en önemli temsilcilerinden birisiydi. 1849 yılında kendi mimarlık ofisini kuran George Edmund Street pek çok Orta Çağcı kuramcı gibi eski Gotik yapıların restorasyonlarıyla da ilgilendi.¹³⁸

Mimarın kariyerinde başyapıt olarak tanımlayabileceğimiz yapı hiç şüphesiz Londra'daki Kraliyet Mahkemeleri'dir. Londra Kraliyet Mahkemeleri'nin inşasına 1870'lerde başlayan Street, saf bir Viktoryen Gotik eser ortaya koymuştur. Yapının açılışı 1882 yılında İmparatoriçe Viktorya tarafından gerçekleştirilmiştir. 1858-1869 yılları arasında İstanbul'da inşa etmiş olduğu Kırım Kilisesi de yine İmparatoriçe Viktorya'nın siparişidir. Bu yapı ve 1878'de Whittall Ailesi'nin sipariş etmiş olduğu All Saints Moda Kilisesi, mimarın İstanbul'da inşa ettiği bilinen iki önemli Neo Gotik kilisedir. Bu yapıların en büyük özelliği saf Neo Gotik yapılar olarak tümüyle ithal bir mimari anlayışın yansıması olmalarıdır.

¹³⁷ Arthur Edmund Street, *Memoir of George Edmund Street, R.A. 1824-1881*, John Murray, Londra, 1888, s.1-6.

¹³⁸ A.g.e., s.11.

2.1.1. Kırım Kilisesi

Diğer İsimler: Kırım Anı Kilisesi, Mesih Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1858-1869

Mimarlar: George Edmund Street

Baniler: İmparatoriçe Viktorya

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beyoğlu, Hacımimi Mahallesi

1856 yılında sona eren Kırım Savaşından sonra savaşta ölen İngiliz askerlerinin anısına bir kilise inşa edilmesi için Britanyalı Mimarlar Kraliyet Enstitüsü tarafından bir mimari proje yarışması düzenlenmiştir. Yarışmanın birincisi Mimar William Burges olmuştur. 1857 yılında Sultan Abdülmecid'in izniyle kilisenin inşası için arazi tahsis edilmiş ancak Burges'ün projesinin tahsis edilen araziye uygun olmadığı görülmüştür. Burges projeyi revize ederek tasarımı düzenlemiştir ancak komiteye katılan yeni üyelerle birlikte Burges'ün projesinin uygun olmadığına karar verilmiş ve proje, yarışmada ikinci olan George Edmund Street'e devredilmiştir. Kilisenin temel atma töreni 1858 yılında Britanya Elçisi Lord Stratford Canning de Redcliffe tarafından gerçekleştirilmiştir. Temeli atılan kilisenin inşaatı ancak 1864 yılında gerçek anlamda başlamış ve 1865 yılında Anglikan Kilisesi'nin Avrupa (Cebelitarık) Piskoposu tarafından kutsanmıştır. Bugün ki haliyle mevcut olan kilisenin inşaatı ancak 1869 yılında tamamlanabilmiştir. Uzun yıllar Anglikan kilisesi olarak hizmet veren yapı, 1970'lerde cemaati olmadığı gerekçesiyle kapatılmış ve ancak 1991 yılında restore edilerek yeniden ibadete açılabilmiştir.¹³⁹

William Burges'ün projesinde (**Tablo 60c**) transeptleri olan, Latin haçı planlı, İtalyan Gotik mimarisini çağrıştıran bir kilise tasarlanmıştır. Batı cephesi ve transeptler üzerinde devasal gül pencereler yer almaktadır. Dört kemerli bir nerteksi ve üç nefli bir naosu bulunmaktadır. Hemen hemen her dikey taşıyıcı elemanın üzerinde ağırlık kuleleri yer almaktadır ve batı cephesinde bulunan iki adet uçan payanda cepheye epey bir hareket katmaktadır. Yapının doğu cephesinde bulunan ve payandalarla desteklenen apsisinin görüntüsü Ravenna'daki San Vitale Kilisesi'ni çağrıştırmaktadır. Mimarın projeyi tasarlarırken hem Bizans mimarisinden hem de İtalyan Gotik mimarisinden esinlendiği açıktır. Bunun nedeni büyük bir olasılıkla Fransız veya İngiliz Gotik mimarisinin bölgenin mimari dokusuna uymayacağı; bunun yerine Akdeniz coğrafyasında karşılaşılan Gotik mimariden ve Bizans'tan ilham almanın Konstantinopolis'in tarihi çevresine daha uyumlu olacağı düşüncesidir. Ne var ki William Burges'ün heybetli kilise tasarımı, tahsis edilen araziyle uyumlu olmadığından ve her ne kadar projeler araziye göre revize edilmeye çalışılmış olsa da, komite tarafından uygun bulunmamış ve hiçbir zaman hayata geçirilememiştir. Zira kilisenin İtalyan değil, İngiliz savaş kahramanlarının anısını yaşatması düşünülmüştür ve komiteye göre mimarisi İngiliz stilini yansıtmalıdır.

¹³⁹ A.g.e., s.30, 32. Mustafa Numan Malkoç, *Türkiye'de Protestanlık ve Protestan Kiliseleri*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.257-258. Edith Oyhon, Bente Etingü, *Churches in Istanbul*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.139.

Burges'ün talihsizliği, George Edmund Street'in mimarlık kariyerinde büyük bir fırsata dönüşmüştür. Üstelik Street'in tasarımı İtalyan değil, İngiliz Gotik mimarisini yansıtmaktadır. Bununla birlikte iç mekânda kullandığı kimi mimari parçalar Bizans'a da gönderme yapmaktadır. Hatta mimarın oğlu Arthur Edmund Street, babasının anısına yazdığı kitapta kilisenin köşe kulelerini (**Tablo 56b**) minareye benzeterek, yerel dokuyla bağ kurduğunu ima etmiştir.¹⁴⁰ Hatta yapıda yer yer kullanılan sarımtırak taşlar Malta'dan getirilerek Akdeniz coğrafyasının kimliğine de atıfta bulunulmuştur.¹⁴¹

Kırım Kilisesi, genel itibarıyla Viktoryen Neo Gotik stilini yansıtan bir yapıdır. Kilisenin yonca motifleriyle süslü bahçe kapısı (**Tablo 56c**) gelen ziyaretçileri karşılayan ilk Orta Çağcı unsurdur. Kilise tek neflidir ve nefin iki yanında neften daha kısa kapalı birimler bulunmaktadır. Yapı tek nartekslidir (**Tablo 56d**) ve narteksten, nefin iki yanındaki kapalı birimlere (**Tablo 56e**) geçiş mümkündür. Nef, narteks ve nefin iki yanındaki kapalı birimler içeriden düz ahşap çatıyla (**Tablo 57b**) örtülüdür. Sunak ve apsisin bulunduğu alan, neften bir “*koro yeri paravanıyla*” (**Tablo 57c, 59a**) ayrılır ve bu bölümün üzeri kaburgalı çapraz tonozlarla örtülmüştür. Kuzey cephede, nefin sunakla kesişimine yakın bir noktada silindirik çan kulesi (**Tablo 60d**) yükselmektedir. Kilisenin batı cephesinde sivri kemerli büyük bir açıklığı olan narteks (**Tablo 56d**) ön planda yer almaktadır. Payandalarla desteklenen ve hakikaten birer güdük minareyi anımsatan silindirik köşe kuleleriyle (**Tablo 56b**) naosun batı cephesi, narteksten geri plandadır. Aynı cephede (**Tablo 56a**) neredeyse mazgal pencereler kadar dar olacak şekilde ele alınmış üç sivri kemerli pencere açıklığı ve üstlerinde, ortadaki daha büyük olacak şekilde gül pencereler yer almaktadır. Hem narteksin, hem de naosun çatı kalkan duvarları üçgen şeklindedir ve bu form Gotik üslubun göğe yükselme izlenimini desteklemektedir. Doğu cephesinde dışa taşkın silindirik veya poligonal bir apsis bulunmamaktadır. Cephe duvarı iki payandayla desteklenmektedir ve ortada büyük bir gül pencere bulunmaktadır. Büyük gül pencerenin üstünde, iki yanda birer küçük gül pencere daha bulunur ve çatının kalkan duvarındaysa dışbükey sivri kemerli, oldukça dar ve uzun pencere açıklıkları yer almaktadır. Güney cephede naos boyunca, narteksten devam eden çatı örtüsü, naosun yanındaki kapalı birimleri örtmektedir. Naos boyunca 4 tane sivri kemerin içinde; üçlü sivri kemerli pencere açıklıkları ve tepelerinde gül pencereler (**Tablo 60b**) bulunmaktadır. Sivri kemerlerin aralarında da payandalar bulunmaktadır. Sunak ve apside bulunan sivri kemerlerin içlerinde sadece büyük gül pencereler yer almaktadır. Kuzey cephenin kurgusu, güney cephenin neredeyse aynısıdır. Tek fark bu cepheden yükselmekte olan silindirik çan kulesidir. Çan kulesinin merdivenleri boyunca mazgal pencere açıklıkları bulunmaktadır. Hemen üstte dıştan kırık kemerli, içten lentolu küçük pencere açıklıklarından oluşan bir şerit, daha üstte de sivri kemerli ve yonca biçimli açıklıkların olduğu esas kısım ve en üstte de kuleyi örten külah bulunmaktadır.

Nartekse (**Tablo 56d**) girildiğinde bizi naosa açılan üçlü sivri kemerli açıklıklar ve tepelerinde süsleme unsuru rozettalar karşılamaktadır. Sivri kemerler süslemeli birer silmeyle vurgulanmışlardır. Ortadaki açıklık giriş açıklığıdır ve üç dilimli bir bir kemerle ele alınmıştır, doğal olarak yandaki pencere açıklıklarından daha yüksektir. Narteksin iki yanından yan birimlere (**Tablo 56e**) geçilmektedir. Yan

¹⁴⁰ Street, *Memoir of George Edmund Street, R.A. 1824-1881*, s.32.

¹⁴¹ Malkoç, *Türkiye'de Protestanlık ve Protestan Kiliseleri*, 257.

birimlerde birer küçük gül pencere (**Tablo 57a**) göze çarpmaktadır. Odalardan birisinde üç dilimli kemerlerle süslü bir dua sehпасı yer almaktadır. Bu odaların üst örtüleri (**Tablo 57b**) içeriden düz çatı şeklindedir ve yonca biçimli ajurlu süslemeleri bulunmaktadır. Naosun girişinde orgun bulunduğu bir galeri katı (**Tablo 57d**) yer almaktadır. Galeri katına Londra üretimi, ferforje demir işçilikli spiral bir merdivenle (**Tablo 57e**) çıkılır. Galeri katının korkulukları cemaatin bir üyesi olan Erica Beard'ın resmettiği modern İncil sahneleriyle süslenmiştir. Kilisedeki tek çağdaş sanat eserleri bu resimler de değildir. Kilise, Ortodoks kiliselerinde ikonastasis karşılık gelebilecek mimari bir gelenek olarak koro yeri paravanına (**Tablo 59a**) sahiptir. Koro yeri paravanı kimi Anglikan kiliselerinde karşımıza çıkabilen bir unsurdur ve Bizans kökenli bir gelenek olsa da, Anglikan Kilisesi'nin litürjik geleneklerine uyarlanmıştır. Koro yeri paravanı, I. Dünya Savaşı'nda ölen İngiliz askerlerin anısına, İngiltere'de imal edilmiştir ancak Türk-Yunan Savaşı'ndan sonra 1923 yılında İngiliz İşgal Kuvvetleri İstanbul'dan ayrılınca kiliseye getirilebilmiştir. Koro yeri paravanı üzerindeki resimlerse (**Tablo 59b**) 1999-2004 yılları arasında İskoç Ressam Mungo McCosh tarafından yapılmıştır. Resimlerde yer alan dini figürlerin yüzleri, gerçek hayattan kişilerin yüzleridir. Bu kişiler arasında Fener Rum Patriği Bartholomeos, Sudan'lı bir sığınmacı, ressamın amcası ve bir gazeteci de yer almaktadır. Arka planda İstanbul'un geleneksel ve modern kent manzarası ile kendisini Haliç'in sularına atmakta olan şeytan tasvir edilmiştir.¹⁴² Koro yeri paravanı Neo Gotik stilini yansıtan üç dilimli sivri kemerler (**Tablo 59c**) ve bitkisel motiflerle süslenmiştir. Koro yeri paravanının oturduğu mermer süpürgelikler, yonca motifli rozetlarla süslüdür. Ambon (**Tablo 58a**) mermerden yapılmıştır ve ambonu çevreleyen sütun sıraları Bizans mimarisine gönderme yapmaktadır. Ambonun tasarımı, George Edmund Street'in hocası George Gilbert Scott'un Westminster Manastırı için yaptığı ambona çok benzemektedir.¹⁴³ Ambonun ahşap tepeliğinin (**Tablo 58b**) üç dilimli sivri kemer sıralı saçak süslemesi Neo Gotik stilini yansıtmaktadır. Naosun yanındaki kapalı birimlerden naosa doğrudan açılan tek birim vaftizhane (**Tablo 58c**) bölümüdür. Vaftizhanede iki adet sivri kemerin içinde ikişer tane sivri kemerli pencere açıklığı ve tepelerinde birer gül pencere; sivri kemerlerinse üzerinde bir adet gül pencere bulunmaktadır. Bu bölümün pencerelerinin hepsi vitray (**Tablo 58d**) süslemelidir ve İsa'nın hayatından sahneler tasvir edilmektedir. Vaftizhanenin ortasında küçük bir vaftiz havuzu yer almaktadır. Vaftizhanenin yanında çan kulesine açılan sivri kemerli bir kapı yer almaktadır. Karşısında da başka bir yan birime açılan sivri kemerli kapı ve hemen yanında Neo Gotik stilini yansıtan ahşap bir sandalye (**Tablo 57f**) bulunmaktadır. Koro yeriyle nef üç dilimli sivri kemerli oymaları olan dua sehpalarıyla ayrılmıştır. Koro yeri paravanının arkasında yer alan bema bölümünde yerler Türk halılarıyla süslüdür. Sunağın sağında Bizans üslubuna gönderme yapan mermer sütunlara oturan üç dilimli sivri kemerli nişler içinde oturma elemanları ve Neo Gotik stili yansıtan farklı bir duvar nişi bulunmaktadır. Sunağın arkasında yer alan altar panosu (**Tablo 59d**) üç dilimli sağır sivri kemerleriyle Neo Gotik stili yansıtmaktadır ve içinde yine dini konulu çağdaş sanat resimleri yer almaktadır.

Kırım kilisesinin hem mimarisi, hem süsleme unsurları, hem de dekorasyonu

¹⁴² <https://kirimsavasi.com/yazi/kirim-ani-kilisesi-mesih-kilisesi> (Erişim Tarihi: 14.11.2023)

¹⁴³ Anonim, "The New Pulpit in Westminster Abbey", *The Building News and Architectural Review*, sayı 9, 12 Eylül 1862, s.198.

Neo Gotik stilini yansıtan Orta Çağcı unsurlara sahiptir. George Edmund Street'in tasarımı, William Burges'ün tasarımına göre çok daha sade ve küçük olmasına karşın, tam anlamıyla Viktorya dönemi İngiltere'sinin mimari kimliğini yansıtmaktadır. Ayrıca Street de tıpkı Burges gibi Bizans mimarisine ilgi duymuş ve özellikle San Vitale Kilisesi ile Küçük Ayasofya Camii (Sergios ve Bakhos Kilisesi) arasında kıyaslamalar yapmıştır.¹⁴⁴ İç mekânda devşirme gibi gözüken sütunları kullanarak Bizans geleneğine göndermede bulunmuştur. Tüm bunların yanında inşa etmiş olduğu İngiliz kilisesi, Beyoğlu'nun eklektik dokusuna hiç de aykırı düşmemiştir.

¹⁴⁴ Street, *Memoir of George Edmund Street, R.A. 1824-1881*, s.361-369.

		
<p>a. Kırım Kilisesi'nin batı cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Kırım Kilisesi'nin batı cephesinde bir köşe kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>c. Kırım Kilisesi'nin avlu kapısı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
		
<p>d. Kırım Kilisesi'nin narteksi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>e. Kırım Kilisesi'nin narteksenden yan birime geçiş, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	
<p>Tablo 56</p>		

	
<p>a. Kırım Kilisesi'nin yan birimlerindeki gül pencereler, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Kırım Kilisesi'nin yan birimlerindeki kasetli ahşap tavan, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Kırım Kilisesi naosundan apside bakış, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Kırım Kilisesi naosundan portale bakış, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. Kırım Kilisesi'nin galeri katına çıkan metal merdiveni, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Kırım Kilisesi'nde Neo Gotik bir sandalye, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 57</p>	

	
<p>a. Kırım Kilisesi'nin ambonu, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Kırım Kilisesi'ndeki ambonun ahşap tepeliğindeki Neo Gotik süsleme, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Kırım Kilisesi'nin vaftizhane bölümü, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Kırım Kilisesi'nin vaftizhane bölümündeki vitraylı pencereler, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. Kırım Kilisesi'nin çan kulesine açılan kapısı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Kırım Kilisesi'nde Neo Gotik bir kapı ve gül pencere, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 58</p>	

a. Kırım Kilisesi'nin koro yeri paravanı, 2023 (Tolga Değerlier)

b. Kırım Kilisesi'nin koro yeri paravanından Neo Gotik detaylar, 2023 (Tolga Değerlier)

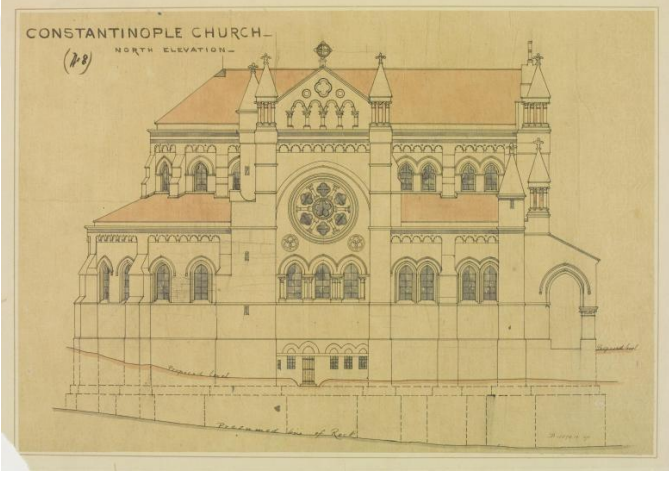
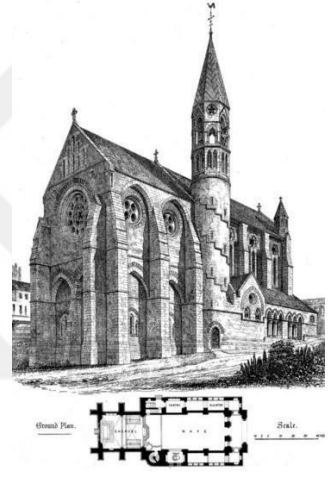

c. Kırım Kilisesi'nin koro yeri paravanından Neo Gotik detaylar, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Kırım Kilisesi'nin altar panosu detayı, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 59

	
<p>a. Kırım Kilisesi'nin batı duvarı üzerindeki gül pencere, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Kırım Kilisesi'nin naosunda kuzey duvarı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Kırım Kilisesi'nin Mimar William Burges tarafından tasarlanan fakat uygulanmayan projesi, 1856 (https://collections.vam.ac.uk/item/O922926/drawing-burges-william-ara/)</p>	<p>d. Kırım Kilisesi'nin Mimar George Edmund Street tarafından tasarlanan ve uygulanan projesi</p>
<p>Tablo 60</p>	

2.1.2. All Saints Moda Kilisesi

Diğer İsimler: İngiliz Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1878

Mimarlar: George Edmund Street

Baniler: James William Whittall

Yapı Türü: Kilise

Adres: Kadıköy, Caferağa Mahallesi

Kırım Kilisesi'nin inşaatından yaklaşık 10 yıl sonra, All Saints Moda Kilisesi, bölgede yaşayan İngiliz tüccar aileleri için, 1878 yılında Mimar George Edmund Street tarafından inşa edilmiştir. Kilisenin inşaat masrafları büyük ölçüde Whittall Ailesi tarafından karşılanmıştır. Günümüzde bölgedeki İngiliz ailelerin sayısı azalmış olduğu için kilise farklı etnik gruplardan protestanlara hizmet veren bir Presbiteryen kilisesi tarafından kullanılmaktadır.¹⁴⁵

Küçük bir kilise olmasına rağmen pek çok açıdan Kırım Kilisesi'nin mimarisiyle benzerlikleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Kırım Kilisesi'nde uygulanamamış olan transeptli Latin haçı planı, bu kilisede uygulanabilmiştir. Yapının batı cephesinde (**Tablo 61a**) ön planda küçük bir narteks bulunur. Narteks üzerinde sivri kemerli giriş açıklığı, iki yanında da sivri kemerli pencere açıklıkları yer almaktadır. Geri planda yer alan naos duvarında, narteksin iki yanında sivri kemerli pencere açıklıkları ve çatının üçgen formundaki kalkan duvarında bir gül pencere yer almaktadır. Kilisenin yan cephelerinde (**Tablo 61b**) sivri kemerli pencere açıklıkları ve aralarda payandalar bulunmaktadır. Ayrıca dışa taşkın transeptler üzerinde de birer tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Güney cephede, transeptle naosun duvarlarının kesişiminde silindirik bir çan kulesi (**Tablo 61b**) yükselmektedir. Çan kulesinin ilk iki katını sağır sivri kemer sıraları çevrelemektedir, çanın yer aldığı üst katta sivri kemerli açıklıklar bulunmaktadır ve kulenin üstü konik bir külahla örtülüdür. Duğu cephesinde bulunan apsis silindirik değil düz şekilde ele alınmıştır ve apsis duvarının üzerinde üç tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır.

Naosun sivri kemerli giriş kapısının tepe pencereleri son derece ilginçtir. Çok dilimli sivri kemerli olan bu tepe pencerelerinin tasarımı Oryantalizme göz kırpmaktadır, üstlerinde ise yonca biçimli bir açıklık bulunmaktadır. Sivri kemerli pencerelerin hepsi oldukça zengin vitray süslemelere sahiptir. Naosun üst örtüsünde tıpkı Kırım Kilisesi'nde olduğu gibi kaburgalı çapraz tonoz değil, kırma çatı tercih edilmiştir. Kırım Kilisesi'nden farklı olarak düz ahşap tavan yerine kırma çatı doğrudan görülebilmektedir. Kırma çatı, payandaların hizasına denk gelen konsollara oturan ahşap, sivri kemerlerle desteklenmiştir. Transept kolları ve bema bölümü ise sivri beşik tonozla örtülüdür. Yapının Anglikan kilisesi olarak kullanıldığı dönemde transept kolları muhtemelen altarlara ayrılmış olan bölümlerdir ancak sonradan Presbiteryen kilisesi olarak kullanıldığı için, vitray süslemelerin dışında yapıda bulunan figürlü tasvirlerin hepsi kaldırılmıştır. Yapının yalnızca en öndeki üç oturma sırası (**Tablo 61e**) Neo Gotik stili yansıtan ikili sivri kemerli ve yonca motifli oymalarla süslüdür. Sunak masası sivri üç dilimli sağır kemerli süslemeleriyle Neo Gotik stili yansıtmaktadır. Sunağın arkasındaki ahşap paneller, Neo Gotik sağır kemerlerle süslenmişlerdir. Sunağın solunda yer alan ambon ve sağında yer alan kutsal

¹⁴⁵ Malkoç, *Türkiye'de Protestanlık ve Protestan Kiliseleri*, s.244.

kitap koyulan küçük masa Neo Gotik stili yansıtan sivri kemerli ve yonca motifli oymalara sahiptir.

George Edmund Street'in İstanbul'da yer alan iki eserinden birisi olan All Saints Moda Kilisesi, belki de mimarın Kırım Kilisesi'nde denemek istediği fakat imkan bulamadığı mimari tasarımları denemesi için bir fırsat olmuştur. Pek çok açıdan Kırım Kilisesi'yle benzerlikleri olan All Saints Moda Kilisesi, Kırım Kilisesi'nin aksine kasvetli değil, daha ferah bir atmosfere sahiptir. Bunun nedeni Kırım Kilisesi gibi milli bir kimlik taşıma iddiasında olmaması ve bulunduğu semtin sayfiye havasıyla uyum sağlanmak istenmesidir. Kilisenin vitray süslemelerinin kalitesi ve çeşitliliği, Anadolu Yakası'nın İngiliz tüccarlarının zenginliğinin bir göstergesidir. Günümüzde Presbiteryen Kilisesi tarafından kullanılan yapıda, vitraylar hariç tüm figürlü tasvirler kaldırılmıştır. Bunun nedeni Anglikan geleneklerinin, Roma Katolik gelenekleri ve Protestan gelenekleri ile kurduğu sentezin aksine; diğer Protestan kiliselerinde Roma Katolik geleneklerinden kesin bir kopuşun yaşanmış olmasıdır.

		
<p>a. All Saints Moda Kilisesi'nin batı cephesi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. All Saints Moda Kilisesi'nin güneybatıdan görünümü, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	
		
<p>c. All Saints Moda Kilisesi'nin kuzeybatıdan görünümü, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. All Saints Moda Kilisesi'nden Neo Gotik pencere detayı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>e. All Saints Moda Kilisesi'nin bahçesine koyulmuş Neo Gotik bir kilise oturma sırası, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 61</p>		

2.2. Feriköy Protestan Mezarlığı Şapeli

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1860'lar

Mimarlar:

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

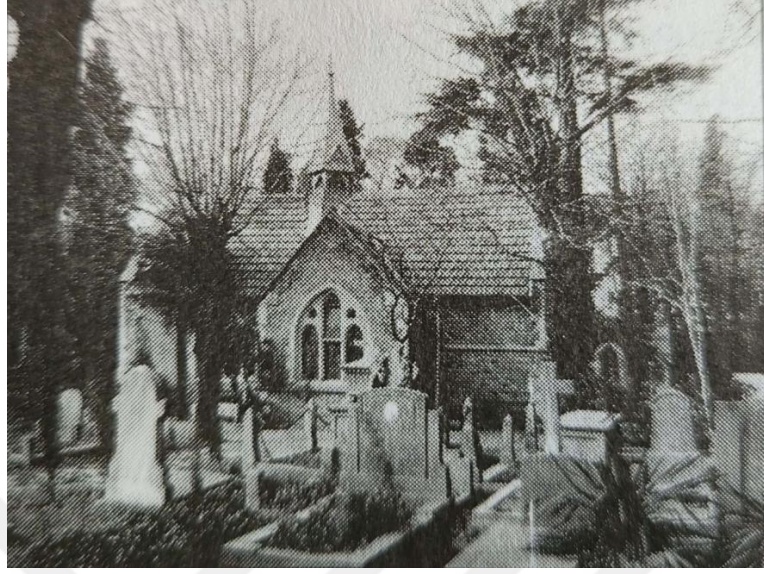
Adres: Şişli, Cumhuriyet Mahallesi

1859 yılında kurulan Feriköy Protestan Mezarlığı'ndaki şapelin, kuruluşun sonraki ilk 10 yıl içinde inşa edildiği ileri sürülmektedir. Uluslararası bir mezarlık olmasına karşın, şapelin mimarisi İngiliz tarzı Neo Gotik stilini yansıtmaktadır.¹⁴⁶ Kırım Kilisesi'nin dokusuyla olan benzerliği sebebiyle George Edmund Street'e ait olabileceği düşünülen şapelin mimarının kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Şapelin mimari stili İzmir'deki Buca Protestan Baptist Kilisesi, Felemenk Protestan Kilisesi ve Aziz Yuhanna Kilisesi'ne de benzemektedir. Şapel en son 2022 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilmiştir.

Latin haçı planlı kilisenin apsisi kuzeydoğu yönüne bakmaktadır ve ayrıca bir apsis nişi bulunmamaktadır. Kilisenin transept karesi üzerinden Orta Çağcı özellikleri olan sivri çatılı bir çan kulesi yükselmektedir. Güneybatı cephesinde sivri kemerli bir giriş açıklığı ile üzerinde bir gül pencere bulunmaktadır. Geri planda çan kulesinin çatısı ve transept kollarının düz duvarları görülmektedir. Yan cephelerde transeptler üzerinde sivri kemerler içinde üçlü sivri kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır ortadaki açıklık iki bölümlüdür ve daha yüksektir. Yanlardaki açıklıkların üzerlerinde minik gül pencere açıklıkları yer almaktadır. Transeptin geri planında, kapıya yakın olan duvarda sivri kemerin içinde ikili sivri kemerli pencere açıklığı ve kemerlerin arasında küçük bir gül pencere bulunmaktadır. Apsis yönündeki duvarlarda ise açıklık bulunmamaktadır. Kilisenin en ilginç bölümü belki de apsis duvarının bulunduğu kuzeydoğu cephesidir. Burada apsis duvarının görkemli sivri kemerli penceresi yer almaktadır ancak esas dikkati çeken bölüm hiçbir şekilde kilisenin içine bağlanan bir açıklığı bulunmayan, kiliseye bitişik inşa edilmiş olan üstü kapalı odadır. Odanın iki yan duvarında birer küçük sivri kemerli pencere açıklığı ve kuzeydoğu duvarında ise sivri kemerli kapı açıklığı yer almaktadır. Kilisenin iç mekânında (**Tablo 62b**) Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurlara rastlanmamaktadır. Yalnızca apsis duvarının sivri kemerli penceresinde İsa tasvirli vitray yer almaktadır.

Feriköy Protestan Mezarlığı Şapeli, belki de bir mezar şapeli olduğu için son derece sade bir yapıdır. Viktoryen tarzda Neo Gotik stilini yansıtan yapı, uluslararası bir kullanım için inşa edildiğinden, farklı Protestan kiliselerinin kullanımına uygun olacak şekilde düzenlenmiştir. Yapının mimarının George Edmund Street olması muhtemel olsa da, İzmir'de de benzer yapıların olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla mimarının kim olduğu konusu netlik kazanmamıştır.

¹⁴⁶ Brian Johnson, Richard Wittmann, *İstanbul Feriköy Protestan Mezarlığı Rehberi*, The Feriköy Protestant Cemetery Initiative, İstanbul, 2021, s.36.

a. Feriköy Protestan Mezarlığı Şapeli (Mustafa Numan Malkoç, *Türkiye’de Protestanlık ve Protestan Kiliseleri*, 2011, s.263)

b. Feriköy Protestan Mezarlığı Şapeli’nin içi (Mustafa Numan Malkoç, *Türkiye’de Protestanlık ve Protestan Kiliseleri*, 2011, s.263)

Tablo 62

2.3. İsveç Sarayı Şapeli

Diğer İsimler: İsveç Konsolosluğu Kilisesi, İsveç Kilisesi, İsveç Şapeli

İnşa Tarihleri: 1858-1860

Mimarlar:

Baniler: Georg Sibbern

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beyoğlu, Şahkulu Mahallesi

Günümüzde mevcut olan İsveç Sarayı Şapeli, Elçi Georg Sibbern tarafından 1858-1860 yılları arasında inşa ettirilmiştir. 1885 yılında İsveç Krallığı, şapelin ödeneklerini kesince 1960 yılına kadar şapel Rum Protestanlar tarafından kullanılmıştır. 1985 yılında ve son olarak da 2000 yılında restore edilen şapel, bugün hala ibadete açıktır.¹⁴⁷ Şapelin, Osmanlı ahşap konutlarıyla, 19.yy ortası İskandinav kilise mimarisinin bir sentezi olduğu ileri sürülmektedir. Şapel etrafını çevreleyen yüksek taş duvarlar sayesinde 1870’te İsveç Sarayı’nı neredeyse yok edecek olan yangından hiç etkilenmemiştir.¹⁴⁸

Şapel tek neflidir ve poligonal planlı bir apsisi (**Tablo 63b**) bulunmaktadır. Tümüyle ahşaptan inşa edilmiş olan yapının kuzeybatı cephesinde, üzerinde kırma çatılı bir gölgelik (**Tablo 63a**) bulunan sivri kemerli bir kapı bulunmaktadır. Güneydoğu cephede üzerinde sivri kemerli pencere açıklıkları bulunan poligonal apsis ve yan cephelerde de aynı tip pencere açıklıklarının ikişer tane tekrarı görülmektedir. Sivri kemerli açıklıklar, üçgen alınlık benzeri ahşap silmelerle vurgulanmışlardır. Apsisin hemen yanında pastaforyon odası yer almaktadır ve iç mekânda pastaforyon odasına açılan bir kapı daha bulunmaktadır. Kilisenin içi son derece sadedir ve herhangi bir Orta Çağcılık özelliği gösteren unsura rastlanmamıştır.

İsveç Sarayı Şapeli son derece sade ve zarif bir yapıdır. Ahşaptan inşa edilmiş olan bu şapelin günümüze ulaşmış olması büyük bir şanstır. Çalışmamız kapsamında incelediğimiz yapıların arasında yer alan tek ahşap kilise yapısıdır ve Neo Gotik stilin ahşap eserlerdeki uygulamasına iyi bir örnektir.

		
a. İsveç Şapeli (Sture Theolin, İstanbul’da Bir İsveç Sarayı, 2001, s.153.)	b. İsveç Şapeli (Sture Theolin, İstanbul’da Bir İsveç Sarayı, 2001, s.154.)	c. İsveç Şapeli (Mustafa Numan Malkoç, <i>Türkiye’de Protestanlık ve Protestan Kiliseleri</i> , 2011, s.256.)
Tablo 63		

¹⁴⁷ Theolin, *İstanbul’da Bir İsveç Sarayı*, s.152-155.

¹⁴⁸ Frederick Whitling, “Entwined Evangelical Establishments. The Chapel of the Palais de Suède in Istanbul and the Feriköy Protestant Cemetery”, *The Ledger*, 1. cilt, sayı 1 (2021), s.6.

2.4. Ermeni Protestan Kiliseleri

2.4.1. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi

Diğer İsimler: Avedaranagan Amenasurp Yerrortutyun Kilisesi, Üçhoran Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1905-1907

Mimarlar: Isdepan İzmirliyan

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beyoğlu, Kamer Hatun Mahallesi

1905-1907 yılları arasında Isdepan İzmirliyan tarafından kâgir olarak yeniden inşa edilen kilise kurum olarak dünyanın ilk Ermeni Protestan kilisesidir.¹⁴⁹ Yapı günümüzde ibadete açıktır ve alt katında kilise görevlilerinin ikamet ettiği alanlar bulunmaktadır.

Kilise bazilikal planlıdır ve iki katlıdır; alt katta kilise görevlileri yaşamaktayken, üst katta ibadet edilen bölüm yer almaktadır. Kilisede karşımıza çıkan ilk Orta Çağcı unsur avlu kapısıdır (**Tablo 64a**). Avlu kapısının iki yanında; ilk kademesi sağır sivri kemerli, ikinci kademesiyse dört köşesinde sütunçeler bulunan sağır sivri kemerler içinde yonca motifleri barındıran tepe süslemeleri yer almaktadır. Kilisenin batı cephesinde (**Tablo 64b**) iki yan kütle ve yükselen çan kulesinin bulunduğu orta kütle yer almaktadır, cephe son derece simetriktir. Orta kütlede sivri kemerli ve üçgen alınlıklı portal; üzerinde iki kompozit başlıklı sütunçeye oturan bir sivri kemerin içinde, altta üç adet lentolu dar pencere ve üstte gül pencere yer almaktadır, sivri kemer bir silmeyle vurgulanmıştır. Üstte üç adet sivri kemerli pencere ve en üstte baldaken formunda, sivri kemerli açıklıkları bulunan çanın yer aldığı bölüm bulunmaktadır. Yan bölümlerde, portalin iki yanında sivri kemerli pencere açıklıkları yer almaktadır ve sivri kemerler birer silmeyle vurgulanmışlardır. Sivri kemerli pencerelerin üstlerinde gül pencereler ve en üstte Neo Romanesk üslubu yansıtan körarkat bulunmaktadır. Körarkatların bitimlerinde birer tane, yonca motifleriyle süslü kare kartuş yer almaktadır, köşelerin üzerinden bugün kelepçelerle desteklenen küçük ağırlık kuleleri yükselmektedir. Sokağa bakan yan cephenin (**Tablo 64c**) tasarımı kuvvetle muhtemel diğer yan cephede de büyük ölçüde benzer olmalıdır. Sokağa bakan yan cephenin tam ortasında kilisenin alt katına açılan Neo Romanesk portal (**Tablo 64c**) yer almaktadır. Portal yuvarlak kemerlidir fakat kapı kanatları (**Tablo 64d**) üzerinde Neo Gotik stili yansıtan ve bir katedral penceresini anımsatan sivri kemerli ahşap süslemeler yer almaktadır. Portalin iki yanında üçer tane sivri kemerli pencere açıklığı (**Tablo 64c**) bulunmaktadır ve pencere açıklıkları Neo Gotik stili yansıtan ferforje demirlerle korunmaktadır. Üst katta, alttaki açıklıklarla hizalanan ve silmelerle vurgulanan sivri kemerli pencere açıklıkları (**Tablo 64e**) yer almaktadır. Pencerelerin altları üçlü, üç dilimli sağır kemerlerle süslenmişlerdir. En tepede, batı cephesindeki Neo Romanesk körarkat devam etmektedir. Doğu cephenin (**Tablo 64f**) açıklıkları, yan cepheyle benzer şekilde ele alınmıştır. Farklı olarak poligonal apsis ve bir adet pastaforyon odası bulunmaktadır. Farklı olarak bir merdivenle pastaforyon

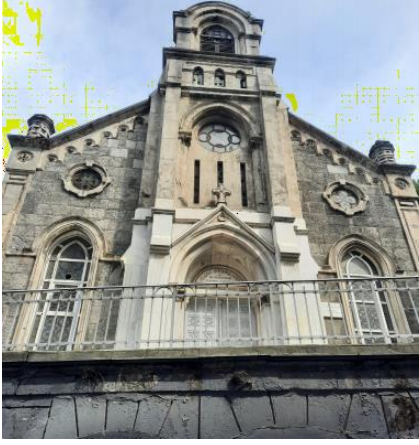

¹⁴⁹ Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, s.317.

odasına açılan basık kemerli bir giriş kapısına çıkılmaktadır. Doğu cephesinin bulunduğu küçük avluya da basık kemerli bir kapıdan girilmektedir.

Kilisenin iç mekânı (**Tablo 65a, 65b**) en az dışı kadar görkemlidir. Giriş bölümünde üç adet sivri kemerli kapı açıklığı (**Tablo 65c**) bulunmaktadır. Ortadaki ana açıklık diğer ikisinden daha yüksektir ve tympanumu (**Tablo 65d**) yonca motifli süslüdür. Yanlardaki sivri kemerli açıklıklardan birisi alt kata inen merdivenlere açılırken, diğeri orgun bulunduğu galeri katına çıkılan merdivenlere açılmaktadır. Yandaki kapıların üzerinde üçlü sağır sivri kemerli Neo Gotik süslemeler (**Tablo 65e**) bulunmaktadır. Galeri katı dört adet konsolla desteklenmektedir ve konsolların hemen üzerinde tüm iç mekânı dolaşan, Neo Romanesk üç dilimli kemerlerden oluşan körarkat (**Tablo 65d**) yer almaktadır. Naos yuvarlak beşik tonozla (**Tablo 65b**) ve apsis nişi de yarım kubbeyle (**Tablo 66b**) örtülüdür. Naosun ahşap oturma sıralarının (**Tablo 66c**) yanlarında üç dilimli sivri kemerli ve yonca motifli süslemeler bulunmaktadır. Pencere camlarının hepsi figüratif olmayan geometrik motifli vitraylarla (**Tablo 66a**) süslenmişlerdir. Pencere aralarında yonca motifli madalyonların bulunduğu süslemeli bordürler (**Tablo 66a**) yer almaktadır. Sunağın (**Tablo 66e**) arkasında merdivenlerle çıkılan apsis nişinin bulunduğu alanda pek çok Orta Çağcılık özelliği gösteren öge bulunmaktadır. Sunağın iki yanında üç dilimli sivri kemerli süslemeleri bulunan iki adet sehpa vardır. Sunağın arkasındaki panel ve merdivenlerin korkuluklarında (**Tablo 66f**) çok zengin Neo Gotik stili yansıtan ahşap oyma süslemeler bulunmaktadır. Apsisin önünde farklı boylarda dört adet Neo Gotik sandalye (**Tablo 66d**) yer almaktadır. Apsisin iki yanında pastaforyon odalarının ikili sivri kemerli pencereleri bulunmaktadır. Bu ikili pencereler, ortalarında sade madalyon bulunan üç dilimli sivri kemerli silmelerle çerçevelenmişlerdir. Apsis nişinin iki yanındaki pilastırların üzerinde birer tane küçük sivri kemerli süsleme bulunmaktadır.

Aynalıçeşme Protestan Kilisesi, kurum olarak 1846 yılında kurulmuştur fakat eski kilise binasının yerine günümüzde kullanılan bina 20.yy'ın başında inşa edilmiştir. Alt katın iç mekânı günümüzde hala ikamet edilen bir alan olduğu için Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurlara rastlanamamıştır. Alt katın aksine üst kat çok daha görkemli ve ferah bir mekândır. Isdepan İzmirliyan'ın çizdiği ilk tasarımda bugün ki projeden farklı olarak yalnızca çan kulesinin tasarımı dikkat çekmektedir. Bu tasarıma göre çan kulesi yapıdan daha dışa taşkındır ve kilisenin girişi baldaken formundadır. Pencere düzenlemeleri çok daha farklıdır, kule çok daha yüksektir ve sivri bir külahla örtülüdür.¹⁵⁰ Bu tasarımın değiştirilmesinin nedenleri muhtemelen mimarın çan kulesini yapıdan bu kadar dışa taşkın yapmak istememesi ve çan kulesinin yüksekliğinin daha fazla maliyete yol açacak olmasıdır.

¹⁵⁰ A.g.e., s.318.

	
<p>a. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nin avlu kapısı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nin batı cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nin kuzey cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nin kuzey kapısı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nin pencereleri, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nin apsisi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 64</p>	

a. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nin naosundan girişe bakış, 2023 (Tolga Değerlier)

b. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nin naosundan apsise bakış, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nden Neo Gotik süsleme detayları, 2023 (Tolga Değerlier)

e. Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nden Neo Gotik süsleme detayları, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 65

	
<p>a. Aynalıçesme Protestan Kilisesi'nin vitraylı pencereleri, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Aynalıçesme Protestan Kilisesi'nin apsis nişindeki aydınlık penceresi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Aynalıçesme Protestan Kilisesi'nin Neo Gotik oturma sırası, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Aynalıçesme Protestan Kilisesi'nin apsis önündeki Neo Gotik sandalyeler, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. Aynalıçesme Protestan Kilisesi'nin sunak bölümü, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Aynalıçesme Protestan Kilisesi'nin sunak bölümünün Neo Gotik ahşap işçiliği, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 66</p>	

2.4.2. Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi

Diğer İsimler: Gedikpaşa Ermeni Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1911-1921, 1968 (üst katın tamamlanması)

Mimarlar: Isdepan İzmirliyan

Baniler: M. Boen (yönetim kurulu başkanı), U. Pitt (y. k. b.), James Ailesi (finansör)

Yapı Türü: Kilise

Adres: Fatih, Mimar Hayrettin Mahallesi

Bugün ki Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi binası, Sultan Reşad'ın izniyle 1911-1921 yılları arasında Mimar Isdepan İzmirliyan'a inşa ettirilmiştir. Kilisenin inşası için William James ve ailesi yüklü miktarda bağışta bulunmuşlardır, süreç de yine Amerikalı misyonerlerden oluşan bir yönetim kurulu tarafından yürütülmüştür.¹⁵¹ Yapı 1921 yılında ibadete açıldığında üst kat henüz tamamlanamamıştır. Üst kattaki ana salon ve çan kulesinin geleneksel Ermeni mimarisine gönderme yapan üst bölümü 1968 yılında tamamlanmışlardır.¹⁵²

Kilise tıpkı Aynalıçeşme Protestan Kilisesi gibi iki katlı inşa edilmiştir. İlginç olan her iki katın da kilise olarak düzenlenmiş olmasıdır. Üst kattaki salon büyük olasılıkla daha büyük ayinler ve törenler için kullanılırken, alt kattaki salon gündelik daha basit litürjik uygulamalar için kullanılmaktadır. Kilisenin bir de bodrum katı bulunmaktadır ve bu bölüm kilise çalışanlarına ayrılmıştır. Kilise latin haçı planlıdır ve alt katta naos 3 nefli, üst kattaysa tek nefli olarak ele alınmıştır. Kilisenin en görkemli bölümü batı cephesidir. Alt kattaki salona lentolu bir kapıdan girilmektedir. Kapının iki yanından çıkılan merdivenlerle üst salona ulaşılmaktadır. Merdivenlerin korkulukları "*fleur-de-lis*" motifleriyle bezelidir. Ortada sivri kemerli ve sivri üçgen alınlıklı portal (**Tablo 67a**) ve portalin üzerinde sivri kemerin içinde gül pencere yer almaktadır. Sivri kemerin de üzerinde üçlü sağır sivri kemerler ve onların da üzerinde üç dilimli sivri kemer sıralı körarkat bulunmaktadır. Bu düzen pek çok açıdan Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nin batı cephesine benzese de, Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nde çok daha gelişmiş bir tasarım uygulanmıştır. Portalin iki yanından Neo Gotik stili yansıtan iki kademeli sivri sağır kemerli ve üçgen alınlıklı köşe kuleleri (**Tablo 67a**) yükselmektedir. Yan kütlelerde silmelerle vurgulanan sivri kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Silmeler, sivri kemerleri üçgen alınlık formunda takip etmektedirler. Yapının köşelerindeki ağırlık kuleleri, Aynalıçeşme'dekinden çok daha sadedir. Yapının belki de en dikkat çeken unsurlarından birisi daha sonraları inşa edildiği ileri sürülen çan kulesidir (**Tablo 67a**). Çan kulesi tıpkı yapının genelindeki gibi sivri kemerli açıklıklara sahiptir ve sivri bir külahlı örtülüdür. Ancak mimari tasarımı geleneksel Ermeni mimarisinin yüksek kasnaklı ve külahlı yapı unsurlarını çağrıştırmaktadır. Bu tasarım Isdepan İzmirliyan'a ait olabileceği gibi, yapıya 1968 yılında da eklenmiş olması muhtemeldir. Yan cephelerde (**Tablo 67b**) hem alt, hem de üst katta sivri kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Katlar birbirlerinden silmelerle ayrılmıştır ve ön planda transept kolları (**Tablo 67b**) yer almaktadır.

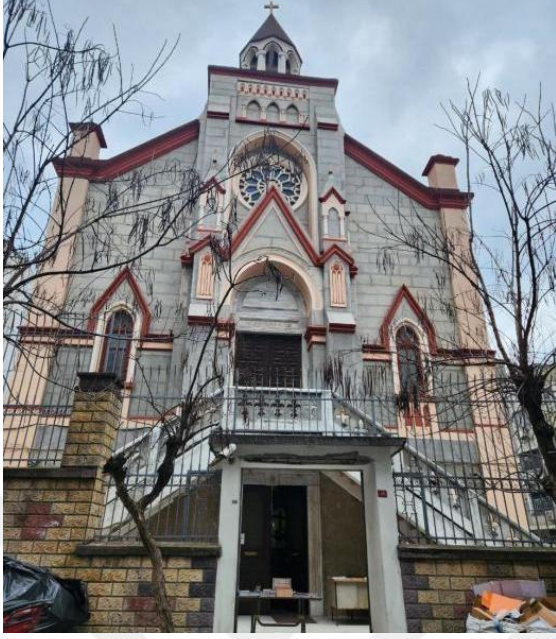
¹⁵¹ A.g.e., s.321.

¹⁵² Malkoç, *İstanbul'daki Protestan Kiliseler*, s.83-84.

Transeptin üst katındaki sivri kemerli pencere açıklığı diğerlerinden daha görkemlidir. İkili sivri kemerli pencere açıklığı olarak düzenlenen bu pencerelerin (**Tablo 67b**) sivri kemerleri arasında birer madalyon bulunmakta ve daha büyük bir sivri kemerle çerçevelenmektedirlerdir. Üst kat pencerelerinin hepsinin altında sivri kemerli köşerakat yer almaktadır. Doğu cephesinde (**Tablo 67c**) dışa taşkın poligonal apsis yer almaktadır. Apsisin iki yanında birer tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır ancak apsisin üzerindeki sivri kemerli pencere açıklığı büyük ihtimalle daha sonraki yıllarda örülerek sağır kemer haline getirilmiş ve üzerine bir haç koyulmuştur. Yapının iç mekânlarında Orta Çağcılık özelliği gösteren hiçbir unsur bulunmamaktadır, yalnızca üst salonun girişinde bulunan galeri katının korkulukları üzerinde, merdiven korkuluklarındaki “*fleur-de-lis*” motiflerinin tekrar ediyor olması ilginç bir detaydır.

Isdepan İzmirliyan'ın 1911 yılında çizdiği planlarda kilisenin batı cephesinin kurgusu ve kilisenin genel planı çok daha farklıdır. Bu planlarda kilisenin batı cephesinde, portalin iki yanındaki ağırlık kuleleri yerine iki adet çan kulesi yapılması düşünülmüştür. Ayrıca kilisenin planının Latin haçı değil, bazilikal plan olması düşünülmüş ve dışa taşkın apsise yer verilmemiştir. Üst katın naosu da tek nefli değil, üç nefli olarak tasarlanmıştır.¹⁵³ Çizilen bu ilk planların yerine daha sonra mimar Aynalıçeşme'de uyguladığı projenin daha gelişmiş bir örneğini uygulamaya karar vermiştir. Bununla birlikte mimar kilisenin üst katındaki büyük salonu, Aynalıçeşme'deki kadar gösterişli hale getirememiştir. Bunun nedeni bu salonun mimarın ölümünden yıllar sonra tamamlanabilmiş olmasıdır. Ayrıca çan kulesinin de İzmirliyan tarafından tamamlanamamış olması büyük bir talihsizlik olmuştur. İzmirliyan'ın mimarlığında üst örtü sistemleri dışında tümüyle Orta Çağcı unsurlara yer verilmektedir. Büyük olasılıkla orijinal planlarda geleneksel Ermeni mimarisinin unsurlarına yer verilmeyecek ve eklektik bir yapı ortaya koyulmamış olacaktır. Ancak 1968 yılında eklenen çan kulesinde Ermeni geleneklerine referans verilirken bile, İzmirliyan'ın yapıda tercih ettiği Neo Gotik stile sadık kalınmaya çalışılmıştır.

¹⁵³ A.g.e., s.321.

a. Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin batı cephesi, 2024 (Tolga Değerlier)

b. Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin güney cephesi, 2024 (Tolga Değerlier)

c. Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin apsis cephesi, 2024 (Tolga Değerlier)

Tablo 67

3. Ortodoks Kiliselerinde Orta Çağcılık

3.1. Rum Ortodoks Kiliseleri

3.1.1. Tarlabası Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi

Diğer İsimler: Ayios Konstantinos ve Ayia Eleni Rum Ortodoks Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1856-1861

Mimarlar: Konstantinos Karatzas

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beyoğlu, Çukur Mahallesi

Kalyoncu Kulluğu Caddesi'nde yer alan Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi, Mimar Konstantinos Karatzas tarafından 1856-1861 yılları arasında inşa edilmiştir.¹⁵⁴ Mustafa Cezar'a göre kilisenin inşası bittikten çok kısa süre sonra yapının genişletilmesi istenmiş ve 1867'de büyütülmesi için çalışmalar yapılmıştır. Ancak Cezar bugün ki kilisenin 1897 yılında, eskisinin yerine inşa edildiğini ifade etmiştir.¹⁵⁵ İlginç olan kilisenin avlu girişinde yer alan kitabede 1881 yılı yazmaktadır ancak bu tarih muhtemelen kilisenin müstemilat, okul ve çeşme gibi yapıları ile ilgilidir.

Kilise Latin haçı planlıdır, naosu 3 neflidir ve transept karesinden; içten dairesel, dıştan poligonal bir kasnak üzerinde kubbe yükselmektedir. Kilisenin Orta Çağcı unsurlarının başında batı cephesinde (**Tablo 68a**) bulunan iki çan kulesi gelmektedir. Çan kulelerinin ilk kademelerinde, tüm cephelerinde aynısı tekrar edecek şekilde, kısa sivri kemerin içinde aynı formda kısa sivri kemerli pencere açıklıkları (**Tablo 68b**) bulunmaktadır. Çanın yer aldığı ikinci kademede üç dilimli yuvarlak kemerli açıklıklardan oluşan arkad yer almaktadır. Çan kulesinin ilk katı Neo Gotik stili, ikinci katıysa Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır. Kilisenin çan kulelerinin çıkıntıları çok uzun olmadığından naosun duvarı ile aralarında sağır sivri kemerler bulunmaktadır. Aynı duruma transept kollarıyla, naos duvarı arasında da rastlanmaktadır. Transept kollarının üzerinde tıpkı çan kulelerindeki benzer formda ikişer tane kısa sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Kilisenin iç mekânında Orta Çağcı unsurlara rastlanmamaktadır.

Kilisenin inşa süreçleri oldukça karmaşık bir şekilde geliştiği için hangi bölümlerin hangi yıllarda yapıya dâhil edildikleri tam olarak kestirilememektedir. Transept kolları, batı cephesi ve apsis büyük olasılıkla aynı dönemin mimari unsurlarıdır. Pencere düzenlemelerinin kısa sivri kemerli oluşları bizlere çok da gelişmiş bir Neo Gotik stili yansıtmamaktadır. Dolayısıyla 1861 yılında tamamlanan bölümlerden olmaları da oldukça olasıdır. Ayrıca bu pencere formlarının benzerleri Heybeliada'daki Aya Nikola Kilisesi'nde de karşımıza çıkmaktadır ve o yapı da 1857 yılında inşa edilmiştir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda kilise gerçekten de 1897 yılında mı inşa edilmiştir, bunun sorgulanması gerekmektedir.

¹⁵⁴ Evangelia Aleksandru Şarlak, *İstanbul'un 100 Kilisesi*, İBB Kültür A.Ş., İstanbul, 2010, s.105.

¹⁵⁵ Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, s.116, 119.

	
<p>a. Tarlabası Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Tarlabası Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi'nin çan kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 68</p>	

3.1.2. Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi

Diğer İsimler: Ayios Nikolaos Kilisesi, Çarşı Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1857

Mimarlar: Hacı Stefanis Gaitanakis

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

Adres: Adalar, Heybeliada Mahallesi

Aya Nikola Kilisesi, Eceabatlı Mimar Hacı Stefanis Gaitanakis tarafından eski bir Bizans kilisesinin yerine 1857 yılında inşa edilmiştir. Depremden hasar gören bu yeni kilisenin de sonradan onarıldığı ve kimi değişikliklere maruz kaldığı bilinmektedir.¹⁵⁶

Kilise kubbeli bazilikal planlıdır ve tüm cephelerinde yer alan Orta Çağcı kısımlar birbirlerinin aynısı olacak şekilde tasarlanmıştır. Cephelerde bulunan alınlıkların hemen altındaki sekizgen pencere açıklıklarının iki yanında bulunan kısa sivri kemerli pencere açıklıkları, Aya Konstantin ve Aya Eleni Kilisesi'nin kısa sivri kemerli pencere açıklıklarıyla benzerlik göstermektedir. Kilisenin iç mekânında yer alan despot tahtı dört köşesindeki köşe kulesi benzeri tepe süslemeleri ve alınlıklarıyla Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır.

Mimar Hacı Stefanis Gaitanakis'in iki küçük kardeşi Hacı Dimitris Gaitanakis ve Hacı Savvas Gaitanakis de mimardır.¹⁵⁷ Stefanis Gaitanakis'in inşa ettiği kilisenin mimari olarak Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi'yle olan benzerliği bizlere, hakkında pek de fazla bilgiye sahip olmadığımız Mimar Konstantinos Karatzas ve Mimar Hacı Stefanis Gaitanakis arasında bir etkileşimin söz konusu olabileceğini göstermektedir. Zira kubbeli bazilikal planlı inşa edilmiş olan bu kiliselerin 1856'da verilen Islahat Fermanı'yla birlikte kubbe yapımına izin verilmesinden çok kısa süre sonra inşa edildiklerinin de unutulmaması gerekir.

	<p>a. Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 69</p>	

¹⁵⁶ Şarлак, *İstanbul'un 100 Kilisesi*, s.157.

¹⁵⁷ Savvas Tsilenis, "İstanbul'un Rum Mimarları ve Eserleri", Çev. Tanas Zarangalis, *mimar.ist*, sayı 17 (2005), s.22.

3.1.3. Panayia Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi

Diğer İsimler: Evangelistra Rum Ortodoks Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1877-1893

Mimarlar: Petrakis Mimaridis

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beyoğlu, Yenişehir Mahallesi

Mimar Petrakis Mimaridis'in 1877-1893 yılları arasında inşa etmiş olduğu Panayia Evangelistria Kilisesi'nin açılışı 1894 yılında gerçekleştirilmiştir. Maddi problemler sebebiyle inşaatın tamamlanması 16 yıl sürmüştür.¹⁵⁸ Kilisenin hemen yanında bir ayazma ve diğer yanında 1930 yılında inşa edilen ek yapı yer almaktadır.

Yapının mimarisinde genel olarak Neo Bizans üslubu hâkim olsa da, özellikle pencere ve kemer düzenlerinde Neo Gotik stili tercih edilmiştir. Kilisenin batı cephesi (**Tablo 70a**); narteksin bulunduğu dışa taşkın orta kütle ve çan kulelerinin yer aldığı, geri plandaki yan kütlelerden meydana gelmektedir. Orta kütlede üçlü lentolu giriş açıklıkları (**Tablo 70c**) ve üzerlerinde, içlerinde figüratif rölyefler bulunan yuvarlak kemerli alınlıklar yer almaktadır. Üstte bulunan üçlü pencere açıklıklarının sivri kemerleri Oryantalist tarzda ele alınmışlardır. Üst katta; ortada ikili yuvarlak kemerli pencere açıklıkları ve yanlarda birer tane ortasında yonca motifi bulunan sivri kemerlerin içinde, ikişerli yuvarlak kemerli pencere açıklıkları (**Tablo 70e**) yer almaktadır. En tepede yapıya sonradan ilave edilmiş olması muhtemel saat (**Tablo 70a**) yer almaktadır. Çan kulelerinin batı cepheleriyle yan cepheleri birbirlerinden biraz farklıdır. Batı cephede; altta sivri kemerli pencere açıklığı, üstte Oryantalist tarzda ele alınmış kısa sivri kemerli pencere açıklığı, onun üstünde de kısa sivri kemerli bir başka pencere açıklığı yer almaktadır. Kapalı olan bu bölümlerin üstünde sivri kemerli bir baldakeni andıran çan kuleleri (**Tablo 70d**) yükselmektedir. Altta dört yöne açılan sivri kemerler, üstte daha küçük boyutlu ikili sivri kemerler ve onların üstünde de yuvarlak açıklıklar yer almaktadır. Çan kulelerinin her ikisi de göğe yükselme izlenimi uyandıran sivri piramidal çatılarla örtülüdür. Yan cephelerde (**Tablo 70b**) çan kulelerinin Batı cephelerindeki tasarım devam etmektedir. Tek fark, kubbenin iki yanında bulunan dışa taşkın kütlelerin iki yanlarında alt katta sivri kemerli pencere açıklıklarının bulunuyor olmasıdır. Dışa taşkın yan kütleler üzerinde, batı cephesindeki saatin altındaki kurgu tekrar edilmektedir. Doğu cephesinde dışa taşkın üçlü apsis bulunmaktadır; ortadaki büyük apsis poligonal, yanlardaki küçük apsisler silindirik formdadır. Kilisenin ortadaki büyük kubbesi her açıdan Neo Bizans üslubunda ele alınmıştır.

Kilisenin iç mekânında, ikonastasisin hemen solunda yer alan ikonanın bulunduğu altar vitrini iki dilimli yuvarlak kemerli tepe süslemeleriyle Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır. Ayrıca ikonastasisin ortadaki bölümünde yer alan ikili yuvarlak kemerleri çevreleyen üçlü yuvarlak kemer düzeni, Aya Triada Kilisesi'nin ikonastasisindeki kemer düzenine benzemektedir ve Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır.

¹⁵⁸ Şarlak, *İstanbul'un 100 Kilisesi*, s.96.

Panayia Evangelistria Kilisesi, mimari açıdan belki de tüm Rum Ortodoks kiliseleri arasında Neo Gotik stili en çok yansıtan eserdir. Kilisenin mimarisinde Neo Gotik, Neo Bizans üslubuyla eklektik olarak yorumlanmıştır. Yapının mimarı Petrakis Mimaridis, adından da anlaşılacağı üzere mimar bir aileye mensuptur. Dolayısıyla Mimaridis, isminin hakkını vererek Panayia Evangelistria Kilisesi'nde, ortaya son derece nitelikli bir eser çıkarmıştır.

a. Panayia Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi, 2018 (Tolga Değerlier)

b. Panayia Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi'nin güney cephesi, 2018 (Tolga Değerlier)

c. Panayia Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi'nin üçlü girişi, 2018 (Tolga Değerlier)

d. Panayia Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi'nin çan kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)

e. Panayia Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi'nin pencere detayları, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 70

3.1.4. Aya Triada Kilisesi

Diğer İsimler: Aya Triada Rum Ortodoks Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1867-1887

Mimarlar: Potessaros, Vassilaki Ionnidis Efendi

Baniler: Yorgo Zarifi (finansör), E. Eugenides (finansör), Stefanoviç Skilistsis (finansör), G.Koronaos (finansör)

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beyoğlu, Katipmustafa Çelebi Mahallesi

Kilisenin bulunduğu arazide eskiden küçük bir mezarlığın bulunduğu, 1865 yılındaki kolera salgını nedeniyle mezarların Şişli'ye nakledildiği bilinmektedir. 1867 yılında Aya Triada Kilisesi'nin temeli atılmış, inşaat işi Mimar Potessaros'a verilmiştir. 1876 yılında kilisenin inşasını Mimar Vassilaki Ionnidis Efendi devralmış ve kitabeye onun adı yazılmıştır. Ayrıca İkonagraf Sakelarios ve Heykeltıraş Aleksandros Krikelis'in de projede yer aldıkları bilinmektedir.¹⁵⁹ Yapının kimi unsurları Panayia Evangelistria'yla benzerlik göstermektedir. Her iki yapı da Osmanlı İmparatorluğu'nda kubbeli bazilikal planlı inşa edilen ilk Rum Ortodoks kiliselerindedir.

Yapı kapalı Yunan haçı planlıdır ve yapı genelinde neredeyse kusursuz bir simetri hâkimdir. Neo Klasik, Neo Bizans ve Neo Romanesk üslupların eklettik olarak yorumlandığı yapıda; Çırağan Sarayı'ndakilere benzer tasarıma sahip pencere açıklıkları (**Tablo 72d**), Neo Gotik stile oldukça yakındır. Yapının batı cephesinde (**Tablo 71a**) bulunan üst kat pencereleri ve alınlıktaki büyük gül pencere (**Tablo 72b**) Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurlardır. Orta bölümde yuvarlak kemerli pencere açıklıklarının (**Tablo 72d**) içlerinde üç dilimli sivri kemerler bulunmaktadır ve bu pencerelerin aralarında daha küçük yuvarlak kemerler içinde küçük gül pencereler (**Tablo 72c**) yer almaktadır. Aynı dıştan yuvarlak kemerli, içten üç dilimli sivri kemerli pencere açıklıkları; çan kulelerinin öteki yanlarında da yer almaktadır. Çan kulelerinin üzerindeki yuvarlak kemerlerin (**Tablo 72c**) içinde çok daha farklı ve özgün bir tasarım bulunmaktadır. Çan kulelerinin bir üst katlarında yuvarlak kemerlerin içlerinde ikili üç dilimli sivri kemerler (**Tablo 72e**) yer almaktadır. Yan cephelerde ikonastasisin iki yanına denk gelen yuvarlak kemerli pencere açıklıkları (**Tablo 72f**) da batı cephesindeki çan kuleleri üzerinde bulunan yuvarlak kemerli pencere açıklıkları gibi özgün bir tasarıma sahiplerdir. Ancak bu açıklıklar iç mekânda galeri katıyla kesintiye uğramadıklarından çok daha uzun ve çok daha gelişmiş tasarımlardır. Batı cephesi dışında kalan tüm cephelerde yuvarlak kemerli alınlıklar ve içlerinde gül pencereler (**Tablo 71b, 71c**) yer almaktadır. Doğu cephesinde (**Tablo 72a**) bu gül pencere dışında herhangi bir Orta Çağcı unsur bulunmamaktadır. Bunların dışında yapının tüm cephelerinde yer alan ve Orta Çağcılık özelliği gösteren son kısım, çatı silmelerinin hemen altında bulunan yuvarlak kemerli körarkatlardır. Hatta aynı körarkatlar çan kulelerinin üst örtü silmelerinin altlarında da yer almaktadır.

Kilisenin narteksinde (**Tablo 73a**) üst örtü çapraz tonoz şeklindedir ancak

¹⁵⁹ A.g.e., s.93-94.

kalemişi süslemeler söz konusu çapraz tonozlara kaburgalı çapraz tonoz görünümü vermiştir. Naosta aynı üst örtü kurgusu hem galeri katında, hem orta nefte, hem de yan neflerde tekrar edilmiştir. Yapının tüm gül pencereleri figüratif olmayan vitraylarla süslüdür ve ikonastasisin iki yanındaki yuvarlak kemerli pencerelerde de kısmen vitray süsleme kullanılmıştır. İç mekânda en dikkat çekici Orta Çağcı unsurlardan birisi de ikonastasisin (**Tablo 73d**) iki bölümlü yuvarlak kemerli Neo Romanesk kısımlarıdır. Bu tasarım Panayia Evangelistria'nın ikonastasisinde de uygulanmıştır.

Aya Triada Kilisesi, diğer Rum Ortodoks kiliselerinin arasında Panayia Evangelistria Kilisesi'yle birlikte Orta Çağcı stil ve üslupların en etkili şekilde kullanıldığı iki yapıdan birisidir. Kubbeli bazilikal planlı Rum Ortodoks kiliseleri arasında bir öncü olan yapının mimari tasarımı iki ayrı mimarın ele aldığı, iki ayrı süreçten geçmiştir. Neo Klasik, Neo Bizans ve Neo Romanesk üsluplar eklektik olarak yorumlanmış ancak tıpkı Çırağan Sarayı'ndaki gibi Neo Romanesk unsurlar kendi içlerinde neredeyse Neo Gotik stili de barındırmışlardır. Hatta her iki yapının bu pencere açıklığı tasarımı o kadar birbirlerine benzendir ki, iki yapısının mimari tasarım süreçlerinde bir etkileşimin yaşanmış olması oldukça mümkündür.

a. Aya Triada Kilisesi'nin batı cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)

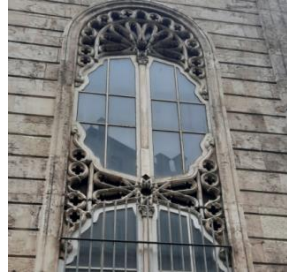

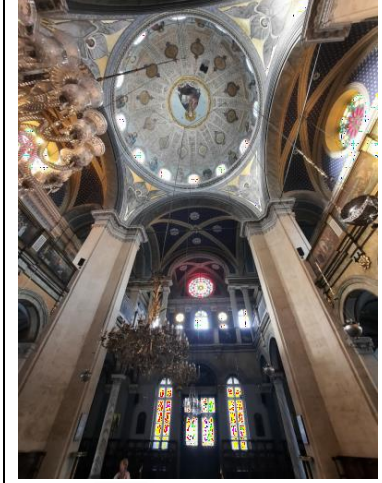

b. Aya Triada Kilisesi'nin güney cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Aya Triada Kilisesi'nin kuzey cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 71

		
<p>a. Aya Triada Kilisesi'nin apsisi, 2019 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Aya Triada Kilisesi'nin batı cephesindeki gül pencere, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	
		
<p>c. Aya Triada Kilisesi'nin çeşitli formlardaki pencereleri, 2023 (Tolga Değerlier)</p>		
		
<p>d. Aya Triada Kilisesi'nden Neo Gotik pencere şebekesi detayı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>e. Aya Triada Kilisesi'nin çan kulesinden Neo Gotik pencere şebekesi detayı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Aya Triada Kilisesi'nden Neo Gotik pencere şebekesi detayı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
		
<p>g. Aya Triada Kilisesi'nin batı cephesinde yer alan bir melek kabartması, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>h. Aya Triada Kilisesi'nin batı cephesinde yer alan bir melek kabartması, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	
<p>Tablo 72</p>		

		
<p>a. Aya Triada Kilisesi'nin narteksinden görünüm, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Aya Triada Kilisesi naosundaki yan neften görünüm, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>c. Aya Triada Kilisesi'nin naosundan kubbeye bakış, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
		
<p>d. Aya Triada Kilisesi'nin ikonastasisi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>		
<p>Tablo 73</p>		

3.1.5. Ayios Eleftherios Kilisesi

Diğer İsimler: Aya Lefter Rum Mezarlığı Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1880

Mimarlar:

Baniler: Ayios Eleftherios Kadınları Derneği

Yapı Türü: Kilise

Adres: Şişli, Yayla Mahallesi

Aya Lefter Rum Mezarlığı'nın içinde bulunan Ayios Eleftherios Kilisesi, 1880 yılında cenaze törenlerinin düzenlenebilmesi için Ayios Eleftherios Kadınları Derneği tarafından inşa ettirilmiş bir mezarlık kilisesidir.¹⁶⁰

Kilisenin batı cephesinde (**Tablo 74a**) yapıya sonradan ilave edilmiş olan narteks bölümü yer almaktadır. Narteks bölümünü yok sayacak olursak kilisenin üçgen çatısının kalkan duvarı üzerinde; Neo Gotik stili yansıtan, Aya Triada Kilisesi'nde çan kulelerinin altlarındaki pencere açıklığı tasarımlarına benzeyen, sivri kemerli pencere açıklığı (**Tablo 74b**) yer almaktadır. Bugün narteksin içinde kalan ancak orijinalinde dış cephede olan kilisenin giriş kapısı (**Tablo 75a**) bu pencerenin hemen hizasında bulunmakta ve hemen üzerinde bulunan sivri sağır kemer duvarın ağırlığını kapının iki yanına aktarmaktadır. Kapı açıklığındaki bu sistem yan cephelerde (**Tablo 74c, 74d**) bulunan pencere açıklıklarında da aynı şekilde uygulanmıştır. Doğu cephesinde (**Tablo 74e**), iç tasarımı batı cephesindeki benzer şekilde ele alınmış daha Oryantalist formu bir sivri kemerli pencere açıklığı (**Tablo 74f**) yer almaktadır. Hem doğu, hem de batı cephesindeki bu pencere açıklıkları figüratif olmayan renkli vitraylarla süslenmişlerdir. Benzer anlayış Aya Triada Kilisesi'nin gül pencerelerinde de görülmektedir. İç mekânda Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurlardan biri kapının hemen yanında yer alan "*Persli Aziz Anastasius ve İskenderiyeli Aziz Euphrosyne*"nin tasvir edildiği ikonun yer aldığı altar vitrinidir (**Tablo 75b**). Vitrinin iki yanından köşe kulesi gibi yükselen tepe süsleri Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır. Kapının diğer yanındaki vitrinde (**Tablo 75c**) "*Transfigürasyon*" sahnesinin tasvir edildiği ikonun bulunduğu altar vitrininde, kemer neredeyse Neo Romanesk üslubu yansıtmak üzere üç dilimli kemeri andıran bir forma sahiptir. Üç dilimli formun tepesi birleştirilmiş ve küçük bir madalyona dönüştürülmüştür.

Ayios Eleftherios Kilisesi, bir mezarlık kilisesi olduğu için daha küçük boyutlarda bir yapıdır. Pencere kemerlerinin içlerindeki süslemelerin Aya Triada Kilisesi'ndekilerle hemen hemen aynı oluşu ve inşa tarihlerinin aynı döneme rastlaması, yapının mimarının Vassilaki Ionnidis Efendi olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca doğu cephesinin hafif Oryantalist tarza kaçan sivri kemerli pencere formu, Panayia Evangelistria Kilisesi'nin batı cephesindeki kapıların üzerlerinde yer alan pencerelerle benzeşmektedir. Bununla birlikte farklı Rum mimarların arasında etkileşimlerin olabileceği de göz önünde bulundurulması gereken bir olasılıktır.

¹⁶⁰ A.g.e., s.107.

a. Ayios Eleftherios Kilisesi, 2023 (Tolga Değerlier)

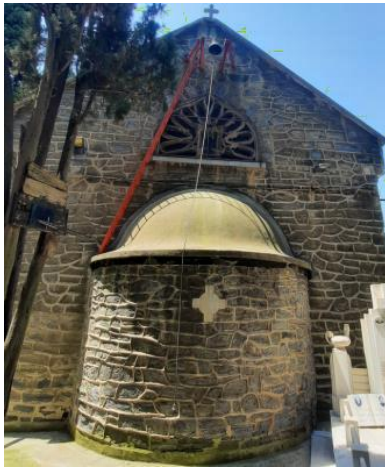
b. Ayios Eleftherios Kilisesi'nin batı cephesindeki pencere, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Ayios Eleftherios Kilisesi'nin güney cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Ayios Eleftherios Kilisesi'nin kuzeybatıdan görünümü, 2023 (Tolga Değerlier)

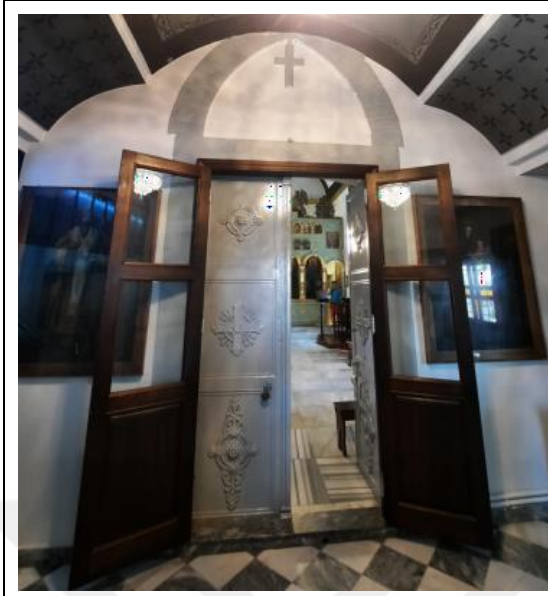

e. Ayios Eleftherios Kilisesi'nin apsisi, 2023 (Tolga Değerlier)

f. Ayios Eleftherios Kilisesi'nin doğu cephesi penceresi, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 74

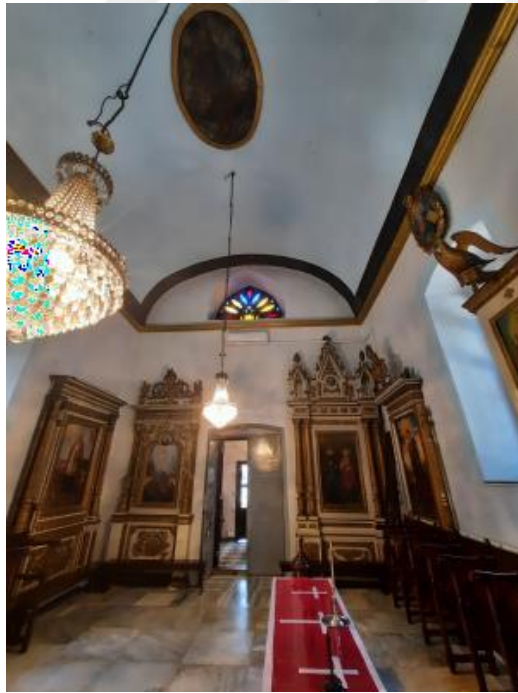
a. Ayios Eleftherios Kilisesi'nin narteksinden naosa geçişi sağlayan kapı, 2023 (Tolga Değerlier)

b. Ayios Eleftherios Kilisesi'nin naosunda bir altar vitrini, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Ayios Eleftherios Kilisesi'nin naosunda bir altar vitrini, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Ayios Eleftherios Kilisesi'nin naosundan narteks kapısına bakış, 2023 (Tolga Değerlier)

e. Ayios Eleftherios Kilisesi'nin naosundan ikonastasisine bakış, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 75

3.1.6. Meryem Ana Muhliotissa Kilisesi

Diğer İsimler: Moğolların Meryemi Kilisesi, Kanlı Kilise

İnşa Tarihleri: 1261 (kilisenin inşa tarihi), 1892 (çan kulesinin inşa tarihi)

Mimarlar:

Baniler: Maria Paleologina

Yapı Türü: Kilise

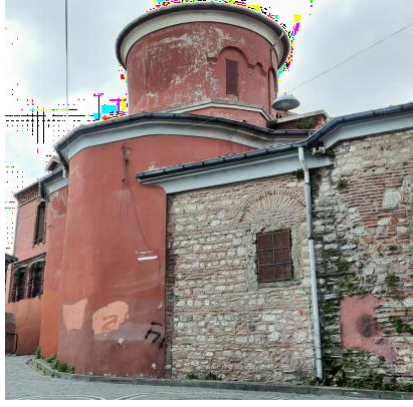

Adres: Fatih, Balat Mahallesi

İstanbul'da Bizans'tan günümüze dek kilise olarak kullanılmaya devam edilen tek yapı olan Kanlı Kilise, uzun yıllar boyunca pek çok restorasyon ve eklemelere maruz kalmış oldukça eklektik bir yapıdır. İlk olarak 1261 yılında İmparator VIII. Mihail Paleologos'un kızı Prenses Maria Paleologina tarafından inşa ettirilen manastır kilisesi, İstanbul'un Fethi'nden sonra Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Kalfa Hristodulos'a onartılmıştır. Yapı uzun yıllar boyunca defalarca kez çeşitli sebeplerle onarımlar görmüş ve eklemelerle büyütülmüştür.¹⁶¹ 1892 yılında yapının güneybatı köşesine bir çan kulesi eklenmiştir.

Bir Bizans yapısı olmasının yanında Kanlı Kilise (**Tablo 76a**), yıllar içinde eklenmiş kimi farklı stil ve üsluplara da sahiptir. Esasında çalışmanın kapsamına alıp almamak konusunda en çok ikileme düştüğüm yapı olan bu eseri kapsama almamın tek nedeni Fener Rum Lisesi'yle kurduğu ilişkidir (**Tablo 76b**). Kilisenin 19.yy'da inşa edilmiş olan çan kulesinin (**Tablo 76b, 76c, 76d**) mimarisi, manastırın hemen arkasındaki Fener Rum Lisesi'nin mimarisiyle bir uyum içindedir. Esasında Neo Bizans üslubunu yansıtan çan kulesi, pek eşi benzerine rastlanmamış, oldukça özgün bir eserdir. Yapının üstü piramidal bir çatıyla örtülüdür ve çatı saçağında bulunan dendan ve testere dişi benzeri süslemeler Neo Bizans ve Neo Romanesk üslupları çağrıştırırlar. Geri kalan unsurlar ağırlıklı olarak Bizans, Barok ve Neo Bizans üsluplarını yansıtmaktadırlar.

Çan kulesinin Fener Rum Lisesi'yle kurduğu ilişki yapının mimarının Konstantinos Dimadis olabileceğini düşündürmektedir. 1892 yılında Konstantinos Dimadis'in İstanbul'da mı olduğu yoksa Yunanistan'a mı taşındığı tam olarak bilinmemektedir. İstanbul'da en son 1885 yılında Sivastopol Köşkü'nü tamamlayan mimarın 1901 yılında vefat ettiği bilindiğinden, 1892 yılında İstanbul'da söz konusu çan kulesini inşa etmiş olması son derece mümkündür. Çan kulesinin mimarisi hem Neo Bizans üslubuyla, Kanlı Kilise'nin Bizans kimliğiyle; hem de Dimadis'in mimari stiline benzerliğiyle, Fener Rum Lisesi'yle uyumludur. Eğer ki çan kulesi Dimadis'in eseriye, bu yapı mimarın İstanbul'da inşa ettiği bilinen son yapı ve bunun da ötesinde inşa ettiği bilinen tek dini mimari eseri olacaktır.

¹⁶¹ A.g.e., s.19-20.

		
<p>a. Meryem Ana Muhliotissa Kilisesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Meryem Ana Muhliotissa Kilisesi'nin çan kulesi ve arka planda Fener Rum Lisesi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	
		
<p>c. Meryem Ana Muhliotissa Kilisesi'nin çan kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Meryem Ana Muhliotissa Kilisesi'nin çan kulesinin farklı bir açıdan görünümü, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>e. Meryem Ana Muhliotissa Kilisesi'nin çan kulesi kitabesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 76</p>		

3.1.7. Taksiarhis Rum Ortodoks Kilisesi

Diğer İsimler: Aya Strati Taksiarhi Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1896-1899

Mimarlar: Georgios G. Kovvas

Baniler: Kostaki Musurus Paşa

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beşiktaş, Kültür Mahallesi

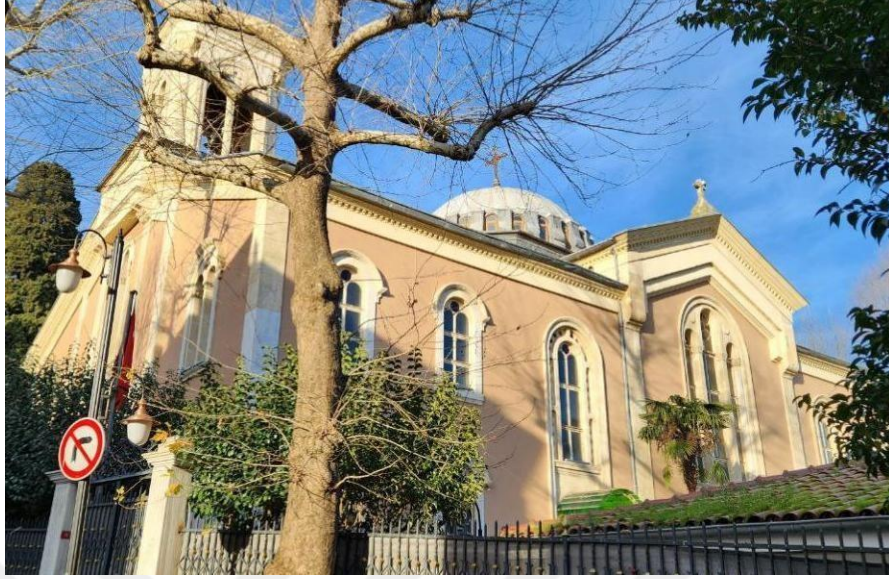
Kilise, 1896-1899 yılları arasında, Kostaki Musurus Paşa tarafından Mimar Georgios G. Kovvas'a inşa ettirilmiştir. Kilisenin avlusunda, Musurus Paşa'nın aile mezarlığı yer almaktadır.¹⁶² Kilisenin banisi Kostaki Musurus Paşa, 1891 yılında vefat ettiği için, kilisenin tamamlandığını görememiştir.¹⁶³ Kovvas'ın 1921 yılında Arnavutköy'deki Stavridu Apartmanı'nı da inşa eden mimar olduğu düşünülmektedir.

Yapının batı cephesinde (**Tablo 76b**) tam ortada çan kulesi yükselmektedir. Çan kulesinin tüm cephelerinde birer tane yuvarlak kemerle çevrelenen ikili yuvarlak kemerli açıklıklar yer almaktadır. İkili yuvarlak kemer açıklıklarının ortalarında küçük birer haç motifi bulunmaktadır. Çan kulesinin hemen altındaki yuvarlak kemer, üçlü yuvarlak kemerli pencere açıklığı şeklinde ele alınmıştır. Yanlarda bulunan pencereler, çan kulesindeki açıklık tasarımının pencere olarak uyarlanmış halleridir. Yan cephelerde (**Tablo 76a**) ortada yer alan üçgen çatılı bölümlerde yer alan pencereler, batı cephesindeki çan kulesinin altındaki pencere düzenlemesinin aynısıdır. Yan cephelerdeki diğer ikili yuvarlak kemerli pencere açıklıkları, batı cephesindekilerden çok daha sade bir tasarıma sahiptir. Yapının doğu cephesinde Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurlara rastlanılmamıştır. İç mekânda, ortadaki kubbe haricinde tüm bölümlerin üst örtü sistemi kaburgalı çapraz tonozdur. Kaburgalı çapraz tonozların kilit taşları oldukça küçüktür ve yapıda Neo Gotik farklı unsurların bulunmaması nedeniyle Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadırlar.

Taksiarhis Rum Ortodoks Kilisesi'nin Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurları Neo Romanesk üslubu yansıtan pencere tasarımları ve kaburgalı çapraz tonoz sistemleridir. Yapının genelinde Neo Bizans ve Neo Romanesk üsluplar hâkimdir. Aya Triada Kilisesi'ndeki kaburgalı çapraz tonoz taklidi kalemışlerinin aksine bu yapıda gerçekten de kaburgalı çapraz tonozların kullanımı tercih edilmiştir.

¹⁶² Evangelia Aleksandru Şarlak, *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s.175.

¹⁶³ Muhammed Said Kardaş, *Kostaki Musurus Paşa'nın Londra Sefirliği (1853-1856)*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023, s.76.

a. Taksiarhis Rum Ortodoks Kilisesi, 2024 (Tolga Değerlier)

b. Taksiarhis Rum Ortodoks Kilisesi, 2024 (Tolga Değerlier)

Tablo 76

3.1.8. Aya Yani Kilisesi

Diğer İsimler: Ayios Ioannes Prodromos Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1899

Mimarlar: Nikolaos Dimadis

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

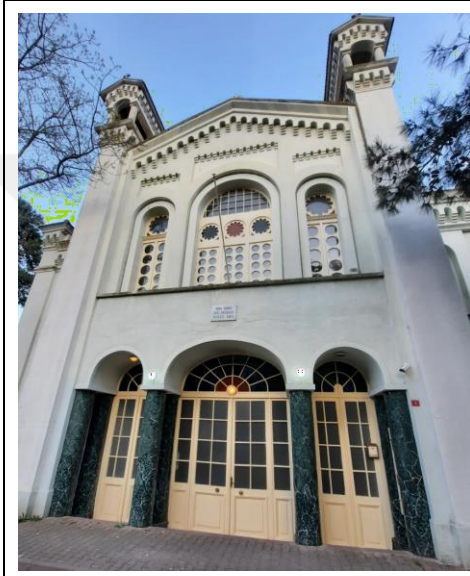
Adres: Adalar, Burgazada Mahallesi

Tarihi Bizans'a kadar uzanan kilisenin bugün ki yapısı 1894 depreminde yıkılan eski kilisenin yerine 1899 yılında, Mimar Nikolaos Dimadis tarafından inşa edilmiştir. Nikolaos Dimadis, çalışmamın kapsamında ele aldığım; Fener Rum Lisesi ve Bulwer Şatoları gibi Orta Çağcı yapıların mimarı Konstantinos Dimadis'in oğludur.¹⁶⁴

Kilisenin batı cephesinde (**Tablo 77a**), ön planda narteks ve giriş açıklıklarının yer aldığı orta kütle ile naosun yer aldığı yan kütleler bulunmaktadır. Kilisenin pencere düzenlemelerinin tümü yuvarlak kemerlidir. Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümler, çatı silmeleri altındaki Neo Romanesk körarkatlar ve girişin iki yanında yer alan baldaken formlu çan kuleleridir. Körarkatlar kubbe çevresinde ve yapının köşelerindeki ağırlık kulelerinin üst örtüleri altında tekrar edilmişlerdir. Yapının tüm cephelerinde bu körarkatlar devam etmektedir. Yapının esas Orta Çağcılık özelliği gösteren pencere açıklıkları doğu cephesinde (**Tablo 77b**) yer almaktadır. Doğu cephenin kütleli yapının genelinden biraz daha yüksekçe ele alınmıştır ve burada poligon planlı üçlü apsis yer almaktadır. Orta apsisin üzerinde üç tane ikili yuvarlak kemerli pencere açıklığı ve tepelerinde gül pencere, altlarında ikili yuvarlak sağır kemer bulunmaktadır. Yan apsislerde de birer tane ikili yuvarlak kemerli pencere açıklığı ile üstte birer tane yuvarlak kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Apsislerin arasında ikişerli yuvarlak sağır kemer bulunmaktadır ve sanki orta apsisin altındaki kemerlerle bir körarkat görüntüsü verilmek istenmiştir. Orta apsisin üzerindeki orta kütlede üç tane yuvarlak kemer bulunmaktadır; ortadaki yuvarlak kemerin içinde üçlü yuvarlak kemerli körarkat ve yandaki yuvarlak kemerlerin içinde ikili yuvarlak kemerli körarkat yer almaktadır. Yan apsislerin üzerindeyse yedili yuvarlak kemerli körarkatlar bulunmaktadır ve yan apsislerin üzerindeki kütlelerin en tepelerinde, tüm cepheleri dolaşan daha küçük boyutlu yuvarlak kemerli körarkatlar devam etmektedir. Güney cephede, yan apsislerin üzerindeki yedili körarkatların beşli olanları aynı kütle üzerinde ele alınmış ve altında da üçlü yuvarlak kemerli pencere açıklıkları tasarlanmıştır. Kuzey cephede, güneydeki beşli körarkat aynen yer almış ancak altındaki üçlü yuvarlak kemerli pencere açıklığı düzenlemesi yerine yuvarlak bir kemerin içinde ikili yuvarlak kemerli pencere açıklığı düzenlemesi tercih edilmiştir. Altta da yuvarlak bir kemerin içinde üçlü yuvarlak kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır.

¹⁶⁴ Selin Karsan, *Burgazada Kense Sit Koruma Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007, s.25. Şarlak, *İstanbul'un 100 Kilisesi*, s.158.

Kimi kaynaklar Konstantinos Dimadis ve oğlu Nikolaos Dimadis'in Aya Yani Kilisesi'nin inşaatında beraber çalışmış olabileceklerini öne sürmektedir.¹⁶⁵ 1895 yılına ait Zabtiye Nezareti'nden, Hariciye Nezareti'ne gelen bir belgede İstanbul'da yaşayan Mimar Nikolaos Dimadis'in, arkadaşı Elbiyad Nikoaides ile birlikte, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde gerçekleşen hırsılık olaylarının sanıklarından oldukları ifade edilmiştir.¹⁶⁶ Davanın sonucunun ne olduğunu bilmesek de 1899 yılında mimarın Aya Yani Kilisesi'ni inşa ettiğini ve o tarihlerde hala çalışmaya devam ettiğini görebilmekteyiz. Kilisenin doğu cephesi kütlesi, yüksek bir şekilde ele alınarak adeta yokuş aşağıdan gelen ziyaretçilerde bir şato izlenimi uyandırılmak istenilmiştir.

a. Aya Yani Kilisesi'nin batı cephesi, 2022 (Tolga Değerlier)

b. Aya Yani Kilisesi'nin doğu cephesi, 2022 (Tolga Değerlier)

Tablo 77

¹⁶⁵ Sözbir, *İstanbul Yeniköy Zoğrafyon Rum Kız İlkokulu Restorasyon Projesi*, s.17.

¹⁶⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), HR.TH., No. 165, Gömlek No. 54

3.1.9. Aya Mina Rum Ortodoks Kilisesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1833

Mimarlar: Konstantin Yolasıǧmazis

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

Adres: Fatih, Kocamustafapaşa Mahallesi

Samatya'nın eski kiliselerinden biri olan Aya Mina Kilisesi, Mimar Konstantin Yolasıǧmazis tarafından, Ayios Karpos ve Papylos Kilisesi kalıntılarının yerine 1833 yılında inşa edilmiştir.¹⁶⁷ Hemen bitişiğinde söz konusu azizlere ithaf edilmiş 4.-5.yy'lara tarihlenen martiryonun kalıntıları yer almaktadır.¹⁶⁸ Bugün tarihi yapı niteliksiz eklerle bir eğlence mekanına dönüştürülmüştür. Kilisenin narteksinin yanında Polikarpos Ayazması'na inen merdiven bulunmaktadır.¹⁶⁹ Çan kulesi yapıya 19.yy'ın ikinci yarısında eklenmiştir. Kilise 1955 yılında 6-7 Eylül Olayları'nda hedef alınmış ve büyük zarar görmüştür, daha sonraları da restore edilmiştir.¹⁷⁰ 1958 yılında Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen tarafından restorasyon raporu tutulmuştur.¹⁷¹

Kilisenin üzerine kurulu olduğu Bizans katmanları nedeniyle zaten genel dokunun içinde pek çok tarihsel referans yer almaktadır, bu açıdan değerlendirildiğinde Kanlı Kilise'yle kısmen benzer bir özellik göstermektedir. Genel olarak Neo Bizans üslubunu yansıtan yapının yalnızca kare planlı çan kulesi (**Tablo 78e**) Orta Çağcılık özelliği göstermektedir. Bugün çan kulesine kilisenin içinden geçilerek ulaşılabilir. Çan kulesinin güney cephesinde iki dilimli sivri kemerli ve haç motifli bir kapı açıklığı (**Tablo 78d**) yer almaktadır. Çanın bulunduğu baldaken formlu bölümde dört yöne açılan, iki dilimli sivri kemerler bulunmaktadır. Kapı açıklığındaki kemerin formuyla oldukça benzer olsalar da, bu kez haç motifi yerine altı köşeli yıldız motifleri tercih edilmiştir. Güney cephesindeki sivri kemerli açıklığın hemen altında atı üzerinde Aziz Minas'ı tasvir eden rölyef (**Tablo 78f**) yer almaktadır.

Aya Mina Rum Ortodoks Kilisesi'nin çan kulesi, kilisenin Neo Gotik stili yansıtan tek unsuru olarak 19.yy'ın ikinci yarısında inşa edilmiştir. İstanbul'un en tarihi semtlerinden Samatya'nın sembollerinden birisi olan kulenin açıklık kemerleri, İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliseleri arasında Neo Gotik stili yansıtan belki de en özgün mimari tasarımlardan birisidir. Kilisenin oldukça sade Bizans ve Neo Bizans üsluplarının arasında çan kulesinin mimari stili bir tezat teşkil etmektedir.

¹⁶⁷ Şarlak, *İstanbul'un 100 Kilisesi*, s.45.

¹⁶⁸ Ayça Beygo, *İstanbul Samatya'da Karpos Papylos Martyrion'u*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006, s.39-40.

¹⁶⁹ Şarlak, *İstanbul'un 100 Kilisesi*, s.46.

¹⁷⁰ Wolfgang Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul's*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen, 1977. s.187.

¹⁷¹ Ali Saim Ülgen'in yazdığı, Aya Mina Kilisesi restorasyon raporu için Salt Research, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/90398> (Erişim Tarihi: 21.11.2023)

a. Aya Mina Kilisesi'nin batı cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)

b. Aya Mina Kilisesi'nin doğu cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Aya Mina Kilisesi'nin kitabesi, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Aya Mina Kilisesi'nin çan kulesi'nin Neo Gotik kapısı, 2023 (Tolga Değerlier)

e. Aya Mina Kilisesi'nin çan kulesi'nin Neo Gotik kemerli baldaken bölümü, 2023 (Tolga Değerlier)

f. Aya Mina Kilisesi'nin çan kulesi'nin üzerindeki Aziz Minas rölyefi, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 78

3.1.10. Ayios Fokas Rum Ortodoks Kilisesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1856

Mimarlar: Savvas Kalfa

Baniler: Vasil Muratoğlu, Stefan Anastasiu

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beşiktaş, Mecidiye Mahallesi

Ayios Fokas Kilisesi, 1856 yılında Vasil Muratoğlu, Stefan Anastasiu, yönetim kurulu ve diğer bağışçıların katkılarıyla eski bir kilisenin yerine inşa ettirilmiştir. Yapının mimarı Savvas Kalfa'dır ve kilisenin süslemeleri 1938 yılında Ioannis Küpeli tarafından yaptırılmıştır.¹⁷²

Kilisenin metalden yapılmış olan çan kulesi (**Tablo 79a**), sivri kemerli ve yonca biçimli açıklıklarıyla Büyükdere'deki Santa Maria Latin Katolik Kilisesi'nin çan kulesine benzemektedir. Bu tip demirden yapılmış çan kulelerinin kataloglardan sipariş ediliyor olmaları muhtemeldir ve yapılara sonradan eklenmiş olmaları da oldukça mümkündür. Zaten yapının eski bir fotoğrafında (**Tablo 79b**) çan kulesinin orijinalinde Neo Gotik stili yansıtan farklı bir formda olduğu açıkça görülebilmektedir. Çan kulesi dışında kilisenin naosunda bulunan despot tahtı, sivri kemerli Neo Gotik tepelik saçaklıklarıyla Orta Çağcı bir unsurdur.

Yapı oldukça eklektik bir mimariye sahiptir ve dışarıdan en çok dikkat çeken unsuru metalden yapılmış Neo Gotik çan kulesidir. Bu çan kulesinin daha küçük bir örneğinin, Büyükdere'deki Katolik kilisesinde de bulunuyor oluşu bizlere bu ögenin doğrudan doğruya Avrupa'dan sipariş edilmiş olabileceğini göstermektedir.

	
<p>a. Ayios Fokas Rum Ortodoks Kilisesi'nin çan kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Ayios Fokas Rum Ortodoks Kilisesi (Phebus)</p>
<p>Tablo 79</p>	

¹⁷² *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy*, ed. Mehmet Baha Tanman, Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s.208-209.

3.1.11. Panayia Rum Ortodoks Kilisesi

Diğer İsimler: Panayia Kumariotisa Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1837

Mimarlar:

Baniler: İstefanaki Karatodori

Yapı Türü: Kilise

Adres: Sarıyer, Yeniköy Mahallesi

Sultan II. Mahmud'un saray hekimi, İstefanaki Karatodori (Stefanos Karateodori) tarafından 1837 yılında eski kilisenin yerine inşa ettirilmiştir.¹⁷³ 2017 yılında kilisenin kuruluşunun 180. yıldönümü kutlanılmış ve banisi 150. ölüm yıldönümünde anılmıştır.¹⁷⁴

Kilisenin ahşaptan inşa edilmiş olan üç katlı çan kulesinin (**Tablo 80b, 80c, 80d**) tüm cephelerinde ilk iki katın sivri kemerli, iki bölümlü pencere açıklıkları ve en üst katın daha küçük boyutlu sivri kemerli, tek bölümlü pencere açıklıkları Neo Gotik stili yansıtmaktadırlar. Çan kulesi yapıya çok büyük olasılıkla sonradan eklenmiş bir unsurdur. Kilisenin iç mekânında Neo Bizans üslubu dışında Orta Çağcılık özelliği gösteren herhangi bir öğeye rastlanılmamıştır.

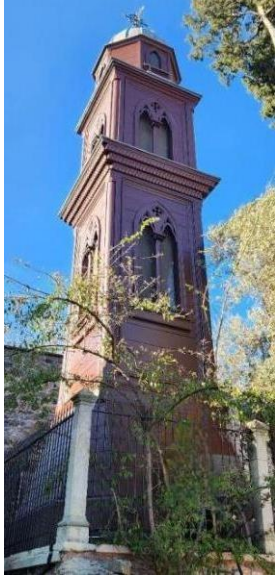
Panayia Kilisesi'nin yalnızca çan kulesi Orta Çağcı özellikler barındırmaktadır, kilisenin geri kalan bölümleri ağırlıklı olarak Neo Bizans üslubunu yansıtmaktadır. Çan kulesi, kiliseden çok daha sonraları inşa edilmiştir ve muhtemelen 19.yy'ın sonlarına tarihlenmektedir.

¹⁷³ Ece Sönmez Pulat, *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Ortamında Rum Ortodoks Kiliselerinin Yapım ve Onarım Süreçleri*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2020, s.300.

¹⁷⁴ Aleksia Kotam, "Yeniköy Panayia Kilisesi 180 yaşında", 12.05.2017, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/18485/yenikoy-panayia-kilisesi-180-yasinda>, (Erişim Tarihi: 21.11.2023)

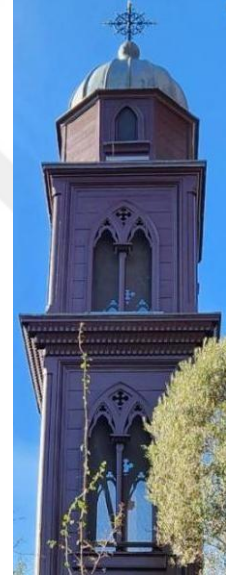
a. Panayia Rum Ortodoks Kilisesi, 2024 (Tolga Değerlier)

b. Panayia Rum Ortodoks Kilisesi'nin çan kulesi, 2024 (Tolga Değerlier)

c. Panayia Rum Ortodoks Kilisesi'nin çan kulesi, 2024 (Tolga Değerlier)

d. Panayia Rum Ortodoks Kilisesi'nin çan kulesi, 2024 (Tolga Değerlier)

Tablo 80

3.1.12. Paşabahçe Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi

Diğer İsimler: Ayios Konstantinos ve Ayia Eleni Rum Ortodoks Kilisesi

İnşa Tarihleri: 1894

Mimarlar: Konstantinos Kaçu

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

Adres: Beykoz, Paşabahçe Mahallesi

Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi'nin kitabesinde aktarılan bilgiye göre yapı 1894 yılında Sultan II. Abdülhamid'in izniyle Mimar Konstantinos Kaçu tarafından eskisinin yerine inşa edilmiştir.¹⁷⁵

Kilisenin batı cephesinde (**Tablo 81b**), kapının iki yanında bulunan iki bölümlü yuvarlak kemerli pencere açıklıklarının sonradan örülerek sağır kemerlere dönüştürüldükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca yuvarlak kemerli pencerelerin kuzey yönündekinin yanında bir de sonradan örülerek sağır kemere çevrilmiş sivri kemerli pencere açıklığı (**Tablo 81c**) bulunmaktadır. Muhtemelen yapının batı cephesindeki kapı zamanla iptal edilerek, yapıya giriş narteksin kuzeyindeki ek kısımdan (**Tablo 81d**) sağlanmıştır. Bu ek bölümün yapıya niçin eklendiği tam olarak anlaşılamamıştır, üstelik yapının mimari bütünüyle olan uyumu nedeniyle 1894'te bu şekilde tasarlandığı düşünülmektedir. Kuzeydeki bu kapı açıklığının üzerinde yine iki bölümlü yuvarlak kemerli pencere açıklığı (**Tablo 81d**) yer almaktadır. Kapının yanında da sivri kemerli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzey cephenin diğer pencere açıklıkları ile güney ve doğu cephelerindeki pencere açıklıkları da Orta Çağcılık özelliği göstermemektedir. Sivri kemerli açıklıklar Neo Gotik stile, iki bölümlü yuvarlak kemerli açıklıklar ise Neo Romanesk üsluba gönderme yapmaktadırlar. Kilisenin iç mekânında pencerelerde bulunan ve figüratif olmayan vitray süslemeler dışında Orta Çağcılık özelliği gösteren herhangi bir unsura rastlanılmamıştır.

Son derece sade bir yapı olan Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi, bulunduğu semtin sosyal yapısına göre inşa edilmiş, kırsal bir kilisedir. Buna karşın Orta Çağcı mimari stil ve üslupların belirli bir ölçüde de olsa yapının giriş bölümlerinde tercih edilmiş olması dikkat çekicidir. Belki de bu stil ve üslupların mimari açıdan bir prestij göstergesi haline gelmiş olduğunu düşünmek hiç de yanlış bir çıkarım olmayacaktır.

¹⁷⁵ Evangelia Aleksandru Şarlak, "İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Ortodoks Mimarisi II", *Arkeoloji ve Sanat*, sayı 94 (2000), s.7.

a. Paşabahçe Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi, 2023 (Tolga Değerlier)

b. Paşabahçe Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi'nin batı cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)

c. Paşabahçe Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi'nin batı cephesindeki ek bölüm, 2023 (Tolga Değerlier)

d. Paşabahçe Aya Konstantin ve Eleni Kilisesi'nin kuzey girişi, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 81

3.2. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi (Bulgar Ortodoks Kilisesi)

Diğer İsimler: Demir Kilise

İnşa Tarihleri: 1892-1898

Mimarlar: Hovsep Aznavur

Baniler:

Yapı Türü: Kilise

Adres: Fatih, Balat Mahallesi

Stefan Bogoridi'nin 1859 yılında inşa ettirmek istediği, ancak zeminin sağlam olmaması nedeniyle inşaatın yarıda kaldığı arazide 1887 yılında yeni bir kilisenin inşa edilmesine karar verilmiştir. Hatta henüz kilise inşa edilmemişken Rusya, 1887 yılında Yaroslavl'da, Sveti Stefan Kilisesi için altı tane çan döktürmüş ve Bulgar cemaatine armağan etmiştir. Arazinin zemini ağır bir yapıyı taşıyamayacağı için, yeni inşa edilecek olan kilisenin demir karkas ve prefabrik bir yapı olması kararlaştırılmıştır. Yapının projesi Mimar Hovsep Aznavur ve beraberinde iki mühendise çizdirilmiştir. 1892 yılında yapının temel atma töreni gerçekleştirilmiş, inşasına başlamadan önce uygulamayı gerçekleştirecek firmanın belirlenebilmesi için Uluslararası bir yarışma tertip edilmiştir. Yarışmanın sonucunda Viyana'daki R. Ph. Waagner firması galip gelmiş ve 1893 yılında çalışmalara başlanmıştır. Tüm parçaların tamamlanmasından sonra kilise, fabrikanın avlusunda geçici süreliğine kurulmuş, duvarlarının iç kaplamalarının da Viyana'da yapılmasına karar verilmiştir. Kilise 1896 yılında İstanbul'da kurulmuş, ancak ikonastasisin bulunmaması nedeniyle yapı ibadete açılmamıştır. 1898 yılında yapıya ikonastasisin de eklenmesiyle birlikte 8 Eylül'de yapı resmen ibadete açılmıştır.¹⁷⁶

Güneybatı-kuzeydoğu ekseninde inşa edilen yapı Latin haçı planında tasarlanmıştır. Batı ucunda çan kulesi (**Tablo 82a**) bulunan yapının mimarisinde oldukça eklettik bir üslup tercih edilmiştir. Güneybatı cephesinde, çan kulesinin yükseldiği ve hemen altında yapının ana portalinin bulunduğu orta kütle ve iki yanda yuvarlak kemerli pencere açıklıklarının yer aldığı yan kütleler algılanmaktadır. Orta kütlede lentolu büyük portalin iki yanından yükselen kompozit başlıklı sütunlara oturan büyük bir yuvarlak kemer, içinde kemerin hatlarını takip eden dört adet pencere açıklığı ve tam ortada gül pencere (**Tablo 82a, 83e**) yer almaktadır. Kemerin içi kaset sistemiyle süslenmiştir ve sütun başlıklarıyla beraber Neo Klasik üslubu yansıtmaktadır. Yapının tüm köşe ve duvarlara bağlı dikey taşıyıcılarından ağırlık kuleleri yükselmektedir. Çan kulesinin üst katında (**Tablo 82b**), içinde ikili yuvarlak kemerli pencere açıklığı ve ortalarında gül pencere bulunan büyük bir yuvarlak kemer daha bulunmaktadır. En üstte de ağırlık kulesi benzeri bir kütlede küçük gül pencerelerin yer aldığı bölüm kubbeye örtülüdür. Yan cephelerde nartekse açılan birer tane basık kemerli kapı açıklığı (**Tablo 82c**) bulunmaktadır. Kapı açıklıklarının iki yanından yükselen sütunlar, ana portaldeki kurguyla aynıdır fakat yuvarlak kemerlerin içlerinde yalnızca birer gül pencere yer almaktadır. İki yanında sıralanan pencere

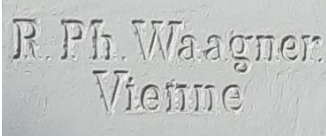
¹⁷⁶ Hasan Kuruyazıcı, Mete Tapan, *Sveti Stefan Bulgar Kilisesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.21-37.

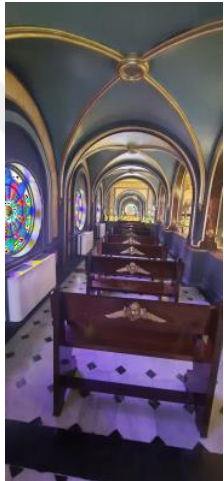
düzenlemelerinin kurgusu batı cephede, portalin iki yanında bulunan pencerelerle birebir aynıdır. Transept kollarının (**Tablo 82f**) üzerinde bu kez yerden yükselen daha büyük sütunların üzerine oturan yuvarlak kemerin içinde üçlü sağır kemer, üzerinde patrikhanenin arması ve en üstte büyük birer gül pencere bulunmaktadır. Transept kollarının yanlarında birer tane, ikonostasisin arkasındaki bemaya açılan kapı açıklığı yer almaktadır. Bu kapı düzenlemeleri, nartekse açılan kapıların düzenlemeleriyle hemen hemen aynıdır. Doğu cephesinde (**Tablo 82g**) iki yanda, diğerleriyle aynı tasarımda pencere düzenlemeleri ve ortada poligonal planlı apsis bulunmaktadır. Poligonal planlı apsisin üzerinde üç tane, yanlardakilerle hemen hemen aynı pencere düzenlemesi yer almaktadır ancak bu kez sütunlara oturan ve etrafını çevreleyen büyük yuvarlak kemerler yoktur.

Yapının iç mekânında, narteksin üzerinde yer alan ve naosu da “u” şeklinde çevreleyen galeri katı (**Tablo 84a**) bulunmaktadır. Galeri katlarının, bemanın iki yan girişinin ve transept karesinin üzeri kaburgalı çapraz tonozlarla (**Tablo 83d, 83e, 83f, 84a**) örtülüdür. Kaburgalı çapraz tonozların kilit taşları Romanesk ve Gotik dönemlerde karşımıza çıkan madalyon formunda ele alınmışlardır. Transept kolları ve orta nefin üzeriyse kasetli beşik tonozla (**Tablo 83a, 83b, 84a**) örtülüdür ve Neo Klasik üslubu yansıtmaktadır. Yapının tüm gül pencereleri figüratif olmayan çok renkli vitraylarla (**Tablo 83c, 83e, 84a**) süslenmiştir. İç mekânda en çok dikkat çeken unsurlardan birisi de; transept karesinin dört köşesini süsleyen, İncil Yazarları'nın atribülerinin tasvir edildiği heykellerdir (**Tablo 84c, 84d, 84e, 84f**). Yüksek Gotik dönemde Lorenzo Maitani'nin eseri olan ve Orvieto Katedrali'nin batı cephesini süsleyen İncil Yazarları'nın atribü heykelleriyle, Sveti Stefan Kilisesi'ndeki örneklerin varlığı birbirlerine benzemektedir.¹⁷⁷ Hatta Sveti Stefan Kilisesi'ndeki heykeller, başlarındaki halelerin varlığı ve natüralizmden uzak formlarıyla Gotik sanatın çok daha erken bir evresinin estetiğini yansıtmaktadırlar.

Yapının mimarisinde Neo Klasik, Neo Bizans ve Neo Romanesk üslupların eklektik bir biçimde yorumlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Transept karesinin dört köşesindeki İncil Yazarları'nın atribü heykelleriyle Neo Gotik sanat da yapıya dâhil edilmiştir. Neo Gotik figüratif heykel sanatının St. Antuan Apartmanları dışında karşımıza çıktığı çok nadir eserlerden birisi de Sveti Stefan Bulgar Kilisesi olmuştur. Ayrıca bu çalışmanın kapsamında yer alan; Yanni Birahanesi'nin salonlarının cam üst örtüsünün taşıyıcıları ve çeşitli kiliselerin metal çan kuleleri dışında tümüyle metalden inşa edilmiş olan tek yapıdır.

¹⁷⁷ Nilüfer Öndin, *Gotik Resim ve Heykel Sanatı*, Hayalperest Yayınevi, İstanbul, 2020, s.254-258.

	
<p>a. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin çan kulesinden bir detay, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin güney cephesinden bir görünüm, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	
	
<p>d. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'ni inşa eden R. Ph. Wagner firmasının ismi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>e. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin cephelerini dolaşan melek kabartmalı ve gırtlantılı süsleme detayı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>f. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin güney transept kolundan bir görünüm, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>g. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin apsis pencerelerinin yalınlığını gösteren bir detay, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 82</p>	

		
<p>a. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin naosundan apsise bakış, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin galeri katından apsise bakış, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>c. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin galeri katına çıkan merdivenler, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
		
<p>d. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin galerisi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>e. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin galerisi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin galerisi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 83</p>		

a. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin galeri katından apside bakış, 2022 (Tolga Değerlier)

b. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin galeri katından ikonastase bakış, 2022 (Tolga Değerlier)

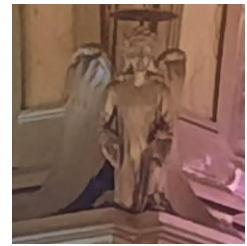
c. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin transept karesinin dört köşesini süsleyen, İncil Yazarları'ndan Luka'nın atribüsü, 2022 (Tolga Değerlier)

d. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin transept karesinin dört köşesini süsleyen, İncil Yazarları'ndan Yuhanna'nın atribüsü, 2022 (Tolga Değerlier)

e. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin transept karesinin dört köşesini süsleyen, İncil Yazarları'ndan Markos'un atribüsü, 2022 (Tolga Değerlier)

f. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin transept karesinin dört köşesini süsleyen, İncil Yazarları'ndan Matta'nın atribüsü, 2022 (Tolga Değerlier)

Tablo 84

4. Ermeni Apostolik Kiliselerinde Orta Çağcılık

4.1. Surp Takavor Kilisesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1858

Mimarlar: Mıgırđıç Kalfa

Baniler: Erzurumlu Hacı Garabed Ağa Muradyan

Yapı Türü: Kilise

Adres: Kadıköy, Caferağa Mahallesi

Mimar Mıgırđıç Kalfa tarafından 1858 yılında Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin yerine inşa edilen Surp Takavor Kilisesi'nin inşaat giderleri Erzurumlu Hacı Garabed Ağa Muradyan tarafından karşılanmıştır. 1866 yılında vefat eden Hacı Garabed Ağa Muradyan'ın mezarı, kilisenin avlusunda yer almaktadır.¹⁷⁸

Yapının batı cephesinde yer alan üç adet iki bölümlü yuvarlak kemerli pencere açıklığı (**Tablo 85b**) Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır. İkili yuvarlak kemerli açıklıkların aralarında madalyonlar da bulunmaktadır. Kilisenin avlusunda yer alan 1871 tarihli, sivri kemerli bir lahit (**Tablo 85d**) eklektik bir tasarıma sahiptir. Kilisenin dışında, iki yan taraftan girilebilen Surp Takavor ve Surp Garabet şapelleri yer almaktadır. Naosta Orta Çağcılık özelliği gösteren herhangi bir unsura rastlanılmamıştır ancak Surp Takavor Şapeli'nin apsisinde bulunan altar vitrini (**Tablo 85c**) çok dilimli sivri kemerli tasarımıyla Neo Gotik stili yansıtmaktadır.

Surp Takavor Kilisesi, Kadıköy'ün çarşısının en merkezi konumlarından birisinde yer almaktadır. Son derece mütevazı bir yapı olmasının yanında, Orta Çağcı üslupların belirli bir ölçüde etkisinde kalmıştır.

			
a. Surp Takavor Kilisesi, 2023 (Tolga Değerlier)	b. Surp Takavor Kilisesi'nin pencere detayı, 2023 (Tolga Değerlier)	c. Surp Takavor Şapeli'nin altarı, 2016 (Tolga Değerlier)	d. Surp Takavor Kilisesi'nin bahçesindeki 1871 tarihli lahitten bir detay, 2016 (Tolga Değerlier)
Tablo 85			

¹⁷⁸ Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, s.185-186.

4.2. Surp Haç Ermeni Kilisesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1830 (kilise), 1882 (çan kulesi)

Mimarlar: Ohannes Amira Servedyan (kilise)

Baniler: Krikor Amira Balyan, Harutyun Amira Bezciyan, Mikael Amira Pişmişyan

Yapı Türü: Kilise

Adres: Üsküdar, Selami Ali Mahallesi

Surp Haç Kilisesi, eski kilisenin yerine 1830 yılında Mimar Ohannes Amira Servedyan tarafından inşa edilmiştir. Kilisenin başlıcaları arasında Mimar Ohannes Amira Balyan, Kazaz Artin olarak da anılan Harutyun Amira Bezciyan ve Mikael Amira Pişmişyan gibi isimler bulunmaktadır. 1882 yılında yapının girişine bir çan kulesi eklenmiştir. Yıllar içinde çeşitli yapıların da eklenmesiyle kilise, bir yapı kompleksine dönüştürülmüştür.¹⁷⁹

Yapının Orta Çağcılık özelliği gösteren tek bölümü batı girişinde yer alan çan kulesidir (**Tablo 86a**). Çan kulesinin en üst katında dört yöne açılan sivri kemerli açıklıklar (**Tablo 86c**) yer almaktadır. Kulenin üst örtüsünün dört cephesinde de bulunan küçük gül pencereler, Sveti Stefan Kilisesi'nin çan kulesinin üst örtüsünde de mevcuttur. Kilisenin iç mekânında Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurlara rastlanılmamıştır, yalnızca apsisteki altar vitrininin yüksek kasnaklı külah benzeri tepeliklerinde, Orta Çağ Ermeni mimarisine öykünülmüştür.

Kilisenin mimarisinde Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurlar 1882 yılında inşa edilen çan kulesiyle sınırlı kalmıştır. Ancak çan kulesinin üst örtüsüyle, Sveti Stefan Kilisesi arasındaki ilişki de ilginç bir husustur. Sveti Stefan Kilisesi'nin mimarı Hovsep Aznavur'un da Ermeni kökenli olduğunu unutmamak gerekir. Bu durum bize sonradan eklenen çan kulesinin de Hovsep Aznavur'un eseri olabileceğini veya dönemin Ermeni mimarları arasında güçlü bir etkileşimin söz konusu olduğunu göstermektedir.

		
a. Surp Haç Kilisesi'nin batı cephesi, 2023 (Tolga Değerlier)	b. Surp Haç Kilisesi'nin çan kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)	c. Surp Haç Kilisesi'nin çan kulesi, 2023 (Tolga Değerlier)
Tablo 86		

¹⁷⁹ A.g.e., s.127-130.

5. Hristiyan Mezar Yapılarında Orta Çağcılık

5.1. Feriköy Latin Katolik Mezarlığı Kemiklikleri

Diğer İsimler: General Ossuary

İnşa Tarihleri: 1871 ve 1881

Mimarlar:

Baniler:

Yapı Türü: Mezar Yapısı

Adres: Şişli, Cumhuriyet Mahallesi

1871 ve 1881 yıllarında, birbirlerinin mimari açıdan tümüyle aynı olan iki kemiklik, her 5 yılda bir açılan toplu mezarlardan çıkarılan kemiklerin muhafaza edilmesi için inşa edilmişlerdir.¹⁸⁰

Kemikliklerin her ikisi de merkezi sekizgen planlıdır ve sekiz dilimli sivri birer kubbeye örtülüdür. Yapıların her sekiz cephesi de sivri birer kemer formundadır ve içlerinde sağır sivri kemerler bulunmaktadır. Kubbelelerin her sekiz diliminde de birer tane küçük gül pencere yer almaktadır.

Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'nda çok sayıda Neo Gotik ve Neo Romanesk mezar yapısı bulunmaktadır. Bu yapılar içerisinde, mezarlıkta yer alan üç kemiklik yapısının ikisi Neo Gotik stili yansıtan Orta Çağcı yapılardır.

a. Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'ndaki Neo Gotik stili yansıtan kemikliklere bir örnek (Fatma Selva Suman, *The Silent City: Reading Tomb Structures At The Latin Catholic Cemetery In Feriköy, Istanbul*, 2019, s.98.)

Tablo 87

¹⁸⁰ Fatma Selva Suman, *The Silent City: Reading Tomb Structures At The Latin Catholic Cemetery In Feriköy, Istanbul*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.97-99.

5.2. Kangelaris Anıt Mezarı

Diğer İsimler: Süslü Mezar

İnşa Tarihleri: 1868

Mimarlar:

Baniler: Spyridon Kangelaris

Yapı Türü: Mezar Yapısı

Adres: Adalar, Heybeliada Mahallesi

Kangelaris Ailesi, Kefalonya'nın önde gelen aristokrat ailelerinden birisidir.¹⁸¹ Kangelaris Anıt Mezarı, Britanya İmparatorluğu'nun Gemlik Viskonsülü Spyridon Kangelaris tarafından, vefat eden eşi Sevaste Kangelaris Pellone için inşa ettirilmiştir. Heybeliada'da, Uçurumdaki Aya Yorgi Manastırı'nın yanında yer alan anıt mezarda, Spyridon Kangelaris de eşinin yanına defnedilmiştir.¹⁸²

Merkezi sekizgen planlı bir yapı olan Kangelaris Anıt Mezarı'nın merkezinde dikilitaş formunda mezar taşı (**Tablo 88c**) bulunmaktadır. Mezar taşı üzerinde Spyridon Kangelaris ve Sevaste Kangelaris Pellone'nin profilden betimlenen rölyef portreleri yer almaktadır. Portrelerin üzerindeyse popüler bir “*vanitas*” olan ve ölüm kavramının atribülerinden birisi olarak tarif edebileceğimiz çapraz kemik ve kafatası sembolü bulunmaktadır. Dikilitaşın tüm yüzeylerinde ölümü, hayatın gelip geçiciliğini ve yeniden doğuşu temsil eden melek tasvirleri yer almaktadır. Anıtın üzerindeki tasvirlerde Romantizm akımının izleri görülmektedir ve zamanın gelip geçiciliği vurgulanmıştır. Dikilitaşın üzerindeki üç dilimli kemer süslemeleri Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadırlar. Yapının tüm cephelerinde iki bölümlü sivri kemerli açıklıklar (**Tablo 88a, 88d**) bulunmaktadır. Bu açıklıklardan birisi yapının giriş açıklığıdır ve tüm açıklıklar demir parmaklıklarla korumaya alınmıştır. Giriş açıklığı önündeki küçük avlunun zemini “*podima*” mozaiklerle süslenmiştir. İki bölümlü sivri kemerlerin ortalarında küçük gül pencereler bulunmaktadır. Mezarın iç duvarlarında mavi kalemışı süsleme kalıntılarına rastlanılmaktadır. Bununla birlikte yapının giriş açıklığı ve tam karşısındaki sivri kemerli açık iki bölümlü olmayıp, sivri kemerin içinde değil, ucunda yonca motifli madalyonlara sahiptir. Kalıntılardan anlaşıldığı üzere yapının gül pencerelerinin zamanında vitraylarla süslü oldukları düşünülmektedir. Orta Çağcılık özelliği gösteren son bölüm ise giriş açıklığının sivri kemerinin (**Tablo 88b**) ferforje işçiliğidir. Ferforje demirlerin ortasında Orta Çağcı bir yonca motifi göze çarpmaktadır.

Kangelaris Anıt Mezarı, bir mezar anıtı olarak İstanbul'da Neo Gotik mimarisi ve Romantizmi yansıtan figüratif süslemeleriyle saf bir şekilde Orta Çağcı olarak nitelendirebileceğimiz sayılı mimari eserden birisidir. Buna karşın, bu önemli eser uzun yıllar içinde beşeri tahribata uğramış ve bakımsızlıktan harabe haline gelmiştir.

¹⁸¹ Παναγιώτης Δ. Καγκελάρης, *Ιστορία και Γενεαλογία του Οίκου Καγκελάρη της Κεφαλονιάς (16ος-20ός Αιώνας)*, Korfu, 2011, s.51-55.

¹⁸² Erendiz Özbayoglu, “Heybeliada Yüzey Araştırması”, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.254.

	
<p>a. Kangelaris Anıt Mezarı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Kangelaris Anıt Mezarı'ndan ferforje işçiliği, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Kangelaris Anıt Mezarı'nın içindeki dikilitaş, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Kangelaris Anıt Mezarı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 88</p>	

IV. BÖLÜM

OSMANLI MUSEVİ DİNİ YAPILARINDA ORTA ÇAĞCILIK

İstanbul'daki Musevi dini yapılarında Orta Çağcı etkiler büyük ölçüde 19.yy'da Aşkenaz ve İtalkim Yahudilerinin kente göç etmeleriyle gerçekleşebilmiştir. İstanbul'un muhafazakâr Yahudi toplumunu modernleştirmek adına girişimlerde bulunan Kamondo Ailesi, Yahudi toplumunu Batılı etkilere daha açık hale getirmiştir. İstanbul'da Orta Çağcılık özelliği barındıran tüm sinagoglar Beyoğlu İlçesi sınırları içinde yer almaktadır. Bu yapılar genellikle Aşkenaz ve İtalkim cemaatleri tarafından inşa edilmişlerdir. Orta Çağcı etkiler çoğunlukla sinagogların pencere düzenlemeleri ve iç mekânda ehal tasarımlarında karşımıza çıkmaktadır.

İstanbul'daki Orta Çağcılık özelliği barındıran Musevi mezar yapısı örnekleri de genellikle İtalkim Yahudilerine aittir. Çalışmanın kapsamında incelenen mezarlıklarda yalnızca İtalyan Musevi Kabristanı'nda basit Orta Çağcı mezar taşlarına rastlanılmış ve anıtsal yapı olarak da yalnızca Hasköy Yahudi Mezarlığı'ndaki Kamondo Anıt Mezarı ele alınmıştır. Diğer Musevi cemaatlerine ait mezarlıklarda Orta Çağcı örnekler rastlanamamış olmasının nedeni, biraz da bu cemaatlerin Batılı etkilere karşı daha muhafazakâr bir tutum sergilemiş olmalarıdır. Buna karşın zaten Batılı bir kültüre sahip olan İtalkim Yahudileri, mezarlıklarında Orta Çağcı özelliklere yer vermekte, mezarlarını "hristiyan mezarlarına" benzetmekte bir sakınca görmemişlerdir.

1. Sinagoglarda Orta Çağcılık

1.1. Zülfaris Sinagogu

Diğer İsimler: Kal Kadoş Galata

İnşa Tarihleri: 1823

Mimarlar:

Baniler:

Yapı Türü: Sinagog

Adres: Beyoğlu, Arap Cami Mahallesi

Zülfaris Sinagogu 1823 yılında eskisinin yerine inşa edilmiştir. 1882 yılında Samuel Malki tarafından sinagogun içinde bir ehal inşa edilmiştir.¹⁸³ 1890 yılında Kamondo Ailesi'nin verdiği faizsiz borçla restore ettirilen sinagog, 1904 yılında Galata Cemaati Konseyi tarafından daha kapsamlı bir restorasyon süreci geçirmiştir. 1983 yılında gerçekleştirilen son düşün töreninden bir süre sonra artık cemaati kalmadığı için ibadete kapatılan sinagog 1992 yılında müze olarak kullanılması amacıyla 500. Yıl Vakfı'na tahsis edilmiştir.¹⁸⁴ 500. Yıl Türk Musevileri Müzesi'nin yeni binasına taşınmasından sonra, yapı günümüzde zaman zaman düşün törenleri ve güncel sanat sergileri düzenlenen bir mekan olarak kullanılmaktadır.

Sinagogun doğu (**Tablo 89b**) ve batı (**Tablo 89a**) cephelerinde bulunan gül pencereler (**Tablo 89c, 90e**) ile doğu ve yan cephelerdeki; ortalarında minik gül pencereler de bulunan ikili yuvarlak kemerli pencere düzenlemeleri Neo Romanesk üslubu çağrıştırmaktadır. Gül pencereler figüratif olmayan çok renkli vitraylarla süslenmişlerdir. Yapının üst örtüsü kırma çatıdır ancak tam ortada sekizgen kasnağa oturan sekiz dilimli bir kubbe (**Tablo 90c**) bulunmaktadır.

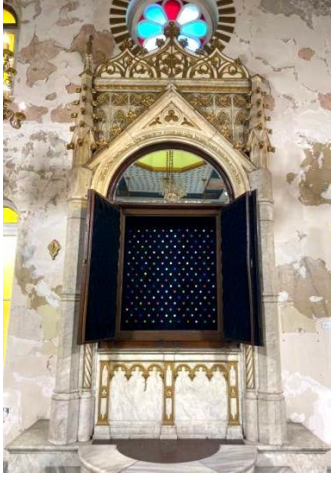
İç mekânda yer alan ve normalde Tevrat rulolarının saklandığı ehal (**Tablo 90e**) büyük ölçüde Orta Çağcı bir tasarıma sahiptir. Ehalin en alt bölümünde dikeyde simetrisi bulunan üç dilimli sağır sivri kemerler ile aralarında yonca motifleri bulunmaktadır. Bu dikey tasarımların aralarında üçerli üç dilimli yuvarlak sağır kemerli Neo Romanesk tasarımlar yer almaktadır. Dolap kapaklarının üstünde yer alan yuvarlak kemerin üçgen alınlığı ve içindeki yonca motifleri de Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır. İki yanda yer alan ağırlık kulesi formundaki tepelikler Neo Gotik stili yansıtırlar. Üçgen alınlığın arkasında birbirlerinden silmelerle ayrılan Neo Gotik sağır kemerler bulunmaktadır. İkili üç dilimli sivri kemerlerin üzerinde yükselen bir sivri kemer içinde yonca motifi olarak düzenlenen bu tasarımlar neredeyse bir körarkat özelliği göstermektedir. En üstte iç içe geçmiş üç flamboyant Gotik üslubu çağrıştıran hafif sivri kemerle ehalin tasarımı tamamlanmaktadır.

Yapının mimarisinde Neo Romanesk üslup birbirinden farklı Batılılaşma dönemi üsluplarıyla eklektik olarak kurgulanmıştır.

¹⁸³ Naim Güleriyüz, "Kal Kadoş Galata Zülfaris Sinagogu", 26 Ekim 2016, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/100840/kal-kados-galata-zulfaris-sinagogu> (Erişim Tarihi: 25.11.2023)

¹⁸⁴ Naim Güleriyüz, *İstanbul Sinagogları*, İstanbul, 1992, s.67-68.

		
<p>a. Zulfaris Sinagogu, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Zulfaris Sinagogu, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	
		
<p>c. Zulfaris Sinagogu'nun giriş holü ve gül penceresi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Zulfaris Sinagogu'nun alt katındaki kapı açıklığı ve kitabe, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	
		
<p>e. Zulfaris Sinagogu'nda ikili pencere düzenlemesi örneği, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Zulfaris Sinagogu'nda galeriyi taşıyan kompozit başlıklı sütun detayı, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>g. Zulfaris Sinagogu'nun tavanında dökülmüş sıva altındaki görünüm, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 89</p>		

	
<p>a. Zulfaris Sinagogu'nun tören salonundan ehale bakış, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Zulfaris Sinagogu'nun tören salonundan girişe bakış, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Zulfaris Sinagogu'nun kubbesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Zulfaris Sinagogu'nun tören salonundan galeri ve tavana bakış, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. Zulfaris Sinagogu'nun ehali, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Zulfaris Sinagogu'nun ehalinden detay, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 90</p>	

1.2. İtalyan Sinagogu

Diğer İsimler: Kal De Los Frankos

İnşa Tarihleri: 1885-1886

Mimarlar:

Baniler: Comunita Israelitico-Italiana di İstanbul

Yapı Türü: Sinagog

Adres: Beyoğlu, Bereketzade Mahallesi

İtaltim Yahudileri tarafından 1862 yılında kurulan Comunita Israelitico-Italiana di İstanbul isimli cemaat, ilk olarak Zulfaris Sokak'ta bir mülk edinerek bu yapıyı sinagog olarak kullanmaya başlamıştır. Sinagogun arsası satın alındıktan sonra henüz gerekli ruhsat çıkmamışken yapı kaçak olarak inşa edilmiş ve çatısı kapatılmıştır. Kanunen çatısı kapatılmış yapılar yıktıramayacağı; mahalle imamı ile muhtar rıza gösterdikleri ve bilirkişiden rapor alındığı için 1886 yılında sinagogun ruhsatı verilmiş ve resmen açılmıştır. Yapı 1980 yılında restore edilmiştir ve günümüzde hala ibadete açıktır.¹⁸⁵

Kuzeybatı-güneydoğu aksında inşa edilmiş olan yapının kuzeybatıdaki giriş avlusunun kapısı (**Tablo 91a**) dendanlı tepelikleri ve köşe kulesi formundaki süslemeleriyle bir Orta Çağ kalesi görünümü sergilemektedir. Yapının kuzeybatı cephesi (**Tablo 91a**) büyük ölçüde Neo Gotik stili yansıtmaktadır. Ortada yanlardan iki merdivenle çıkılan sivri kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. Sivri kemerin içinde boş bir madalyon yer alır. İki yanda alt katta lentolu pencere açıklıkları ve üst katta sivri kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Alt ve üst kat arasında, kapı açıklığının sivri kemerindeki boş madalyonlardan bulunmaktadır. Kapı açıklığının sivri kemerinin ucunda gül pencere yer almaktadır. Cephenin iki yanından köşe kulesi benzeri dikey taşıyıcılar yükselmektedir. Cephedeki 4 dikey taşıyıcı da Orta Çağcı bir tarzda ele alınmıştır. İki yandaki taşıyıcıların dendanlı tepelikleri de bulunmaktadır. Ortada, en üstte bulunan üçgen alınlık Neo Klasisizme gönderme yapar ve hemen aşağısında iki yana yüne köşe kulesi benzeri iki süsleme ögesi yer alır. Hatta ortadaki kartuşlar sanki kitabe konulması için bırakılmış gibilerdir ve bu köşe kulesi formundaki süslemelerle sanki bir Tevrat rulosunu andırmaktadırlar. Güneydoğu cephenin nasıl olduğu gözlemlenememiştir ancak yapının içinden algılandığı kadarıyla hem alt katta hem de üst katta 4'er tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Üst katta, ortada gül pencere bulunmaktadır. Sinagogun tüm pencereleri Davut Yıldızı ve menorah tasvirli çok renkli vitraylarla süslenmiştir. İç mekânda yalnızca ehalin üstündeki iki üç dilimli sağır kemerle çerçevelenen kitabeler Neo Romanesk üslubu yansıtan Orta Çağcı detaylardır.

İtalyan Sinagogu, Musevi dini yapıları arasında Orta Çağcı özellikleri en çok yansıtan yapıdır. Neo Gotik stilin Yahudi mimarisinde bu kadar nitelikli uygulandığı nadir örneklerden birisidir. Sinagogun cephe tasarımı, İstanbul'daki kimi Orta Çağcı kiliselerin mimarisiyle benzerlik göstermektedir. Avlu kapısıyla birlikte ele alındığında bu benzerlik daha da net bir şekilde algılanabilmektedir.

¹⁸⁵ A.g.e., s.79-81.

a. İtalyan Sinagogu, 2023
(Tolga Değerlier)

b. İtalyan Sinagogu, 2023 (Tolga Değerlier)

Tablo 91

1.3. Or Hodeş Sinagogu

Diğer İsimler: Or Hadaş Aşkenaz Sinagogu

İnşa Tarihleri: 1897 civarı

Mimarlar:

Baniler: Hahambaşılık

Yapı Türü: Sinagog

Adres: Beyoğlu, Müeyyetzade Mahallesi

Polonyalı Aşkenaz musevilerine ait bir sinagog ve midraş ihtiyacı doğunca Alageyik Sokak'taki arsaya inşaat yapmak için 1897 yılında izin alınmıştır. İzin alındıktan çok kısa süre sonra inşaatının tamamlandığı düşünülen sinagog, yıllar içinde Aşkenaz nüfusu azalınca Gürcü musevilerine tahsis edilmiştir. Gürcü musevileri de zamanla bölgeyi terk edince yapı uzun yıllar atıl halde kalmış ve harabeye dönmüştür.¹⁸⁶ 1985 yılında Hahambaşılık tarafından satılan yapı, sinagog olarak kullanıldığı dönemde bölgede zor şartlarda çalışan kadınların ileriki yaşlarında hayatlarını garanti altına aldıkları bir yaşlılar yurdu olarak da hizmet vermiştir.¹⁸⁷

Yapının batı ve doğu cepheleri kot farkından dolayı farklı yüksekliktedir. Batı cephesinde (**Tablo 92a**), üst katta yer alan üç adet sivri kemerli pencere açıklığı, Neo Gotik stili yansıtmaktadır. İki yandaki pencere açıklıklarının sivri kemerlerinin uçlarında küçük birer gül pencere bulunurken, ortadaki açıklık diğer ikisinden daha geniş ve yüksektir. Güney cephede midraş bölümünün kalıntıları yer almaktadır. Kuzey cephede (**Tablo 92c**) Orta Çağcılık özelliği gösteren bir unsura rastlanılmamıştır. Doğu cephesinde (**Tablo 92b**) üst katın iki yanında sivri kemerli pencereler bulunurken, ortada bir tevat rulosunu andıran, dışa taşkın silindirik kısım muhtemelen ehlin bulunduğu yerdir. Yapı uzun yıllardır terk edilmiş ve yarı harabe halde olduğundan iç mekâna dair gözlem yapılamamıştır.

Or Hodeş Sinagogu, İtalyan Sinagogu'ndan sonra İstanbul'da Neo Gotik stilin tasarıma en çok hâkim olduğu ikinci sinagogtur. Gözlemlenebildiği kadarıyla yapının yalnızca doğu ve batı cephelerinde Orta Çağcı mimari elemanlara rastlanmaktadır. İlerleyen süreçte restore edilmesi planlanan yapı muhtemelen daha iyi gözlemlenebilecektir.

¹⁸⁶ A.g.e., s.88.

¹⁸⁷ Naim Gülerüz, "Or Hadaş Aşkenaz Sinagogu", 8 Kasım 2017, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/104854/or-hadas-askenaz-sinagogu> (Erişim Tarihi: 26.11.2023)

a. Or Hodeş Sinagogu, 2022 (Tolga Değerlier)

b. Or Hodeş Sinagogu, 2022 (Tolga Değerlier)

c. Hodeş Sinagogu, 2022 (Tolga Değerlier)

1.4. Aşkenaz Sinagogu

Diğer İsimler: Avusturya Sinagogu

İnşa Tarihleri: 1900

Mimarlar: Gabriel Tedeschi

Baniler:

Yapı Türü: Sinagog

Adres: Beyoğlu, Müeyyetzade Mahallesi

Aşkenaz Sinagogu, sonradan eklendiği anlaşılan bir kitabede Mimar G. J. Cornaro'nun imzasını taşımaktadır ancak kaynakların çoğu yapının mimarının Gabriel Tedeschi olduğu konusunda uzlaşmaktadır. 1900 yılında inşaatı tamamlandı ve açılışı gerçekleştirilen sinagog, İstanbul'da günümüzde hala ibadete açık olan tek Aşkenaz sinagogudur.¹⁸⁸

Merkezi kubbeli bir yapı olan sinagogun batı cephesinde (**Tablo 93a**) üç büyük yuvarlak kemer yer almaktadır. Yuvarlak kemerlerin içlerinde birer tane gül pencere bulunur. Yanlardaki gül pencerelerin altlarında birer tane, ortadaki gül pencerenin altında üç tane sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Yan bölmlerin üstleri birer tane dört dilimli kubbeye örtülüdür. Yapının doğu cephesinde iki yanda ince sivri kemerli pencere açıklıkları ve üstte, ortada gül pencere bulunmaktadır. Sinagogun iç mekânında bulunan abanoz ağacından oyulma ehlin de sivri kemerleri vardır ancak bu tasarım tümüyle Oryantalist tarzı yansıtmaktadır. İç mekânda herhangi bir Orta Çağcı unsura rastlanılmamıştır.

Sinagog mimari açıdan oldukça eklektik bir üsluba sahiptir. Neo Gotik stili yansıtan mimari elemanları olduğu gibi, Orta Avrupa'nın mimari etkilerini ve Oryantalizmi yansıtan mimari öğeleri de bulunmaktadır. Sinagog bulunduğu konum ve mimari nitelikleri bakımından o kadar göz önündedir ki, İstanbul'da sinagog denilince akla ilk gelen yapılardan birisi büyük olasılıkla Aşkenaz Sinagogu olmaktadır.

	
<p>a. Aşkenaz Sinagogu, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Aşkenaz Sinagogu, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 93</p>	

¹⁸⁸ Güleriyüz, *İstanbul Sinagogları*, s.83.

2. Musevi Mezar Yapılarında Orta Çağcılık

2.1. Abraham Salomon Kamondo Mozolesi

Diğer İsimler: Kamondo Anıt Mezarı

İnşa Tarihleri: 1870 civarı

Mimarlar:

Baniler: Abraham Salomon Kamondo

Yapı Türü: Mezar Anıtı

Adres: Beyoğlu, Sütlüce Mahallesi

Kamondo Ailesi, İspanya'dan Venedik'e ve 18.yy'ın sonlarında Venedik'ten İstanbul'a göç etmiş Seferad Yahudisi bir ailedir. Abraham Salomon Kamondo (**Tablo 94b**) ve kardeşi Isaac Kamondo, İ. Kamondo ve Şürekası isimli bankanın kurucularıdır. Kamondo Bankası, 19.yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nun en etkili finans kuruluşlarından birisi haline gelmiştir. Avusturya Macaristan İmparatoru Franz Joseph tarafından şövalye unvanıyla onurlandırılan Abraham Salomon Kamondo'ya, İtalya Kralı Viktor Emanuel tarafından, veraset yoluyla ailesinin en büyük erkek çocuğuna miras bırakılabilen kont ünvanı verilmiştir. Uzun yıllar Venedik'te yaşamış olan aile, İstanbul'daki İtalkim cemaatinin de kurucularıdır. İstanbul'daki Yahudi toplumunun modernleşmesi için önemli adımlara imza atan Kont Abraham Salomon Kamondo, 1872'de Paris'e yerleşmiş fakat yaklaşık bir yıl sonra 1873'te vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Hasköy Yahudi Mezarlığı'nda önceden inşa ettirmiş olduğu anıt mezara resmi bir devlet töreniyle defnedilmiştir. Yapı ne yazık ki zaman içinde oldukça tahrip edilmiş ve ancak 1991 yılında korunması gereken kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.¹⁸⁹ Yapının restorasyon projesi İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti programı kapsamında 2009-2010 yılları arasında hazırlanmış ve 2011 yılında restorasyonu tamamlanmıştır.¹⁹⁰ Restorasyonda yapının içinde yer alan 3 lahit de büyük ölçüde tümlenerek açığa çıkarılmıştır.

Dikdörtgen planlı yapının (**Tablo 94a**) güneybatı cephesinde giriş açıklığı bulunmaktadır. Yapının her cephesinde 3 er tane sağır sivri kemerin içinde ikili üç dilimli sağır sivri kemer ve ortalarında gül pencereler yer almaktadır. Yapının iç mekânında Orta Çağcılık özelliği gösteren herhangi bir unsur bulunmamaktadır.

Hasköy Yahudi Mezarlığı'nda karşımıza çıkan tek mozole olan yapı, Neo Gotik stili yansıtmaktadır. Musevi mezar yapıları arasında Orta Çağcılık özelliği gösteren tartışmasız en nitelikli mimari eser Abraham Salomon Kamondo'nun mozolesi olmuştur.

¹⁸⁹ A.g.e., s.117-122.

¹⁹⁰ *Istanbul 2010 European Capital of Culture Program*, ed. Ayşe Orhun Gültekin, İstanbul, 2009, s.38.

	
<p>a. Abraham Salomon Kamondo Mozolesi (Naim Gülyüz, <i>İstanbul Sinagogları</i>, 1992, s.120.)</p>	<p>b. Abraham Salomon Kamondo, 1868 (Abdullah Frères, © Photo Les Arts Décoratifs, Paris)</p>
<p>Tablo 94</p>	

V. BÖLÜM

OSMANLI MÜSLÜMAN DİNİ YAPILARINDA ORTA ÇAĞCILIK

Osmanlı Müslüman dini yapılarında Orta Çağcı olarak nitelendirebileceğimiz unsurlar ilk kez Sultan Abdülaziz döneminde camilerin minarelerinin Neo Gotik stili yansıtan kapalı şerefelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun öncesinde çalışma kapsamında yer verilmemiş olan Hırka-i Şerif Camii'nin vaaz kürsüsü veya gül penceresi belirli bir ölçüde Orta Çağcı kabul edilebilecek örneklerdir. Dönemin bir diğer önemli yapısı ise her ne kadar bir tekke yapısı olsa da Galata Mevlevihanesi'dir. Galata Mevlevihanesi'nin semahane bölümünde yer alan mihrap büyük ölçüde Neo Gotik stili yansıtan kemerler ve kalemişleriyle süslenmiştir. Bu mihrap Osmanlı camilerindeki diğer Orta Çağcı mihraplara göre çok daha gelişmiş bir Neo Gotik tasarıma sahiptir. Neo Romanesk üslubun İslami yapılarda takibini yapmak, Neo Gotik stile göre biraz daha zordur. Bunun nedeni Neo Romanesk üslupla özdeşleşen kemer formlarının İslam mimarisinin kendisinden kaynaklanan mimari formlardan ayırt edici herhangi bir özellik göstermemeleridir. Büyük Mecidiye Camii'nin minberi gibi kimi yapılarda Neo Romanesk üslubu yansıttığını düşünebileceğimiz üç dilimli kemer örnekleri, bu perspektiften değerlendirildiğinde Orta Çağcı üslup ve stilleri yansıtmıyor olabilirler.

Sultan Abdülaziz döneminde çokça tercih edilmiş olan Neo Gotik kapalı şerefeler çeşitli formlarda ele alınmışlardır. İstanbul'daki Sadabad Camii ve Hacı Küçük Camii ile Konya'daki Aziziye Camii bu tasarımın uygulandığı dönemin üç camisidir. Bunların yanında Kasım Paşa Camii'nin kapalı şerefeli minarelerindeki kemer tasarımı, dönemin diğer camilerine göre çok daha özgün fakat yalın bir tasarıma sahiptir. Çalışma kapsamında yer verilmemiş olan Hoca Paşa Camii'nin minberi de Neo Gotik stili yansıtan örnekler arasında değerlendirilebilir. Sultan Abdülaziz dönemine damga vuran eser ilginç şekilde Sultan Abdülaziz'in adını taşımayan Pertevniyal Valide Sultan Camii olmuştur. Pertevniyal Valide Sultan Camii'nin sivri kemerli pencere açıklıklarının Neo Gotik stili yansıtan mermer pencere şebekeleri yapının en öne çıkan özelliklerinden birisi olmuştur. Cami ilginç bir şekilde Sultan Abdülaziz döneminde çokça karşılaştığımız Neo Gotik stili yansıtan kapalı şerefeli minarelere sahip değildir. Fakat buna rağmen yapının yüksek kubbe kasnağı ve tüm ana beden duvarlarında o kadar fazla sayıda sivri kemerli açıklık vardır ki, yapının genelinde Neo Gotik stilinin güçlü bir hâkimiyeti söz konusudur.

Sultan II. Abdülhamid döneminde, Sultan Abdülaziz dönemiyle adeta özdeşleşen Neo Gotik sivri kemerli kapalı şerefeli cami minarelerine rastlanılmamaktadır. Bu dönemde Abdülaziz dönemi Şahsuvar Bey Camii'nde rastlanılan Oryantalist etki daha da artış göstermiştir ve çoğu yapıda Neo Gotik-Oryantalizm ayrımını yapmak güç bir hal almıştır. Bu dönemde hanedan mensuplarının yanında, çeşitli saray elitlerinin ve Müslüman burjuvaların banisi oldukları yapıların sayısında oldukça fazla bir artış yaşanmıştır. Özellikle Anadolu Yakası kıyıları ve Eyüp'te karşımıza çıkan küçük boyutlu, sivri kemerli pencereleri bulunan, çoğu oldukça mütevazı diyebileceğimiz cami yapıları büyük oranda dönemin Müslüman burjuvasının inşa ettiği eserlerdir. Bu dönemde ayrıca Balyan Ailesi'nin de mimarideki etkinliğinin büyük ölçüde azalmaya başladığı görülmektedir. Dönemin Müslüman burjuvası ve elitinin yaptırdığı kimi eserler ise oldukça gösterişlidir. Bu eserlere Zühtü Paşa Camii ve Osman Reis Camii örnek gösterilebilir. Camilerin iç

mekan süslemelerinde Orta Çağcı unsurlara yer verilmesinde enteresan şekilde bir azalma söz konusu olmuştur. Örneğin Zühtü Paşa Camii'nin minberinin baldaken bölümünde Neo Gotik bir tasarım yer almazken, baldakenin oturduğu taşıyıcılar arasında sivri kemerlerin kullanımı tercih edilmiştir. Dönem yapılarından yalnızca Alexandre Vallaury'nin eseri olan Osman Reis Camii'nde, Orta Çağcı iç mekân unsurlarına belirgin şekilde yer verilmiştir. Yapının kalemişleriyle süslü mihrap nişi sivri kemerlidir ve minberin tasarımında da büyük ölçüde Neo Gotik stilin hâkimiyeti söz konusudur. Ayrıca yapının sivri kemerli pencere tasarımları, vitray süslemeleriyle Neo Gotik stili yansıtan önemli bir örnektir. Oldukça enteresan bir şekilde dönemin başyapıtı diyebileceğimiz Yıldız Camii'nin iç mekânında Orta Çağcı olarak nitelendirebileceğimiz unsurlara neredeyse hiç rastlayamayız. Buna karşın yapının tüm sivri kemerli pencere tasarımları, tıpkı Pertevniyal Valide Sultan Camii'nde de olduğu gibi Neo Gotik stili yansıtmaktadırlar. Pencerelerin Neo Gotik şebekeleri, yapının Orta Çağcı karakterini belirgin şekilde öne çıkarmaktadır. Dönem eserlerinden Orhaniye Kışlası Camii'nin mimarisinde devletin otoritesini sergileyen bir ağırbaşlılık söz konusuyken, Yıldız Camii'nde saltanatın ihtişamı ve sultanın gücü gözler önüne serilmek istenmiştir.

Sultan Reşad dönemi mimarisi büyük ölçüde I. Ulusal Mimarlık Akımı'yla özdeşleşmektedir. I. Ulusal Mimarlık Akımı, Cumhuriyet'in erken yıllarında da güçlü bir şekilde etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemin mimari eserlerini incelerken Orta Çağcı unsurlarla, Türk-İslam geleneğinden gelen unsurları ayırt etmek ve bazı yapıların ne kadarının Osmanlı dönemi, ne kadarının Cumhuriyet dönemi eseri olduğunu anlamak güç olabilmektedir. Ticaret fonksiyonlu yapılar da çok daha kolay yapılabilen bu ayırım, iş camii mimarisine geldiğinde epey zor bir hal almaktadır. Örneğin çalışmanın kapsamında yer vermediğimiz ve bugün ki Bakırköy sınırları içerisinde kalan üç camii; Amine Hatun Camii, Reşadiye Camii ve Mecidiye Camii Klasik Osmanlı dönemi mimarisine öykünen yapılardır. Bu yapılarda tercih edilen sivri kemerleri Orta Çağcı unsurlar olarak nitelendirebilmek hayli zorlama bir iddia olacaktır. Dolayısıyla Sultan Abdülaziz dönemi camileriyle başlayan ve Sultan II. Abdülhamid dönemi camileriyle devam eden Orta Çağcı mimari gelenek, Sultan Reşad dönemi camilerinde çok büyük ölçüde sona ermiştir.

Müslüman mezar yapılarında Orta Çağcı mimari formlara, Hristiyan ve Musevi mezar yapılarındakilerden çok daha az yer verilmiştir. Örneğin Musevi ve Hristiyanların mezar taşları yapılırken Avrupa'dan getirilen mezar taşı modellerinin yer aldığı katologlardan Orta Çağcı modeller seçilebilirken, Müslüman cemaatte çok köklü, yerel bir mezar taşı geleneği hâkimdir. Hatta bu Müslüman mezar taşlarının Anadolu'da daha farklı karakterlere sahip olanları da vardır.

Orta Çağcı Müslüman mezar yapıları sayıca oldukça azlardır. Bu yapılardan Üryanizade Türbesi en gösterişsiz olanıdır. Sivri kemerli bir pencere açıklığı bulunmasına rağmen sadeliğiyle İslam dininin mütevazı yüzünü temsil eder. Üryanizade Türbesi'nin sivri kemerli pencere açıklığının Neo Gotik stilden mi kaynaklandığı yoksa İslami bir yorum mu olduğu tartışmaya açık bir konu olduğundan çalışma kapsamına alınmamıştır. Sertarikzade Tekkesi Türbesi ise oldukça farklı bir yapıdır. Esasında tekkenin meydan bölümüyle birleşik olan yapı, gösterişli Neo Gotik sivri kemerli pencereleri ve mermer kaplamalarıyla ayrı bir yapı gibi ele alınmıştır. Sultan Reşad döneminin Orta Çağcı tek mezar yapısı çalışma kapsamında yer

vermemiş olduğum Sultan Reşad Türbesi'dir. Bu yapı İstanbul'daki son padişah türbesi olmasıyla da önemli bir yere sahiptir. Yapının Orta Çağcı unsurları iç mekândaki iki bölümlü sağır sivri kemerler ile iki bölümlü sivri kemerli pencere açıklıklarındadır. Bu unsurlar dışarıdan algılanamamaktadır çünkü yalnızca içerideki çini süslemeler kemerlerin formlarına göre tasarlanmıştır. Sultan Reşad Türbesi, Orta Çağcı mimari elemanların çini süslemelerle bezendiği son derece ilginç ve özgün bir mimari eserdir. Türbeler dışında Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhı'nda Neo Romanesk üslubu yansıtan ferforje demir parmaklıklarla çevrili geleneksel bir Osmanlı mezarına rastlanılmıştır. Buna benzer örneklerle şehrin çeşitli mezarlık ve hazire alanlarında rastlamak hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Muhtemelen İslam inancındaki “diğer kavimlere benzememe” kaygısı nedeniyle Müslüman mezar yapılarında Orta Çağcı stil ve üsluplara çok az yer verilmiştir. Heykel sanatının gelişmediği, dönemin Müslüman toplumunda mezar taşı işçiliği önemli bir yere sahiptir. Mezar taşları figüratif olmayan süslemeler bakımından oldukça zengindir. Batılılaşmanın etkisi sayesinde kimi türbe yapılarında Orta Çağcı unsurlara yer verilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Bu yapılardan özellikle Sertarıkzade Tekkesi Türbesi'nde; türbe, tekkenin meydan bölümüyle bağlantılı olduğu için Neo Gotik stilin bu denli gözler önüne serilmesi konusunda bir çekince olmamıştır.

1. Sultan Abdülaziz Dönemi (1861-1876) Camilerinde Orta Çağcılık

1.1. Sadabad Camii

Diğer İsimler: Aziziye Camii, Çağlayan Camii

İnşa Tarihleri: 1862

Mimarlar: Sarkis Balyan, Agop Balyan

Baniler: Sultan Abdülaziz

Yapı Türü: Cami

Adres: Kağıthane, Merkez Mahallesi

İlk Sadabad Camii, Sultan III. Ahmed tarafından Lale Devri'nin sembol yapılarından birisi olarak inşa edilmiş Sadabad Sarayı kompleksinin bir parçasıdır. Lale Devri'nin tanınan şari Nedim tarafından "*cetvel-i sim*" olarak anılan Kağıthane Deresi'nin kenarında yer alan yapı, 1862 yılında Sultan Abdülaziz'in emriyle yeniden inşa edilmiştir.¹⁹¹ Banisinin adına ithafen Aziziye Camii adıyla da bilinen yapı, kimi zaman da Kağıthane Deresi'ndeki yapay şelaleler nedeniyle Çağlayan Camii olarak anılmaktadır. Mimar Sarkis Balyan ve Agop Balyan'a inşa ettirilen Sadabad Camii yıllar içinde çeşitli restorasyon ve değişikliklere maruz kalarak günümüze ulaşabilmiştir.

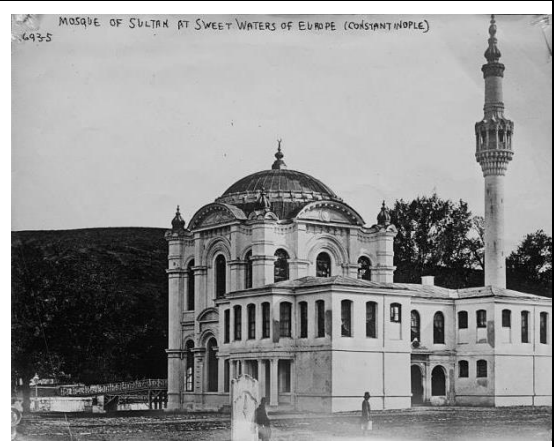
Caminin minaresindeki kapalı şerefenin (**Tablo 95c**) üç dilimli sivri kemerleri ve kemerleri süsleyen şebekeleri tıpkı Küçük Mecidiye Camii'nde ve Konya Aziziye Camii'nde de olduğu gibi Neo Gotik stili yansıtmaktadır. Yapının iç mekanında bulunan sivri kemerli mihrabın ne zaman yapıya dâhil olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Sadabad Camii, Lale Devri'nde başlayan Batılılaşma reformlarının sembolü olan Sadabad Sarayı'yla özdeşleşmiş bir yapıdır. Patrona Halil İsyanı sonrası harabeye dönen saray kompleksi yıllar içinde büyük ölçüde yok olmuştur. Sultan Abdülaziz'in camiye kendi adıyla yeniden inşa ettirmesi aslında sultanın da tıpkı Lale Devri'nde olduğu gibi yüzünün batıya dönük olduğunu göstermektedir. Ancak 18.yy'ın Barok, Rokoko ve Ampir üsluplarının dışına çıkılarak, caminin şerefesinde Neo Gotik stilin de kullanımı tercih edilmiştir.

¹⁹¹ Emine Füsün Alioğlu, "Bir Balyan Ailesi Tasarımı: Sa'dabad Camisi", *Megaron*, cilt 10, sayı 3 (2015), s. 390.

a. Kağıthane Camii, 19.yy sonu, Fatihli Mustafa, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

b. Sadabad Camii ("*Mosque of Sultan at Sweet Waters of Europe, Constantinople*", George Grantham Bain Collection-Library of Congress)

c. Sadabad Camii'nin Neo Gotik minare şerefesi, 2008 (Caner Cangül, <https://www.canercangul.com/17135/sadabad-camii-icinden-fotograflar/>)

Tablo 95

1.2. Küçük Mecidiye Camii

Diğer İsimler: Çırağan Camii, Çırağan Mecidiye Camii

İnşa Tarihleri: 1848, 1870'ler (restorasyon ve minare)

Mimarlar: Garabet Amira Balyan veya Nikoğos Balyan, Ohannes Kalfa (minarenin mimarı)

Baniler: Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz (restorasyon ve minarenin banisi)

Yapı Türü: Cami

Adres: Beşiktaş, Yıldız Mahallesi

Sultan Abdülmecid tarafından 1848 yılında inşa ettirilen Çırağan Camii'nin mimarının kim olduğu net olarak bilinmemektedir. Yapının mimarının Garabet Amira Balyan veya Nikoğos Balyan olabileceği öne sürülmektedir.¹⁹² Yapı 1870'lerde Sultan Abdülaziz tarafından Ohannes Kalfa'ya restore ettirilmiş ve günümüzde varlığını sürdüren kapalı şerefeli minare bu dönemde inşa ettirilmiştir.¹⁹³

Caminin Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümü minaresidir. Minarenin kapalı şerefesinin (**Tablo 96b**) üç dilimli sivri kemerli açıklıkları ve bu açıklıkları süsleyen şebekeleri Neo Gotik stili yansıtmaktadır. İç mekânda Orta Çağcı unsurlara rastlanılmamıştır.

Osmanlı minarelerinde kapalı şerefeli örneklerin kemer ve kemer içi şebekelerinin Neo Gotik tasarımlarda ele alınması Batılılaşmanın getirdiği bir olgudur. Küçük Mecidiye Camii'nin minaresi, 19.yy'ın ikinci yarısında karşımıza çıkan bu tip minarelerin bilinen ilk örneğidir.

	
<p>a. Küçük Mecidiye Camii, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Küçük Mecidiye Camii'nin Neo Gotik minare şerefesi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 96</p>	

¹⁹² Gözde Çelik, *İstanbul'da 19. Yüzyıl Abdülmecid Camileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2000, s.28-30.

¹⁹³ *Çırağan/Küçük Mecidiye Camii ve 2012-2015 Restorasyon Çalışmaları*, ed. Murat Sav, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2017, s.65.

1.3. Kasım Paşa Camii

Diğer İsimler: Güzelce Kasım Paşa Camii, Kasımpaşa Büyük Camii

İnşa Tarihleri: 1870 civarı (ilgili kısımlar)

Mimarlar:

Baniler: Sultan Abdülaziz

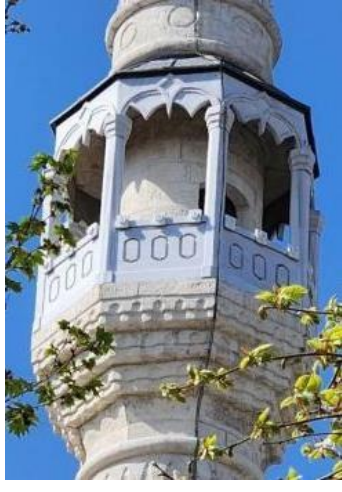
Yapı Türü: Cami

Adres: Beyoğlu, Camiikebir Mahallesi

Güzelce Kasım Paşa Camii, eskisinin yerine Sultan Abdülaziz'in emriyle 1870 yılı civarında yeniden inşa ettirilmiştir. Eskiden Mimar Sinan eseri olan camii zaman içinde harap olunca Sultan Abdülaziz tarafından yeniden inşa edilmiş olsa da, 19.yy boyunca sürekli olarak onarım ve değişikliklere maruz kalmıştır.¹⁹⁴

Caminin minarelerindeki kapalı şerefenin (**Tablo 97b**) Neo Gotik stili yansıtan kemerleri, Küçük Mecidiye Camii ve Sadabad Camii gibi örneklerden biraz daha farklıdır. Bu kez üç dilimli sivri kemer çok daha sade ve yayvandır. Yapının kırık kemerli pencere açıklıkları vardır ancak sivri kemerli herhangi bir pencere açıklığı yoktur. Caminin iç mekânında mihrap sivri kemerli bir tasarıma sahiptir. Minberin altındaki dikey taşıyıcıların aralarında ve minberin üzerindeki baldaken bölümünde üç dilimli Neo Romanesk üslubu yansıtan kemerler yer almaktadır.

Minarelerin Neo Gotik stili yansıtan kapalı şerefeleri, diğer camilerdeki örneklere göre çok daha farklı bir tarzda ele alınmıştır. İç mekândaki minberin tasarımı, camilerin iç mekânındaki Orta Çağcı mimari unsurlar arasında öncü örneklerden birisidir.

	
<p>a. Kasım Paşa Camii, 2024 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Kasım Paşa Camii'nin Neo Gotik minare şerefesi, 2024 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 97</p>	

¹⁹⁴ Sema Doğan, "Kasım Paşa Camii ve Külliyesi" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24. cilt, 2001, s.549.

1.4. Pertevniyal Valide Sultan Camii

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1867-1871

Mimarlar: Sarkis Balyan, Agop Balyan (yardımcı), Bedros Kalfa (yardımcı)

Baniler: Perneviyal Valide Sultan

Yapı Türü: Cami

Adres: Fatih, İskenderpaşa Mahallesi

Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından 1867-1871 yılları arasında Mimar Sarkis Balyan'a inşa ettirilen cami, Aksaray'ın oldukça merkezi bir konumunda yer almaktadır. Kimi kaynaklarda yapının mimarının Pierre Montani olduğu ileri sürülse de, yapıya ait inşaat defterlerinde onun adı geçmemektedir.¹⁹⁵

Yapının kuzeybatı cephesinde (**Tablo 98a**) yer alan dışa taşkın cümle kapısından önce hünkâr kasrına ve kütüphaneye girilmektedir. Daha sonra da caminin harim bölümüne ulaşılmaktadır. Yani bu cephede 3 ana kütle algılanmaktadır. Cümle kapısının bulunduğu üçlü kütlelerin merkezinde sivri kemerli yüksekçe bir kapı açıklığı (**Tablo 98a, 98e**) yer almaktadır. Yan kısımların her iki cephelerinde birer tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Hünkâr kasrı üzerinde bulunan sivri kemerli pencere açıklıklarının (**Tablo 98b, 98f**) hepsi aynı boydadır. Hünkâr kasrı ve cümle kapısı üzerinde bulunan sivri kemerli pencere açıklıkları, harim bölümünün sivri kemerli pencere açıklıklarına göre daha sadedir. Pencerelerin ahşap doğramaları ve ferforje demir işçilikleri de yer yer Orta Çağcı özellikler göstermektedir. Harim bölümünde, kubbenin hizasındaki her 4 ana beden duvarı üzerinde de sivri kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Bu pencere açıklıklarının içleri mermerden Neo Gotik tasarımlara sahip şebekelerle süslenmiştir. Yan cephelerde iki kademe halinde, üçerli sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktayken, kuzeybatı cephesinde üst kademe üç; kible cephesinde (**Tablo 98c**), üst katta üç, alt katta iki yanda birer tane sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Kible cephesinde ortada mihrabın yer aldığı sivri kemer sağır sivri kemer olarak ele alınmıştır ama yine de Neo Gotik tasarımlı şebekeyle süslenmiştir. Yapının kubbe kasnağında (**Tablo 98d**) da sivri kemerli pencere sırası bulunmaktadır fakat bu pencerelerin şebekeleri çok daha ince işçiliktir.

Caminin hariminde Neo Gotik stili yansıtan başlıca unsur minberdir (**Tablo 98h**). Minberin üst kısmındaki baldaken bölümünün çok dilimli sivri kemerleri Neo Gotik stil ve Oryantalizm arasında bir tasarıma sahiptir. Her ne kadar üzeri örtüyle kapatılmış olsa da minberin kapısı da aynı şekilde çok dilimli sivri kemerli bir tasarıma sahiptir. Yapının köşe kısımlarında bulunan kalemişi sahte kemerler, sivri kemer gibi betimlenmişlerdir ancak orta kısımlardaki kemerler Oryantalist tarzda betimlenmişlerdir. Bunun nedeni büyük olasılıkla köşe kısımlarda yüzeyin dar olmasıdır. Kalemişi süslemeler Oseb Bey ve yardımcısı Agop Balyan'ın eseridir.¹⁹⁶

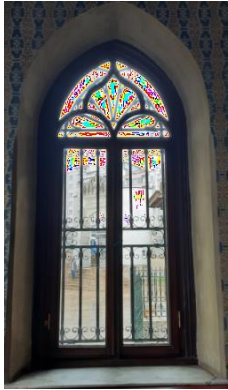

¹⁹⁵ Doğan Yavaş, "Pertevniyal Vâlîde Sultan Külliyesi" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34. cilt, 2007, s.241.

¹⁹⁶ A.g.e., s.241.

Son olarak galeri katının balkon bölümlerinin iki yanlarında bulunan çok dilimli konsol tasarımları, Oryantalizm ve Neo Gotik arasında bir stile sahiptir.

Pertevniyal Valide Sultan Camii, Sultan Abdülaziz dönemi camileri arasında Orta Çağcılık özelliği gösteren bir başyapıttır. Yapının özellikle birbirlerinden farklı üç tipteki sivri kemerli pencere açıklıkları, Neo Gotik stilin cami mimarisinde eklektik bir şekilde kullanıldığı en nitelikli örneklerdendir. Dikkat çekici bir unsur ise caminin aksine külliye bütünündeki diğer yapılarda Neo Gotik stile yer verilmemiş olmasıdır. Bu durum bizlere yapıların mimarlarının farklı kişiler olabileceği gibi, Neo Gotik stilin yalnızca en kutsal olan yapıda tercih edilmiş olabileceğini de düşündürmektedir.

			
<p>a. Pertevniyal Valide Sultan Camii, 2023 (Tolga Değerlier)</p>			
			
<p>b. Pertevniyal Valide Sultan Camii'nin hünkar kasrı pencereleri, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>c. Pertevniyal Valide Sultan Camii'nin mihrap duvarı pencereleri, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Pertevniyal Valide Sultan Camii'nin kubbe kaskağı pencereleri, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	
			
<p>e. Pertevniyal Valide Sultan Camii'nden kapı örneği, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Pertevniyal Valide Sultan Camii'nden pencere örneği, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>g. Pertevniyal Valide Sultan Camii'nden ferforje pencere demiri örneği, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>h. Pertevniyal Valide Sultan Camii'nin minberi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 98</p>			

1.5. Hacı Küçük Camii

Diğer İsimler: Köçek Hacı Mescidi

İnşa Tarihleri: 1872

Mimarlar:

Baniler: Servet Ağa

Yapı Türü: Cami

Adres: Fatih, Sururi Mahallesi

İlk olarak Fatih Sultan Mehmed'in silâhtarlarından Küçük Ahmed Ağa tarafından inşa ettirilen yapı, bugün ki halini büyük ölçüde Sultan Abdülaziz döneminde almıştır. 1872 yılında cami, Sultan Abdülaziz'in “başmusâhibi” Servet Ağa tarafından büyük ölçüde yenilenmiştir.¹⁹⁷

Yapının Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümü tıpkı; Küçük Mecidiye Camii, Sadabad Camii, Kasım Paşa Camii ve Konya Aziziye Camii'nde de olduğu gibi minaresinin kapalı şerefesinde (**Tablo 99b**) bulunmaktadır. Kapalı şerefenin iç dilimli sivri kemerleri Neo Gotik stili yansıtmaktadır.

Hacı Küçük Camii, sultanların inşa ettirdiği diğer örneklerle nazaran, banisinin maddi gücünü ve zevkini yansıtan mütevazı bir yapıdır. Yapının her iki evresinde de baniler saray çevresiyle ilişkileri olan fakat hanedan mensubu olmayan kişilerdir. Sultan Abdülaziz'le yakın ilişkisi olan Servet Ağa, yeniden inşa ettirdiği caminin minaresinde, Sultan Abdülaziz dönemi mimarlığıyla adeta özdeşleşen Neo Gotik kapalı şerefeye yer vermiştir.

	
<p>a. Hacı Küçük Camii'nin minaresi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Hacı Küçük Camii'nin Neo Gotik minare şerefesi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 99</p>	

¹⁹⁷ Özer Bereket, *Ticaretin Altın Kurallarının Yazıldığı Yer Sultanhamam*, TETSİAD Yayınları, İstanbul, s.38.

2. Sultan II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Camilerinde Orta Çağcılık

2.1. Yıldız Camii

Diğer İsimler: Hamidiye Camii

İnşa Tarihleri: 1881-1885

Mimarlar: Nikolaidis Jelpulyo

Baniler: Sultan II. Abdülhamid

Yapı Türü: Cami

Adres: Beşiktaş, Cihannuma Mahallesi

Sultan II. Abdülhamid tarafından 1881-1885 yılları arasında Mimar Nikolaidis Jelpulyo'ya inşa ettirilen Yıldız Camii, tıpkı Yıldız Saat Kulesi gibi, Yıldız Sarayı kompleksinin bir parçasıdır. Caminin hünkâr mahfilinin sedir ağacı kafesleri, sultanın marangozhanedeki kendi üretimi olan detaylardır. Yıldız Camii'nin tarihindeki en önemli olaylardan birisi 1905 yılında Sultan II. Abdülhamid'e karşı düzenlenen bombalı suikast girişimidir. Bu saldırıda 26 kişi vefat etmiş ve 58 kişi yaralanmıştır fakat padişah şans eseri saldırıdan sağ kurtulmuştur.¹⁹⁸ Caminin küçük bir modeli, Şam'ın Merce Meydanı'na dikilen Telgraf Anıtı'nın tepesinde yer almaktadır. Bu anıt Sultan II. Abdülhamid'in döneminde Hicaz'a kadar uzatılan telgraf hattının anısına 1907-1908 yıllarında dikilmiştir.¹⁹⁹

Yıldız Camii'nin en enteresan özelliklerinden birisi iki adet hünkâr mahfilinin (**Tablo 100a**) bulunuyor olmasıdır. Bunun nedeni büyük olasılıkla sultanı ibadet ederken olası bir suikast girişiminden korumaktır. Caminin biri büyük, diğeri küçük olmak üzere iki tane son cemaat yeri bulunmaktadır. Büyük olan son cemaat yeri, harimle bütüncül bir tasarıma sahiptir. Dıştaki son cemaat yerinin tam ortasında dışa taşkın duvar üzerinde sivri kemerli bir pencere açıklığı bulunmaktadır ve pencere şebekesi üç adet, üç dilimli sivri kemerli Neo Gotik süslemelere sahiptir. İki yanda birer tane lentolu kapı ve kapıların iki yanında birer tane sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Bu açıklıklar, dışa taşkın orta bölümdeki tasarımın aynısıdır ancak daha dar bir şekilde ele alınmışlardır. İçteki son cemaat yerinde ise üç adet anıtsal boyutlu sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. İki yanda bulunan hünkâr kasırlarının kuzeybatı cephelerinde basık kemerli birer giriş kapısı ve iki yanlarında sivri kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Eski görsellerde dıştaki son cemaat yerinin duvarları ve hünkâr kasırlarının girişlerinde benzer tarzda ele alınmış camekânlı düzenlemelerin bulunduğu görülmektedir. Hünkâr kasırlarının yan cephelerinde (**Tablo 100d**) beşer tane, kible cephelerinde (**Tablo 100c**) ise üçer tane sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Harimin iki yan cephesinde, iki kademeli olarak üçer tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır ve kible duvarında üst

¹⁹⁸ Selman Can, "Yıldız Camii" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43. cilt, 2013, s.540-541.

¹⁹⁹ Mehmet Tütüncü, "Osmanlı Modernleşmesinin Anıtlara Yansıması: Hayfa Hicaz Demiryolu ve Şam Telgraf Anıtları", *Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları Prof. Dr. Filiz Yenişehirlilioğlu'na Armağan*, ed. Ayşe Pelin Şahin Tekinalp, Mehmet Fatih Müderrisoğlu, Ünal Araç, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2017, s.246-247.

kademede üç tane, alt kademede ise iki tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Ortada ise mihrabın bulunduğu sağır sivri kemer yer almaktadır. Ancak bu sağır sivri kemer de tıpkı pencerelerde olduğu gibi Neo Gotik stili yansıtan şebekelerle süslenmiştir. Bu açıdan Pertevniyal Valide Sultan Camii'yle benzer bir özellik göstermektedir. Yapının yan cephelerinde hünkâr kasırlarının kemener üzerlerindeki sivri kemerler sağır sivri kemer olarak ele alınmışlardır. Yapının oldukça yüksek olan kubbe kasnağı (**Tablo 100f**) daha yalın sivri kemerli pencere açıklıklarıyla çevrelenmektedir. Bu özellik bakımından da Pertevniyal Valide Sultan Camii'yle benzeşir. Yapının iç mekânında hünkâr kasırlarının cumba benzeri kafesli balkon şebekeleri ve harimin giriş kapısının iki yanındaki sağır sivri kemerler dışında herhangi bir Orta Çağcı unsura rastlanılmamıştır.

Yıldız Camii, Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının sembol mimari yapısıdır. Öyle ki Şam'da inşa edilen anıtta bile sultanın otoritesini simgelemek için bu caminin küçük bir modeli tasvir edilmiştir. Cami hiç şüphesiz II. Abdülhamid saltanatının Orta Çağcı İslami eserleri arasında bir başyapıttır. Yapının mimarisinde Neo Gotik stil bu denli baskınken, iç mekânda minber, mihrap veya vaaz kürsüsünde herhangi bir Orta Çağcı stilin tercih edilmemiş olması son derece enteresan bir olgudur.

		
<p>a. Yıldız Camii, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Yıldız Camii, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	
		
<p>c. Yıldız Camii, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Yıldız Camii'nin pencereleri, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	
		
<p>e. Yıldız Camii'nin harimi, 2023 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Yıldız Camii'nin kubbe kasmağı, 19.yy sonu, Abdullah Frères (Getty Research Institute)</p>	<p>g. Yıldız Camii, 19.yy sonu, Abdullah Frères (Getty Research Institute)</p>
<p>Tablo 100</p>		

2.2. Zühtü Paşa Camii

Diğer İsimler: Kızıltoprak Camii

İnşa Tarihleri: 1884

Mimarlar:

Baniler: Ahmed Zühdü Paşa

Yapı Türü: Cami

Adres: Kadıköy, Zühtüpaşa Mahallesi

Maarif Nazırı Ahmed Zühdü Paşa tarafından 1884 yılında Kızıltoprak'ta inşa edilen cami, Bağdat Caddesi'nin de başlangıcında bulunmaktadır. Caminin güneybatı duvarı önünde banisi ve ailesinin de defnedilmiş bulunduğu küçük bir hazire yer almaktadır.²⁰⁰

Caminin kuzeybatı cephesinde (**Tablo 101b**), iki yanda sivri kemerli pencere açıklıkları, ortadaysa lentolu bir kapı açıklığı üzerinde oldukça küçük bir sivri kemerli tepe penceresi bulunmaktadır. Bu tepe penceresi o kadar küçüktür ki sanki kapı açıklığının düzenlemesi, kitabenin yerleştirilebilmesi için sonradan değiştirilmiş gibidir. Caminin son cemaat yerinin kuzeydoğu cephesinde (**Tablo 101b**) sivri kemerli bir pencere açıklığı bulunurken, güneybatı cephesinde (**Tablo 101c**) sağır sivri kemer yer almaktadır. Bunun nedeni caminin minaresinin bu köşeden yükseliyor oluşudur. Harim bölümünün her iki yan cephesinde de simetrik olarak üç adet sivri kemerli pencere açıklıkları (**Tablo 101d**) bulunmaktadır. Yapının kible duvarında (**Tablo 101e**), mihrabın denk geldiği orta bölüm düz duvarken, iki yanda birer tane sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Yapı genelinde, cümle kapısının tepe penceresi haricindeki tüm sivri kemerli pencere açıklıkları birbirinin aynısı olarak tasarlanmıştır ve hepsi silmelerle vurgulanmıştır. Harim bölümünde yer alan minberin baldakeninin oturduğu dikey taşıyıcıların (**Tablo 101f**) arasında sivri kemerler bulunmaktadır. Ayrıca minber ve duvar arasında iki adet üst üste sivri kemerli ahşap küçük bir dolap yer almaktadır.

Zühtü Paşa Camii, banisi hanedan mensubu olmayan en nitelikli Neo Gotik stili cami yapılarından bir tanesidir. Cami, Bağdat Caddesi'ndeki merkezi konumuyla Anadolu Yakası'nın oldukça göz önünde olan bir tarihi eseridir. Caminin mimarisinde Neo Gotik stil hem pencere açıklıklarında hem de minberde tercih edilmiştir, minberin arkasındaki sivri kemerli dolap ise muhtemelen çok daha geç bir dönemin eklentisidir.

²⁰⁰ Ebru Karakaya, "Zühdü Paşa Camii ve Mektebi" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44. cilt, 2013, s.539-540.

	
<p>a. Zühtü Paşa Camii, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Zühtü Paşa Camii'nin girişi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>c. Zühtü Paşa Camii, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>d. Zühtü Paşa Camii'nin pencereleri, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
	
<p>e. Zühtü Paşa Camii'nin kible duvarı, 2022 (Tolga Değerlier)</p>	<p>f. Zühtü Paşa Camii'nin minberi, 2022 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 101</p>	

2.3. Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii

Diğer İsimler: Şeyh Camii, Şeyh Devati Camii

İnşa Tarihleri: 1886

Mimarlar:

Baniler: Bahri Paşa

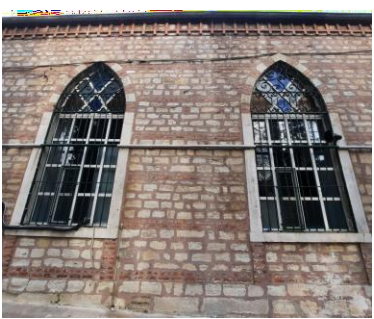
Yapı Türü: Cami

Adres: Üsküdar, Sultantepe Mahallesi

Şeyh Devati Camii ilk olarak 17.yy'da inşa edilmiş, 1886 yılında ise Bahri Paşa tarafından kapsamlı bir şekilde yenilenmiştir.²⁰¹ Cami bugün ki haline büyük ölçüde 19.yy'daki bu yenilemeyle kavuşmuştur.

Yapının kuzeybatı cephesinde (**Tablo 102a, 102b**) lentolu cümle kapısının üzerinde kısa sivri kemerli bir pencere açıklığı yer almaktadır. Bu cephedeki pencere açıklıklarının sivri kemerli bölümleri iç mekânda kadınlar mahfili olarak kullanılan galeri katına açılmaktadır. Yapının her dört cephesinde bulunan pencere açıklıkları da sivri kemerli olarak ele alınmıştır ve Neo Gotik stili yansıtmaktadırlar. Yapının geri kalan bölümlerinde Orta Çağcılık özelliği gösteren unsurlara rastlanılmamıştır.

Şeyh Devati Camii aslında bir tekke camisidir fakat çalışma kapsamında tekke yapıları kategorisinde değil, cami kategorisinde değerlendirilmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde Anadolu Yakası'nda saray haricinde çeşitli banilerce inşa edilmiş Neo Gotik stili camilerin erken örneklerinden birisidir.

		
a. Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii'nin girişi, 2023 (Tolga Değerlier)	b. Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii, 2023 (Tolga Değerlier)	c. Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii'nin pencereleri, 2023 (Tolga Değerlier)
Tablo 102		

²⁰¹ Ahmed Tahir Nur, "Kitabeleriyle Üsküdar'da Bir Celveti Tekkesi: Şeyh Mustafa Devati Efendi Cami-Tevhidhanesi", *Toplumsal Tarih*, sayı 248 (2014), s.79-80.

2.4. Hacı Ali Rıza Paşa Camii

Diğer İsimler: Hamidiye Camii, Cuma Camii

İnşa Tarihleri: 1889

Mimarlar:

Baniler: Hacı Ali Rıza Paşa

Yapı Türü: Cami

Adres: Eyüpsultan, Rami Cuma Mahallesi

Sultan II. Abdülhamid'in başmabeyincisi Hacı Ali Rıza Paşa tarafından 1889 yılında inşa ettirilen cami, çok sonraları yapıya ilave edilen muhtes eklenitlerle genişletilmiştir.²⁰²

Günümüzde özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiş olan yapının orijinalliğini koruyan bölümleri kible cephesi ve iki yan cephesidir. Kible cephesinde mihrap nişinin olduğu bölümün (**Tablo 103a**) başta sağır sivri kemer olarak ele alındığı ancak daha sonra düz duvar olarak değiştirildiği anlaşılmaktadır. Kible cephesinde, iki yanda birer tane sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Yan cephelerde dörder tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır ve yapı genelindeki sivri kemerli pencere açıklıklarınının (**Tablo 103b**) tümü birbirlerinin aynısı olacak şekilde tasarlanmışlardır.

Yapının mimarisi ne yazık ki büyük ölçüde dönüşüme uğramış olsa da, orijinalliğini koruyabilmiş bölümleri az çok yapı bütünü hakkında ipuçları vermektedir. Hacı Ali Rıza Paşa Camii'nin mimarisi, Sultan II. Abdülhamid döneminin Anadolu Yakası'nda bulunan Neo Gotik tasarımlı cami mimarilerinin bir benzeridir.

	
<p>a. Hacı Ali Rıza Paşa Camii, 2024 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Hacı Ali Rıza Paşa Camii'nin pencereleri, 2024 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 103</p>	

²⁰² Yapının banisi ve inşa tarihine ilişkin bilgiler yapının kitabesinden ve yapıda asılı olan tarihçesinden edinilmiştir.

2.5. Tütüncü Mehmet Efendi Camii

Diğer İsimler: Göztepe Camii

İnşa Tarihleri: 1899

Mimarlar:

Baniler: Tütüncü Mehmet Halis Efendi

Yapı Türü: Cami

Adres: Kadıköy, Göztepe Mahallesi

İstanbul'a Erzincan'dan gelmiş olan Tütüncü Mehmet Halis Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk sanayicilerindendir ve 1899 yılında tütün ticaretinden kazandığı gelirle kendi ismiyle anılan günümüzdeki camiyi inşa ettirmiştir.²⁰³ Cami, Göztepe semtinin gelişmesinde önemli rol oynadığı için Mehmet Halis Efendi, Göztepe'nin de kurucusu kabul edilmektedir.

Caminin güneydoğu cephesinde, ortada silindirik mihrap nişi, iki yandaysa birer tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Mihrap nişinin önünde yapının banisinin mezarı yer almaktadır. Yapının yan cephelerinde dörder tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Cami, kuzeybatı cephesine ilave edilmiş muhdes ekle genişletilmiş ve cephe tasarımını tümüyle yitirmiştir. Yapı içten iki adet kubbe, dıştan kırma çatıyla örtülüdür. Yapının sivri kemerli pencerelerinin, sivri kemer bölümleri geometrik ve bitkisel motifli sahte vitraylarla süslenmiştir. İç mekânda herhangi bir Orta Çağcı unsura rastlanılmamıştır.

Semtin tarihi açısından son derece önemli olan Tütüncü Mehmet Efendi Camii, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayi tarihiyle bağlantısı açısından da son derece önemlidir. Yapının Neo Gotik stili pencere tasarımları, II. Abdülhamid döneminin hanedan mensubu olmayan banilerinin yaptırdığı camilerde de benzer şekilde ele alınmıştır.

a. Tütüncü Mehmet Efendi Camii, 2019
(Tolga Değerlier)

Tablo 104

²⁰³ Serkan Ataç, *İstanbul Kadıköy İlçesinde Bulunan Tarihi Camilerde Yer Alan Hat Eserleri ve Hattatları*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.62.

2.6. Cafer Ağa Camii

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1900

Mimarlar:

Baniler: Sultan II. Abdülhamid

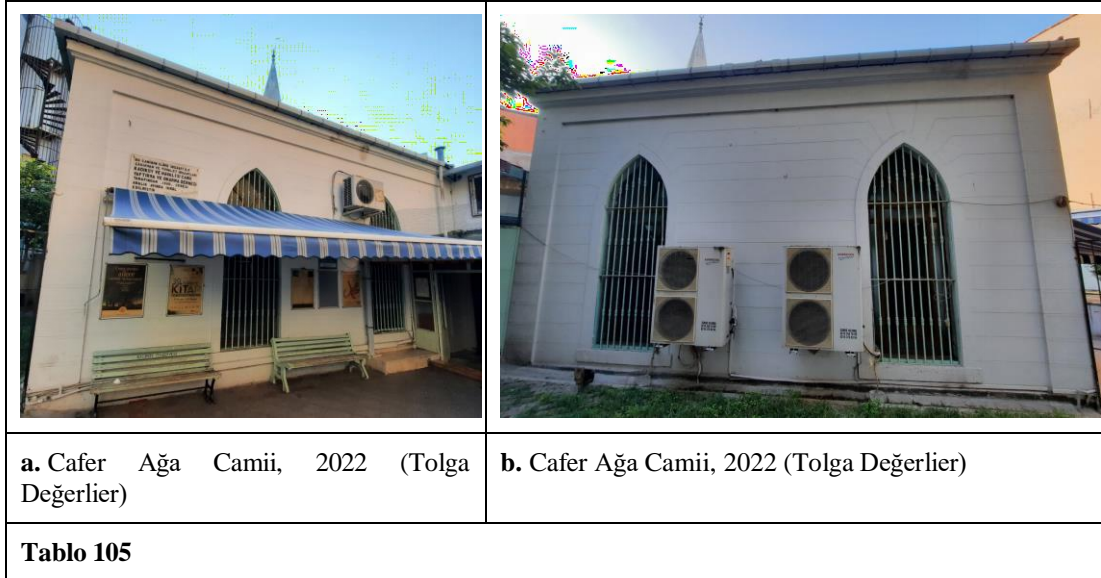
Yapı Türü: Cami

Adres: Kadıköy, Caferağa Mahallesi

Kadıköy’de bulunan Cafer Ağa Camii ilk olarak Sultan III. Mustafa döneminde Darüssaade Ağası Cafer Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. 1886 yılında yanan cami, 1900 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.²⁰⁴ Yapıya eklenen muhdes bölümler 1988 yılında Kadıköy ve Havalisi Camii Yapıtırma ve Onarma Derneği tarafından inşa ettirilmiştir.²⁰⁵

Yapının yalnızca avludan görülebilen kible (**Tablo 105b**) ve kuzeybatı cepheleri (**Tablo 105a**) gözlemlenebilmiştir. Yapının diğer cepheleri harimden gözlemlenebildiği kadarıyla yorumlanmıştır. Yapının kible cephesinde mihrabın denk geldiği nokta düz duvar olarak ele alınmışken, iki yanında birer tane sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Neredeyse kareye yakın dikdörtgen planlı olan caminin yan cephelerinde ikişer tane sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Yapı genelinde Orta Çağcılık özelliği gösteren başka herhangi bir unsura rastlanılmamıştır.

Bulunduğu mahalleye de ismini veren Cafer Ağa Camii’nin sivri kemerli pencere açıklıkları, çağdaşı olan Neo Gotik stili camilerin sivri kemerli pencere açıklıklarıyla benzerlik göstermektedir.

²⁰⁴ A.g.e., s.25.

²⁰⁵ Muhdes eklere dair bilgi, cami üzerine sonradan yerleştirilmiş olan kitabeden edinilmiştir.

2.7. Muhsine Hatun Camii

Diğer İsimler: İbrahim Paşa Camii, Çifte Gelinler Camii

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın sonları

Mimarlar:

Baniler:

Yapı Türü: Cami

Adres: Fatih, Saraç İshak Mahallesi

Cami ilk olarak 1532 yılında Pargalı İbrahim Paşa tarafından, eşi Muhsine Hatun'un isteği üzerine inşa ettirilmiştir.²⁰⁶ Yapının mimarı Mimar Sinan'dır ve yapı Sinan'ın mimarbaşı olmadan önce inşa ettiği mimari eserlerdendir.²⁰⁷ Cami 18.yy'ın sonları ve 19.yy'ın sonlarında iki kez restore edilmiştir.²⁰⁸ Bugün ki görünümünü büyük ölçüde 19.yy'ın sonlarında almıştır. Yapıda en son restorasyon 2019-2022 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.

Yapının kible cephesi ve iki yan cephesi gözlemlenebilmektedir, kuzeydoğu cephesi ahşap bir dönem eklentisiyle genişletilmiştir. Kible cephesinde ortada mihrabın bulunduğu kısım düz duvar olarak geçilmiştir. Mihrabın iki yanında birer tane sivri kemerli pencere açıklığı, yan cephelerde ise üçer tane sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Yapı genelinde pencere açıklıkları dışında herhangi bir Orta Çağcı unsura rastlanılmamıştır.

Muhsine Hatun Camii, orijinalinde Mimar Sinan'ın eseridir ancak uzun yıllar içinde harap olan cami bugün ki halini Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında almıştır. Yapı, II. Abdülhamid devrinin Anadolu Yakası ve Eyüp Rami'deki Orta Çağcı mimarideki cami örneklerine benzemektedir.

a. Muhsine Hatun Camii, 2023 (Mahmut Demirdil ve Muhammed Ali Yıldız, "Kumkapı'da Bir Gülşenihane: Muhsine Hatun Tekkesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 108, 2023, s. 178.)

Tablo 106

²⁰⁶ *Fatih Camileri ve Mescidleri*, Fatih Müftülüğü Yayını, İstanbul, 2017, s.376.

²⁰⁷ Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Mescidleri", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, 1. cilt, İstanbul, 1988, s.218.

²⁰⁸ *Fatih Camileri ve Mescidleri*, s.376.

2.8. Osman Reis Camii

Diğer İsimler: Yalılar Camii

İnşa Tarihleri: 1903

Mimarlar: Alexandre Vallaury

Baniler: Ahmed Arif Paşa

Yapı Türü: Cami

Adres: Sarıyer, Yeniköy Mahallesi

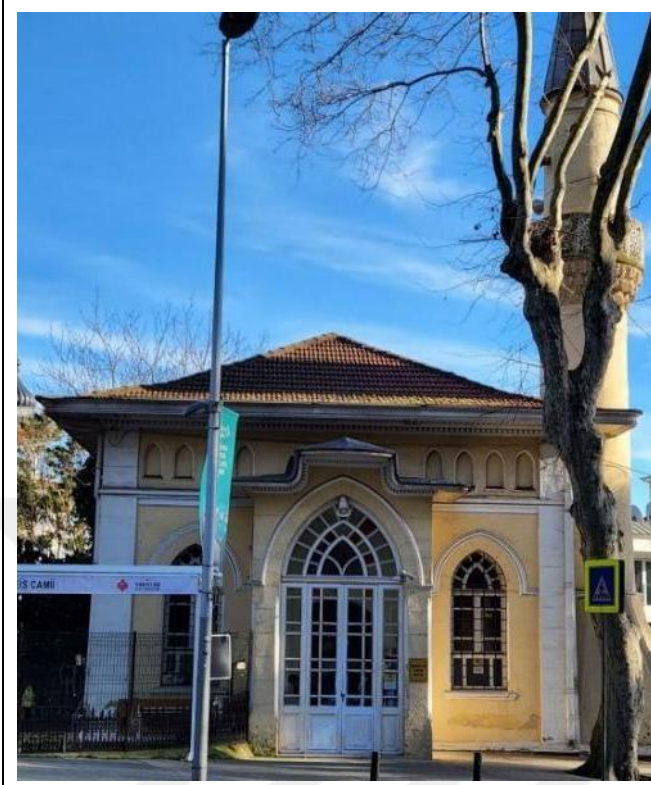
İlk olarak Denizci Osman Reis tarafından inşa ettirilen cami zaman içinde harap olunca 1828 yılında Alıcacı Hüseyin Ağa tarafından onarılmıştır. 1903 yılında Ahmet Arif Paşa tarafından yeniden inşa ettirilen bugün ki caminin mimarı Alexandre Vallaury'dir.²⁰⁹

Yapının kuzeybatı cephesinde (**Tablo 107a**), dışa taşkın bir cümle kapısı bulunmaktadır. Cümle kapısı (**Tablo 107b**) yüksek ve genişçe bir sivri kemerli açıklık olarak ele alınmıştır. Dışa taşkın kütlelerin iki yanında da sivri kemerli pencere açıklıkları (**Tablo 107c**) bulunmaktadır. Harimin kuzeybatı cephesinin iki yanında birer tane sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Güneybatı cephesinde iki adet, kuzeydoğu cephesinde ise üç adet sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Bunun nedeni güneybatı cephesinde pencere açıklığının bulunmasını bekleyeceğimiz yerden minarenin yükseliyor olmasıdır. Yapının kible cephesinde, ortada mihrabın bulunduğu nokta düz duvar olarak geçilirken, iki yanda birer tane sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Pencere açıklıklarının tümünün ahşap doğramalarında Neo Gotik stilin etkisi göze çarpmaktadır. Ayrıca yapının tüm cephelerini sivri kemerli bir körarkat çevrelemektedir.

Harimde yer alan mihrap nişi sivri kemerlidir ve Neo Gotik stilin eklettik bir yorumudur. Yapının minberi Neo Gotik stilin nitelikli örneklerindedir. Minberin baldaken bölümünün sivri kemerleri kendi içlerinde hafif Oryantalizme de öykünen şebekelere sahiptir. Baldaken bölümü taşıyan kısımda ise daha sade bir sivri kemerli tasarım göze çarpmaktadır. Yapının geri kalan bölümlerinde Orta Çağcılık özelliği gösteren herhangi bir unsura rastlanılmamıştır.

Alexandre Vallaury eseri olan Osman Reis Camii, Vallaury'nin Neo Gotik stili en belirgin şekilde yorumladığı yapılardan birisidir. Caminin hem iç, hem de dış mekânında pek çok Orta Çağcı unsura rastlanılabilmektedir. Orhaniye Kışlası Camii'ni saymazsak, sivri kemerli "*lombard band*"in (körarkat) bir cami yapısında uygulandığı tespit edilen tek örnektir.

²⁰⁹ Banu İlker, *19. Yüzyıl Başından Cumhuriyete Kadar Boğaziçi'nde Yalı Nitelikli Yapılar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1995, s.112.

a. Osman Reis Camii, 2024 (Tolga Değerlier)

b. Osman Reis Camii'nin giriş kapısı, 2024 (Tolga Değerlier)

c. Osman Reis Camii'nin pencerelerine bir örnek, 2024 (Tolga Değerlier)

Tablo 107

3. Müslüman Mezar Yapılarında Orta Çağcılık

3.1. Sertarikzade Tekkesi Türbesi

Diğer İsimler: Sertarikzade Kültür ve Sanat Merkezi

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın ikinci yarısı

Mimarlar:

Baniler: Şeyh Ali Rıza Efendi

Yapı Türü: Mezar Yapısı

Adres: Eyüpsultan, Nişancı Mahallesi

İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen Sertarikzade Tekkesi'nin türbe bölümü mimari açıdan 19.yy'ın ikinci yarısının karakterini çağrıştırmaktadır. 1830'larda tümüyle yanıp yok olan tekke, 1832-1886 yılları arasında görev yapan Şeyh Ali Rıza Efendi tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.²¹⁰ Bu durumda türbe bölümünün de kabaca 1860-1886 yılları arası bir dönemde inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Yapı 1960'lı yıllara kadar ayakta kalabilmiştir ancak sonrasında atıl kaldığı için zamanla harabeye dönüşmüştür. Uzunca bir süre sonra 2008-2010 yılları arasında restore edilen yapı günümüzde belediyenin kültür merkezi olarak kullanılmaktadır.²¹¹

Birbirlerine bitişik olarak inşa edilen türbe ve meydan bölümlerinin kurgusu Karagümrük Nûreddin Cerrâhî Tekkesi Âsitânesi'yle benzerlik göstermektedir.²¹² İki güney cephede (**Tablo 108b**), dördü doğu cephesinde (**Tablo 108a**) bulunan ikişerli sivri kemerli Neo Gotik pencere açıklıkları, tekke yapısında karşımıza çıkan tek Orta Çağcı unsurlardır. Binanın genelindeki sade tasarımın aksine, türbe bölümü bu türden gösterişli pencerelerle vurgulanarak öne çıkarılmıştır.

Tekke yapıları içinde gerçekten özgün bir yere sahip olan yapının türbe bölümü her ne kadar da meydan bölümüne dâhil olsa da, cephe tasarımıyla ayrı bir bölüm olarak vurgulandığı için tekke değil, mezar yapısı olarak değerlendirilmiştir.

	
<p>a. Sertarikzade Tekkesi Türbesi, 2024 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Sertarikzade Tekkesi Türbesi, 2024 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 108</p>	

²¹⁰ Murat Özer, *Eyüp Tarihinde Gelenekli Bir Sanat Mahfili Sertarikzade Tekkesi*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.52-54.

²¹¹ A.g.e., s.53, 75.

²¹² A.g.e., 58.

VI. BÖLÜM

OSMANLI ASKERİ YAPILARINDA ORTA ÇAĞCILIK

Osmanlı askeri yapılarında Orta Çağcı etkiler ağırlıklı olarak Neo Romanesk üslup veya Neo Gotik stili yansıtan Orta Çağ kalesi görünümüleriyle karşımıza çıkmaktadırlar. En küçük örnekleri nöbetçi kulübeleri olan bu yapılar, karakol binaları ve bir istisna olarak Yıldız Silahhanesi'nden ibarettir. Özellikle Sarıyer'de bulunan üç karakol Neo Romanesk üslubu yansıtırırken, Süslü Karakol veya Yıldız Silahhanesi'nde Neo Gotik stilin eklektik yorumarını görürüz.

1. Nöbetçi Kulübeleri

1.1. Yıldız Camii Nöbetçi Kulübesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1881-1885

Mimarlar:

Baniler: Sultan II. Abdülhamid

Yapı Türü: Güvenlik kulübesi

Adres: Beşiktaş, Cihannüma Mahallesi

Yıldız Camii'nin dışında, girişte bulunan küçük güvenlik kulübesi eski fotoğraflarda da (**Tablo 109b**) görülebilmektedir. Bugün ki kulübe büyük olasılıkla eskisinin rekonstrüksiyonudur.

Kulübenin üç cephesinde sivri kemerli kısa pencere açıklıkları ve diğer cephesinde de giriş açıklığı yer almaktadır. Ahşaptan küçük bir yapıdır ve eklektik bir üsluba sahiptir. Neo Gotik stilini yansıtan sivri kemerli açıklıklar, cami ve saat kulesinin mimarisiyle bir bütünlük arz etmektedir.

Sultan II. Abdülhamid tarafından da kullanılan Yıldız Camii'nin avlusunun girişinde böyle bir güvenlik kulübesine yer verilmesinin nedeni, padişaha yönelik düzenlenebilecek olası saldırılara karşı güvenlik tedbiri alınmak istenmesidir. 21 Temmuz 1905 tarihinde cuma selamlığı esnasında Sultan II. Abdülhamid'e bir suikast girişiminde bulunmuş olması söz konusu güvenlik tedbirlerinin nedenini daha anlaşılır kılabilecek önemli bir olaydır.²¹³

	
<p>a. Yıldız Camii Nöbetçi Kulübesi, 2024 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Yıldız Camii Nöbetçi Kulübesi, 19.yy sonu, Abdullah Frères (Getty Research Institute)</p>
<p>Tablo 109</p>	

²¹³ Can, "Yıldız Camii", s.541.

1.2. Orhaniye Kışlası Nöbetçi Kulübeleri

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1885-1886

Mimarlar:

Baniler: Sultan II. Abdülhamid

Yapı Türü: Güvenlik kulübesi

Adres: Beşiktaş, Mecidiye Mahallesi

Sultan II. Abdülhamid tarafından Yıldız Sarayı'nın yukarı tarafına 1885-1886 yılları arasında inşa ettirilen Orhaniye Kışlası'nın girişindeki nöbetçi kulübeleri, kışlaya giriş çıkışlardaki güvenliği sağlayan ayrı bir yapı grubudur. Yıldız Sarayı'nı korumak amacıyla bu bölgeye inşa edildiği düşünülen kışlada süvari birlikleri konuşlandırılmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında yenik düşen Osmanlı İmparatorluğu Serv Antlaşması'nı imzalamış ve antlaşma gereği kışla askerden arındırılmıştır. İstanbul'un işgalden kurtuluşuyla birlikte kışla uzun bir süre yeniden süvari kışlası olarak kullanılmış ve günümüze kadar askeriyenin farklı birimleri arasında el değiştirmiştir. 1978-1979 yılları arasında kapsamlı bir restorasyondan geçen yapının bazı ahşap bölümleri yıkılarak betonarme olarak yenilenmiştir.²¹⁴

Kışlanın girişinde bulunan nöbetçi kulübelerinin mimari kurgusu, İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü'nün anıtsal giriş kapısını kısmen andırmaktadır. Orta bölümde kapı ve iki yanda kâgir birer nöbetçi kulübesinden ibaret yapı grubunun Orta Çağcı olarak nitelendirebileceğimiz özellikleri sivri kemerli pencere açıklıkları ve dendanlı tepelikleridir.

19.yy'da inşa edilen askeri yapıların çok büyük bir bölümünde yapıya girişlerde güvenlik tedbiri olarak nöbetçi kulübelerinin bulunuyor olması alışlagelen bir durumdur. Bu tip yapılarda özellikle dendanlı tepeliklerin bulunuyor olma nedeni savunma fonksiyonu değil, askeri bir yapıya giriliyor olduğunun vurgulanmak istenilmesidir.

a. Orhaniye Kışlası Nöbetçi Kulübeleri

Tablo 110

²¹⁴ Oğuzhan Uluman, *Orhaniye Kışlası*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.94-95.

2. Karakollar

2.1. Süslü Karakol

Diğer İsimler: Aziziye Karakolu, Jandarma Mektebi

İnşa Tarihleri: 1866

Mimarlar:

Baniler: Sultan Abdülaziz

Yapı Türü: Karakol

Adres: Beşiktaş, Abbasağa Mahallesi

Süslü Karakol adıyla bilinen Aziziye Karakolu, Sultan Abdülaziz tarafından 1866 yılında inşa ettirilmiştir. 1910 yılında İstanbul Jandarma Posta Karakolu Kumandanlar Mektebi'ne dönüştürülmüş ve Çanakkale Savaşı'nda yaralıların tedavi edildiği geçici hastahanelerden birisine dönüştürülmüştür. İşgal yıllarında İtilaf güçlerinin kullanımına geçen karakol, 1922'den sonra da yavaş yavaş atıl duruma gelmeye başlamıştır.²¹⁵ Yapı yakın geçmişte restoran olarak kullanılmaktaydı, günümüzdeyse inşaat ofisi olarak kullanılmakta.

Aziziye Karakolu'nun Orta Çağcı olarak nitelendirebileceğimiz özellikleri, alt katın sivri kemerli pencere açıklıkları ve yapının köşe kulesi formundaki tepelikleridir. Köşe kuleleri adeta Dimadis'in yapılarındaki gibi ele alınmıştır. Pencere formları nedeniyle köşe kulelerinin de Neo Gotik stili yansıttığını düşünmek hiç de yanlış bir çıkarım olmayacaktır.

Yapının İhlamur Kasrı ve Teşvikiye Yokuşu'na yakın konumu, bölgedeki yoğun ve elit yerleşim alanları düşünüldüğünde hiç de şaşırtıcı değildir. Yapının köşe kuleleri güvenlik fonksiyonunu, sivri kemerli pencereleri de Abdülaziz devrinin estetik anlayışını yansıtmaktadır.

a. Süslü Karakol (Neslihan Sönmez, "İhlamur'da Aziziye Karakolu: 'Süslü Karakol Binası'", 1984, s. 36.)

Tablo 111

²¹⁵ Neslihan Sönmez, "İhlamur'da Aziziye Karakolu: 'Süslü Karakol Binası'", *İnşaat Dünyası*, sayı 18-19 (1984), s. 36-37.

2.2. Pazarbaşı Karakolu

Diğer İsimler: Yenimahalle Karakolu, Sarıyer Jandarma İlçe Komutanlığı

İnşa Tarihleri: 1891

Mimarlar:

Baniler: Sultan II. Abdülhamid

Yapı Türü: Karakol

Adres: Sarıyer, Yeni Mahallesi

Pazarbaşı Karakolu, 1891 yılında Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Sarıyer'de inşa edilmiştir. Mimarının kim olduğu bilinmemekle birlikte, mimarisinin Büyükdere'deki Topçu Karakolu'yla ve Sarıyer'deki Mezarburnu Karakolu'yla olan benzerliği bizlere her üç yapıda da aynı mimarların çalışmış olabileceğini düşündürmektedir.²¹⁶

Yapının Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümleri; kat pencereleri arasında yer alan üçlü sivri kemerli körarkatlar, yapının güney cephesinin ortasından yükselen kule ve kulenin gül pencereleri ile üst örtünün etrafını dolaşan dendanlı tepelikleridir. Sivri kemerli körarkatlar Neo Gotik stili yansıtırsalar da, dendanlı tepelikler ve kule yapısı karakola adeta bir Orta Çağ kalesi görünümü vermektedirler. Bu açıdan yapının mimarisinde Neo Romanesk üslup ve Neo Gotik stilin eklektik bir biçimde yorumlandığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Pazarbaşı Karakolu'nun mimarisinde dendanlı tepeliklere yer verilmesinin nedeni yapının askeri amaçlarla kullanıldığını vurgulamak içindir. Yapının cephelerinin neredeyse kusursuz bir simetriyle tasarlanmış olması ve pencere düzenlemeleri Neo Klasik üslubu yansıtmaktadır. Orta Çağcı unsurlar nasıl ki yapının askeri kullanımını yansıtıyorlarsa, Neo Klasik üslubun kullanımını da devletin otoritesini ve düzenini yansıtmaktadır.

	
a. Pazarbaşı Karakolu, 2024 (Tolga Değerlier)	b. Pazarbaşı Karakolu, 2024 (Tolga Değerlier)
Tablo 112	

²¹⁶ Aynur Çiftçi, *Son Dönem Osmanlı Karakolları Anadolu Yakası ve Büyükdere Topçu Karakolu*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996, s.378.

2.3. Büyükdere Topçu Karakolu

Diğer İsimler: Fıstık Suyu Karakolu

İnşa Tarihleri: 19.yy'ın sonları

Mimarlar:

Baniler: Sultan II. Abdülhamid

Yapı Türü: Karakol

Adres: Sarıyer, Büyükdere Mahallesi

Büyükdere Topçu Karakolu'nun kitabesi günümüze ulaşmadığı için inşa tarihi henüz kesin olarak bilinmemektedir ancak yapının Pazarbaşı Karakolu'yla olan mimari benzerlikleri nedeniyle 1891 yılı civarında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Bir dönem Büyükdere İlkokulu olarak kullanıldığı bilinen yapı 1952 yılında askeri lojmana dönüştürülmüş ve 1980'lere kadar bu amaçla hizmet vermiştir.²¹⁷ 1980'lerden sonra yapı terk edilmiş ve yıllar içinde atıl hale gelmiştir. Mimari açıdan Pazarbaşı Karakolu ve Meserburnu Karakolu'yla benzeşen Büyükdere Topçu Karakolu, günümüzde hala işlevsiz olduğu için diğer iki yapıya göre çok daha harap bir durumdadır.

Yapının Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümleri Pazarbaşı Karakolu'yla hemen hemen aynıdır. Büyükdere Topçu Karakolu'nun, Pazarbaşı Karakolu'ndan farklı olarak kat pencereleri arasında üçlü sivri kemerli körarkatlar bulunmamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde yapıda Neo Gotik stilin tercih edilmediği fakat Neo Romanesk üslubun yapıya hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Yapının cephe düzenlemeleri tıpkı Pazarbaşı Karakolu'nda olduğu gibi simetriktir ve Neo Klasik üslubu yansıtmaktadır.

Neo Klasik ve Neo Romanesk üslupların eklektik olarak yorumlandığı Büyükdere Topçu Karakolu'nun mimarisinde de tıpkı Pazarbaşı Karakolu gibi askeri fonksiyon ve devlet otoritesi vurgulanmıştır.

		
a. Büyükdere Topçu Karakolu, 2024 (Tolga Değerlier)	b. Büyükdere Topçu Karakolu, 2024 (Tolga Değerlier)	c. Büyükdere Topçu Karakolu, 2024 (Tolga Değerlier)
Tablo 113		

²¹⁷ A.g.e., s.379-380.

2.4. Mezarburnu Karakolu

Diğer İsimler: Mesarburnu Karakolu, Karakolhane-i Bala, Sarıyer Subay Askeri Gazinosu, Eski Sarıyer Karakolu, Sarıyer Orduevi

İnşa Tarihleri: 1911

Mimarlar:

Baniler: Sultan II. Abdülhamid

Yapı Türü: Karakol

Adres: Sarıyer, Merkez Mahallesi

Muhtemelen Sultan II. Abdülhamid tarafından inşa ettirilen Mezarburnu Karakolu'nun inşa süreci Sultan V. Mehmed (Reşad) döneminde, 1911 yılında tamamlanmıştır. Yapı günümüzde askeri gazino olarak kullanılmaktadır.²¹⁸

Yapının Orta Çağcılık özelliği gösteren bölümleri, Pazarbaşı Karakolu ve Büyükdere Topçu Karakolu'yla benzerdir. Diğerlerinden farklı olarak bu yapının iki kulesi bulunmaktadır. Diğer iki yapıya göre daha gelişmiş bir plan şeması karşımıza çıkmaktadır. Üst örtüyü dolaşan dendanlı tepelikleri, kuleleri ve kuleleri üzerindeki gül pencereleri, diğer iki yapıya göre daha belirgin olan köşe kuleleriyle Neo Romanesk üslubu yansıtmaktadır. Yapının tıpkı diğer iki karakol gibi cephelerinin simetrik oluşu ve pencere düzenlemeleri gibi öğeleri Neo Klasik üslubu yansıtır.

Mezarburnu Karakolu, Sarıyer'deki diğer iki benzer örneğin aksine deniz kıyısına, doğal bir burna inşa edilmiştir. Bu nedenle yapı tıpkı bir yalı gibi kıyı boyunca gelişen, daha gelişmiş bir plana sahiptir. Tıpkı diğer karakol yapıları gibi Neo Klasik üslubun Neo Romanesk üslupla eklektik olarak yorumlanmasının nedeni yapının askeri işlevini vurgulamak ve devletin otoritesini yansıtmaktır.

	
<p>a. Mezarburnu Karakolu, 2024 (Tolga Değerlier)</p>	<p>b. Mezarburnu Karakolu, 2024 (Tolga Değerlier)</p>
<p>Tablo 114</p>	

²¹⁸ A.g.e., s.379.

3. Yıldız Hamidiye Silahhanesi

Diğer İsimler:

İnşa Tarihleri: 1888-1889

Mimarlar:

Baniler: Sultan II. Abdülhamid

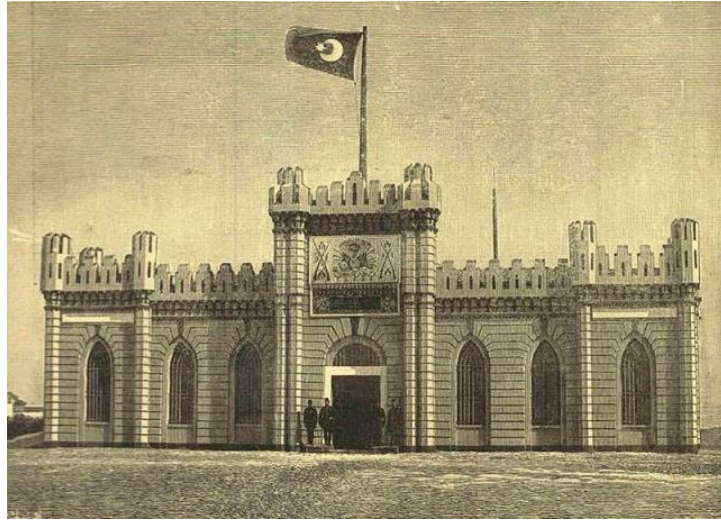
Yapı Türü: Silah deposu

Adres: Beşiktaş, Yıldız Mahallesi

Yıldız Hamidiye Silahhanesi ilk olarak Sultan II. Abdülhamid tarafından 1877-1879 yılları civarında Malta Karakolhanesi olarak kurulmuştur. Bugün ki silahhane yapısı ise 1888-1889 yılları arasında inşa edilmiştir. 1930'lardan, 1980'lere kadar askeri hapisane olarak kullanılan yapı, 2016-2022 yılları arasında kapsamlı bir restorasyon geçirerek, Klasik Türk Sanatları Merkezi'ne dönüştürülmüştür.²¹⁹

Yapının Orta Çağcı olarak nitelendirebileceğimiz bölümleri sivri kemerli pencere açıklıkları, dendanlı tepelikleri ve köşe kuleleridir. Yapının bütününde Neo Gotik stilin belirgin bir ağırlığı vardır. Yapının dendanlı tepelikleri ve dendanlı köşe kuleleri adeta burçlardan ve duvarlardan oluşan bir sur sistemini andırmaktadır.

Yıldız Silahhanesi'nde kullanımı tercih edilen mimari elemanlar, İhlamur'daki Süslü Karakol'u andırmakla birlikte plastik unsurlar bakımından çok daha gelişkin örneklerdir. Yıldız Sarayı kompleksinin içinde değerlendirebileceğimiz yapının bu denli görkemli oluşu, sarayın otoriter gücünü ve ihtişamını yansıtmak amacıyla tasarlanmıştır.

a. Yıldız Hamidiye Silahhanesi (Ahmet İhsan Tokgöz, "Musahabe-i Fenniye", *Servet-i Fünun*, sayı 494, 1900, s. 414.)

Tablo 115

²¹⁹ Erhan Çınar, "Yıldız Hamidiye Silahhânesi'nin Restorasyon Süreci ve Yeniden İşlevlendirilmesi", *Milli Saraylar*, sayı 25 (2023), s. 77-78 ve 89.

SONUÇ

“İstanbul’daki Mimari Örnekler Işığında Osmanlı İmparatorluğu’nda Orta Çağcılık” adında da geçen Orta Çağcılık ifadesi, Osmanlı İmparatorluğu özelinde pek çalışılmamış ve kavramsal olarak neyi ifade ettiği tam olarak anlaşılamamış bir terimdi. Çalışmanın ilk bölümünde Orta Çağ ve Orta Çağcılık terimlerini karşılaştırma imkanı da sunarak açıkladıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti İstanbul’daki Neo Gotik ve Neo Romanesk yapıları, padişahların saltanat dönemleri, yapıların fonksiyon türleri, mimarlar ve baniler ile Osmanlı millet sisteminin yapısı içerisindeki farklı dini ve etnik grupların dinamiklerini gözeterek Osmanlı İmparatorluğu açısından ne anlama geldiğini ortaya koymuş olduk.

Batı Avrupa’da ortaya çıkan Orta Çağcı üslup ve stillerin Osmanlı İmparatorluğu’nda Batılılaşma döneminin bir sonucu olarak ortaya çıktıklarını ve Osmanlı millet sistemi içerisindeki dinamiklerin bu üslup ve stillerin yorumlanmasında etkili olduğunu düşünebiliriz. Örneğin Ermeni Apostolik kiliselerinde bu stil ve üsluplara çok kısıtlı bir ölçekte rastlarken; Katolik veya Protestan kiliselerinde Orta Çağcılığın çok daha net bir şekilde karşımıza çıktığını görebiliriz. Musevi cemaatinde Orta Çağcı mimari yaklaşımların Seferad cemaati arasında pek kabul görmediği, daha ziyade İtalmim ve Aşkenaz Yahudileri arasında tercih edildiği anlaşılabilir. Osmanlı camilerinde bu stil ve üsluplar daima eklektik bir biçimde yorumlanmış, padişahların saltanat yıllarına göre belirli bir çizelgede gelişme göstermiştir. Özellikle sivil yapılarda ve Müslüman dini yapılarında Orta Çağcı mimari formları, İslami formlardan ayırt edebilmek oldukça güçtür. Çünkü Gotik mimarının İslami kökenleri olabileceği üzerine çeşitli araştırmalar da söz konusudur ve Gotik mimarının çağdaşı olan İslam yapılarında da benzer formlar karşımıza çıkabilmektedir.

Bu çalışma kapsamında pek çok yapının banisi ve mimarı göz önünde bulundurularak, özellikle Konstantinos Dimadis gibi Orta Çağcı mimari stil ve üslupları kendine özgü yorumuyla karakterize eden ve ortaya yeni yaklaşımlar koyan mimarların kimlikleri ile eserleri arasındaki bağlantılar irdelenmiştir. Yapılar arasında karşılaştırmalar yapılmış, kronolojik olarak Orta Çağcılığın Osmanlı Batılılaşması içerisindeki gelişimi ortaya çıkarılmıştır. Pek çoğu çeşitli kaynaklarda gotik olarak adlandırılan sivri kemerlerin aslında gotik veya Neo Gotik olmadıkları, kimi sivri kemerlerin İslam mimarisinin kendisinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu ayrımların yapılabilmesi için gerekli metod, yapıların Batılılaşma veya Oryantalizmle kurdukları ilişki biçimlerini anlamaktır. Mimarların eserleri ve banilerin kimlikleri göz önünde bulundurularak da bir takım çıkarımlar yapılması elbette mümkündür. Belki de tezin en ilginç sonucu da Osmanlı İmparatorluğu’nun yerelinde bulunan Romanesk ve Gotik yapıların, Osmanlı’daki Orta Çağcılığa neredeyse hiç ilham kaynağı olmamış olmalarıdır.

KAYNAKÇA

Açıkyıldız, B., *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı'nda Neo-Gotik Üslup*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Akçaoğlu, Ö., Ö., *Elhamra Han'ın (Beyoğlu-İstanbul) Cephe Özellikleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019.

Akıncı, T., *Beyoğlu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018.

Alioğlu, E., F., "Bir Balyan Ailesi Tasarımı: Sa'dabad Camisi", *Megaron*, cilt 10, sayı 3, 2015.

Ataç, S., *İstanbul Kadıköy İlçesinde Bulunan Tarihi Camilerde Yer Alan Hat Eserleri ve Hattatları*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Ayanoğlu, S., K., *Büyükkada'nın Kültürel Peyzaj Değerlerinin Korunmasına Yönelik Değerlendirme Yöntemleri*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019.

Aygül, G., *İstanbul'da Beykoz Kasrı ve Maslak Kasırları*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Bairaktaridis, N., *Theophil Hansen Die griechisch-orthodoxe Kirche am Fleischmarkt in Wien*, Yüksek Lisans Tezi, Viyana Üniversitesi, 2008.

Bankalar Caddesi: Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi, ed. Edhem Eldem, Osmanlı Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma ve Belge Merkezi, İstanbul, 2000.

Baruh, L., T., "1870 Yangınından Sonra Beyoğlu'nda İki Bina Yatırımı ve Bir Sokak", *mimar.ist*, sayı 57, 2016.

Bereket, Ö., *Ticaretin Altın Kurallarının Yazıldığı Yer Sultanhamam*, TETSİAD Yayınları, İstanbul.

Beygo, A., *İstanbul Samatya'da Karpos Papylos Martyrion'u*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006.

Beyoğlu Mozaikinin Temel Figürlerinden Sent Antuan Bazilikası, İstanbul, 2006.

Bilgin, B., "Yıldız Sarayı" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43. cilt, 2013.

Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy, ed. Mehmet Baha Tanman, Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Can, S., “Yıldız Camii” Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43. cilt, 2013.

Cezar, M., *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, Ak Yayınları, İstanbul, 1991.

Çelik, G., *İstanbul’da 19. Yüzyıl Abdülmecid Camileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2000.

Çınar, E., “Yıldız Hamidiye Silahhânesi’nin Restorasyon Süreci ve Yeniden İşlevlendirilmesi”, *Milli Saraylar*, sayı 25, 2023.

Çırağan/Küçük Mecidiye Camii ve 2012-2015 Restorasyon Çalışmaları, ed. Murat Sav, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2017.

Çiftçi, A., *Son Dönem Osmanlı Karakolları Anadolu Yakası ve Büyükdere Topçu Karakolu*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996.

Dadyan, S., “‘İstanbulluyum’ diyen Fransız şair”, *İst Dergi*, sayı 6, 2021.

D’Alessio, E., D., “A Propos de Deux Armoiries du Quartier de Saint Pierre a Galata”, *Stamboul*, 29 Ağustos 1963.

D’Alessio, E., D., *İstanbul Gürcüleri*, Çev. Fahrettin Çiloğlu, Sinatle Yayınları, İstanbul, 2003.

D’Alessio, E., D., *Le Couvent et L’église des Saint Pierre et Paul a Galata*, Milli Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1935.

Demirdil, M., ve Yıldız, M., A., “Kumkapı’da Bir Gülşenihane: Muhsine Hatun Tekkesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sayı 108, 2023.

Demirkaya, G., *İstanbul Beyoğlu’nda 19. Yüzyılda Banker Camondo Yapıları ve Adahan’ın Özellikleri, Yeniden Kullanım Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010.

Dikmen, G., Y., *Adile Sultan ve Sarayları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Doğan, S., “Kasım Paşa Camii ve Külliyesi” Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24. cilt, 2001.

Doğuoğlu, M., M., F., *19. Yüzyıl İstanbul’unda Alman Mimari Etkinliği*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1997.

Eker, B., *19. ve 20. Yüzyıl İstanbul Yapılarında Neo-Gotik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Erdenen, O., *Boğaziçi Sahilhaneleri 3 Sarıyer Yeniköy*, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1994.

Eroğlu, İ., *Tarabya Huber Köşkü Mimarisi, Tarihi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Erşen, E., *Günümüzde İstanbul'da Mevcut Olan Katolik Kiliseleri*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Ertuğrul, S., "Çırağan Sarayı" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8. cilt, 1993.

Evren, B., "Elhamra Hanı" Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul, 1994.

Farajova, T. ve Kılıç, M., S., *İstanbul Apartmanları: Hikayeleri ve Anıları İle Beyoğlu*, Ofset Yapımevi Yayınları, İstanbul, 2021.

Fatih Camileri ve Mescidleri, Fatih Müftülüğü Yayını, İstanbul, 2017.

Gurekian, A., *Léon Gurekian Architetto*, G. S. Stampa di Asolo, Treviso, 2010.

Güleryüz, N., *İstanbul Sinagogları*, İstanbul, 1992.

Gümüş, K., Halil Erkaya, "Mühendislik Uygulamalarında Kullanılan Yersel Lazer Tarayıcı Sistemler", *11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 2007.

Hızlı, N., "Bankalardan Butik Otellere Dönüşüm; Tarihsel Gelişim Sürecinde Karaköy Bankalar Caddesi Örneği", *IV. Çevre-Tasarım Kongresi*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2016.

Huizinga, J., *Ortaçağın Sonbaharı*, Alfa, İstanbul, 2019.

Iavarone, A., H., "Marcos G. Langas: Betonarme Tarihinin Az Bilinen Aktörü", *Betonart*, sayı 72, 2021.

Istanbul 2010 European Capital of Culture Program, ed. Ayşe Orhun Gültekin, İstanbul, 2009.

İlker, B., *19. Yüzyıl Başından Cumhuriyete Kadar Boğaziçi'nde Yalı Nitelikli Yapılar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1995.

İrez, F., *XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1988.

Johnson, B. ve Wittmann, R., *İstanbul Feriköy Protestan Mezarlığı Rehberi*, The Feriköy Protestant Cemetery Initiative, İstanbul, 2021.

Kalafatoğlu, E., P., *Yüzyıl Dönümü İstanbul Mimarlığında "Viktorya Tarzı" Sayfiye Konutları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009.

Καγκελάρης, Π., Δ., *Ιστορία και Γενεαλογία του Οίκου Καγκελάρη της Κεφαλονιάς (16ος-20ός Αιώνας)*, Korfu, 2011.

Karahan, O., "Türkiye'de Betonarmenin Erken Kullanımı ve Gelişim Sürecinde Hennebique Betonarme Sistemi", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, sayı 14, 2015.

Karakaya, E., "Zühdü Paşa Camii ve Mektebi" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44. cilt, 2013.

Kardaş, M., S., *Kostaki Musurus Paşa'nın Londra Sefirliği (1853-1856)*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Kargı, H. "Saint Pierre Han" Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 6. cilt, İstanbul, 1994.

Karsan, S., *Burgazada Kensel Sit Koruma Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.

Karslı, Ö., *İstanbul'da Rum Liseleri ve Ioakimion Rum Kız Lisesi Restorasyon Projesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006.

Kasap, S., *Ortaköy Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Katolik Kilisesi, Restorasyon Projesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018.

Kocaişik, D., *II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı: Mimari Mekanlar ve Dönemin Fotoğraflardaki Temsili*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Koçu, R., E., "Ayas Paşa Hamamı" Maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul, 1960.

Kösebay, Y., *Galata St. Pierre Hanı ve Yeniden Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996.

Kuban, Z. ve Ozar, Y., "İssız Adalar: Yassıada-Sivriada", *Toplumsal Tarih*, sayı 269, 2016.

Kumaş, N., "İstanbul Halkevleri Güzel Sanatlar ve Temsil Şubelerinin Faaliyetleri (1939-1951)", *Belgi Dergisi*, sayı 21, 2021.

Kuran, A., "Mimar Sinan'ın Mescidleri", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, 1. cilt, İstanbul, 1988.

Kuruyazıcı, H., *Adalar Mimarlar Binalar*, Adalı Yayınları, İstanbul, 2011.

Kuruyazıcı, H., "Galata'nın Unutulmuş Mimarları", *Voyvoda Caddesi Toplantıları 2005-2006*, 14 Aralık 2005.

Kuruyazıcı, H. ve Tapan M., *Sveti Stefan Bulgar Kilisesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.

Kutlu, Z., G., *19. Yüzyıldan Günümüze İstanbul'da Fransız Okul Yapıları*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018.

Malkoç, M., N., *Türkiye'de Protestanlık ve Protestan Kiliseleri*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Marmara, R., *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Senti Galata-Pera*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Millas, A., *Büyükada Prinkipo, Ada-i Kebir*, Adalı Yayınları, İstanbul, 2014.

Müller-Wiener, W., *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen, 1977.

Nur, A., T., “Kitabeleriyle Üsküdar'da Bir Celveti Tekkesi: Şeyh Mustafa Devati Efendi Cami-Tevhidhanesi”, *Toplumsal Tarih*, sayı 248 (2014), s.79-80.

Ortaylı, İ., *İstanbul'dan Sayfalar*, Hil Yayın, İstanbul, 1986.

Oyhon, E. ve Etingü, B., *Churches in Istanbul*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Öndin, N., *Gotik Resim ve Heykel Sanatı*, Hayalperest Yayınevi, İstanbul, 2020.

Öncel, D., “19. Yüzyıl Ortasından 20. Yüzyıl Başına Karaköy Meydanı ve Yakın Çevresinin Dönüşümü”, *mimar.ist*, sayı 46, 2012.

Özbayoğlu, E., “Heybeliada Yüzeysel Araştırması”, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Özcan, A., “Masonluk” Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28. cilt, 2003.

Özer, M., *Eyüp Tarihinde Gelenekli Bir Sanat Mahfili Sertarîkzade Tekkesi*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Özkurt, M., Ç., “Sometimes Architect Sometimes Contractor: Guglielmo Semprini and His Building in Beyoğlu”, *New Horizons in Social, Human and Administrative Sciences*, Gece Kitaplığı, 2019.

Panofsky, E., *Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe*, Kabalcı, İstanbul, 2017.

Parquet, R., *İstanbul'da Bir Yıl*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

Pulat, E., S., *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Ortamında Rum Ortodoks Kiliselerinin Yapım ve Onarım Süreçleri*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2020.

Ruskin, J., *Sanat ve Hayat Üzerine*, Kafka, İstanbul, 2015.

Seccombe, T., “Chénier, André de” Maddesi, *Encyclopædia Britannica*, ed. Hugh Chisholm, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 6. cilt (11. baskı), 1911.

Selçuk, E., U., *İstanbul'daki Sefarethanelerin Oluşumu, Günümüzdeki Mevcut Durumları, Koruma Sorunları ve Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009.

Sevinç, S., S., *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Somel, S., A., *İstanbul Özel Alman Lisesi Tarihçesi*, Tarih Vakfı, İstanbul, 2021.

Suman, F., S., *The Silent City: Reading Tomb Structures At The Latin Catholic Cemetery In Feriköy, Istanbul*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Sönmez, N., “İhlamur’da Aziziye Karakolu: ‘Süslü Karakol Binası’”, *İnşaat Dünyası*, sayı 18-19, 1984.

Sözbir, C., *İstanbul Yeniköy Zoğrafyon Rum Kız İlkokulu Restorasyon Projesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011.

Sperco, W., *Yüzyılın Başında İstanbul*, çev. Remime Köymen, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1989.

Street, A., E., *Memoir of George Edmund Street, R.A. 1824-1881*, John Murray, Londra, 1888.

Şarlak, E., A., *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Şarlak, E., A., “İstanbul’da Osmanlı Dönemi Rum Ortodoks Mimarisi II”, *Arkeoloji ve Sanat*, sayı 94, 2000.

Şarlak, E., A., *İstanbul’un 100 Kilisesi*, İBB Kültür A.Ş., İstanbul, 2010.

Şarlak, E., A., “İstanbul Silüetinde Özgün Bir Yapı: Fener Rum Erkek Lisesi (Megale Tou Genous Schole)”, *Sanat Tarihi Defterleri Filiz Özer’e Armağan*, Özel Sayı 13-14, İstanbul, 2010.

Şawme, T., B., *Dünden Bugüne İstanbul Süryanileri*, Nsibin Yayınları, Södertälje, 1991.

Şemsi, F., “Cizvitlerin Esrarı”, *Takvim*, 26 Temmuz 1933.

Şenyurt, O., “19. Yüzyılın Ortalarından İtibaren Yeniköy’de Üç Rum Okulu’nun İnşasına İlişkin Girişimler”, *Modular Journal*, 3. cilt, sayı 2, 2020.

Şenyurt, O., *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.

Şenyurt, O., “Mekansal Yetersizlikleri ve İşlevsel Sorunlarıyla Şişli Halkevi’nin Unutulan Kısa Tarihi”, *Arredamento Mimarlık Tasarım Kültürü Dergisi*, sayı 353, 2022.

Tcholakian, H., J., *L'Eglise Arménienne Catholique En Turquie*, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 1998.

“The New Pulpit in Westminster Abbey”, *The Building News and Architectural Review*, sayı 9, 12 Eylül 1862.

Theolin, S., *İstanbul’da Bir İsveç Sarayı*, Çev. Sevin Okyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Tokgöz, A., İ., “Musahabe-i Fenniye”, *Servet-i Fünun*, sayı 494, 1900.

Toraman, İ., *İstanbul’un 100 Mimarı*, İBB Kültür A.Ş., İstanbul, 2011.

Tsilenis, S., “İstanbul’un Rum Mimarları ve Eserleri”, Çev. Tanas Zarangalis, *mimar.ist*, sayı 17, 2005.

Tsurtsunia, Z., “İstanbul Gürcü Katolik Kilisesi ve Manastırı”, *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu-VI Tebliğleri*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, 2019.

Tuğlacı, P., *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, Pars Yayın Ltd., İstanbul, 1991.

Tuğlacı, P., *Tarih Boyunca İstanbul Adaları I*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

Tuna, B., “Ferhan Binaları”, *Hürriyet İstanbul*, 31 Ağustos 1999.

Tuna, T., *Bir Zamanlar Bakırköy*, E Yayınları, İstanbul, 2015.

Tuna, T., “Eski İstanbul Yedigözü Yeşilköy”, *İst Dergi*, sayı 7, 2021.

Tüfekçi, D., *Huber Köşkü Yerleşkesi Tarihi ve Mimarisi Hakkında: (Belgeler Üzerinden Bir Araştırma)*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015.

Tütüncü, M., “Osmanlı Modernleşmesinin Anıtlara Yansıması: Hayfa Hicaz Demiryolu ve Şam Telgraf Anıtları”, *Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'na Armağan*, ed. Ayşe Pelin Şahin Tekinalp, Mehmet Fatih Müderrisoğlu, Ünal Araç, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2017.

Tütüneken, G., M., “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde İstihdam Edilen İtalyanlar”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 3, 2023.

Uçar, A., *İstanbul'un Sokak İsimleri Tarihi*, Us Medya Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Uluman, O., *Orhaniye Kışlası*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Utkuluer, H., *Cumhuriyet Döneminde Müzeye Çevrilen İstanbul Sarayları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012.

Üsdiken, B., “Eski Beyoğlu'nda, Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler”, *Toplumsal Tarih*, sayı 7, 1994.

Validebağ Korusu Çevrimiçi Seminerler Dizisi Sonuç Raporu, İstanbul, Validebağ Savunması, Mayıs 2021.

Viollet-le-Duc, E., E., *19. Yüzyılda Gotik Üslup Üzerine*, Janus, İstanbul, 2015.

Yassıada Broşürü, T.C. Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, İstanbul, 1960.

Yaşarlar, Y., Ö., *Elhamra Pasajı Koruma Sorunlarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019.

Yavaş, D., “Pertevniyal Vâlide Sultan Külliyesi” Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34. cilt, 2007.

Whitling, F., “Entwined Evangelical Establishments. The Chapel of the Palais de Suède in Istanbul and the Feriköy Protestant Cemetery”, *The Ledger*, 1. cilt, sayı 1, 2021.

Osmanlı Arşivi (BOA), HR.TH., No. 165, Gömlek No. 54

Cangül, C., <https://www.canercangul.com/17135/sadabad-camii-icinden-fotograflar/> (06.04.2024)

Farajova, T., “Hotel Calypso, Büyükada”, 15 Kasım 2022, <https://www.istanbulapartmanlari.com/hotel-calypso-buyukada/>, (08.11.2023)

Güteryüz, N., “Kal Kadoş Galata Zülfaris Sinagogu”, 26 Ekim 2016, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/100840/kal-kados-galata-zulfaris-sinagogu> (25.11.2023)

Güteryüz, N., “Or Hadaş Aşkenaz Sinagogu”, 8 Kasım 2017, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/104854/or-hadas-askenaz-sinagogu> (26.11.2023)

Kotam, A., “Yeniköy Panayia Kilisesi 180 yaşında”, 12.05.2017, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/18485/yenikoy-panayia-kilisesi-180-yasinda>, (21.11.2023)

<http://buiscokzoryonca.blogspot.com/2018/05/elhamra.html> (20.11.2023)

<https://adalarmiras.com/d/hotel-yeni-calypso-akasya-oteli>, (08.11.2023)

<https://kalyonholding.com/kalyon-kultur> (10.17.2023)

<https://www.cekulvakfi.org.tr/cekul-evi-beyoglu> (20.10.2023)

<http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/51881> (21.10.2023)

<https://www.liceoitaliano.net/tr/bilgi/ozel-italyan-lisesinin-tarihcesi/> (28.10.2023)

<https://haber.sat7turk.com/sacre-coeur-ve-mor-yuhanna-kiliseleri-kilise-vakiflarina-bedelsiz-tahsis-edildi/> (08.11.2023)

<https://www.agos.com.tr/tr/yazi/25917/surp-andon-kilisesi-nde-25-yil-sonra-ayin> (10.11.2023)

<https://kirimsavasi.com/yazi/kirim-ani-kilisesi-mesih-kilisesi> (14.11.2023)

<https://www.ds-istanbul.net/galeri#> (01.02.2024)

<http://www.levantineheritage.com/bulwers-castle.html> (14.11.2023)

<https://ingilizokullari.com.tr/medya-galerileri> (10.17.2023)

<https://adalarmiras.com/d/sevastopulo-triandafilidis-kosku-trocki-evi> (10.17.2023)

<https://www.nds.k12.tr/Gosteri-Salonu> (14.11.2023)

<https://www.nds.k12.tr/-Salon-hakkinda-teknik-bilgi-> (14.11.2023)

<https://collections.vam.ac.uk/item/O922926/drawing-burges-william-ara/>
(03.04.2024)

